

ΦΩΚΙΩΝΟΣ Β. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗ

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ

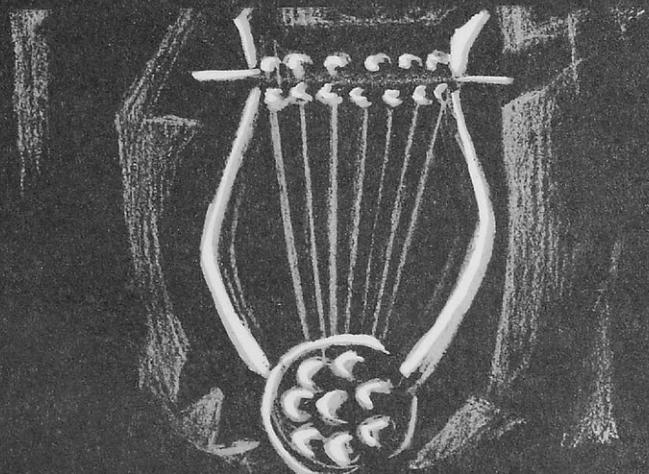
ΕΠΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

ΚΙΚΕΡΩΝΑ

ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΠΙΩΝΑ

ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1980

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ
(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τά διδακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυκείου τυπώνονται ἀπό τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ

17766

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η εισαγωγή και οι έρμηνευτικές σημειώσεις μεταγλωττίστηκαν από τους :
I. ΜΕΛΙΔΩΝΗ, Γεν. Ἐπιθεωρητή Μ.Ε. (Αίνειάδα, Ἐνύπνιο Σκιπίωνα) και
B. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟ, Εἰσηγητή ΚΕΜΕ ('Ορατίου Ωδές).

ΦΩΚΙΩΝΟΣ Β. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗ

ΕΙΔΑΡΓΗ

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α Θ Η Ν Α Ι 1980

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΤΥΠΟΣ

ΕΠΙΛΙΤΟΥ ΑΙΓΑΙΙΑ
(ΕΚΔΟΣ)

ΤΟΜΟΣ Τ

Ιδιαία πολιτικαία συζύγων λογισμικό

0881 - ΕΛΛΗΝΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ζωή τοῦ Βιργιλίου

Ο Πόπλιος Βιργίλιος Μάρων (P. Vergilius Maro) γεννήθηκε στίς 15 'Οκτωβρίου τοῦ 70 π.Χ. στις "Ανδεις, τοποθεσία κοντά στή Μάντοβα, πόλη τῆς πέρα ἀπό τὸν Πάδο Γαλατίας, ἀπό εὔπορους ἀγρότες γονεῖς. Ο πατέρας τοῦ Βιργιλίου, ἀφοῦ στό μεταξύ ἔγινε πλούσιος ἀπ' τίς γεωργικές, κτηνοτροφικές καὶ μελισσοκομικές ἐργασίες του, ἔστειλε τό γιο του σέ ἡλικία δώδεκα χρονῶν στή γειτονική πόλη τῆς Κρεμώνας γιά νά λάβει τήν πρώτη παλέυση. Στήν Κρεμώνα δ Βιργίλιος ἔμεινε ὡς τά δεκαεπτά του χρόνια καὶ ἔπειτα ἔφυγε στό Μεδιόλανο γιά ἀνώτερες σπουδές. "Τστερα ἀπό τρία χρόνια ἤρθε ἀπό τό Μεδιόλανο στή Ρώμη, ὅπου μαθήτευσε κοντά στόν ὀνομαστό ρητοροδιδάσκαλο 'Ἐπίδιο καὶ διδάχτηκε τή φιλοσοφία ἀπ' τόν 'Ἐπικούρειο φιλόσοφο Σίρωνα. Καμιά κλίση δέν ἔνιωθε γιά τή ρητορική. 'Αφοῦ γύρισε στίς "Ανδεις ἀσχολήθηκε μέ τή φιλοσοφία καὶ τήν καλλιέργεια τῶν κτημάτων του, ἀποφεύγοντας τήν πολιτική ζωή, ἔξαιτίας τῆς φυσικῆς του δειλίας καὶ τῆς ἀσθενικῆς του κράσης.

Τά πρῶτα ἔργα του

Στά νεανικά του χρόνια ἔγραφε τά πρῶτα ποιητικά του δοκίμια, πού εἶναι ποιήματα μέ ἑλαφρό παχνιδιάρικο περιεχόμενο καὶ πού ὀνομάζονται «Κατά Λεπτόν» (Catalepton). 'Από τά μικρά ποιήματα αὐτά λίγα εἶναι τά γνήσια.

Στό μεταξύ γινόταν γνωστός στόν κύκλο τῶν ἀρίστων κατά τούς

χρόνους ἐκείνους ποιητῶν καὶ λογοτεχνῶν, τοῦ Λ. Οὐάριου, Πλάτιου Τούκκα, Κοϊντίλιου Οὐάρου καὶ ἄλλων, πού ἦταν ἄξιοι τῆς φιλίας καὶ τῆς προστασίας τοῦ Μαικήνα, τοῦ γνωστοῦ φιλόμουσου καὶ πιστοῦ σύμβουλου τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Στά 43 π.Χ. δὲ Βιργίλιος σχετίστηκε μέ τό διοικητή τῆς πέρα ἀπ' τὸν Πάδο Γαλατίας, τὸν Ἀσίνιο Πολλίωνα, ἀνθρωπὸ διακεκριμένο καὶ λογιότατο. Μετά τὴ μάχη στούς Φιλίππους (42 π.Χ.) ἔγινε διανομή τῆς γῆς τῆς Ἰταλίας ποὺ στέρησε για ἔνα διάστημα καὶ τὸ Βιργίλιο ἀπ' τὴν ἵδια του τὴν περιουσία. Πραγματικά, στά 41 π.Χ. δὲ Ὀκταβιανός ἔστειλε τοὺς παλαίμαχους στρατιῶτες νά καταλάβουν τὰ χωράφια τῆς Κρεμώνας· ἐπειδὴ ὅμως αὐτά δέν ἦταν ἀρκετά γιά νά ἴκανοποιήσουν τίς ἐπιθυμίες ὅλων, οἱ παλαίμαχοι κατάλαβαν αὐθαίρετα καὶ μέ δική τους πρωτοβουλία καὶ τὰ γειτονικά χωράφια τῆς Μάντοβας καὶ ἔτσι τὸ κτῆμα τοῦ ποιητῇ ἔπεσε στά χέρια κάποιου Κλαυδίου. 'Ο Βιργίλιος ὅμως, ὅταν ἥρθε στή Ρώμη, κατόρθωσε νά τό κερδίσει ἔανά χάρη στόν Ὀκταβιανό. Τήν ἐπόμενη χρονιά (40 π.Χ.), ὕστερα ἀπ' τὸν πόλεμο πού ἔγινε κοντά στήν Περούσια, δὲ ποιητής ἔχασε δριστικά τὴν περιουσία του· ἀλλά δὲ Ὀκταβιανός, πού εἶχε εύνοικές διαθέσεις ἀπέναντί του, μέ τή μεσολάβηση καὶ τοῦ Μαικήνα, ἔδωκε σ' αὐτόν ἔνα κτήμα στήν Καμπανία. 'Απ' τό 38 π.Χ. ἀποχωρεῖ δὲ ποιητής στήν Καμπανία, περνᾶ τὸν καιρό του στή Νεάπολη καὶ σπάνια ἔρχεται στή Ρώμη. Τό 19 π.Χ. ἐπιχειρεῖ ταξίδι στήν Ἐλλάδα καὶ τὴν Ἀσία, σκοπεύοντας νά μείνει ἀρκετό χρόνο, γιά νά περιηγηθεῖ τοὺς τόπους, ὅπου διαδραματίστηκαν τὰ γεγονότα, στά ὁποῖα ἀναφέρεται τό ποίημα, πού συνέθετε τότε. Τελικά ὅμως δέν πραγματοποιήθηκε ὁ σκοπός του, γιατί ὁ ποιητής εἶχε ὑγεία κλονισμένη. Στήν Ἀθήνα βρίσκει τόν Αὔγουστο, πού μόλις εἶχε ἐπιστρέψει ἀπ' τὴν Ἀνατολή, καὶ πείθεται ἀπ' αὐτόν νά ἐπιστρέψει στήν Ἰταλία. Στά Μέγαρα ὅμως προσβάλλεται ἀπό ἡλίαση. "Αν καὶ εἶχε πυρετό, δέ θέλησε νά διακόψει τό ταξίδι καὶ ἡ ἀρρώστια του ἐπιδεινώθηκε. 'Αποβιβάστηκε στό Πρίντεζι καὶ πέθανε, ὕστερα ἀπό λίγο, στίς 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 19 π.Χ. Τά δοτά του μεταφέρθηκαν καὶ θάφτηκαν στή Νεάπολη. Στόν τάφο του χαρίστηκε τό ἔξης διστιχο, πού λένε πώς τό συνέθεσε ὁ Ἱδιος λίγο πρίν πεθάνει :

*Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.*

Δηλαδή: 'Η Μάντοβα μέ γέννησε, οἱ Καλαβροί (τὸ Πρίντεψι) μέ ὄρπαξαν, καὶ τώρα μέ κρατάει ἡ Παρθενόπη (ἢ Νεάπολη): ἔψαλα βοσκές (βουκολικά ποιήματα), ἀγρούς (γεωργικά), ἡγεμόνες (ἡρωικό ἔπος).

Τά Βουκολικά. Μετά τά ποιήματα ἐκεῖνα, πού δύομάζονται «Κατά Λεπτόν», τό πρῶτο ἀξιόλογο ἔργο τοῦ Βιργιλίου εἰναι τά **Βουκολικά**, πού γράφτηκαν μέσα σέ τρία χρόνια (41 - 39 π.Χ.) καὶ ἀμέσως μετά ἐκδόθηκαν. Τά Βουκολικά του, πού συνήθως δύομάζονται 'Εκλογές (Eclogae), δι Βιργίλιος τά συνέθεσε παραχινούμενος ἀπό τόν 'Αστινο ΙΙ. καὶ μέ πρότυπο τό βουκολικό ποιητή Θεόκριτο, πού χαιρόταν νά μελετάει, ὅταν βρισκόταν στή γενέτειρά του, γιατί ἐπηρεαζόταν ἀπό τίς ἀμεσες καὶ ζωηρές ἐντυπώσεις τῆς ἀγροτικῆς καὶ ποιμενικῆς ζωῆς. Στά Βουκολικά δέν παρατηρεῖ κανείς τήν ἀπλότητα καὶ τή χάρη τοῦ Θεόκριτου, ἀλλά τή δεξιοτεχνία. 'Αποδίδονται λόγοι ἀταίριαστοι στά πρόσωπα, γιατί δέν προσέχεται, δσο πρέπει ἡ ψυχολογία· ἡ γλώσσα πλησιάζει πολύ τή γλώσσα λυρικοῦ καὶ ἐπικοῦ ποιητῆ, σ' ἀντίθεση μέ τό Θεόκριτο, πού μεταχειρίστηκε τή γλώσσα τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀγρῶν.

Τά Γεωργικά. Μετά τά Βουκολικά συνέθεσε τά **Γεωργικά**, μέ τήν παραχίνηση τοῦ Μαικήνα, πού θέλησε νά ἐμπνεύσει στούς Ρωμαίους τήν ἀγάπη πρός τίς ἀγροτικές ἐργασίες. Τά Γεωργικά εἰναι ποίημα διδακτικό· γιά νά τά συνέσει, δαπάνησε 7 χρόνια (ώς τά 30 π.Χ.). 'Αποτελούνται ἀπό τέσσερα βιβλία, πού ἀναφέρονται στή γεωργία, δενδροκομία, κτηνοτροφία καὶ μελισσοτροφία. Στή σύνθεση τοῦ ποιήματος ἀκολουθησε τόν 'Ησιόδο ('Ἐργα καὶ 'Ημέραι), τήν ὕλη δμως, πού προέρχεται ἀπό τήν ἵδια τήν ἀγροτική ζωή δι Βιργίλιος τή δανείστηκε καὶ ἀπό ἄλλους "Ἐλληνες καὶ Λατίνους συγγραφεῖς: 'Αριστοτέλη, Θεόφραστο, Λουκρήτιο, Κάτωνα, Οὐάρρωνα. Αύτά πού δανείστηκε δμως τά συνδύασε μεταξύ τους μέ τόση σαφήνεια, τά προσήρμοσε στή ζωή τῶν Ρωμαίων μέ τόση σύνεση, μέ τόσες ποιητικές ἰδέες τά λάμπρυνε κοι μέ τόση κοφύστητα λόγου τά κόσμησε, ωστε κατόρθωσε νά ἀποφύγει τήν ψυχρότητα πού χαρακτηρίζει τά διδακτικά ποιήματα.

‘Η Αίνειάδα. ’Από τό 29 π.Χ. ὁ Βιργίλιος ἀσχολεῖται μέτρη συγγραφή σπουδαιότερου, ἀξιολογότερου ἀλλά καὶ πιό δύσκολου ἔργου, τῆς **Αίνειάδας**, ἐνός ἔξαρτετου ἐθνικοῦ ἔπους. Οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχαν κύκλους δημοτικῶν τραγουδιῶν πού θά μποροῦσαν νά δώσουν ὑλικό γιά ἐπική σύνθεση. Θετικοὶ τύποι ὅπως ήταν δέ δοκίμαζαν εὐχαρίστηση ἀπό διηγήσεις πού εἶχαν ἀναμιχθεῖ μέτρους καὶ ιστορικές παραδόσεις. ’Η γλώσσα τους, πολὺ κατάλληλη γιά τή ρητορική τους καὶ τίς πράξεις τῆς δημόσιας ζωῆς, καθόλου δέν ταίριαζε στήν ἐλεύθερη κίνηση, πού ἀπαιτεῖ ἡ ἐπική διήγηση. Οἱ Ρωμαῖοι ἀρχισαν νά ἀγαποῦν τήν ἐπική ποίηση, ὅταν μετέφεραν στή Ρώμη ἀπό τήν Ἑλλάδα μαζί μέτρ’ ἄλλα λάφυρα, καὶ τά μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας. ’Από τους πρώτους ἐπικούς ποιητές τους ἄλλοι μεταφράζουν ἡ ἀκολουθοῦν τους “Ἐλληνες καὶ ἄλλοι εἶναι ἀπλοί καὶ ποιοτικά μέτριοι χρονογράφοι. Τό Βιργίλιο τόν εὐνόησε ἡ μοίρα νά γίνει ἐπικός ποιητής, ἀφοῦ κατόρθωσε νά ἐνώσει τή μυθολογική ἐποποίια μέτρην ιστορική καὶ νά δημιουργήσει ἔπος ἐθνικό. ’Η Αίνειάδα, σέ 12 βιβλία, εἶναι τό μόνο ποίημα πού δοξάσει τόν ποιητή· πραγματικά ἡ ὑπόθεσή του, ἡ ἐγκατάσταση τού Αίνεια στήν Ἰταλία ὑστερα ἀπό πολλές περιπλανήσεις εἶναι θαυμάσια. Διάλεξει τέτοια ὑπόθεση δ ποιητής ὅχι μόνο ἔξαιτιας τῆς ἀρχαίας φήμης τοῦ ἥρωα, ἀλλά καὶ γιατί ἥλπιζε ὅτι ἔτσι θά δοξάσει καὶ θά δυναμώσει τή μοναρχία τοῦ Αὔγουστου, πού τότε εἶχε ἀρχίσει. ἔτσι ἔμελλε νά δοξαστεῖ ἡ γενιά τῶν Ἰουλίων, ἀφοῦ πολὺς λόγος θά γινόταν γιά τόν “Ιουλο, τό γιό τοῦ Αίνεια. ”Επειτα στήν Αίνειάδα ὑμνεῖται τό μεγαλεῖο τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ στό πρόσωπο τοῦ Αίνεια, πού συνδέει τήν ἀνδρεία καὶ τήν εὐσέβεια, τίς δυό μεγαλύτερες ἀρετές τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους. Γιά τή σύνθεση τῆς Αίνειάδας, στήν ὅποια μιμήθηκε τόν “Ομηρο κατανάλωσε τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Τήν Ὁδύσσεια τήν ἀκολούθησε στά πρῶτα 6 βιβλία καὶ τήν Ἰλιάδα στά 6 τελευταῖα, ἐνώνοντας ἔτσι σ’ ἕνα ποίημα οὐσιαστικό δύο ἔπη. Στόν “Ομηρο, βρίσκουμε τή γνωστή γιά τόν Αίνεια προφητεία τοῦ Ποσειδώνας:

(Y 306 x.ξ.) :

ἡδη γὰρ Πριάμον γενεὴν ἦχθηρε Κρονίων·
νῦν δὲ δὴ Αίνειαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Πουθενά στόν "Ομηρο δέν ἀναφέρεται κάτι γιά τή σχέση τοῦ Αἰνεία μέ τήν Ἰταλία. 'Ο Σικελιώτης ποιητής Στησίχορος (622 - 533 π.Χ.) πού παρουσιάζει τόν Αἰνεία νά φθάνει στήν Κύμη τῆς Ἰταλίας, εἶναι ὁ πρῶτος πού μνημονεύει τό ταξίδι τοῦ Αἰνεία ἔξω ἀπό τήν Τρωική χώρα. Οι ιστοριογράφοι Καλλίας καί Τίμαιος πού είχαν ἀκμάσει γύρω στόν 3ο π.Χ. αἰώνα συσχετίζουν τόν Αἰνεία μέ τό Λάτιο. 'Απ' τά μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα ἔφτασε στή Ρώμη ὁ μύθος γιά τόν Αἰνεία. Ήταν ἀρκετά γνωστός στόν πρῶτο Καρχηδονιακό πόλεμο, γιατί ὁ ποιητής Ναίβιος στήν εἰσαγωγή τοῦ ἔπους του Bellum Poenicum διηγεῖται τή φυγή τοῦ Αἰνεία μέ τόν πατέρα του, τίς περιπλανήσεις του στή Θάλασσα, τήν ὑποδοχή του στήν Καρχηδόνα καί τόν ἐρχομό του στό Λάτιο.

'Η Ρώμη ὕστερα ἀπό μακρούς καί αἰματηρούς ἀγῶνες βρισκόταν στό ἀνώτατο σημεῖο τῆς δόξας καί τοῦ μεγαλείου της, κυρίαρχος πιά τοῦ κόσμου. Οι Ρωμαῖοι πίστευαν πώς αὐτό τό χρωστοῦσαν σέ κάποια ἀδρατή δύναμη, στή θεία μοίρα πού τούς προστάτευε (fortuna urbis). Αὐτή τήν καθολική πίστη ἐκφράζει στήν Αἰνείαδα ὁ Βιργίλιος.

Στήν ἐπεξεργασία τοῦ μύθου γιά τόν Αἰνεία ὁ ποιητής, μέ τό συντακτικασμα τοῦ ιστορικοῦ καί μυθολογικοῦ στοιχείου, θέλει νά δείξει ὅτι, δπως ὁ ἀφανισμός τῆς Τροίας στήν Ἀσία, ἔτσι καί ἡ ἀνάστασή της στήν Ἰταλία, δηλ. ἡ κτίση τῆς Ρώμης, εἶναι ἔργο τῶν θεῶν. 'Η θεία πρόνοια θέλησε, ὥστε ἡ πρώτη ἀρχή τῆς Ρώμης νά συνδεθεῖ μέ τόν ἀποικισμό τῶν Τρώων στήν Ἰταλία, ἀπό τούς ὁποίους θά προέλθουν οἱ Ρωμαῖοι, πού εἶναι γραμμένο νά κυριαρχήσουν στόν κόσμο. "Οργανο τῆς θείας αὐτῆς πρόνοιας εἶναι ὁ ἥρωας τοῦ ποιήματος, ὁ Αἰνείας. Αὐτὸς ἀκολουθεῖ τό δρόμο πού τοῦ χαράζει τό καθῆκον στούς θεούς καί τούς ἀνθρώπους. Κανένα ἐμπόδιο δέν μπορεῖ νά τόν ἀπομακρύνει ἀπ' τό δρόμο αὐτό. Οι συμφορές καί οἱ κίνδυνοι δυναμώνουν τό χαρακτήρα του. Καμιά φορά φαίνεται νά διστάζει καί νά τά χάνει μπροστά στούς κινδύνους καί τίς συμφορές. Αὐτό ὅμως εἶναι παροδικό. 'Εκεῖνο πού μένει, εἶναι ἡ ὑπακοή του στή θεία ἀποστολή του. "Ολες οἱ ἀρετές τοῦ ἥρωα συγκεντρώνονται στήν εύσέβεια (pietatem). "Ετσι τόν θέλει ὁ ποιητής τόν Αἰνεία.

'Ο ποιητής, εύαλιθητος ὅπως εἶναι, διαχρίνεται στήν ἐκφραση τῆς φιλίας, τοῦ ἔρωτα, τῆς εὐγνωμοσύνης, τῆς εύσέβειας τῶν παιδιῶν καί στό χαρακτηρισμό τῶν γυναικῶν.

‘Ο Βιργίλιος ἀφιέρωσε 11 χρόνια στήν Αἰνειάδα πού προκάλεσε τό θαυμασμό τῶν συγχρόνων του. ‘Ο Προπέρτιος (2, 34, 65) λέει : Cedite Romani scriptores, cedite Graii! /nescio quid maius nascitur Iliade (‘Της ποιωρῆστε Ρωμαῖοι συγγραφεῖς, οὐ ποιωρῆστε “Ελληνες! Δέν ξέρω τί μεγαλύτερο ἀπό τὴν Ἰλιάδα γεννιέται”).

Καμιά ἐπεξεργασία δέν ἔγινε στήν Αἰνειάδα, γιατί ὁ ποιητής πέθανε πρόωρα. ‘Ο ἕδιος γνωρίζοντας τὶς ἀτέλειες τοῦ ἔργου του, παράγγειλε στὸν Οὐάριο, ὅταν ἔφευγε ἀπ’ τὴν Ἰταλία, νά κάψει τὸ χειρόγραφο, ἃν πέθαινε πρὸν νά γίνει τέλεια ἐπεξεργασία στὸ ποίημα. Στὸ Πρίντεζι, ὅταν πλησίαζε νά πεθάνει, ζήτησε τό χειρόγραφο νά τό κάψει ὁ ἕδιος. Εἶναι εὐτύχημα πού ή ἀπαίτησή του δέν ίκανοποιήθηκε.

Μετά τό θάνατο τοῦ ποιητῆ, οἱ φίλοι του Οὐάριος καὶ Τούκκας ἔκαναν τὴν ἔκδοση τῆς Αἰνειάδας μέ διαταγή τοῦ Αὔγούστου, ὅπως τὴν ἀφησε δ ποιητής. Ἔτσι βλέπουμε στήν Αἰνειάδα 57 περίπου στίχους ἀτελεῖς. Αὐτούς σκόπευε νά συμπληρώσει μέ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ ἔργου. Παρ’ ὅλα αὐτά ή Αἰνειάδα εἶναι ἔνα ἀπό τὰ ἄριστα ἔργα τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς παγκόσμιας Λογοτεχνίας.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΑΙΝΕΙΑΔΑΣ

Βιβλίο I. ‘Ο ποιητής στόν πρόλογο, ἀφοῦ μέ λίγα λόγια ἔχετει τὴν ὑπόθεση τοῦ ἔπους, ἐπικαλεῖται τή Μούσα νά πεῖ γιατί ὁ Αἰνείας, ἀντρας εὐσεβής, ὑπέφερε πολλές συμφορές καὶ περιπέτειες, προκειμένου νά γίνει ἀρχηγός τοῦ γένους τῶν Λατίνων. “Τοτερα ἔρχεται στό θέμα καὶ ἀναφέρει τά σχετικά μέ τὴν ὄργη καὶ τό μίσος τῆς θεᾶς “Ηρας ἐναντίον τῶν Τρώων καὶ τά ἐπακόλουθα τῆς ὄργης. Τὴν πόλη Καρχηδόνα, πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τὴν Ἰταλία, θέλει ή

"Ηρα νά κάνει κυρίαρχη τοῦ κόσμου. Βλέπει αὐτή στόλο νά ἀποπλέει ἀπ' τή Σικελία. Εἶναι δ στόλος τοῦ Αἰνεία, πού ἦταν γραφτό νά θε- μελιώσει στήν Ἰταλία κράτος μέ σκοπό νά καταστρέψει τήν πόλη πού προστάτευε ἡ θεά, δηλ. τήν Καρχηδόνα. "Οταν εἶδε τό στόλο τοῦτο, ξαναγεννιέται τό παλιό πάθος τῆς "Ηρας καί τρέχει στόν Αἴολο πού τόν πειθεῖ μέ παρακάλια καί ύποσχέσεις νά ἔξαπολύσει τούς ἀνέμους. Ση- κώνεται τότε ἄγρια τριχυμία· τά πλοῖα τοῦ Αἰνεία σκορπίζονται καί μερικά καταποντίζονται. 'Αλλ' δ Ποσειδώνας, ἐπειδή ἡ τριχυμία ἔγινε χωρίς τή διαταγή του, τήν καταπάνει καί ἐπαναφέρει τή γαλήνη.

Οι Τρῶες παρασυρμένοι ἀπ' τήν τριχυμία φτάνουν σέ κάποια ἄγνω- στη ἀκτή τῆς Λιβύης. 'Η Ἀφροδίτη μέ πόνο γιά τούς ταλαιπωρους Τρῶες παραπονιέται στό Δία γιά τόν ἄδικο αὐτό κατατρεγμό τους· δί Δίας τήν παρηγορεῖ καί τῆς ύπόσχεται μέλλον λαμπρό γιά τούς Τρῶες, πού θά ιδρύσουν κράτος γιά νά γίνει κυρίαρχο τῆς οίκουμένης.

Τήν ἄλλη μέρα ὁ ἀρχηγός Αἰνείας, ἔχοντας συνοδό τόν Ἀχάτη, ἔξερευνά τόν τόπο. Κάποια ὡραιότατη κυνηγός μέ λυτά τά μαλλιά καί μέ τόξο στόν δώμο πληροφορεῖ τόν Αἰνεία ὅτι βρίσκεται κοντά σέ πόλη πού θεμελιώθηκε πρόσφατα ἀπ' τή Φοίνισσα Διδώ, τῆς ὅποιας τήν ίστορία σύντομα ἀφηγεῖται. 'Αναγγέλλει ἀκόμα στόν Αἰνεία ὅτι οι σύντροφοί του, πού τούς θεωρεῖ χαμένους, θά γυρίσουν ξανά. 'Η κυνη- γός ἦταν μητέρα τοῦ Αἰνεία, ἡ θεά Ἀφροδίτη· καθώς αὐτή ἀπομακρύ- νεται τήν ἀναγνωρίζει ἀπ' τό μεγαλόπρεπο βάδισμά της, πού φανερώ- νει θεά.

Αἰνείας καί Ἀχάτης μπαίνουν στήν πόλη, ὅπου ὅλοι ἐργάζονται δπως οι μέλισσες στήν κυψέλη. Μέσα στό ναό τῆς "Ηρας θαυμάζουν τίς ζωγραφίες πού ἀπεικονίζουν ἐπεισόδια καί σκηνές τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Παίρνουν θάρρος, ὅταν βλέπουν νά μπαίνει στό ναό μέ μεγα- λοπρέπεια ἡ βασίλισσα Διδώ, ἡ ὄποια, ἀφοῦ κάθισε σέ θρόνο ἔκανε δ' κή. 'Εκείνη τή στιγμή μπαίνουν στό ναό οι σύντροφοι, πού δ Αἰνείας τούς θεωροῦσε χαμένους· ὁ μεγαλύτερός τους, δ Ἰλιονέας, διαμαρτύρεται στή βασίλισσα, γιατί οι υπήκοοι τής τούς συμπεριφέρθηκαν σκληρά. 'Η βασίλισσα δικαιολογεῖ τήν τέτοια συμπεριφορά πού τήν ἐπιβάλλουν λόγοι ἀσφάλειας τοῦ νεοσύστατου κράτους της· τούς καταπράνει καί τούς παρηγορεῖ λέγοντας ὅτι τῆς εἶναι γνωστοί οι Τρῶες καί οι δυ- στυχίες τους. Μακάρι, λέει, νά ἐρχόταν στήν πόλη καί ὁ ἀρχηγός τους Αἰνείας.

Τή στιγμή ἐκείνη, μέ τή διάλυση τοῦ σύννεφου πού σκέπαζε τόν Αἰνεία, ὁ ἥρωας ἀποκαλύπτεται καὶ ἔξηγεῖ ποιός εἶναι καὶ ποιά μέχρι τώρα ἦταν ἡ τύχη του. 'Η Διδώ στήν ἀρχή, ταραγμένη ἀπ' τό ἀντίκρυσμα τοῦ ἥρωα, δείχνει σ' αὐτόν πώς τόν συμπαθεῖ καὶ τόν θαυμάζει τόν ὄδηγεῖ τέλος μαζί μέ τούς συντρόφους του στ' ἀνάκτορά της, ὅπου ἀκολουθεῖ πλούσιο καὶ μεγαλόπρεπο φαγοπότι. 'Εκεῖ παραβρίσκεται καὶ ὁ "Ἐρωτας μέ τή μορφή τοῦ μικροῦ γιοῦ τοῦ Αἰνεία, δηλ. τοῦ Ἀσκάνιου, φέρνοντας δῶρα στή βασίλισσα. 'Η Διδώ παίρνει ἀπ' τόν ψεύτικο "Ιουλο, ὅπως ὀνομάζεται ὁ Ἀσκάνιος, τά δῶρα, δηλ. ἔνα φόρεμα τῆς Ἐλένης καὶ ἔνα πειριδέραιο ἀπό μαργαριτάρια κάποιας κόρης τοῦ Πριάμου. "Οταν ἀγκαλιάζει τόν πλαστό "Ιουλο, δέν ἔρει ἡ δυστυχισμένη βασίλισσα ποιό δυνατό θεό κρατάει στά στήθη της. Τό φαγοπότι συνεχίζεται, ἐνῶ ὁ τραγουδιστής Ἰώπας τραγουδᾶ μέ τή λύρα του. 'Η Διδώ δέν ἀκούει τό τραγούδι, ρωτάει τόν Αἰνεία γιά τόν Πρίαμο, τόν "Ἐκτορα, τόν Ἀχιλλέα καὶ τέλος τόν παρακαλεῖ νά τῆς διηγηθεῖ ἀπ' τήν ἀρχή τίς δυστυχίες τῆς Τροίας καὶ τίς δικές του περιπλανήσεις.

Βιβλίο ΙΙ. 'Ο Αἰνείας ἀκούοντας τήν παράκληση τῆς Διδῶς ἀρχίζει νά διηγεῖται τίς περιπλανήσεις καὶ τίς περιπέτειές του ἀπ' τήν ἡμέρα πού οι "Ἐλληνες, κάνοντας τάχα πώς θά φύγουν ἀπ' τήν Τροία, ἀφήνουν στήν Τρωική ἀκτή τό «δούρειο ἵππο». Τί δήλωνε αὐτό τό ἀλογο; Ἡταν ἀφίέρωμα; Ἡταν δόλωμα; 'Ο iερέας τοῦ Ἀπόλλωνα Λαοκόων θερμά παρακαλεῖ τούς Τρῶες νά μή φέρουν στήν πόλη τό ὕποπτο αὐτό ἔχθρικό δῶρο· ἀλλά τότε μερικοί βοσκοί δόηγοῦν κάποιο νεαρό "Ἐλληνα δεμένο μπροστά στόν Πρίαμο. Αὐτός εἶναι ὁ Σίνων, πού γιά νά παρουσιάσει ως ἀληθινά τά ψεύτικα λόγια του, δρκίζεται στά ἀστέρια καὶ τούς θεούς· γιά τόν ἔαυτό του λέει ὅτι, καθώς τόν προόριζαν νά τόν θυσιάσουν, κατέρθωσε νά σωθεῖ δραπετεύοντας τήν προηγούμενη ἡμέρα, ἐνῶ γιά τό ἀλογο λέει ὅτι οι "Ἐλληνες τό ἔφτιαξαν γιά νά τό ἀφιερώσουν στήν Ἀθηνᾶ μέ σκοπό νά ἐπανορθώσουν τήν κλοπή τοῦ Παλλαδίου. 'Ελπίζουν ὅμως ὅτι ὁ ὄγκος τοῦ ὀλόγου θά ἐμποδίσει τήν εἰσοδό του στήν πόλη, γιατί γνωρίζουν, ὅτι ἀν γίνει ἡ μεταφορά τοῦ ὀλόγου, ἡ Τροία θά μεταφέρει τόν πόλεμο κάτω ἀπ' τά τείχη τοῦ Πέλοπα, στήν Ἐλλάδα.

Οἱ Τρῶες πίστεψαν τά ψεύτικα λόγια τοῦ πονηροῦ Σίνωνα, γιατί

ἐπί πλέον εῖδαν τί ἔπαθε ὁ Λαοκόων καὶ οἱ δυό του γιοί· τούς ἔπνιξαν δύο πελώρια φίδια πού βγῆκαν ἀπ' τή θάλασσα. "Ἐτσι γκρεμίζουν ἔνα μέρος ἀπ' τά τείχη καὶ φέρνουν μέσα στήν πόλη τό ἄλογο τή νύχτα· ἀπ' τήν κοιλιά τοῦ ἀλόγου βγαίνουν οἱ ἔχθροι. Τόν Αἰνεία, πού εἶδε στόν ὅπνο του τόν "Εκτορα τόν ἕπτηνσαν κραυγές ἀπελπισίας. 'Η πόλη Τροία εἶχε κυριευθεῖ. Σ' αὐτόν πιά στηρίζεται ἡ μοίρα τοῦ δυστυχισμένου λαοῦ· τόν παρακολουθοῦμε ἀνάμεσα σέ σκηνές σφαγῆς. Τό ἀνάκτορο τοῦ Πριάμου, πού οἱ πόρτες του εἶναι σπασμένες μέ τσεκούρι, οἱ πενήντα νυφικοί του θάλαμοι, ὁ βωμός πού τόν σκίαζε ἀρχαία δάφνη καὶ πού σ' αὐτόν εἶχαν καταφύγει ἡ Ἐκάβη κι οἱ θυγατέρες της, σάν περιστέρια σέ θύελλα, μᾶς παρουσιάζονται μέσα σέ σύννεφο καπνοῦ καὶ χειμαρρο ἀπό φλόγες. 'Ο Πρίαμος σκότωνται καὶ ἀποκεφαλίζεται κοντά στό βωμό ἀπό τόν Πύρρο· ἡ μάντιδα Κασσάνδρα ὁδηγεῖται σ' αἰχμαλωσία. 'Αλλὰ ἡ Ἀφροδίτη τόν ἀπομακρύνει δείχνοντάς του τή λύσσα τῶν θεῶν γιά τήν καταστροφή τῆς Τροίας. 'Ο Ποσειδώνας μέ τήν τρίαινα γκρεμίζει τά τείχη. 'Η "Ἡρα μέ τό ξίφος στίς Σκαιές Πύλες πιέζει τούς "Ελληνες νά βιαστοῦν. 'Η Παλλάδα ἀπ' τήν κορφή τῆς ἀκροπόλεως ἀπειλεῖ. Αὐτός τέλος ὁ Δίας ἀνάβει τή λύσσα τῶν ἔχθρῶν. Δέ μένει στόν Αἰνεία νά κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά φύγει σύμφωνα καὶ μέ τή συμβουλή τοῦ "Εκτορα. 'Ο πατέρας του ὅμως, ὁ Ἀγχίσης, ἐπιμένει στήν ἀπόφασή του νά μή ζήσει πιά ὕστερα ἀπ' τήν καταστροφή τῆς πατρίδας του. Μάταια εἶναι τά παρακάλια τοῦ Αἰνεία καὶ οἱ στεναγμοί τῆς συζύγου του Κρέουσας. 'Ο Ἀγχίσης εἶναι ἀνυποχώρητος ὑποχωρεῖ μόνο, ὅταν βλέπει πύρινη γλώσσα νά ξεπηδᾶ ἀπ' τό κεφάλι τοῦ μικροῦ "Ιουλοῦ, ἐνῶ τήν ἵδια στιγμή ἀστροπελέκι βροντάει ἀπ' τ' ἀριστερά καὶ ἀστέρι διασχίζει ἀστραπαιαῖα τόν οὐρανό ἀφήνοντας πίσω του φωτεινή οὐρά, μόλις πάνω ἀπό τή στέγη τοῦ σπιτιοῦ του. 'Αναχωρεῖ τότε ὁ Αἰνείας μέ τό γέροντα πατέρα του στούς ὅμους του, κρατώντας ἀπ' τό χέρι τό μικρό του γιό "Ιουλο. 'Η Κρέουσα ἀκολουθεῖ ἀπό μακριά ἀλλά γίνεται ἀφαντη. Μάταια ὁ Αἰνείας τήν ἀναζητάει. Τό φάντασμά της παρουσιάζεται σ' αὐτόν καὶ λέει ὅτι ἡ μεγάλη μητέρα τῶν θεῶν, ἡ Κυβέλη, τήν κατέταξε ἀνάμεσα στίς Νύμφες της· προφητεύει στόν Αἰνεία ὅτι θά 'ρθει στήν Ἰταλία, στίς ὅχθες τοῦ Τίβερη, καὶ θά παντρευτεῖ κόρη βασιλιά. 'Ο Αἰνείας ἐπιστρέφει στούς συντρόφους του καὶ μαζί τους ἀνεβαίνει στό βουνό.

Βιβλίο ΙΙΙ. 'Ο Αἰνείας κατασκευάζει στόλο καὶ μέ δάκρυα φεύγει ἀπ' τὴν πατρίδα του κι ἔρχεται μέ τους συντρόφους του στή Θράκη. Χτίζει ἐκεῖ πόλη μέ τ' ὄνομά του· ἀλλὰ θάμνοι, πού οἱ ξεριζωμένες ρίζες τους στάζουν μαῦρο αἷμα, ἀποκαλύπτουν σ' αὐτόν ὅτι ὁ γιός τοῦ Πριάμου Πολύδωρος σκοτώθηκε ἐκεῖ ἀπό τό βασιλιά τοῦ τόπου. 'Ανεβαίνουν πάλι στά πλοῖα καὶ φεύγουν ἀπ' τή Θράκη. "Ερχονται στή Δῆλο κι ἀπό κεῦ, μέ τὴν παρακίνηση τοῦ Ἀπόλλωνα, στήν Κρήτη, ὅπου χτίζουν πόλη. Φοβερή ὅμως ἀρρώστια πού ἔπεσε ἐκεῖ τοὺς ἀναγκάζει νά ἐγκαταλείψουν τήν Κρήτη. 'Από τήν Κρήτη πλέουν στά βόρεια καὶ φτάνουν στίς ἀκτές τῶν Στροφάδων, πού κατοικοῦν ἡ Κελαινώ καὶ οἱ ἄλλες "Αρπυιες, δύσοσμα καὶ φρικιαστικά τέρατα, μέ πρόσωπα κοριτσιῶν, σώματα πουλιῶν καὶ χέρια μέ νύχια κυρτά. Οἱ "Αρπυιες φεύγουν χωρίς νά πληγωθοῦν ἀπό τά βέλη τῶν συντρόφων τοῦ Αἰνεία, ἀφοῦ ἀρπαξαν, ὅση τροφή μποροῦσαν καὶ μόλυναν ὅση ἀπόμεινε. 'Η Κελαινώ, μιά ἀπ' αὐτές, προφητεύει ὅτι θά πλεύσουν στήν Ἰταλία, ἀλλά δέ θά χτίσουν τήν πόλη, προτοῦ φοβερή πείνα τούς ἀναγκάσει νά φάνε καὶ αὐτά τά τραπέζια.

'Αφοῦ ἀπέπλευσαν ἀπ' τίς Στροφάδες περνοῦν κοντά ἀπ' τή Ζάκυνθο καὶ τήν Ἰθάκη γιά νά φτάσουν τέλος στό "Ακτιο, ὅπου ὀργανώνουν ἀγῶνες. 'Από κεῦ σήκωσαν πανιά κι ἔφτασαν στό Βουθρωτό τῆς Ἡπείρου, ὅπου ὁ Αἰνείας βρίσκει τήν "Ανδρομάχη νά θυσιάζει στό κενοτάφιο τοῦ "Εκτορα καὶ μιλᾶ μαζί της. 'Ο "Ελενος, δεύτερος σύζυγος τῆς "Ανδρομάχης βασιλιάς καὶ μάντης, κάνει μακρές προφητείες γιά τόν Αἰνεία χωρίς νά μπορεῖ νά ἀποκαλύψει ὅλο τό μέλλον του. «Θά καταπλεύσει ὁ Αἰνείας, λέει, στήν Ἰταλία ὑστερα ἀπό συμφορές καὶ περιπλανήσεις στήν Αὔστρια θάλασσα καὶ χρονοτριβές στό νησί τῆς Κίρκης, ἀλλά ἐπί τέλους κάτω ἀπ' τόν κορμό πουρναριοῦ κοντά σέ ἀπόκρυφο ρεῦμα θά βρεῖ ἀσπρο γουρούνι μέ τριάντα νεογέννητα καὶ στόν τόπο τοῦτο θά ἀναπαυτεῖ». 'Αφοῦ ὁ "Ελενος ἔδωσε κι ἄλλες συμβουλές καὶ συστάσεις καθώς καὶ πολύτιμα δῶρα καὶ κωπηλάτες, ὁ Αἰνείας κι οἱ σύντροφοί του, μέ τά δῶρα τῆς "Ανδρομάχης, ἀπέπλευσαν στό Αὔστρια πέλαγος.

Παρέπλευσαν τόν Τάραντα καὶ τό ἀκρωτήρι Λακίνιο κι ἔφτασαν στή Σικελική ἀκροθαλασσιά κοντά στήν Αἴτνα, ὅπου περιμαζένουν ἀξιοθήρηγτο σύντροφο τοῦ Ὁδυσσέα, πού εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ κοντά

στούς Κύκλωπες. "Επειτα παρέπλευσαν τό Πάχυνο ἀκρωτήρι καὶ ἀπό μακριά βλέπουν τὴν Καμάρινα, τὴν Γέλα, τὸν Ἀκράγαντα, παρακάμπτουν τὴν ἄκρη τοῦ Λιλυβαίου καὶ φτάνουν στὸ Λιμάνι τοῦ Δρεπάνου, ὅπου ὁ Ἀγχίσης πεθαίνει. Ἐδῶ τελειώνει ἡ διήγηση τοῦ Αἰνεία στή Διδώ.

Arma tuncq[ue] dura, fessa et levata
Habent: le sollicito
Missa, multumq[ue] in extremitate
Et in apertis, ut pectus tuncq[ue] fessum
Quida videntur in folla posita, cum venient ut
Inferentes dea Leto, genit[us] iuxta Letum
Albinaq[ue] vestes abiret, illas rursum Regna
Musa, nulli causas impedit, quia nuncin falso
quidem dolens regna deuiciat vulvam cuius
Insignem pietate virum, tunc adiret labores
impulerit. Tantumq[ue] animis cælestibus irat

Zix 31 - 123

Καταγέλλεται

Hinc illi dicit, nivum convossa suspicere manum
Iopias in latoe ead' venti volvi agmina ferit,
qua' ex parte, tuunt et ferrari turbine parlient
mentibus, nonni, munitis a sedibus hanc
ex amplexu. Nostriq[ue] tantaq[ue] stramineq[ue] prout
Ales, et ratis, et ratis ad litera' Prosternit
magnoq[ue] conatuq[ue] virum stridoreq[ue] trahit.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Στίχ. 1 - 11

‘Υπόθεση τοῦ ἔπους καὶ ἐπίκληση τῆς Μουσας.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Junonis ob iram, 5
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores 10
impulerit. tantaene animis caelestibus irae?

Στίχ. 81 - 123

Κ α τ α ι γ ί δ α.

Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
impulit in latus : ac venti velut agmine facto,
qua data porta, ruunt et terras turbine perlant.
incubere mari, totumque a sedibus imis
una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
insequitur clamorque virum stridorque rudentum.

eripiunt subito nubes caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis ; ponto nox incubat atra.
 90 intonuere poli et crebris micat ignibus aether,
 praesentemque viris intentant omnia mortem.
 extemplo Aeneae solvuntur frigore membra ;
 ingemit et duplicit tendens ad sidera palmas
 talia voce refert : « o terque quaterque beati,
 95 quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
 contigit oppetere ! o Danaum fortissime gentis
 Tydide ! mene Iliacis occumbere campis
 non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
 saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
 100 Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
 scuta virum galeasque et fortia corpora volvit !»
 Talia iactanti stridens Aquilone procella
 velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit.
 franguntur remi ; tum prora avertit et undis
 105 dat latus ; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
 hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
 terrā inter fluctus aperit, furti aestus harenis.
 tris Notus abreptas in saxa latentia torquet —
 saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras,
 110 dorsum immane mari summo — tris Eurus ab alto
 in brevia et syrtis urget — miserabile visu —
 inliditque vadis atque aggere cingit harenae.
 unam, quae Lycios fidumque vehebat Orontem,
 ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 115 in puppim ferit : excutitur pronusque magister
 volvitur in caput ; ast illam ter fluctus ibidem
 torquet agens circum et rapidus vorat aequore vortex.
 apparet rari nantes in gurgite vasto,
 arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.
 120 iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,
 et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
 vicit hiems ; laxis laterum compagibus omnes
 accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.

Στίχ. 198 - 210

Παρηγορητικός λόγος τοῦ Αἰνεία στούς συντρόφους του.

« O socii — neque enim ignari sumus ante malorum —
o passi graviora, dabit deus his quoque finem.
vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200
acestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
experti : revocate animos maestumque timorem
mittite ; forsitan et haec olim meminisse iuvabit.
per varios casus, per tot discrimina rerum
tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas 205
ostendunt : illic fas regna resurgere Troiae.
durate et vosmet rebus servate secundis ».
Talia voce refert curisque ingentibus aeger
spem voltu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se praedae accingunt dapibusque futuris : 210

Στίχ. 254 - 296

**‘Υπόσχεση τοῦ Δία στήν Ἀφροδίτη πού τοῦ παραπονεῖται γιά
τά δεινοπαθήματα τῶν Τρώων.**

Olli subridens hominum sator atque deorum
voltu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
oscula libavit natae, dehinc talia fatur :
« parce metu, Cytherea : manent immota tuorum
fata tibi ; cernes urbem et promissa Lavini
moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
magnanimum Aenean ; neque me sententia vertit. 260
hic tibi — fabor enim, quando haec te cura remordet,
longius et volvens fatorum arcana movebo —
bellum ingens geret Italia populosque feroceς
contundet moresque viris et moenia ponet,
tertia dum Latio regnante viderit aestas 265
ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
at puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
additur — Ilus erat, dum res stetit Ilia regno —
triginta magnos volvendis mensibus orbis

- 270 imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
transferet et Longam multa vi muniet Albam.
hic iam ter centum totos regnabitur annos
gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
- 275 inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
moenia Romanosque suo de nomine dicet.
his ego nec metas rerum nec tempora pono :
imperium sine fine dedi. quin aspera Juno,
- 280 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
consilia in melius referet mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
- 285 servitio premet ac victis dominabitur Argis.
nasceretur pulchra Trojanus origine Caesar,
imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
- 290 accipies secura ; vocabitur hic quoque votis.
aspera tum positis mitescent saecula bellis ;
cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt ; dirae ferro et compagibus artis
claudentur Belli portae ; Furor impius intus
- 295 saeva sedens super arma et centum vinctus aenis
post tergum nodis fremet horridus ore cruento ».

Στίχ. 441 - 493

Ο ναός τῆς Ἡρας στήν Καρχηδόνα καὶ οἱ ζωγραφιές του.
Περιγραφή τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ πού δείχνουν δώκτω
σκηνές ἀπό τόν Τρωικό πόλεμο.

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
quo primum iactati undis et turbine Poeni
effodere loco signum, quod regia Juno

monstrarat, caput acris equi : sic nam fore bello
 egregiam et facilem victu per saecula gentem. 445
 hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
 condebat, donis opulentum et numine divae,
 aënea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 aere trabes, foribus cardo stridebat aénis.
 hoc primum in luco nova res oblata timorem
 leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 ausus et adflictis melius confidere rebus.
 namque sub ingenti lustrat dum singula templo
 reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 artificumque manus inter se operumque laborem 455
 miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
 bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillem.
 constitit et lacrimans, « quis iam locus », inquit, « Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris ? 460
 en Priamus. sunt hic etiam sua praemia laudi ;
 sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
 solve metus ; feret haec aliquam tibi fama salutem ».
 sic ait, atque animum pictura pascit inani
 multa gemens, largoque umectat flumine voltum. 465
 namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus ;
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 ardentisque avertit equos in castra, priusquam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 infelix puer atque impar congressus Achilli : 475
 fertur equis curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen ; huic cervixque comaeque trahuntur
 per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
 interea ad templum non aequae Palladis ibant

- 480 crinibus Iliades passis peplumque ferebant,
suppliciter tristes et tunsae pectora palmis :
diva solo fixos oculos aversa tenebat.
ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros
exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
- 485 tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
se quoque principibus permixtum agnovit Achivis
Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
- 490 dicit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentesilea furens mediisque in milibus ardet,
aurea subnectens exsertae cingula mammae,
bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Στίχ. 561 - 578

Πῶς δικαιολογεῖται ἡ Διδώ γιά τὴν ἔχθρική στάση τῶν ὑπηκόων τῆς ἀπέναντι στούς Τρῶες. Δεξιώσῃ τῶν Τρώων.

- Tum breviter Dido voltum demissa profatur :
« solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
res dura et regni novitas me talia cogunt
moliri et late finis custode tueri.
- 565 quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem
virtutesque virosque aut tanti incendia belli ?
non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva
- 570 sive Erycis finis regemque optatis Acesten,
auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
voltis et his mecum pariter considere regnis :
urbem quam statuo, vestra est; subducite navis :
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
- 575 atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
adforet Aeneas ! equidem per litora certos
dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
si quibus electus silvis aut urbibus errat ».

BIBALIO II

Στίχ. 13 - 20

‘Ο Δούρειος ἵππος.

Fracti bello fatisque repulsi
ductores Danaum tot iam labentibus annis,
instar montis equum divina Palladis arte 15
aedificant sectaque intexunt abiete costas ;
votum pro reditu simulant ; ea fama vagatur.
huc delecta virum sortiti corpora furtim
includunt caeco lateri penitusque cavernas
ingentis uterumque armato milite complent. 20

Στίχ. 40 - 56

‘Η δυσπιστία καὶ οἱ εἰκασίες τοῦ Λαοκόντα
γιά τό ἀφιέρωμα.

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva, 40
Laocoön ardens summa decurrit ab arce
et procul : « o miseri, quae tanta insania, cives ?
credits avectos hostis aut ulla putatis
dona carere dolis Danaum ? sic notus Ulixes ?
aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, 45
aut haec in nostros fabricata est machina muros
inspectura domos venturaque desuper urbi,
aut aliquis latet error ; equo ne credite, Teucri.
quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes ».
sic fatus validis ingentem viribus hastam
in latus inque feri curvam compagibus alvum 50
contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso
insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,

- 55 impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres ».

Στίχ. 199 - 233

Ἡ περιπέτεια τοῦ Λαοκόντα καὶ τῶν δύο γιῶν του.

- Hic aliud maius miseris multoque tremendum
200 obicitur magis atque improvida pectora turbat.
Laocoön, ductus Neptuno sorte sacerdos,
solemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
— horresco referens — immensis orbibus angues
205 incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt ;
pectoris quorum inter fluctus arrecta iubaeque
sanguineae superant undas, pars cetera pontum
pone legit sinuatque immensa volumine terga.
fit sonitus spumante salo ; iamque arva tenebant
210 ardentesque oculos suspecti sanguine et igni
sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
diffugimus visu exsangues. illi agmine certo
Laocœonta petunt; et primum parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
215 implicat et miseros morsu depascitur artus ;
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
corripiunt spirisque ligant ingentibus ; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum
terga dati superant capite et cervicibus altis.
220 ille simul manibus tendit divellere nodos
perfusus sanie vittas atroque veneno,
clamores simul horrendos ad sidera tollit,
qualis mugitus, fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit cervice securim.
225 at gemini lapsu delubra ad summa dracones
diffugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
tum vero tremefacta novus per pectora cunctis

insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
 laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
 ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
 numina conclamat.

Στίχ. 268 - 297

**Τί συμβουλεύει τόν Αἰνεία στόν ὑπὸ του
 ἡ σκιά τοῦ "Εκτορα".**

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
 incipit et dono divum gratissima serpit. 230
 in somnis ecce ante oculos maestissimus Hector
 visus adesse mihi largosque effundere fletus,
 raptatus bigis ut quandam, aterque cruento
 pulvere perque pedes traiectus lora tumentis.
 hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli 275
 vel Danaum Phrygios iaculatus pupilibus ignis ;
 squalentem barbam et concretos sanguine crinis
 vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 accepit patrios ! ultro flens ipse videbar
 compellare virum et maestas expromere voces : 280
 « o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuere morae ? quibus Hector ab oris
 exspectate venis ? ut te post multa tuorum
 funera, post varios hominumque urbisque labores
 defessi aspicimus ! quae causa indigna serenos 285
 foedavit voltus ? aut cur haec volnera cerno ? »
 ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
 sed graviter gemitus imo de pectore ducens
 « heu fuge, nate dea, teque his », ait, « eripe flammis.
 hostis habet muros ; ruit alto a culmine Troia. 290
 sat patriae Priamoque datum ; si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 sacra suosque tibi commendat Troia penates :
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere

295 magna, pererrato statues quae denique ponto ».
sic ait et manibus vittas Vestamque potentem
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Στίχ. 402 - 428

**‘Η μάχη γύρω ἀπό τήν Κασσάνδρα. Ὁ θάνατος
τοῦ Κοροίβου.**

Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
ecce trahebatur passis Priameia virgo
crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
405 ad caelum tendens ardentia lumina frustra,
lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
et sese medium iniecit periturus in agmen.
consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
410 hic primum ex alto delubri culmine telis
nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
armorum facie et Graiarum errore iubarum.
tum Danai gemitu atque erectae virginis ira
undique collecti invadunt, acerrimus Ajax
415 et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis;
adversi rupto ceu quondam turbine venti
confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis; stridunt silvae saevitque tridenti
spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
420 illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
apparent: primi clipeos mentitaque tela
agnoscunt atque ora sono discordia signant,
ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
425 Penelei dextra divae armipotentis ad aram
procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
qui fuit in Teucris et servantissimus aequi;
dis aliter visum.

Στίχ. 506 - 558

Σφαγή τοῦ Πριάμου.

- Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 urbis uti captae casum convolsaque vedit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta trementibus aevo
 circumdat nequ quam umeris, et inutile ferrum 510
 cingitur ac densos fertur moriturus in hostis.
 aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 incumbens arae atque umbra complexa penates.
 hic Hecuba et natae nequ quam altaria circum, 515
 praecepites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et divom amplexae simulacula sedebant.
 ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
 ut vedit, « quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 impulit his cingi telis ? aut quo ruis ? » inquit. 520
 « non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget ; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 huc tandem concede ; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul ». sic ore effata recepit
 ad sese et sacra longaevum in sede locavit. 525
 Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis
 porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
 saucius. illum ardens infesto volnere Pyrrhus
 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta. 530
 ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
 concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
 hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit nec voci iraeque pepercit :
 « at tibi pro scelere », exclamat, « pro talibus ausis, 535
 di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
 persolvant grates dignas et praemia reddant

- debita, qui nati coram me cernere letum
fecisti et patrios foedasti funere voltus.
- 540 at non ille, satum quo te mentiris, Achilles
talis in hoste fuit Priamo ; sed iura fidemque
supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit ».
sic fatus senior, telumque imbelli sine ictu
- 545 coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
ex summo clipei neququam umbone pependit.
cui Pyrrhus : « referes ergo haec et nuntius ibis
Pelidae genitori ; illi mea tristia facta
degeneremque Neoptolemum narrare memento :
- 550 nunc morere ». hoc dicens altaria ad ipsa trementem
traxit et in multo lapsantem sanguine nati
implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
haec finis Priami, fatorum hic exitus illum
- 555 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quandam populis terrisque superbum
regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus,
volsumque umeris caput et sine nomine corpus.

Στίχ. 705 - 751

‘Ο Αἰνείας φεύγει μέ τούς οίκείους του.
Μάταια ἀναζητεῖ τή σύζυγό του Κρέουσα, πού στό δρόμο
ἔγινε ἀφαντη.

- 705 Dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis
auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
« ergo age, care pater, cervici imponere nostrae ;
ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit.
quo res cumque cadent, unum et commune periculum.
- 710 una salus ambobus erit, mihi parvus Iulus
sit comes, et longe servet vestigia coniunx.
vos, famuli, quae dicam animis advertite vestris.
est urbe egressis tumulus templumque vetustum

- desertae Cereris iuxtaque antiqua cupressus
religione patrum multos servata per annos : 715
hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
tu, genitor, cape sacra manu patriosque penates ;
me, bello e tanto digressum et caede recenti,
attractare nefas, donec me flumine vivo
abluero ». 720
- haec fatus latos umeros subiectaque colla
veste super fulvique insternor pelle leonis,
succedoque oneri ; dextrae se parvus Iulus
implicuit sequiturque patrem non passibus aequis ;
pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum ; 725
et me, quem dudum non ulla innecta movebant
tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis,
suspensum et pariter comitique onerique timentem.
iamque propinquabam portis omnemque videbar 730
evasisse viam, subito cum creber ad aures
visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
prospiciens : « nate », exclamat, « fuge, nate ; propinquant.
ardentis clipeos atque aera micantia cerno ». 735
hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
confusam eripuit mentem. namque avia cursu
dum sequor et nota excedo regione viarum,
heu ! misero coniunx fatone erecta Creusa.
substiit, erravitne via seu lassa resedit ?
incertum ; nec post oculis est redditum nostris... 740
quem non incusavi amens hominumque deorumque,
aut quid in eversa vidi crudelius urbe ? 745
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penates
commendo sociis et curva valle recondo ;
ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
stat casus renovare omnis omnemque reverti
per Troiam et rursus caput obiectare periclis. 750

Στίχ. 752 - 770

Ο Αἰνείας ἐπιστρέφει τῇ νύχτᾳ στό σπίτι του
καὶ στά ἀνάκτορα τοῦ Πριάμου.

Principio muros obscuraque limina portae,
qua gressum extuleram, repeto et vestigia retro
observata sequor per noctem et lumine lustro ;
horror ubique animo, simul ipsa silentia torrent.
inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
me refero ; inruerant Danai et tectum omne tenebant.
ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
volvitur, exsuperant flammae, furit aestus ad auras
755 procedo et Priami sedes arcemque reviso.
et iam porticibus vacuis Junonis asylo
custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
praedam adservabant. hue undique Troia gaza
incensis erepta adytis, mensaeque deorum
760 crateresque auro solidi, captivaque vestis
congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
stant circum.
ausus quin etiam voces iactare per umbram
implevi clamore vias, maestusque Creusam
765 nequ quam ingeminans iterumque iterumque vocavi.

Στίχ. 771 - 794

Τί λέγει ή σκιά τῆς Κρέουσας στόν Αἰνεία.

quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
visa mihi ante oculos ē nota maior imago.
obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
775 tum sic adfari et curas his demere dictis ;
« quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non haec sine numine divom
eveniunt ; nec te comitem hinc portare Creusam
fas aut ille sinit superi regnator Olympi.

longa tibi exsilia et vastum maris aequor arandum 780
 et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
 inter opima virum leni fluit agmine Thybris :
 illic res laetae regnumque et regia coniunx
 parta tibi ; lacrimas dilectae pelle Creusae.
 non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 aspiciam aut Grais servitum matribus ibo
 Dardanis et Divae Veneris nurus ;
 sed me magna deum genetrix his detinet oris.
 iamque vale et nati serva communis amorem ».
 haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
 dicere deseruit tenuisque recessit in auras ;
 ter conatus ibi collo dare bracchia circum ;
 ter frustra comprensa manus effugit imago,
 par levibus ventis volucrique simillima somno.

Στίχ. 795 - 804

‘Ο Αινείας πηγαίνει στά βουνά
 μαζί μέ τό συγκεντρωμένο πλῆθος.

Sic demum socios consumpta nocte reviso. 795
 Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 invenio admirans numerum, matresque virosque,
 collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
 undique convenere animis opibusque parati,
 in quascumque velim pelago deducere terras. 800
 iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
 ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
 limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
 cessi et sublato montes genitore petivi.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ

Στίχ. 39 - 68

Από κακά σημάδια τοῦ νεκροῦ Πολύδωρου ὁ Αἰνείας
ἀναγκάζεται νά ἔγκαταλείψει τή Θράκη.

- Eloquar an sileam ? — gemitus lacrimabilis imo
40 auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris :
« quid miserum, Aenea, laceras ? iam parce sepulto,
parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
externum tulit aut crux hic de stipite manat.
heu ! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
45 nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit
telorum seges et iaculis increvit acutis ».
tum vero ancipiti mentem formidine pressus
obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
50 infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
ille, ut opes fractae Teucrum et fortuna recessit,
res Agamemnonias victriciaque arma secutus
55 fas omne abrumpit ; Polydorum obtruncat et auro
vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
auri sacra fames ? postquam pavor ossa reliquit,
delectos populi ad proceres primumque parentem
monstra deum refero et, quae sit sententia, posco.
60 omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae
caeruleis maestae vittis atraque cupresso

et circum Iliades crinem de more solutae; 65
 inferimus tepido spumantia cymbia lacte
 sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
 condimus et magna supremum voce ciemus.

Στίχ. 84 - 98

"Οταν ὁ Αἰνείας ἔφρασε στή Δῆλο, ζητάει τή συμβουλή τοῦ Ἀπόλλωνα. Χρησμός τοῦ Ἀπόλλωνα.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto :
 « da propriam, Thymbraee, domum ; da moenia fessis 85
 et genus et mansuram urbem ; serva altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
 quem sequimur ? quove ire iubes ? ubi ponere sedes ?
 da, pater, augurium, atque animis illabere nostris ».
 vix ea fatus eram : tremere omnia visa repente, 90
 liminaque laurusque dei, totusque moveri
 mons circum et mugire adytis cortina reclusis.
 submissi petimus terram, et vox fertur ad auris :
 « Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto 95
 accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.
 hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
 et nati natorum et qui nascentur ab illis ».

Στίχ. 161 - 167

Τί λένε οἱ ἐφέστιοι θεοὶ στὸν Αἴνεια σχετικά μὲ τὸν τελικό προορισμό του.

« Mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
 Delius aut Cretae iussit considere Apollo.
 est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
 terra antiqua, potens armis atque ubere glaebea :
 Oenotri coluere viri ; nunc fama minores 165
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
 hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus ».

Στίχ. 306 - 342

**Διάλογος Αἰνεία καὶ Ἀνδρομάχης, κοντά στό κενοτάφιο
τοῦ Ἔκτορα, στό Βουθρωτό τῆς Ἡπείρου.**

- Ut me conspexit venientem et Troia circum
arma amens vidi, magnis exterrita monstris
deriguit visu in medio, calor ossa reliquit ;
labitur et longo vix tandem tempore fatur :
310 « verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
nate dea ? vivisne ? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est ? » dixit, lacrimasque effudit et omnem
implevit clamore locum. vix pauca furenti
subicio et raris turbatus vocibus hisco :
315 « vivo equidem vitamque extrema per omnia duco ;
ne dubita, nam vera vides.
heu ! quis te casus deiectam coniuge tanto
excipit ? aut quae digna satis fortuna revisit,
Hectoris Andromache ? Pyrrhin conubia servas ? »
320 deiecit voltum et demissa voce locuta est :
« o felix una ante alias Priameia virgo,
hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
iussa mori quae sortitus non pertulit ullos
nec victoris heri tetigit captiva cubile ! . . .
337 sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere ?
aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris ?
quid puer Ascanius ? superatne et vescitur aura ?
ecqua tamen puero est amissae cura parentis ?
ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
342 et pater Aeneas et avunculus excitat Hector ? »

Στίχ. 441 - 460

‘Ο “Ελενος, σύζυγος τῆς Ἀνδρομάχης, συμβουλεύει τόν Αἰνεία
νά ρωτήσει τή μάντισσα Σίβυλλα, δταν θά φτάσει στήν Κύμη
τῆς Ιταλίας.

Huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem,

divinosque lacus et Averna sonantia silvis,
 insanam vatem aspicies, quae rupe sub ima
 fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 quaecumque in foliis descripsit carmina virgo. 445
 digerit in numerum atque antro seclusa relinquit,
 illa manent immota locis neque ab ordine cedunt ;
 verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
 impulit et teneras turbavit ianua frondes,
 numquam deinde cavo volitantia prendere saxo 450
 nec revocare situs aut iungere carmina curat :
 inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
 hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
 quamvis increpitent socii et vi cursus in altum
 vela vocet, possisque sinus implere secundos, 455
 quin adeas vatem precibusque oracula poscas ;
 ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.
 illa tibi Italiae populos venturaque bella
 et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
 expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460

Στήχ. 707 - 718

Θάνατος τοῦ Ἀγχίσου. Τέλος τῆς διηγήσεως τοῦ Αἰνεία.

«Hinc Drepani me portus et illaetabilis ora
 accipit. hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
 amitto Anchisen ; hic me, pater optime, fessum 710
 deseris, heu tantis nequiam erepte periclis !
 nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 hic labor extremus, longarum haec meta viarum,
 hinc me digressum yestris deus appulit oris.» 715
 Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 fata renarrabat divom cursusque docebat.
 conticuit tandem factoque hic fine quievit.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Στίχ. 1 - 11

1. *arma virumque* = τούς πολέμους καὶ τόν ἄντρα. Τά δύο αὐτά δύνομετα τοποθετεῖ ἐκφραστικά στήν ἀρχή ὁ ποιητής, θέλοντας νά δώσει σύντομα τό κύριο περιεχόμενο τοῦ ἔπους. *cāno* = τραγουδῶ, δηλαδή τό ποίημά μου εἶναι πολεμικό κι ὅχι διδακτικό (ὅπως τά γεωργικά). *arma* = *bella*. πρβλ. 'Ομ. Α, 1 *Μῆνιν* ἔειδε θεὰ *Πηληιάδεω* Ἀχιλῆος. 'Η ἐπίκληση τῆς Μούσας γίνεται στό στίχο 8. *qui primus...* ή σύνταξη: *qui primus Troiae ab oris profūgus vēnit Italiām*. Τό *Troiae ab oris* πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό *profūgus*. Τό *primus* = ἀρχηγός, ὁ πρῶτος, ὅπως τό *princeps* (πρβλ. στ. 6 unde = *a quo*) = γενάρχης τῶν Λατίνων, ἰδρυτής τοῦ Λατίνικοῦ γένους. 'Ο χαρακτηρισμός αὐτός ἔξυψώνει τόν ἥρωα τοῦ ἔπους.

2. *Italiām* = *in Italiām*, ή χωρίς πρόθεση αἰτιατική στή θέση τῆς αἰτιατικῆς μέ τήν πρόθεση *in*, γιά νά δηλωθεῖ ή κίνηση σέ τόπο, προκειμένου γιά ὄνομα χώρας· βρίσκεται στούς ποιητές. Παρόμοια πιο κάτω *litōra* = *ad litōra*. Τό i τῆς πρώτης συλλαβῆς μακρό γιά τό μέτρο, ὅπως καὶ στή λέξη *Itālus*. *fato*, ἀφαιρ. τοῦ *fatūm*. *fatūm* (ἢ *fata*) = Τό πεπρωμένο, ή μοίρα. *fato profūgus* = ἀπό τή μοίρα διωγμένος. Στό *profūgus* περιέχεται ή αἰτία πού ἔκανε τόν *Alīneia* νά ἀφήσει τήν *Troīa* καὶ νά ἔρθει στήν *Italīa*. *Laviniaque* : πιό μερικός προσδιορισμός τοῦ *Italiām*. ὁ *que εἶναι ἐπεξηγηματικός*. «καὶ μάλιστα στίς ἀκτές τοῦ Λαβινίου». Τό *Λαβίνιο* χτίστηκε ὑστερα ἀπό τόν *Alīneia*. ἀπό δῶ βγαίνει τό ιστορικό γιά τή χρονολογία λάθος. *Lavinia*, πρέπει νά διαβαστεῖ τρισύλλαβα μέ συνίζηση γιά τό μέτρο. Τό i θά τό προφέρουμε σάν γ.

3. *Multum... iactātus... multa... passus, οἱ μετοχές iactātus*

καὶ passus ἀναφέρονται στό ύποκ. τοῦ venit, τό ille, πού παρατέθηκε, ὅπως στόν "Ομηρο τό δ' γε, γιά νά γίνει πιό ἐκφραστικός ὁ λόγος. Πρβλ. 'Ομ. α, 1 κ.ἔξ. "Ανδρα μοι ἔννεπε... δς μάλα πολλὰ πλάγχθῃ... πολλὰ δ' δ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα. Τό ille ἔχει ἀντιθετική ἔννοια = παρ' ὅλο πού παρασύρθηκε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ (στά κύματα), ἔφτασε. Τό iactāti, πού λέγεται, ὅπως τά «Ἐλληνικά «σαλεύεσθαι» καὶ «ριπτάζεσθαι», γιά κείνους πού παρασύρονται ἀπό τά θαλασσινά κύματα κι ἀπ' τούς ἀνέμους ἐδῶ καὶ κεῖ, ἐδῶ ἀναφέρεται καὶ στίς περιπλανήσεις στήν ξηρά. passus = ἀφοῦ ἔπαθε, μετοχή τοῦ patior, passus sum, pati = πάσχω. alto mari = στήν ἀνοιχτή θάλασσα, στόν πόντο.

4. vi supērum, «θεῶν ιότητι», 'Ομ. ρ. 119. superum = superorum. 'Η ἀκριβέστερη ἐρμηνεία τῆς φράσης φαίνεται ἀπό τίς ἐπόμενες λέξεις : saevae Junōnis ob iram. 'Η "Ἡρα, ὀργισμένη ἡ Ίδια, Θά ἐξοργίσει τόν Αἴδοιο καὶ τούς ὄλλους. saevae memorem : πρόσεξε τή θέση τῶν δύο αὐτῶν ἐπιθέτων σέ ἀντιστοιχία μέ τά οὐσιαστικά πού ἀκολουθοῦν Junōnis ob iram = γιά τήν ὀργή τῆς σκληρᾶς "Ἡρας, ἡ ὁποία δέν εγχοῦσε. Αἰσχ. 'Αγαμ. 155. «μνάμων μῆνις», ὑπαλλαγή.

5. multā quoque et = πολλά ἀκόμα καὶ. Τό quoque et = (quoque etiam) τονίζει τή σπουδαιότητα τοῦ δεύτερου μέρους. dum condēret = ὥστου κτίσει. Οι σύνδεσμοι dum, donec καὶ quoad συντάσσονται μέ δριστική, ἀν τό πράγμα παρουσιάζεται βέβαιο, μέ ὑποτακτική ἀν παρουσιάζεται ἀμφίβολο ἡ ἀν φανερώνεται ταυτόχρονα καὶ σκοπός ἡ αἵτια· στήν περίπτωση τῆς ὑποτακτικῆς ὑπάρχει καὶ ἡ βούληση καὶ ἐπιθυμία αὐτοῦ πού ἐνεργεῖ. Χρόνοι τοῦ condo : condo, condīdi, conditūm, condēre, δηλ. τήν πόλη τοῦ Λαβινίου· inferretque = καὶ φέρει στό (Λάτιο).

6. deos εἶναι οἱ Penātes, δηλαδή οἱ ἐφέστιοι ἡ Μύχιοι θεοί τῆς Τροίας, πού τούς ὀνομάζει ὄλλοι ὁ ποιητής Phrygios Penātes. Αὐτούς ἔσωσε παίρνοντας μαζί του ὁ Αἰνείας. Latio, δοτ. τοῦ in Latium : ὅχι σπάνια στούς ποιητές ρήματα πού φανερώνουν κάποια κίνηση συντάσσονται μέ δοτική. 'Η δοτική ὑπάρχει, γιατί ἡ φράση ἔχει ἡθική σημασία. unde = a quo, δηλ. ἀπ' τόν ὅποιο Αἰνεία· ὄλλαι ἀναφέρουν τό unde στό Λάτιο, δηλ. ἀπό τό Λάτιο.

7. Albānique patres = καὶ οἱ 'Αλβανοί πατέρες (πρόγονοι). ἔτσι ποιητικά παρουσιάζεται ἡ "Αλβα Λόγγα, χτισμένη ἀπ' τόν 'Ασκάνιο, γιό τοῦ Αἰνεία. altae moenia Rōmae = τῆς ψηλῆς Ρώμης τά

τείχη· ποιητική περιγραφή τῆς Ρώμης, πού λέγεται καὶ alta, γιατί ἥταν χτισμένη πάνω σὲ λόφους.

8. Musā. 'Ο "Ομηρος καὶ γενικά οἱ ἐπικοὶ ποιητές ἐπικαλοῦνται τὴν Μούσα στήν ἀρχή τοῦ ἔπους' βλ. 'Ομ. α, 1 "Ανδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα· ἀλλὰ ὁ Βιργίλιος τὴν ἐπικαλεῖται ἀπό ἐκεῦνο τὸ σημεῖο πού πρόκειται νά ἔκθεσει σπουδαιότατα καὶ πολὺ ἀξιόλογα πράγματα' πρβλ. 'Ομ. α, 10 τῶν ἀμόθεν. causas = τίς αἰτίες δηλ. τῶν ἀκολούθων: tot volvēre casus, tot adīre labōres πού φανερώνονται μέ τά quo numīne laeso quidve dōlens. quo numīne laeso = quam ob laesionem numinis. Τό numen ἔχει ἐδῶ τήν ἀρχική σημασία τῆς θελήσεως, δηλαδή χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ voluntāte = quā (Junonis) voluntate (ab Aenea) offensā, neglecta = ἀφοῦ ποιά θέληση τῆς "Ηρας ταπεινώθηκε, ἀμελήθηκε· δλλοι δέχονται τή λέξη numen μέ τή σημασία τῆς θεότητας = quo deo offenso. Πάντως πρέπει νά ἐννοήσουμε τήν "Ηρα καὶ ὅχι δλλη θεότητα γενικά. 'Ο Αἰνείας ἐναντιώθηκε στή θέληση τῆς "Ηρας, χωρίς νά τό θέλει καὶ νά τό γνωρίζει, μέ τήν ἵδρυση τοῦ Ρωμαϊκοῦ γένους, πού ἥταν γραφτό νά ἔξοδοι θρέψει τήν Καρχηδόνα.

9. quidve dolens = ἡ γιατί λυπημένη, στενοχωρημένη· εἶχε ἡ "Ηρα προσωπική ἀφορμή νά μισεῖ τούς Τρῶες, γιατί δέν πῆρε τό καλλιστεῖο ἀπό τόν Τρώα Πάρι, πού ἔκρινε τίς τρεῖς θεές "Ηρα, 'Αφροδίτη, 'Αθηνᾶ, καὶ για τίς τιμές τοῦ Γανυμήδη, πού ἀρπάχτηκε, ὅπως ἀναφέρεται στούς στίχους (23 - 28). volvēre casus = νά ὑποφέρει συμφορές· τό volvere, πού εἶναι εἰδικό ρῆμα γιά τά χρόνια πού φεύγουν κι ἔρχονται (volventibus annis), ἐδῶ μεταφέρεται στίς συνεχεῖς συμφορές, πού ἔχανάρχονται μέ δλλαγή σάν σέ κύκλο καὶ περίοδο. Οι χρόνοι volvo, volvi, volūtum, volvēre. adēo labōres = ἀναλαβαίνω κόπους, πόνους, ἀγῶνες.

10 - 11. insīgnem pietāte virum = σπουδαῖο γιά τήν εὔσεβεια, εὔσεβέστατο ἄνδρα, δηλ. τόν Αἰνεία. Κύρια ἀρετή τοῦ ἥρωα εἶναι ἡ pietas, ἡ εὔσεβεια πρός τούς θεούς καὶ τούς γονεῖς. impulērit, παρακ. ὑποτ. τοῦ impello (in - pello), impuli, impulsum, impellere = παρακινῶ, ἔχαναγκάζω. 'Η χρήση τοῦ ρήματος αὐτοῦ μέ ἀπαρέμφ. (volvēre - adīre) στή θέση τῆς ὑποτακτ. μέ τό ut, ὅπως γίνεται στούς πεζούς (ut volvēret - adīret), εἶναι ποιητική animis, ἀφαιρ. in animis, πρβλ. τό ὄμηρ. φρεσσί, θυμῷ. caelestib⁹, δοτική, caelestes - ium, οἱ θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ· irae, πληθυντικός ἀντί τοῦ ἐνικοῦ, τοῦ ὄνόματος

πού φανερώνει ψυχική συγκίνηση. tantaene... irae? Ρωτᾶ ἔτσι κι ἀπορεῖ δι ποιητής, γιατί ἔχει στό νοῦ του τὴν ψηλότερη γιά τό θεό ἔννοια, πού ἐπικρατοῦσε τότε στοὺς μορφωμένους Ρωμαίους.

Στίχ. 81 - 123

81. Haec ubi dicta, δηλ. sunt, ἀμέσως ἀφοῦ εἰπώθηκαν αὐτά (δηλ. ἀπό τὸν Αἴολο) = ἀμέσως, καθὼς εἶπε αὐτά (ὁ Αἴολος). 'Ο Αἴολος στὶς παρακλήσεις καὶ τὶς ὑποσχέσεις τῆς "Ηρας ἀπάντησε ὅτι εἶναι πρόθυμος, καὶ γιὰ λόγους εὐγνωμοσύνης πρός τὴν "Ηρα, νά ἐκτελέσει καθετί πού διατάξει ἡ "Ηρα. cavum... montem = τό κούφιο βουνό, πού βρίσκεται πάνω ἀπό τή σπηλιά πού ἥταν κλεισμένοι οἱ ἄνεμοι, στό νησί Αἰολία, στήν κατοικία τοῦ Αἰόλου. 'Ομ. κ, 1 - 2 : Αἰολίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'. ἔνθα δ' ἔναιεν | Αἴολος Ἰπποτάδης. conversa cuspide = ὅταν ἀναστράφηκε τό δόρυ, ἀφοῦ ἀνάστρεψε (ὁ Αἴολος) τό δόρυ, ὥστε ἀπό κάθετη νά πάρει δριζόντια θέση. 'Απ' ἐδῶ ἀρχίζει ἡ περιγραφή τῆς θύελλας, περιγραφή πού πρέπει νά σημειώσει κάποιος τόν πραγματολογικό τῆς χαρακτήρα, ἀφοῦ πρόκειται γιά θύελλα κυκλωνική. Πηγή ἐμπνεύσεως ὁ "Ομηρος· ε, 291.

82. montem impūlit = χτύπησε τό βουνό. Τό impello, γιά μεγαλύτερη δύναμη : in latus στά πλευρά, στά πλάγια ἀπό τό χτύπημα μετακινήθηκε στά πλάγια τό βουνό, ὥστε νά ἀνοιχτεῖ χάσμα (= porta στίχ. 83) ἀπ' ὅπου ἔξορμοῦν οἱ ἄνεμοι. ac = ac statim = καὶ ἀμέσως· μέ τό ac φανερώνεται ἀμεση χρονική ἀκολουθία. velut agmine facto = σάν νά ἔγινε ἀγημα, σάν νά ἀποτέλεσαν οἱ ἄνεμοι στρατό συνταγμένο σέ πορεία.

83. qua data porta· ἡ ὀλοκλήρωση τῆς φράσεως ἔχει ἔτσι : qua (parte) data (est) porta. porta = πύλη· ἡ λέξη, πού κυριολεκτεῖται σέ στρατόπεδα καὶ φρούρια, εὔστοχα ἀπ' τόν ποιητή ἐδῶ χρησιμοποιήθηκε, ἀφοῦ προηγουμένως εἰπώθηκε γιά τοὺς ἀνέμους ὅτι αὐτοὶ ἀποτέλεσαν τάχα στρατό συνταγμένο σέ πορεία. ruunt· ruo, rui, rūtum, ruere = ὀρμῶ, ἔξορμῶ. turbo - iinis, ἀρσ. γ' = δίνη, ἀνεμοστρόβιλος. perflo, α' συζ. ὀμαλ. = διαπνέω (πνέω διά μέσου).

84. incubuēre mari = ἔπεσαν πάνω στή θάλασσα. incumbō, cubui, cubitum, - ēre : 'Ομ. ε, 295 - 6 σὺν δ' Εὔρος τε Νότος τ' ἔπεσον Ζέφυρος τε δυσαής | καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κῦμα κυλνῶν. 'Ο παρακείμενος (incubuēre) φανερώνει αἰφνίδια καὶ γρήγορη κί-

νηση. Σ' αύτόν ἀκολουθοῦν οἱ ἐνεστ. ruunt, volvunt. totum (mare) a sedibus imis = ὅλη (τῇ θάλασσα) ἀπ' τὸν πυθμένα.

85. una = δύμηρ. σύν. ruunt ἐνεργ. = eruunt = ἀναταράζουν, ἀναστατώνουν. cleber procellis = procellosus = ὁ θυελλώδης, δύμηρ. Ζέφυρος δυσαής ἀπ' τοὺς τέσσερις ἀνέμους, ποὺ μνημογένει ὁ "Ομηρος, λείπει ὁ Βοριάς, ποὺ τὸν ἀναφέρει πιό κάτω (στίχ. 102).

87. virum = virorum. stridor - ὄρις, ἀρσ. γ' = τρίξιμο. rudens-entis, ἀρσ. γ' = τό καραβόσχοινο. Σ' ὅλο τὸ στίχο ὑπάρχει παρήχηση τοῦ ρ.

88 - 89. eripunt... ex ocūlis. Μετάφραση τῶν δύμηρ. ε, 293 κ.ἔξ. : ... σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε (ὁ Ποσειδῶν) | γαῖαν δμοῦ καὶ πόντον ὁρώ-ρει δ' οὐρανόθεν νύξ. ponto δοτ. = στὸν πόντο. nox atra = νύχτα θεοσκότεινη. incūbo, (āvi, ātum), ūi, ītum, āre = ξαπλώνομαι.

90. poli = caelum, τό μέρος στή θέση τοῦ ὅλου. crebris micat ignibus aether = λάμπει ἀπ' τίς συχνές ἀστραπές ὁ οὐρανός. crebri ignes = συχνές ἀστραπές. mico, ūi - āre = γιαλίζω, λάμπω, ἀστράφω.

91. praesentem, κατηγορ. στό mortem, στό τέλος τοῦ στίχου = ἀναπόφευκτο, βέβαιο τό θάνατο. Πρόσεξε δτι τό ἐπίθετο εἶναι στήν ἀρχή καὶ τό οὐσιαστ. στό τέλος τοῦ στίχου· πιό σπάνια γίνεται τό ἀντίθετο. intentant = minantur = ἀπειλοῦν· συνδύασε τήν ὅλη φράση μέτο δυμηρικό ε, 305 νῦν μοι σῶς αἰπὺς ὅλεθρος.

92. extemplo = statim = ἀμέσως. Aeneae solvuntur membra. πρβλ. 'Ομ. ε, 297 καὶ τότ' Ὁδυσσῆος λῆτο γούνατα. frigus - ὄρις, οὐδ. γ' = ρίγος, κρύο : φόβος ποὺ προκαλεῖ ρίγος. frigōre ἀπ' τὸν κρύο φόβο.

93. duplicitis = ambas, duplex, ποιητ. : palmas = supinas manus = παλάμες. Συνήθιζαν αύτοὶ ποὺ προσεύχονταν νά σηκώνουν στόν οὐρανό τά χέρια μέ τίς παλάμες ἀνοιχτές. tendo = τεντώνω. ingēmit... voce refert. 'Ομ. ε, 298 : ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς δν μεγαλήτορα θυμόν.

94. ο terque quaterque beati, πρβλ. 'Ομ. ε, 306 κ.ἔξ. τρισμάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις οἱ τότ' ὅλοντο | Τροίη ἐν εὐρείῃ· ἡ φράση φανερώνει τό μεγαλύτερο βαθμό τῆς εύτυχίας.

95. quis, τύπος ἀρχαϊκός ἀντί τοῦ quibus = στοὺς δποίους, ποὺ.

96. oppetēre mortem (δύμηρ. πότμον ἐπισπεῖν) καὶ ἀπλά oppetēre (στόν πόλεμο) = νά πεθαίνει κανείς πρόθυμα. contigit = συνέβη· γιά τό καλό, δηλ. εἶχαν τήν εύτυχία.

97. Tydīde, κλητ. τοῦ Tydīdes, ὁ Τυδείδης, πού τόν δνομάζει δ ποιητής Danāum fortissimum gentis, δπως καὶ δ "Ομηρος λέει δν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι. Ἡταν πολύ φυσικό νά θυμηθεῖ δι Αἰνείας τόν Τυδείδη, πού θά τόν σκότωνε, ἂν δέν ἔτρεχε νά τόν βογθήσει δι 'Αφροδίτη ("Ομ. ε, 274 κ.έξ.)' mene... non potuisse, μόνη αἰτιατ. μέ απαρέμφατο, χωρίς δηλ. νά ἔξαρτιέται από κάποιο ρῆμα, συναντιέται πολλές φορές, δταν πρόκειται γιά θαυμασμό, ἔκπληξη, ἀγανάκτηση δι κάποιο ἄλλο παρόμοιο ψυχικό πάθος. Περισσότερο δμως μέ τό ἐρωτηματικό μόριο νε (μέ ἐρωτηση καὶ ἀπορία), πρβλ.: ἐμὲ παθεῖν τάδε. Iliacis campis, ἀφαιρ. τοπική = στίς 'Ιλιακές πεδιάδες. occurcumbere = νά πέσω. occumbo, cūbi, cubitum, γ'.

98. animam effundere = νά ἔκπνεύσω. effundo, -ūdi, -ūsum, -ēre = χύνω ἔξω (γιά τά άγρα). tua dextra, ἀφαιρ. δργανική = μέ τό δεξιή σου χέρι, γιατί τό animam effundere χρησιμοποιεῖται στή θέση τοῦ perite (νά χαθῶ).

99. saevus = ξακουστός, σκληρός (όχι μέ κακή σημασία) ubi = δπου. Aeacidae = τοῦ Αἰακίδη, δηλ. τοῦ Ἀχιλλέα, σάν ἔγγονου τοῦ Αἰακοῦ. Ἀνάφερε στό telo = ἀπ' τό βέλος. telum = κάθε είδος ἐπιθετικοῦ δπλου. iacet = κείτεται (νεκρός). Τό iacēre, δπως τό ἐλληνικό «κεῖσθαι», εἶναι ρῆμα ειδικό γιά τούς νεκρούς καὶ σκοτωμένους. Βρίσκεται σέ ἐνεστώτα γιά περασμένο βέβαια πράγμα, πού δμως ἀκόμα καὶ τώρα παραμένει ζωηρά στή μνήμη.

100. Sarpēdon, Σαρπηδών, ὁ ἀρχηγός τῶν Λυκίων καὶ σύμμαχος τῶν Τρώων, σκοτώθηκε ἀπ' τόν Πάτροκλο καὶ μέ διαταγή τοῦ Δία μεταφέρθηκε ἀπ' τόν Ἀπόλλωνα μέ τόν "Τύνο καὶ τό θάνατο στή Λυκία ("Ομ. Π. 477 κ.έξ.). Simois, ὁ Σιμόεις ποταμός πού χύνεται στό Σκάμανδρο πηγάζοντας ἀπ' τήν "Ιδη καὶ περνώντας μέσα ἀπ' τήν Τρωική πεδιάδα. corpore... volvit πρβλ. 'Ομ. Μ, 22 - 23 : καὶ Σιμόεις, δθι πολλὰ βοάγρια (scuta virum) καὶ τρυφάλειαι (galeae) | κάππεσσον ἐν κονιησι (= volvit) καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν (fortia corpore virum).

102. iactanti = clamanti, vociferanti ἥ καὶ ἀπλά dicenti. Πρόσεξε τή συντακτική θέση τῆς δοτικῆς πού περιγράφει τήν κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου σέ στιγμή πού συμβαίνει ἥ ἐνέργεια τοῦ κύριου ρήματος. Στήν ἐλληνική γλώσσα γενική ἀπόλυτη. Τό iactare σημαίνει πάντα κάποια κίνηση τῆς ψυχῆς· ὁ Αἰνείας εἶναι φανερά συγκινημένος.

Aquilōne, ἀφαιρ. τῆς αἰτίας, πού προσδιορίζει τό stridens = πού σφυρίζει (θύελλα), γιατί ξεκίνησε ἀπ' τό βοριά.

103. adversa. κατηγ. = ἐνάντια, δηλ. prora irruens = πού ἔπεσε πάνω ἀπό τήν πλώρη. velum = τό πανί, τοῦ πλοίου δηλ. τοῦ Αἰνεία. ferit = κτυπάει : τό ρῆμα ferio - ferire: στό ferit ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ lacērat = διασπᾶ μέ τόν ὄρμητικό ἀέρα. Στή φράση πρβλ. 'Ομ. Ο, 626 : ... ἀνέμοιο δὲ δεινὸς ἀήτης | ίστιψ ἐμβρέμεται. fluctus ad sidera tollit = σηκώνει τά κύματα μέχρι τ' ἀστέρια. Πρβλ. 'Ομ. ε, 313 : "Ως ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκορης.

104. avertit, πρέπει νά νηθεῖ μέ τήν ἀμετάβατη σημασία του = se avertit ἡ avertitur = ἀποστρέφεται undis dat latus, πρέπει νά νοήσουμε τήν γεν. navis = prora latus navis fluctibus oppōnit = ἡ πλώρη ἔκθέτει τά πλευρά τοῦ πλοίου στά κύματα.

105. insequitur cumulo... mons. cumulo, ἀφαιρ. τοῦ τρόπου, πού προσδιορίζει τό insequitur : cumulo = cumulātim, mole sua = μέ σωρό, μέ τόν πολύ μεγάλο ὅγκο του πέφτει πάνω. praeruptus aquae mons = ἀπότομο βουνό νεροῦ. Μέ τή μονοσύλλαβη λέξη mons στό τέλος τοῦ στίχου παριστάνεται τό ἀπότομο τοῦ μεγάλου κύματος.

106 - 107. hi... his, πρόκειται γιά τούς ναῦτες τοῦ πλοίου τοῦ Αἰνεία. hi = αὐτοί πού βρίσκονται στήν πρύμνη, his = σ' αὐτούς πού βρίσκονται στήν πλώρη. pendeo, pependi, -ere = κρεμιέμαι, αἰωροῦμαι. dehisco, -hivi, -ere = χάσκω. terram = τόν πυθμένα· ὁ πυθμένας δηλώνεται καί μέ τήν ὄργανική ἀφαιρετική harēnis, πού ἀκολουθεῖ καί προσδιορίζει τό furit : furit aestus harenis. Τό furēre συνηθισμένο ρῆμα γιά τήν ἀγριεμένη θάλασσα· ἡ λέξη aestus συχνά λέγεται γιά τήν ὄρμητικότερη κίνηση τῶν κυμάτων. 'Ωραία ἡ εἰκόνα· μ' αὐτήν πρέπει νά παραβληθεῖ ἡ παρόμοια τῆς 'Αντιγόνης τοῦ Σοφοκλῆ 586 κ.ἔξ. : ... πόντιον οἶδμα... κυλίνδει βυσσόθεν κελαινὰν θῖνα (= harenis).

108. tris, ἀρχαϊκός τύπος στή θέση τοῦ tres. Τό στόλο τοῦ Αἰνεία ἀποτελοῦσαν εἴκοσι πλοῖα. Notus, ποιητικά χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ ἀνέμου γενικά, ὅπως καί πιό κάτω τό Eurus. saxa latentia = βράχοι κρυμμένοι. torquéo, torsi, tortum, -ere = στρέφω, ἐκσφενδονίζω.

109. 'Η πλοκή τοῦ λόγου : Itali vocant Aras saxa, quae sunt in mediis fluctibus· οἱ 'Αρές (Arae) εἶναι οἱ νησίδες πού ὄνομαζονται Αιγύμοροι καί πού βρίσκονται στό στόμιο τοῦ κόλπου τῆς Καρχηδόνας.

110. dorsum, ἔπειξηγεῖ τό Arae, μεγάλη ράχη, μεγάλο κομμάτι βρά-

χου. mari summo, ἀφαιρ. τοπ. = πάνω στήν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας.

111. brevia, εἰναι ἐπίθετο σέ παράλειψη τοῦ ὄνομ. vada, πού ἔγινε οὐσιαστικό = τά ρηχά τῆς θάλασσας, τά ἀβαθή. Μ' αὐτό συμφωνεῖ τό ἀκόλουθο syrtis = ἀμμουδερές ἀκρογιαλιές. urgēo = σπρώχνω, ξοκίλλω, ἀρχ. χρ. urgēo, ursi, urgēre.

112. vada = τά ρηχά νερά. vadis δοτ. inlido, -si, -sum, -ere (in-laedo) = προσαράζω aggēre cingit harēnae = μέ σωρό ἄμμου περιζώνει. agger ἀρσ. γ' = χῶμα καί ποιητικά σωρός. Τήν ἄμμο αὐτή ἀνάσυρε ἡ θάλασσα ἀπ' τό βυθό (στίχ. 107).

113. Lycios, οἱ Λύκιοι εἶχαν ἔρθει νά βοηθήσουν τοὺς Τρῶες καί, δταν σκοτώθηκε ὁ ἡγεμόνας τους Πάνδαρος (ἢ Σαρπηδών), ἔπλευσαν μαζί μέ τόν Αἰνεία. vaho, vexi, vectum, vehēre = ὁδηγῶ, φέρω, κομίζω. Orontem, τό ὄνομα τοῦτο πλάστηκε ἀπ' τό Βιργίλιο.

114. ipsius = αὐτοῦ, δηλ. τοῦ Αἰνεία. ingens pontus, ἔχει εἰπωθεῖ μέ ἔμφαση = τόσο μεγάλο κύμα σάν νά ἥταν ὅλη ἡ θάλασσα. a vertice = desūper, ab alto = ἀπ' τήν κορυφή, ἀπό πάνω.

115. magister, δηλ. navis = ὁ κυβερνήτης pronus - a - um = πρηγής (προύμυτα).

116. in caput, ὅμηρ. ἐπὶ κὰρ = κατακέφαλα, πρβλ. 'Ομ. μ, 413 : ὁ δ' ἄρο' ἀρνευτῆρι εουκώς | κάππεσ' ἀπ' ἵκοισφιν. ast illam = τό ἄλλο δέ, δηλ. τό ἀκυβέρνητο πλοῖο. ast = at, κανονικά στό Βιργίλιο συναντιέται τό ast μπροστά ἀπό λέξη πού ἀρχίζει ἀπό φωνῆν. ibidem = ἐκεῖ, στό ἵδιο μέρος.

117. agens circum = circumagens, τμήση σύμφωνα μέ τήν 'Ελληνική σύνταξη = περιφέροντας. rapīdus vorat aequōbre vortex = δρμητικός ἀνεμοστρόβιλος μέ τή θάλασσα καταπίνει τό πλοῖο. Ποιητικά παριστάνει τόν ἀνεμοστρόβιλο νά καταπίνει μέ τή θάλασσα τό πλοῖο. Πρόσεξε στό στίχο τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου r. vortex - īcis, ἀρσ. γ' = ἀνεμοστρόβιλος. vorat = absōrbet = καταπίνει. Μέ μοναδική ἐκλογή τῶν λέξεων περιγράφει τό πράγμα, γιατί μέ τόν ἥχο τους παριστάνεται αὐτό γραφικότατα.

118. rari, κατηγ. (dispersi = διασκορπισμένοι ἐδῶ καί κεῖ). in gurgīte vasto = στήν ἀνοιχτή θάλασσα gurges - ītis. ἀρσ. γ' = ἀνεμοστρόβιλος, στρίψιμο τοῦ νεροῦ, πολύ νερό. ('Ομ. μέγα λαῖτμα θαλάσσης). Τό rari κάνει τήν εἰκόνα ἀρκετά γραφική, ἀν φανταστοῦμε λίγους ἐδῶ καί κεῖ νά κολυμποῦν καί νά ἀπέχουν πολύ ὁ ἐνας ἀπ' τόν ἄλλον ἀντί-

Θετα μέ τήν ἀπέραντη θάλασσα. Στή γραφικότητα συντείνει καὶ ὁ ἥρεμος σπονδειακός ρυθμός τοῦ στίχου. νο, α' συζ. δύμαλ. = κολυμπῶ.

119. arma, κυρίως οἱ ἀσπίδες καὶ οἱ δερμάτινες περικεφαλαῖες. tabulae, σανίδες τοῦ πλοίου· πρβλ. 'Ομ. μ., 67 : πίνακάς τε νεῶν Troia gaza = Τρωικός θησαυρός· ἡ λέξη gaza, περσική, γαζοφυλάκιο Ἑλλ. γάζα· τὸν τρόπο τῆς συγκεντρώσεως τοῦ θησαυροῦ διηγεῖται ὁ Αἰνείας στὸ δεύτερο βιβλίο.

120. Ilionēi, μέ συνίζηση πρέπει νά προφερθεῖ σάν τετρασύλλαβη. 'Ιλιονεύς καὶ πιό κάτω "Αβας εἶναι ὄνόματα παρμένα ἀπ' τὸν "Ομηρο. 'Αχάτης καὶ 'Αλήτης εἶναι ὄνόματα πλασμένα ἀπ' τὸ Βιργίλιο. 'Αχάτης κατά Σέρβιο ἀπ' τὸ ἀχάτης· ὑπῆρχε ὄνομα ποταμοῦ στὴ Σικελία· 'Αλήτης ὑπάρχει στή μυθολογία.

122. hiems = tempesṭas = ὁ χειμώνας, ἡ τρικυμία, ἡ κακοκαιρία, vicit = κατανίκησε, κατάβαλε. laxis compagībus = laxātis compagībus = ἀφοῦ χαλαρώθηκαν (διαλύθηκαν) οἱ ἄρμοι. omnes, δηλ. naves.

123. imbrem = aquam maris, θαλασσινό νερό. inimicum = exitiōsum = ἔχθρικό, καταστρεπτικό. rimisque fatiscunt = καὶ διαλύονται ἀπό τὰ ρήγματα (ἀνοίγματα). Τό fatiscere εἶναι εἰδίκο ρῆμα γιά τίς σπασμένες καὶ ἀνύπαρκτες δυνάμεις, ὥστε ἰσοδυναμεῖ μέ τό solvi, dilābi (νά διαλύεται, νά καταρρέει). rimisque fatiscunt = et solvuntur ut rimas agant· rimas agere = νά δέχονται ρωγμές, νά σπάζουν. Πρόσεξε τό πρωθύστερο σχῆμα, γιατί πρῶτα διαλύονται καὶ ἀνοίγονται ρωγμές, ἀπ' ὅπου μπαίνει τό καταστρεπτικό θαλασσινό νερό.

Στίχ. 198 - 210

198. ante, συνήθως θεωρεῖται τοῦτο ὡς ἐπιθετικός προσδιορισμός τοῦ malōrum (= antiquōrum malōrum = τῶν προηγούμενων κακῶν), περισσότερο δμως πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἰσοδύναμο μέ τό adhuc = μέχρι τώρα, πρβλ. "Ομ. μ., 208 : «^τΩ φίλοι (= o socii), οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές είμεν». (neque enim ignāri sumus ante malorum). τό enim δικαιολογεῖ γιατί τοὺς θυμίζει τίς περασμένες συμφορές.

199. gravīōrā, εἶναι πολὺ πιό βαριά, ἀν συγχριθοῦν μέ τήν τρικυμία ποὺς τοὺς εἶχε καταβάλει, πρβλ. 'Ομ. μ., 209 : οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακῶν' στή συνέχεια δέ τά graviora παραθέτονται τό ἔνα κοντά στ' ἄλλο.

200. vos et... vos et... Μοναδική δύναμη ἔχει ἡ ἀντωνυμία στό λόγο· εἶναι σάν νά ἔλεγε: vos enim iidem estis, qui et... rabiem

Syllaeam = ad rabidam Scyllam. Μέτρο rabiem Scyllaeam παραληληίζεται τό έλλην. βίη Ἡρακληίη... Εξαρτᾶται ἀπό τό accessis = accessistis) δπως καὶ τό scopulos. penitus sonantis = αὐτούς πού ἀντηχοῦν βαθιά (στό βάθος τους) πρβλ. 'Ομ. μ, 241 : ἀμφὶ δὲ πέτρῃ | δεινὸν βεβρύχει.

201. Cyclopia saxa εἶναι litus Cyclopum saxorum in Sicilia, στίς ὅχθες της καὶ στίς σπηλιές της, πού ἡταν κοντά στήν Αἴτνα, κατοικοῦσαν οἱ Κύκλωπες.

202. revocāte animos = πάρετε θάρρος· maestus timor = βαρύς φόβος. experti, ἐνν. estis = ἀποκτήσετε ἐμπειρία· experior, expertus sum, -īri = ἀποκτῶ πεῖρα.

203. mittite = demittite = ἀπομακρύνετε, ἀποβάλετε. forsitan = ἵσως. Τό μόριο forsitan, fors sit an, ἀντί τοῦ fortasse (= ἵσως) εἶναι ποιητικό καὶ συντάσσεται ἢ μέ ύποτ. ἔξαιτίας τοῦ an ἢ μέ δριστ. δπως ἐδῶ καὶ τότε εἶναι ἀπλό ἐπίρρ. συνώνυμο μέ τό fortasse. olim, ἐδῶ χρησιμοποιεῖται γιά τό μελλοντικό χρόνο· ἀλλοῦ γιά τόν παρελθοντικό χρόνο. 'Ο στίχος εἶναι ἐπιγραμματικός. Μέ τήν δλη φράση πρέπει νά παραβληθοῦν τά ἀντίστοιχα τοῦ 'Ομήρου μ, 212 : καὶ πον τῶνδε μνήσεσθαι δίω, καὶ τοῦ Εὔριπίδη : ἀλλ' ἥδυ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

204. Per tot discriminā rerum = μέσα ἀπό τόσους κινδύνους. discriminā rerum = οἱ κρίσιμοι καιροί τῶν πραγμάτων, κρίσιμοι καιροί.

205. fata = fati decrēta oraculis et auguriis nobis significāta = οἱ ἀποφάσεις τῆς μοίρας πού φανερώθηκαν σέ μᾶς μέ χρησμούς καὶ σημάδια. quietae sedes = ἡσυχῇ διαμονή. ostendunt, στή θέση τοῦ promittunt = ὑπόσχονται.

207. durāte, μέ ἀμετάβατη σημασία = ὑπομένετε πρβλ. 'Ομ. Β', 299 : τλῆτε, φίλοι. res secundae = ἡ εύτυχία.

208. curis ingentibus aeger = μολονότι ἡταν βαριά στενοχωρημένος ἀπ' τίς ύπερβολικές φροντίδες. Τό aeger ἐδῶ ἀντί τοῦ tristis, maestus, curis vexatus et agitatus = ἐνοχλημένος ἀπ' τίς φροντίδες.

209. spem voltu simūlat = μέ τό πρόσωπο κάνει πώς ἐλπίζει. premit = occultat = κρύβει. altum dolorem corde = λύπη βαθιά στήν καρδιά.

210. se praedae accīngunt = ἀνασκουμπώνονται γιά τά λάφυρα, δηλ. ἔτοιμάζονται νά μαγειρέψουν τά σκοτωμένα ἐλάφια. praedae, δοτ. τοῦ σκοποῦ. dapibusque futūris, δοτ. τοῦ σκοποῦ = γιά τό μελ-

λοντικό ξεφάντωμα. "Ολη ἡ φράση ἀναλύεται ἔτσι : accīngunt se ut ex praeda (cervis caesis) dapes futuras parent : daps - dapis = τό φαγοπότι, ἡ εὐωχία· λέγεται δέ πληθ. dapes ἀντί τοῦ daps.

Στίχ. 254 - 256

254. olli, ἀρχαία δοτ. ἀντί τοῦ illi δηλ. στήν 'Αφροδίτη. subridens = χαμογελώντας· πρβλ. 'Ομ. Θ, 38 : τὴν δ' ἐπιμειδήσας προσέφη νεφεληγερέτα Ζεύς.

255. voltu... serēnat. Συνηθισμένη στούς ποιητές ἡ εἰκόνα αὐτή τῶν θεῶν μέ πολλή γραφικότητα. caelum tempestatesque serenat = ξαστερώνει τόν οὐρανό καί (χαταπάνει) τίς τριχυμίες.

256. libavit = ψηλάφησε. oscūlum. ὑποκορ. τοῦ os = στόμα. oscula libavit = μέ τό στόμα του φίλησε τό στόμα. natae = τῆς κόρης : δηλ. τῇ φίλησε. τό natae μέ ἔμφαση γιατί προηγήθηκε τό olli. dehinc, ως δισύλλαβο πρέπει νά προφερθεῖ = ὕστερα.

257. parce metu = noli metuere = μή φοβᾶσαι. metu, δοτ. ἀντί τοῦ metui, Cytherēa, ὁμηρ. Κυθέρεια : ἐπίθετο τῆς 'Αφροδίτης ἀπ' τό νησὶ τῶν Κυθήρων πού λατρευόταν στούς ἀρχαιότατους χρόνους καί κοντά του, σύμφωνα μέ μεταγενέστερη παράδοση, βγῆκε πάνω ἀπ' τά κύματα. manent immōta tuorum fata tibi, αὐτά τά λέει ὁ Δίας, γιατί ἡ 'Αφροδίτη μέ παράπονο τοῦ εἶχε πεῖ : quae te sententia vertit? immōtus, -a, -um = ἀκούνητος, ἀμετακίνητος, ἀμετάβλητος. fata tuorum = ἡ μοίρα σου, δηλ. ἡ θεϊκή σκέψη γιά τόν Αἰνεία. tibi, δοτ. χαριστική.

258 - 259. urbem et moenia = urbis moenia. Lavinī ἀντί Lavinium. sublimem feres ad sidēra caeli = σηκωτό θά φέρεις στούς θεούς. Αύτά ἀναφέρονται σ' ὅσα εἶχε πεῖ μέ παράπονο ἡ 'Αφροδίτη στό Δία, caeli quibus adnūis arcem = στούς δόποίους ὑπόσχεται τήν 'Ακρόπολη τ' οὐρανοῦ (στίχ. 250). magnanimus = μεγαλόψυχος.

261. hic, δηλ. ὁ Αἰνείας. tibi, δοτ. ἥθική. quando = quoniam = γιατί, ἐπειδή· remordet ἀντί τοῦ iterum, itērumque mordet : non cessat mordēre, εἶναι πιό δυνατό ἀπ' τό mordet = σέ στενοχωρεῖ.

262. longius et volvens. Tό longius πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό volvens, πού εἶναι ἵσο μέ τό evolvens = καί ξεφυλλίζοντας πιό πέρα· ἡ μεταφορά ἀπ' τό βιβλίο. movebo = θά μετακινήσω, θ' ἀποκαλύψω.

263. Italia = in Italia. populos feroce = populos bellicos, δηλ. τούς Ροτούλους καὶ τούς Τυρρηνούς.

264. contündet = superabit, vincet = θά νικήσει, θά καταβάλει. Οἱ χρόνοι contundo, -tūdi, -tūsum, -ere = συντρίβω. mores... ponet = θά κτίσει τείχη.

265 - 266. aestas, κυρίως τό καλοκαίρι, ἐδῶ τό μέρος στή θέση τοῦ ὄλου, σέ συνεκδοχή, ὅπως καὶ πιό κάτω. terna hiberna (castra) = tres hiemes, δηλ. τρία χρόνια. dum = ώστου vidērit, μέλλοντας δεύτερος = θά ἔχει δεῖ. Rutūlis subactis, δοτ. τῆς ἀναφορᾶς = ex quo Rutūli subacti erunt = ἀφότου ὑποταχθοῦν οἱ Ροτοῦλοι· ή δοτ. τῆς ἀναφορᾶς πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό transierint (θά ἔχουν περάσει): 'Η πτώση ἐδῶ σύμφωνα μέ τό ἑλληνικό ἴδιωμα, Πρβλ. Θουκυδ. III, 29, 2 «ἡμέραι... ἥσαν τῇ Μυτιλήνῃ ἐαλωκνίᾳ ἐπτά». Οἱ Ροτοῦλοι, λαός τοῦ Λατίου, ἐπιτέθηκαν στούς Τρῶες μέ τήν παρακίνηση τοῦ βασιλιᾶ τους Τούρουν, αὐτός δέ ὁ ἀγώνας εἶναι τό θέμα τῶν τελευταίων βιβλίων τῆς Αἰνειάδας.

267. at, ἀντίθεση στό hic τοῦ στίχ. 261. at, σύνδεσμος = ἀλλά. puer Ascanius, ὁ μικρός γιός τοῦ Αἰνεία πού τόν γέννησε ή Κρέουσα. nunc = τώρα, σ' ἀντίθεση πρός τό προηγούμενο κατηγόρημα Ilus (στίχ. 268). Iulo, κατηγορούμενο σέ δοτ. γιά νά συμφωνήσει μέ τό cui. 'Ο πρῶτος πού εἰσηγήθηκε τήν καταγωγή τῆς 'Ιουλίας γενιᾶς ἀπ' τόν "Ιουλο ἥταν ὁ 'Ιούλιος Καίσαρας.

268. Ilus, ἔτσι λεγόταν κι ἔνας ἀπ' τούς γιούς τοῦ Τρώα. res Ilia = τά τοῦ 'Ιλίου, τό κράτος τῆς Τροίας. stetit, δηλ. incolūmis regno, ἀφαιρ. μεταφορικά = στό ὄψος τῆς δυνάμεώς του.

269. magnos orbis, ἔτσι δύνομάζονται οἱ κύκλοι τοῦ χρόνου, σέ ἀντίθεση μέ τούς μικρότερους κύκλους τῶν μηνῶν, πού ἀποτελοῦν τό χρόνο. volvendis = volventibus = πού περιοδικά ξανάρχονται. volvo, σέ μέση σημασία: πού περιστρέφονται μέ τό περιοδικό ξαναγύρισμα. mensibus = τῶν μηνῶν.

271. transféret = θά μεταφέρει (δηλ. στήν "Αλβα ὁ 'Ασκάνιος). Τόν τριακοστό χρόνο ὁ 'Ασκάνιος θά κτίσει τήν Albam longam· καὶ ἀπ' τό Λαβίνιο θά μεταφέρει τήν ἔδρα σ' αὐτή. Longam... Albam, συνηθισμένη ἐκφορά εἶναι Alba Longa, ἀλλά σύμφωνα μέ τήν ἀρχαική ἀκολουθία τῶν λέξεων τό ἐπίθετο πηγαλνει μπροστά (ὅπως bona dea, patria potestas, sacra via). multa vi = πολύ δυνατά. muniet = θά ὀχυρώσει.

272. hic, ἐπίρρ. ἐδῶ, δηλ. στήν "Αλβα, iam = ἀμέσως, ἔπειτα.
ter centum = τριακόσια. Ο Αἰνείας θά βασιλέψει τρία χρόνια, δο 'Α-
σκάνιος τριάντα, καὶ τριακόσια οἱ 'Αλβανοί βασιλιάδες. Πρόσεξε τούς
ἀριθμητικούς συνδυασμούς τοῦ τρία σάν ιεροῦ ἀριθμοῦ. regnabitur
(ἀπρόσωπα) = θά ὑπάρχει βασιλεία.

273. gente sub Hectorēa, ἀπλά ἀντί τοῦ gente sub Troiana,
ἀπ' τὸν "Εκτορα, ἔξαιρετικό ἥρωα τῶν Τρώων. regīna, θυγατέρα τοῦ
βασιλιᾶ· sacēdos = virgo Vestalis = Εστιάδα.

274. gravis = grāvida = ἔγκυος, κυοφοροῦσα· πρόκειται ἐδῶ γιά
τὴ θυγατέρα τοῦ Νουμίτωρα Ρέα Σίλβια, πού ἀναγκάσθηκε νά γίνει
ἔστιάδα ἀπ' τὸν ἀδελφό τοῦ Νουμίτωρα Ἀμούλιο πού ἀρπαξε· ἀπ' τὸν
ἀδελφό του τό θρόνο· geminam... prolem = θά γεννήσει δίδυμα, δηλ.
τό Ρωμύλο καὶ τό Ρέμο. Proles, is θ. = γόνος, παιδί. Ilia = Troiana :
εἶναι ἡ Ρέα Σίλβια. Τό δνομα τοῦτο φαίνεται μετάφραση τοῦ ἑλλην.
Ρέα Ἰδαία ("Ιδη = δάσος, silva")· ἔτσι δνομάζεται ἡ θεά Κυβέλη.

275. lupae nutrīcis = τῆς λύκαινας πού τὸν θήλαζε. Τό Ρωμύλο
θήλασε λύκαινα. "Οταν πέθανε αὐτή, ὁ Ρωμύλος ἀφαίρεσε τό δέρμα τῆς
καὶ μ' αὐτό ντύθηκε για νά τὴ θυμάται καὶ νά τὴν εὐγνωμονεῖ. tegmīne =
μέ τό κάλυμμα, μέ τό δέρμα. tegmen, īnis ού. (tegimen, -īnis) καὶ
tegmentum, i (tegimentum, i). fulvo = μέ τό ξανθό. tegmīne (=
pelle) laetus = χαρούμενος πού φοροῦσε τό δέρμα.

276. excipiet gentem, δηλ. Aeneae = θά διαδεχτεῖ (δο Ρωμύλος)
τό γένος τοῦ Αἰνεία καὶ θά τό συνεχίσει ἀπ' τὴν "Αλβα στὴ Ρώμη.
Κληρονόμος τῆς "Αλβας ήταν ἡ Ρώμη. Mavortia = τοῦ "Αρη, ἀπ' τό
Mavors, πού εἶναι ἀρχαιότερος τύπος τοῦ Mars ("Αρης). Τούτου γιός
ήταν ὁ Ρωμύλος.

277. Romanos dicet, ἔξηγηση ἐτυμολογική. suo de nomine =
ἀπ' τ' δνομά του.

278. his, δηλ. Romanis rerum, πρέπει νά τό πάρουμε μαζί καὶ
στό metas (= terminos) καὶ στό tempora. sine fine = infinitum.
τοπικά καὶ χρονικά.

279. imperium sine fine dedi = τό κράτος αἰώνιο στόδωκα.
Αὐτό τό δίνει δο Δίας σύμφωνα μέ τούς ὄρισμούς τῆς Μοίρας καὶ ὅχι
περισσότερα. quin ἀπό τό quine (= πῶς ὅχι;) = ἀλλά βέβαια μέ
τό quin εἰσάγεται κάτι τό πιό σημαντικό· αὐτό εἶναι ἡ καθησύχαση
τῆς ὄργισμένης (aspera) "Ηρας.

280. fatigat = vexat = requiescere non sinit = δέν ἀφήνει νά
ήσυχάσουν, διαρκῶς ταράζει. metu = ἀπό φόβο, μήπως δηλ. ἔρθει
Αἰνείας στήν Ἰταλία καὶ ίδρυσει κράτος πού πρόκειται νά καταστρέ-
ψει τήν Καρχηδόνα.

281 - 282. consilia in melius refēret = θ' ἀλλάξει τή γνώμη του
πρός τό καλύτερο. fovēbit = θά περιθάλψει, δηλ. θά εύνοήσει τόσο τούς
Ρωμαίους, ώστε νά τούς κάνει δεσπότες (κύριους) τοῦ κόσμου. rerum
(=orbis terrarum) domīnos. gentemque togatam, μέ τό que γίνεται
πιό ἀκριβής ὁ προσδιορισμός τοῦ Romanos. gentem togatam = τό
τηβεννοφόρο ἔθνος. Ἡ toga (τήβεννος) ήταν τό ἔθνικό φόρεμα τῶν Ρω-
μαίων, ἀσπρο πούφθανε μέχρι τά πόδια.

283. sic placītum, δηλ. mihi est = sic decretī = ἔτσι ἀποφάσισα.
Συνηθισμένη ἡ παράλειψη τοῦ esse σέ τέτοιες φράσεις. lustrum (οὐδ.)
= τό καθάρισμα, ὁ ἐξαγνισμός τῶν πολιτῶν, πού γινόταν κάθε πέντε
χρόνια. Iustris labentibus = μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ.

284. domus Assaraci = τό σπίτι τοῦ Ἀσσάρακου, τοῦ παπποῦ
τοῦ Ἀγχίση καὶ πρόπαππου τοῦ Αἰνεία. domus Assaraci = οἱ Ρωμαῖοι
πού κατάγονται ἀπ' τούς Τρῶες. Phthia = ἡ Φθία, πατρίδα τοῦ Ἀχιλ-
λέα. Mycēnae = Μυκῆνες πρωτεύουσα τοῦ κράτους τοῦ Ἀγαμέμνονα.
Μέ τή Φθία καὶ τίς Μυκῆνες δηλώνεται ὅλη ἡ Ἑλλάδα, πού οποτάχτη-
κε στή Ρώμη τό 146 π.Χ.

285. servitio premēt = μέ δουλεία θά βασανίσει· ἡ φράση τούτη
πιό ἴσχυρή ἀπ' τή φράση imperio premet· σχετική καὶ ἡ ἔννοια τοῦ
dominābitur = θά κυριαρχήσει. Argis, ἀφαιρ. τοῦ Argi - orum =
"Αργος" οὐδ. τό "Αργος" ἡ ἀφαιρ. στό dominābitur victis Argis, τοῦ
"Αργους" πού νικήθηκε.

286. pulchra Troianus origīne Caesar. Πρόσεξε τήν ἀντιστοι-
χία τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν οὐσιαστικῶν pulchra origīne = clara,
egregia origine. Μέ τούς στίχους 286 - 296 ὁ Βιργίλιος ἐξυμνεῖ τόν
Αὔγουστο. Αύτός ὁνομαζόταν Iulius Caesar μέ τό δικαίωμα τῆς νίο-
θεσίας καὶ ἐπειδή ἡ Ιουλία γενιά καταγόταν ἀπ' τόν "Ιουλο ὁνομάστηκε
Troianus. Όλόκληρο τό ὄνομα τοῦ Αὔγουστου ήταν G. Iulius Caesar
Octavianus.

287. imperium Oceano, famam qui termīnet astris = πού τήν
ἐξουσία του μέ τόν Ὀκεανό, τή φήμη του μέ τ' ἀστέρια θά δρίσει· οὐπέρ-
βολή.

288. nomen, προσδιορισμός στό Iulius. demissum = dedūctum = πού κατάγεται.

289. caelo, ἀφαιρ. ἀντί in caelo : ὁ ὑπαινιγμός στήν ἀποθέωση τοῦ Αὔγουστου. spoliis onūstum Orientis = γεμάτο ἀπό ἀνατολικά λάχυρα. Ἐννοεῖται ἡ ἐκστρατεία πού ἔγινε τό 30 π.Χ. μετά τή μάχη στό "Ακτού ἐνάντια στή Συρία καί στή Μ. Ἀσία κατά τοῦ Πτολεμαίου καί τοῦ Φαρανάκου, πού ἐνώθηκαν μέ τόν Ἀντώνιο.

290. secūra = χωρίς φροντίδες, χωρίς ἐνοχλήσεις ἀπ' τήν "Ηρα. vocabitur votis = θά γίνεται καλεστός μέ εὐχές, θά λατρεύεται σάν θεός. Ποιητικά ἔτσι παριστάνεται ἡ ἀποθέωση τοῦ Αὔγουστου· πρόσεξ τήν παρήχηση· hic quoque = καί αὐτός ὁ Αὔγουστος, δπως δηλ. καί ὁ Αἰνείας.

291. tum, μετάβαση στόν ὕμνο τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης. aspēra saecūla mitēscent = οἱ ἄγριοι αἰῶνες θά ἐξημερωθοῦν. Εἶναι ἡ Pax Romana. Προσωποποιεῖ ὁ ποιητής τό χρόνο ἀποδίδοντάς του ἰδιότητες πού ἀρμόζουν στούς ἀνθρώπους. positis bellis = compositis bellis = finītis bellis = μέ τό σταμάτημα τῶν πολέμων.

292. cana = ἡ πανάρχαια (antiqua, prisca). Fides : 'Η προσωποποίηση ἀφαιρεμένων ἐννοιῶν συχνά συναντίεται στή Ρωμαϊκή μυθολογία. Τό cana ἀναφέρεται καί στή Vestam. 'Η Εστία εἶναι μία ἀπ' τίς πολιοῦχες θεότητες τῆς Τροίας πού μεταφέρθηκε μέ τούς ἐφέστιους θεούς ἀπ' τόν Αἰνεία στήν Ιταλία. Remo cum fratre Quirīnus... Κυρῆνος εἶναι ὁ Σαβινικός "Αρης, ὁ θεός τῆς Σαβινικῆς φυλῆς. "Οταν ἡ φυλή αὐτή συγχωνεύθηκε μέ τή φυλή τῶν Ραμνήτων, ὁ Κυρῆνος ταυτίστηκε μέ τό Ρωμύλο, τόν ἐπώνυμο ἥρωα τῆς Ρώμης. Οἱ ἀδελφοί Ρωμύλος καί Ρέμος συμφιλιώθηκαν, ἀφοῦ φιλονίκησαν μέχρι θανάτου· ἡ συμφιλίωση προμαντεύει τό τέλος τῶν ἐμφύλιων πολέμων, πού βασάνιζαν τή Ρώμη, καί εἶναι σύμβολο ἡσυχίας καί εἰρήνης.

293. iura dabunt = leges ferent = θά θέσουν νόμους, γιά νά ὑπερασπίζουν τά δίκαια· ὁ δεύτερος Ρωμύλος ἦταν ὁ Αὔγουστος Καίσαρας πού μέ τούς νόμους θά ἐπιβάλει τήν τάξη καί τή γαλήνη στό κράτος τῶν Ρωμαίων. dirus, a, um = φριχτός. ferro et compagibus artis, ἔνα γιά δύο, ἀντί τοῦ ferrēis compagibus artis = μέ σιδερένιες σφιχτές συναρμογές.

294. Belli portae, προσωποποίηση τοῦ πολέμου· ὑπονοεῖ τό ναό τοῦ Ἰανοῦ, πού ἦταν κλεισμένος μόνο σέ καιρό εἰρήνης. Στά 29 κλείστη-

κε ὁ ναός. Ὁ πόλεμος παριστάνεται σέ καιρό εἰρήνης κλεισμένος σέ φυλακή, σέ καιρό δέ πολέμου ἐλεύθερος ἐνάντια στούς ἔχθρούς. Furor impius = ἡ ἀσεβής μανία (τῶν ἐμφύλιων πολέμων). intus = μέσα (στό ναό).

295. centum vinctus aēnis nodis = δεμένη μέ έκατό χάλκινα δεσμά· vinctus, παθητ. μετοχή τοῦ vincio, vinxi, vinctum, vincire = δένω. post tergum = ἀπό πίσω. aēnus, a, um = χάλκινος. aes - aeris = χαλκός.

296. fremet horridus ore cruēto = θά βρυχιέται φριχτά μέ ματωμένο στόμα. Πρόσεξε τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου r. frēmo, -ui, -itum, -ere = βρυχιέμαι.

Στίχ. 441 - 493

441. lucus, ἀρ. = ἄλσος. fuit, ἃς μεταφραστεῖ μέ παρατατικό. laetissimus umbrae, τό ἐπίθετο laetus συντάσσεται μέ γενική, ὅπως τά ρήματα πού φανερώνουν ἀφθονία = πλουσιότατο σέ σκιά.

442 - 443. quo primum... signum, ἡ σειρά τῶν λέξεων : quo loco (ὅπου) Poeni iactati undis et turbine effodēre primum signum. effodio, -ōdi, -ossum, -ere = ἀνασκάφτω. signum = omen = σημάδι.

444. monstrarat = monstraverat, ὑπερσ. τοῦ monstro α' συζ. ὅμηρ. = δείχνω. caput acris equi ἐπεξηγεῖ τό signum = δηλ. κεφάλι θυμωμένου ἀλόγου. Τά νδιμίσματα τῆς Καρχηδόνας ἔφεραν κεφάλι ἀλόγου.

444 - 445. sic nam = nam sic. fore = futūram esse μέ. ὑποκείμενο τό gentem, κατηγορούμενο δέ τό egregiam bello et facilem victu : victus -us (vivo) = τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή. facilem victu = εύκολο στό νά ἔχει τά ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς (πρβλ. τό ὅμηρ. Z 138, δ 805 : θεοὶ ἔεια ζώοντες). egrēgius, a, um (e - grex) = ἔξαιρετος, θαυμάσιος.

446. Sidonία : ἡ Διδώ ὀνομάζεται ἔτσι ἀπό τή Σιδώνα, πρωτεύουσα τῆς Φοινίκης.

447. condebat, ὅταν ἐρχόταν μέσα ὁ Αἰνείας, δέν εἶχε τελειώσει τό χτίσιμο τοῦ ναοῦ. donis et numine, οἱ ἀφαιρετικές ἔξαρτιοῦνται ἀπ' τό opulentum (= ἴσχυρό). τά πλούσια δῶρα (donis) πού προσφέρονταν ἦταν ἀποτελέσματα τῆς δυνάμεως καί τής προστασίας τῆς θεᾶς

(divae), nūmen - īnis, oū. (nuo) = νεῦμα, βούληση, ίδιως τοῦ Θεοῦ, θεία δύναμη καὶ ἔξουσία.

448 - 449. cui gradibus = cuius (= τοῦ δποίου ναοῦ). gradibus, ἀφαιρ. (ἀπό τά σκαλοπάτια). aēnea surgebant limīna = ὑψώνονταν χάλκινα σκαλιά. nehaeque aere trabes, δηλ. surgebant = καὶ χαλκοδεμένες παραστάδες : μποροῦσε ὁ ποιητής νά πεῖ γενικά πώς τά σκαλιά κι οἱ παραστάδες ἦταν ἀπό χαλκό· μεταχειρίστηκε ὅμως τό ρῆμα surgebant (ὑψώνονταν), γιατί εἶναι πιό εἰκονικό ἀπό τό ἄχρωμο erant, ὅπως λέει καὶ ἀμέσως πιό κάτω foribus cardo stridebat aēnis ἀντί τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἄχρωμου fores erant aēnae. fores - ium πληθ. = πόρτα· cardo - īnis (ἀρσ.) = μοχλός (πόρτας). strido, -di, -ere = τρίζω. Πρόσεξε ὅτι καὶ οἱ δύο στίχοι ἀρχίζουν ἀπ' τίς λέξεις aēnae - aere, ἐνῶ ὁ δεύτερος τελειώνει μέ τῇ λέξῃ aēnis. Πρέπει νά παρατηρηθεῖ καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἐπιθέτων, aēnea, aere, nehae, aēnis.

450. nova res oblata = πράγμα πού ἐμφανίστηκε ἀπροσδόκητα. Αύτό στή συνέχεια ξεκαθαρίζεται (453). timōrem, ὁ φόβος τοῦ Αἰνεία προερχόταν ἀπό τό ὅτι δέ γνώριζε πῶς θά τόν ὑποδεχόταν ἡ Διδώ. leniit, παραχ. τοῦ lenio δ' συζ. ὅμ. = καταπραύνω.

452. adflictis rebus, ἀφαιρ. ἀπόλυτη = in rebus adflictis = στήν ἕσχατη (πιό μεγάλη) ἀπορία. melius confidere = νά ἔχει περισσότερη πεποίθηση (θάρρος). sub . . . templo = in inferioribus partīdus templi = ἀπό τή βάση τοῦ θεμελίου. singula = τό καθένα (τοῦ ναοῦ). lustro α' συζ. ὅμ. = ἔξετάζω, παρατηρῶ.

454. reginam opperens = περιμένοντας τή βασίλισσα· opperior, -perītus καὶ pertus sum, -īri = περιμένω. 'Ο ποιητής δέν ξεκαθαρίζει ἀπό πού είχε τήν πληροφορία ὁ Αἰνείας ὅτι θά προσερχόταν στό ναό ἡ βασίλισσα γιά νά σκεφτεῖ σ' αὐτόν, κατά τίς συνήθειες τῶν Ρωμαίων, γιά τά κοινά, σέ χρόνο πού θά ἦταν αὐτός ἔχει. quae fortūna sit urbi πλάγια ἐρώτηση πού ἔξαρτᾶται ἀπό τό mirātur τοῦ στίχ. 456, ὅπως καὶ οἱ αἰτιατικές manus καὶ labōrem. Τήν εὐτυχία τῆς πόλεως ὁ Αἰνείας συμπέραινε ἀπό τή μεγαλοπρέπεια τῆς κατασκευῆς.

455. artifīcium manus inter se, ὑπονοεῖται, τό certantes = τά χέρια τῶν τεχνιτῶν πού συναγωνίζονταν ὁ ἔνας τόν ἄλλο. opērum labōrem = opēra laboriosa = ἔργα κουραστικά.

456. ex ordīne, σάν ἐπιθετικός προσδιορισμός τοῦ pugnas = τίς μάχες τίς ζωγραφισμένες στή σειρά.

457. famā, ἀφαιρ. δργανική = μέ τή φήμη.

458. ambōbus = καὶ στούς δυό δηλ. ἀπ' τό ἔνα μέρος στούς 'Ατρεῖδες, πού ἡταν γι' αὐτούς δργισμένος ὁ Ἀχιλλέας, γιατί ὁ ἄλλος 'Ατρείδης ('Αγαμέμνων) ἀρπάξε τή Βρησηίδα, ἀπό τό ἄλλο μέρος στόν Πρίαμο, πατέρα τοῦ "Εκτορα πού σκότωσε τόν Πάτροκλο.

459. constītit = στάθηκε.

460. plena nostri laboris = plena (fama) nostri laboris = γεμάτος ἀπ' τή φήμη γιά τίς δικές μας συμφορές τοῦ πολέμου = labor = πόνος, συμφορά.

461. en Priāmus = νά ὁ Πρίαμος. Τό en ἐδῶ μέ δνομαστική, ἄλλου μέ αἰτιατική. hic etiam = καὶ ἐδῶ. laudi = virtūti = στήν ἀρετή. suā praemīā = τά δικά της βραβεῖα.

462. sunt lacrīmae rerum, ὁ στίχος εἶναι παροιμιώδης. Τό rerum εἶναι γεν. ἀντικεμενική στό lacrīmae καὶ σ' αὐτό πρέπει νά νοήσουμε τό ἐπίθετο humanarum, ἀπό τό πιό κάτω mortālia = ὑπάρχουν δάκρυα γιά τίς ἀνθρώπινες δυστυχίες, ὑπάρχουν δηλ. καὶ ἐδῶ ἀνθρωποι πού κλαῖνε γιά τίς συμφορές τῶν ἄλλων. Συγγενεῖει στό νόημα ἡ ἀκόλουθη πρόταση et mentem mortālia tangunt = καὶ οἱ τύχες τῶν θυντῶν (mortālia) συγκινοῦν (= tangunt) τήν καρδιά (= mentem).

463. solve metus (σκέψου τό corde) = διῶξε τούς φόβους (ἀπ' τήν ψυχή σου) haec fama = harum rerum fama = ἡ φήμη τῶν κατορθωμάτων μας. tibi δοτ. ἡθική ἀπευθύνεται στόν Ἀχάτη, ὑπονοεῖ δύμως καὶ τόν ἔαυτό του.

464. pictūtā inani, ἀφαιρ. δργανική = μέ τήν ἄψυχη ζωγραφιά. 'Ο καλές ζωγράφος ἐξαπατᾶ, γιατί προκαλεῖ στούς ἀνθρώπους τέτοια συναισθήματα καὶ πάθη, πού θά προκαλοῦσαν τά ἴδια τά πράγματα. anītum pascit = εὐχαριστεῖ τήν ψυχή. pasco, pavī, pastum, pa-scēre = βόσκω (ἐδῶ δίνω χαρά).

465. multa gēmens = στενάζοντας πολύ. umēctat = irrigat = βρέχει largo flumīne = μ' ἀφθονα δάκρυα (ἀφθονη ροή δακρύων) πρβλ. 'Ομ. I, 570 δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι καὶ Θ, 522 δάκρυ δ' ἔδενεν ὑπὸ βλεφάροισι παρειάς.

466 - 493. Στούς στίχους αὐτούς περιγράφει ὁ ποιητής εἰκόνες ζωγραφισμένες στούς τοίχους τοῦ ναοῦ πού δείχνουν δύτω σκηνές τοῦ Τρωικοῦ πολέμου σέ τέσσερα ἀντίστοιχα ζευγάρια πού δηλώνονται μέ τά ἐπιρρ. hac... hac (στίχ. 467 - 468), hinc... parte... alia (469 - 474):

δηλ. νίκη τῶν Τρώων μέτον "Εκτορα (1) καὶ τῶν Ἀχαιῶν μέτον Ἀχιλλέα (1), τό φόνο τοῦ Ρήσου ἀπ' τό Διομήδη (2) καὶ τό φόνο τοῦ Τρώων ἀπ' τόν Ἀχιλλέα (2), τόν ἐρχομό τῶν Τρωάδων στό ναό τῆς Παλλάδας (3) καὶ τόν ἐρχομό τοῦ Πρίαμου στόν Ἀχιλλέα (3), τή βοήθεια τῶν Αἰθιόπων μέτο Μέμνονα (4) καὶ τή βοήθεια τῶν Ἀμαζόνων μέτην Πενθεσίλεια (4).

466. Pergāma : ἔτσι δύομαζόταν ἡ ἀκρόπολη τῆς Τροίας, ὅπου βρίσκονταν οἱ ναοί καὶ τά ἀνάκτορα τοῦ βασιλιᾶ· συχνά ἡ λέξη δηλώνει καὶ τήν ἴδιαν τήν πόλην.

467. uti Grai (Graeci) fugerent... prem̄eret Troiāna iuventus = πῶς ἔφευγαν οἱ "Ελληνες, ἐνῶ τούς πίεζε ἡ νεολαία τῆς Τροίας.

468. Phryges, σκέψου fugerent, ἔφευγαν μέν οἱ Φρύγες (Τρώες), instāret curru cristātus Achīlles = ἐρχόταν ἐναντίον αὐτῶν πάνω στό ἄρμα ὁ Ἀχιλλέας μέτην περικεφαλαία.

469. Rhēsi (Rhēsus) = Ρῆσος : Θράκας βασιλιάς πού βοήθησε τούς Τρώες. Γιά τό θάνατό του καὶ τό κλέψιμο τῶν ἀλόγων του ἀπ' τό Διομήδη κοίταξε 'Ομ. Κ, 334 κ.ἔξ. tentorīa nivēis velis = σκηνή ἀπ' ἀσπρο πανί. Σκηνές ἀπ' ἀσπρο πανί στρατιωτικές ύπηρχαν στά χρόνια τοῦ ποιητῆ. Οἱ σκηνές στούς ἡρωικούς χρόνους κατασκευάζονταν ἀπό βοῦρλα καὶ καλάμια πού τά 'πλεκαν. 'Αναχρονισμός τοῦ ποιητῆ.

470. Primo somno prodīta = στόν πρῶτο ὑπνο προδομένες. Τήν προδοσίαν ἔκανε ὁ Δόλων, πού γιά νά σωθεῖ διηγήθηκε στό Διομήδη καὶ τόν Ὁδυσσέα τόν ἐρχομό τοῦ Ρήσου.

471. multa caede = μέ πολλή σφαγή.

472. ardentis equos avertit in castra : τά ζωηρά, ψυχωμένα ἄλογα ὁδήγησε στό στρατόπεδο.

473. prius quam gustāssent... bibīssent : 'Η Τροία κατά τά γραμμένα τῆς μοίρας θά κυριεύσταν, ἢν τ' ἄλογα τοῦ Ρήσου δέν ἔτρωγαν τό χορτάρι τῆς Τροίας καὶ δέν ἔπιναν τό νερό τοῦ Ξάνθου. gusto = γεύομαι = τρώω. pabūlum -i = χορτάρι, χλόη. bibo = πίνω. Xanthus = ὁ Ξάνθος· ἔτσι ἔλεγαν τόν ποταμό οἱ θεοί, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι τόν ἔλεγαν Σκάμανδρο.

474. Troīlus = 'Ο Τρώων : ἥταν γιός τοῦ Πριάμου, σκοτώθηκε δέ στή μάχη πρίν ἀπ' τούς ἀγῶνες πού διηγεῖται ὁ "Ομηρος στήν Ιλιάδα. Σέ συμπλοκή μέτον 'Αχιλλέα ἔχασε τήν ἀσπίδα (amissis armis) καὶ πληγωμένος ἔπεσε ἀνάσκελα πίσω ἀπ' τό ἄρμα, μέ τά πόδια μπερδεμένα

στά σχοινιά πού κρατοῦσε στά χέρια του (*lora tenens tamen*): ὁ σβέρκος του καὶ τά μαλλιά του σέρνονται στή γῆ, ἐνῶ τό δόρυ του ἀφήνει τά σημάδια του σ' αὐτή.

475. congressus Achilli = σέ σύγκρουση μέ τόν Ἀχιλλέα. Ἡ δοτ. Achilli στή θέση τοῦ cum μέ ἀφαιρ. συνηθίζεται στοὺς ποιητές. puer atque impar = παιδί καὶ πιό ἀδύναμο (ἀπ' τόν Ἀχιλλέα). τό δεύτερο εἶναι συνέπεια τοῦ πρώτου.

476. fertur equis = φέρεται μέ τ' ἀλογά του, μέ τό ὅρμα του.

477. tamen = ὅμως (ἄν καὶ ἦταν νεκρός).

478. pulvis inscribitur = ἡ σκόνη, τό χῶμα σημαδεύεται, pulvis, ēris, ἀ. καὶ θ. versā hastā = μέ τό δόρυ ἀναποδογυρισμένο.

479. non aequae = inīquae = ἐχθρικοῦ.

480. crinībus passis = μέ τά μαλλιά ξέπλεκα. Σ' ἔνδειξη πένθους προσέρχονται οἱ Ἰλιάδες μέ ξέπλεκα μαλλιά. pando, pandi, pansum καὶ passum, -ēre = ἀπλώνω, λύνω. peplumque ferebant = καὶ ἔφεραν τόν πέπλο. Ὁ πέπλος ἦταν παλιό ἔνδυμα τῶν Ἑλληνίδων φτιαγμένος ἀπό ἕνα πλατύ τετράγωνο κομμάτι ὑφασμα. Τόν φοροῦσαν ἀφοῦ τόν κούμπωναν στό πάνω μέρος. Μέ τόν καιρό ἀντικαταστάθηκε ἀπ' ἄλλο ἔνδυμα καὶ περιορίστηκε στό νά φανερώνει τό ἔνδυμα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ μάλιστα αὐτό πού προσφερόταν ἀπό τίς γυναικες στήν Παλλάδα Ἀθηνᾶ κατά τή γιορτή τῶν Παναθηναίων.

481. suppliciter = παρακλητικά: ἀνάφερέ το στό ferebant. tun-sae pectora palmis = κτυπώντας τά στήθια μέ τά χέρια. Ἡ λέξη εἶναι ἐλληνική.

482. diva solo fixos... tenebat = ἡ θεά μέ ἀποστροφή κρατοῦσε τά μάτια τῆς προσηλωμένα στή γῆ, δῆλ. δέν ἀκουγε τίς παρακλήσεις. solo δοτ.

483 - 484. Οἱ στίχοι μιλοῦν γιὰ τά γεγονότα πού ἔγιναν πιό πρὸν ἀπό τήν περιγραφόμενη σκηνή. Τοῦτο φαίνεται ἀπ' τόν ὑπερσ. rapta-vērat (εἴχε σύρει). Ὁ "Ομηρος στήν Ἰλιάδα λέει ὅτι τό πτῶμα τοῦ "Εκτορα συρόταν ἀπό τόν Ἀχιλλέα τρεῖς φορές κάθε πρωὶ γύρω ἀπ' τόν τάφο τοῦ Πάτροκλου. Ὁ Βιργίλιος, πού ἀκολουθεῖ τή διασκευή τοῦ μύθου στόν Εύριπίδη καὶ τόν "Εννιο, λέει ὅτι ὁ Πρίαμος ἔρχεται παρακαλώντας νά ἔξαγοράσει τό πτῶμα τοῦ γιοῦ του (exanimum corpus auro vendebat Achilles = τό πτῶμα μέ χρυσάφι τό πουλοῦσε ὁ Ἀχιλλέας).

485. dat, δηλ. ὁ Αἰνείας : dat gemītum ingentem = στενάζει πολύ.

486. spolia = τά λάφυρα.

487. manus inērmis = τά χέρια ἀσπλα, γιατί ὁ Πρίαμος ἤρθε παρακλητικά.

488. Se quoque principibus permīxtum agnōvit Achivis = τόν ἔωντόν του δέ πού μέσα στούς πρώτους συμπλεκόταν μέ τούς Ἀχαιούς ἀναγνώρισε (ὁ Αἰνείας).

489. Eōas acies et nigri Memnōnis armā = Τά Ἀνατολικά τάγματα καὶ τά ὅπλα τοῦ μαύρου Μέμνονα. Σέ βοήθεια τῶν Τρώων ὁ Μέμνων ἔφερε ἀπ' τὴν Ἀνατολή τούς μαύρους Αἰθίοπες. Τό ἵδιο καὶ οἱ Ἀμαζόνες μέ ὀρχηγὸν τους τὴν Πενθεσίλεια, θυγατέρα τοῦ Ἀρη. Οἱ Ἀμαζόνες κατοικοῦσαν στή Σκυθία, κοντά στό Θερμώδοντα ποταμό· πολεμοῦσαν ἔφιππες μέ δόρυ, τσεκούρι, μικρή ἀσπίδα σέ σχῆμα μισοφέγγαρου (lunātis peltis) καὶ χρυσή ζώνη, πούχαν δεμένη κάτω ἀπ' τό γυμνό μαστό, ἀπ' αὐτή δέ κρεμοῦσαν τό τόξο, τή βελοθήκη καὶ τό σπαθί.

492. subnēctens = subnēxā habens (cingulā) = ἔχοντας ζώνη δεμένη. exsertae mammae (δοτ. τό δέ ρῆμα exsēro = γυμνώνω) = κάτω ἀπ' τό γυμνό μαστό.

493. viris, δοτ. στό concurrēre = νά συγκρούεται μέ ἄντρες. virgo = παρθένα· ὁ "Ομηρος (Γ 189) λέει Ἀμαζόνες Ἀντιάνειραι.

Στίχ. 561 - 578

561. voltum demissa· ἡ Διδώ εἶχε τό πρόσωπο κατεβασμένο ἀπό ντροπή, δέν τολμοῦσε νά κοιτάξει τούς Τρώες, γιατί εἶχε ἀκούσει ἀπ' τόν Ἀχάτη, πόσο σκληρά καὶ ἀπάνθρωπα συμπεριφέρθηκαν στούς Τρώες οἱ ὑπήκοοι της. Ἡ Διδώ δείχνει ηθος εὐγενικό.

562. solvīte corde metum, ἀντί solvīte corda metu = ἀπαλλάξετε την καρδιά σας ἀπ' τό φόβο = μή φοβᾶστε.

563. res dura = rerum dura condicō, ἡ δύσκολη κατάσταση. regni novītas = ἡ νεότητα τοῦ βασιλείου. Ἡ δύσκολη κατάσταση προερχόταν ἀπ' τίς συκοφαντίες τοῦ ἀδελφοῦ Πυγμαλίωνα κι ἀπ' τό δτι τό νέο βασίλειο γειτόνευε μέ πολεμικούς λαούς. "Ετσι ἡ κατάσταση

δικαιολογεῖ τή σκληρή συμπεριφορά τῶν ὑπηκόων τῆς Διδῶς στούς Τρῶες, πού κάνει τή Διδώ νά ντρέπεται. *talia moliri* = τέτοια νά μη-χανεύομαι (γιατί άσφαλειά μου).

564. *custode*, περιληπτικά ἄντι *custodibus*.

565. *Aeneādum*, τῶν γύρω ἀπ' τόν Αἰνεία, δηλ. τῶν Τρώων· ἐλληνικός τύπος τῆς γεν. πληθυντικῆς Αἰνειαδῶν. *nesciat* (ὑποτ. τοῦ nesciō) = μπορεῖ νά μήν ξέρει.

566. *virtūtesque virosque* = τά ἀντραγαθήματα καί τούς ἄντρες, πού τάκαναν. Παρήχηση τοῦ r.

567 - 568. *obtūsa* τοῦ *obtundo*, -*tūdi*, -*tūsum* καί *tunsum*, -*ere* = κτυπῶ (μέ ὅπλο), ἀφαιρῶ τή δύναμη κάποιου. *homo obtūsus* = μωρός, ἡλίθιος ἀνθρωπος. *adēo...* *tam*, ἀπόλυτα, χωρίς ν' ἀκολουθεῖ συμπερασματική πρόταση μέ τό ut, πού μπορεῖ ὅμως εὔκολα νά νοηθεῖ ἀπ' τά προηγούμενα (ut *Troianōrum factā nesciāmus*). *nec tam aversus Sol...* = *nec tam in aversa caeli parte iungit*, ζεύει, δηλ. ζεμένους ὁδηγεῖ (*iunctos ducit*), ὅταν δηλ. τήν ἀνατολήν προχωρεῖ στόν οὐρανό. *Tyria ab urbe*, ἀπ' τήν Καρχηδόνα. Ἡ ἔννοια: Δέν εἴμαστε τόσο ἀναίσθητοι στίς συμφορές σας, ούτε βρίσκεται ή χώρα μας τόσο μακριά ἀπ' τήν τροχιά τοῦ ἥλιου: *ἔξω ἀπ' τίς κατοικημένες χῶρες*, γιά νά γνωρίζουμε τά κατορθώματά σας.

569. *Hesperiam*, τήν *'Ιταλία*, πού στόν ἵδιο στίχο ὄνομάζεται *Saturnia arva* = *Saturnia tellus*, ἀπ' τόν ἀρχαῖο ἐθνικό θεό τῶν *'Ιταλῶν* *Saturnum*, πού *Ὕστερα ταυτίστηκε* μέ τόν ἐλληνικό *Κρόνο*.

570. *Erycis finis*, ποιητικά ἔτοι ὄνομάζει τή *Σικελία* ἀπ' τό βουνό *"Ερυκα*, ὅπου ὑπῆρχε ναός τῆς *'Αφροδίτης* (*venus Erycīna*). *optatis* = ἐκλέγετε.

571. *auxilio*, ἀφαιρ. πρέπει νά πάει μαζί μέ τό *tutos opībus*, μέ τά ἀναγκαῖα χρηματικά μέσα. *iuvabo*, μέλλοντας τοῦ *iupo* = *βοηθῶ*. ή πρόταση συνδέεται μέ τό *dimittam*, ἐνῶ χρονικά είναι πιό μπροστά.

572. *voltis et* = ἔάν πάλι θέλετε. Ἡ ἐρωτηματική πρόταση *voltis...* *considere* *ἰσοδυναμεῖ* μέ *ὑποθετική*. (si *voltis* κλπ.) πού σάν ἀπόδοση τό *urbem...* *vestra est*. *mecum pariter* = *mecum simul*, *mecum una* = *ταυτόχρονα μαζί μου*. *consido*, *sedi* (*sidi*), *sessum*, *ere* = *ἐγκαθίσταμαι*, κατοικῶ.

573. *urbem quam statūo... est*, ἀντίστροφη ἔξη. 'Ολόκληρη ή

φράση ἔχει ἔτσι : urbem quam statūo, (haec) vestra est. statūo = κτίζω. subdūcite navis = ἀνασύρετε τά πλοῖα.

574. Tros Tyrīusque, περιληπτικά = Τρῶες καὶ Τύριοι. nullo discrimine = χωρίς καμία διάκριση. mihi agētur = a me regētur, tractābitur, habēbitur = θά διευθύνεται ἀπό μένα.

575. noto compūlsus eodem. Τό noto ποιητικά ἀντί τοῦ vento. eōdem, δηλ. quo vos compulsi estis. compūlsus = σπρωγμένος ἀπ' τόν ίδιο ἄνεμο πού ἔσπρωξε καί σᾶς.

576. adforet = adēsset· ἡ εὐχή ἐδῶ μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ, ὅπως φανερώνουν τά ἀκόλουθα. certos = πιστούς ἀνθρώπους.

577. lustro, α' διέρχομαι, διατρέχω.

578. si errat = γιά τήν περίπτωση πού πλανιέται. si quibus silvis· quibus, ἀόριστη ἀντωνυμία = ἔάν κάπου στά δάση. Τό urbibus γενικά γιά πόλεις κατοικημένες σ' ἀντίθεση μέ τό silvis.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ

Στίχ. 13 - 20

13. Fracti bello = defessi bello = τσακισμένοι ἀπ' τὸν πόλεμο. fatis = calamitatibus = ἀπ' τίς συμφορές. repulsi = ἀφοῦ ἀποκρούστηκαν, δηλ. ἀπ' τὸ νά κυριέψουν τὴν Τροία.

14. ductotes Danaūm (= Danaorum) = οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Δαναῶν. tot annis = σέ τόσα χρόνια, δηλ. δέκα. labentibus annis, ἀφαιρ. ἀπόλυτη πού φανερώνει τήν αἰτία καὶ ἐκφέρεται σέ ἐνεστώτα κι ὅχι παρακ. (lapsis), γιατί ἀκόμα οἱ Δαναοὶ ὑπόφερον προσπαθώντας νά κυριέψουν τὴν Τροία. Τέλος ἀπελπισμένοι κατάφυγαν στήν πονηριά, στό δόλο.

15. instar montis = ad montis magnitudinem = σέ μέγεθος βουνοῦ. divīna Pallādis arte = arte deae Palladis = μέ τίς μηχανορραφίες τῆς Παλλάδας (καθώς λέει ὁ Εὐριπίδης στίς Τρωάδες). ή θεά τῆς σοφίας Παλλάδα ἔκανε τό σχέδιο, τό δλοκλήρωσε ὁ Ἐπειός ('Ομ. Θ. 493 : τὸν Ἐπειός ἐποίησε σὺν Ἀθήνῃ).

16. aedificant = κατασκευάζουν. Αύτό πιό πλατιά ἔξηγεῖται μέ τίς sectaque intēxunt (= texunt) abiēte costas. secta abiēte, ἀφαιρ. τῆς ὅλης = ἀπό κομμένο ἔλατο, ἀπό ἔλατινες σανίδες. Τό abiēte, νά ἀναγνωστεῖ τρισύλλαβα. intēxunt costas = προσαρμόζουν τίς πλευρές.

17. votum, παθητ. παρακ. ἀπαρέμφ. πρέπει νά νοηθεῖ τό eum esse simūlant = κάνουν πώς προσποιοῦνται, δηλ. διαδίδουν ὅτι τό ἄλογο ἀφιερώθηκε στήν Ἀθηνᾶ. pro redditu = γιά τόν (αἴσιο) γυρισμό. Τό ρῆμα νοοεο, νοοι, votum, -ere = εύχομαι, ἀφιερώνω. fama = eius fama, eius voti fama = ή φήμη γι' αύτό τό ἀφιέρωμα. vagor = πλανιέμαι. fama vagātur = ή φήμη πλανιέται, κυκλοφορεῖ.

18. hue = ἐδῶ. ἔξηγεῖται πιό καλά μέ τό στίχο 19 caeco latéri = στό σκοτεινό πλευρό. delēcta virum (= virorum) corpōra = delectos viros = ἔκλεκτούς ἀντρες. sortiti = ἀφοῦ ἔριξαν κλῆρο. furtim = κρυφά.

19. inclūdo = κλείνω μέσα. penitus, προσδιορίζει τό complent.

complēo β' συζ. ὄμαλ. = γεμίζω. cavernas uterumque, ἔνα μέ δύο : cavernas uteri = τό κούφιο τῆς κοιλιᾶς (τοῦ ἀλόγου). uterus, -i, θηλ. = ἡ κοιλιά.

20. armato milite, περιληπτικό ἀντί armatis militibus = ὅπλισμένων στρατιωτῶν.

Στίχ. 40 - 56

40. ibi, χρον. = τότε, ὅταν δηλ. ἀποροῦσαν τί νά κάνουν. ante omnis, τονίζει τό primus = πρῶτος ἀπ' δλους. magna comitānte caterva = μέ τήν ἀκολουθία μεγάλου πλήθους. Πολλοί ἀκολουθοῦν τό Λαοκόντα, πού ἥταν ἀπ' τούς ἀρχηγούς τῶν Τρώων καί ἀδελφός τοῦ Ἀγχίση.

41. ardens, δηλ. irā = ἀναμένος ἀπ' τήν δργή. decurro, - eū- currī καί - curri, -cursum, -ere = τρέχω γρήγορα. summa ab arce = ἀπ' τήν κορυφή τῆς ἀκροπόλεως (Περγάμου). ἀπό κεῖ μποροῦσε νά κατασκοπεύει τήν παραλία καί τή θάλασσα.

42. et procul, σκέψου τό dixit, πού παραλείπεται, γιά νά φανεῖ ἡ βιασύνη τοῦ Λαοκόντα παράλειψη ἔχουμε καί στήν ἀκόλουθη πρόταση : quae insania (= ποιά ἀφροσύνη), ὅπου νοεῖται τό est. Οἱ παραλείψεις αὐτές καθώς καί οἱ ἀπανωτές ἐρωτήσεις δείχνουν τήν ταραχή τοῦ Λαοκόντα.

43. avectos, παραχ. παθητ. ἀπαρέμφ. μέ παράλειψη τοῦ esse· avectos (esse), ἔξαρταται ἀπ' τό creditis : πιστεύετε ὅτι ἀπόπλευσαν οἱ ἔχθροι; ή ἐρώτηση ίσοδυναμεῖ μέ ἔντονη ἀπαγόρευση : ne credite = μήν πιστεύετε.

44. Τό ἀπαρέμφατο carēre = ἔξαρτιέται ἀπ' τό putatis. carēo = στεροῦμαι. dolus - i = δόλος, πονηριά. sic notus Ulīxes? = τόσο (τόσο λίγο) γνωστός είναι ὁ Ὀδυσσέας;

45. hoc ligno = σέ τοῦτο τό ξύλο (τό ξύλινο ἀλογο). occūltor = κρύβομαι.

46. hace machīna = αὐτή ἡ μηχανή ὁ ποιητής ἔχει ὑπόψη του τή γνωστή στούς Ρωμαίους πολιορκητική μηχανή, πούφθανε πιό φηλά ἀπ' τά τείχη τῆς πολιορκημένης πόλεως, ἀπ' ὅπου μποροῦσαν οἱ ἔχθροι νά κατασκοπεύσουν καί νά πηδοῦν κάτω στά τείχη καί ἀπό κεῖ στήν πόλη. fabricāta est = κατασκευάστηκε.

47. inspectūra, ventūra, μέλλ. μετοχ. = πού πρόκειται νά κατασκοπέψει καί νά ἐπιτεθεῖ. urbi, δοτ. = in urbem = ἐνάντια στήν πόλη.

48. aliquid = alias quis = κάποιος άλλος. error - ὥρις = πονηριά (πού όδηγει σ' άπάτη).

49. et = et etiam = ἀκόμα καί. dona δηλ. στούς θεούς. 'Ο στίχος αὐτός παροιμιώδης.

50. validis ingentem viribus hastam : πρόσεξε τήν ἀντίστοιχη πρός τά ούσιαστικά θέση τῶν ἐπιθέτων. validis viribus (παρήχηση) = magnis viribus. ingens hasta = πολύ μεγάλο δόρυ. in latus : αὐτό προσδιορίζεται περισσότερο μέ τίς (λέξεις) in feri curvam compagibus alvum, 'Η σειρά τους ἔχει ἔτσι : in alvum feri (= equi) curvam compagibus (= curva compāge lignorum contextam) = στήν κοιλιά τοῦ ἀλόγου τήν κατασκευασμένη ἀπό κυρτά ξύλα μέ συναρμογή.

52. contorsit : τό ρῆμα contorqueo, -rsi, -rtum, -ēre = τινάζω, στρέφω. stetit = στάθηκε (μπηγμένο). utero recusso = (ἔτσι) πού σείστηκε ἡ κοιλιά (τό ρῆμα recutio, -ussi, -ussum, -ere).

53. insōno, -ui, -are = ἡχῶ, σονάρω. insonuēre cavae = insonuēre quid cavum = ἀντήχησαν τά κοιλώματα. Τό cavae νά θεωρηθεῖ κατηγορούμενο τοῦ cavernae (= τά κοιλώματα).

54. 'Η πλοκή τοῦ λόγου εἰναι ἡ ἀκόλουθη : si fata deum (=deorum) non laeva (= contraria) fuissent, si mens (δηλ. nostra) non laeva (= stulta = ἀνόητα) fuisset. fata deum = ἡ θέληση τῶν θεῶν, οἱ ἀνάγκες πού πηγάζουν ἀπ' τούς θεούς, καθώς λέει στίς Φοίνισσες ὁ Εὔριπιδης.

55. impulērat, δριστ. ἀντί ὑποτακτ. impulisset, προκειμένου γιά συμπέρασμα σέ ὅχι ἀληθινή ὑπόθεση. foedāre = lacerare = νά κομματιάζεις κοί νά διαλύεις κάτι πού ἔχει μέ τέχνη κατασκευαστεῖ (ὅπως ἐδῶ τό ἀφιερωμένο άλογο).

56. manēres (καί τοῦ Πριάμου [σύ], ἡ ψηλή ἀκρόπολη, θά ἔμενες). μέ τό νοῦ του στήν ἀκρόπολη τά λέει αὐτά (σχῆμα ἀποστροφῆς). Πρόσεξε τήν ἀπότομη ἀλλαγή μετά τό προηγούμενο Troiāque nupta sta-ret· ἡ τέτοια ἀλλαγή ἔχει πολλή περιπέτεια.

Στίχ. 199 - 233

199. Hic = tum. alīud, ἀντί οὐσιαστικοῦ = κάποιο ἄλλο γεγονός. maius = μεγαλύτερο. multo, νά συνδυαστεῖ μέ τό magis tremendous = πολύ πιό φοβερό.

200. obicitur, ἐνεστώτας τοῦ obicior (ob - jactor) = παρουσιάζεται, φωνερώνεται. improvida = nihil providentia, necopinantia = πού τίποτε δέν προβλέπει, δέν περιμένει.

201. ductus sorte = ἀφοῦ κληρώθηκε κληρώθηκε ἵερεας ὁ Λαοκόων γιά νά κάνει τή θυσία, πού ἀποφάσισαν οἱ Τρῶες νά προσφέρουν στόν Ποσειδώνα ἀπό εύγνωμοσύνη γιά τή σωτηρία τους ἀπ' τούς Ἀχαιούς. Neptūno, δοτ. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ ἵερεας τοῦ Ποσειδώνα ελέχε λιθοβολήθει ἀπ' τό λαό ἀπ' τήν ἀρχή τοῦ πολέμου, γιατί δέν μπόρεσε μέ τίς πάρακλήσεις του νά ἀποτρέψει τήν ἀπόβαση τῶν Ἑλλήνων.

202. taurum macto = θυσιάζω ταῦρο, σφάζω, sollēmnis ad aras = πάνω στούς καθορισμένους βωμούς, δηλ. σ' αὐτούς ἔκαναν κάθε χρόνο τίς καθιερωμένες θυσίες.

203 - 204. gemini... immensis orbibus angues = δυό φίδια μέ πολύ μεγάλες κουλοῦρες. per alta = μέσα ἀπ' τή θάλασσα. Tó alta σάν οὐσιαστικό παίρνει καί ἐπιθετικό προσδιορισμό τό tranquilla : tranquillus = ἡσυχη, γαληνεμένη (ἡ γαληνεμένη θάλασσα :άνει νά φαίνονται τά φίδια). horresco, horrui, -ere = ἀνατριχιάζω, τρέμω. referens = ἀναφέροντας, διηγούμενος.

205. incubunt = πέφτουν ἐπάνω. Tó ρῆμα δείχνει τό βάρος καί τόν πελώριο ὅγκο τῶν φιδιῶν. pariter = δύοια, μέ τήν ἴδια προσπάθεια: τά φίδια αύτά ἀποτελοῦν ζευγάρι βαδίζουν ἔτσι ἐνωμένα.

206. arrecta = φουσκωμένα (τά στήθη). iubaē = οἱ λόφοι πολλοί πίστευαν ὅτι τά φίδια ἔφεραν λόφο (ἐξόγκωμα).

207. Tó ἐπίθετο sanguinēae πού ἀναφέρεται στό iubaē μεταφράζει τό ὁμηρικό B, 308 δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινός. supērant undas = ἔξέχουν ἀπ' τή θάλασσα. pars cetēra = τό ἄλλο μέρος τοῦ σώματος.

208. pone legit pontum = ἀπό πίσω γλείφει τή θάλασσα. si-nuatque = καί κάνει κοίλωμα· σέ. παράταξη ἀντί μετοχή sinūans. immensa terga = τήν πελώρια ράχη. volumine = μέ έλιγμούς.

209. fit sonitus spumante salo (πρόσεξε τήν παρήχηση) = γίνε-

ται βοή, ḥχος, πάταγος, ἀπ' τό σάλεμα (τῆς θάλασσας) π' ἀφρίζει. Τό πλησίασμα τῶν φιδιῶν γίνεται ἀντιληπτό ἀπ' τό σάλαγο πού κάνουν. arva = litōra.

210. ardentisque oculos suffecti sanguine et igni = καὶ τὰ μάτια τά λαμπερά ἔχοντας κατακόκκινα καὶ φλογερά. sufficio = τοποθετῶ κάτι ἀπό κάτω. oculos suffecti = ἡ σύνταξη τῆς αἰτιατικῆς (oculos) μέρημα παθητ. ἡ μέσης διαθέσεως (suffecti) εἶναι Ἑλληνική.

211. lambeant = ἔγλειφαν (τά φίδια). sibila ora = τά στόματα πού σφυρίζουν. linguis vibrantibus = μέ τίς γρηγοροκίνητες γλῶσσες. Πρόσεξε τήν ἡχητική τοῦ στίχου.

212. diffugibus = φεύγουμε, σκορπιόμαστε ἐδῶ καὶ κεῖ. ex-sangues = κατακίτρινοι ἀπ' τό φόβο. pallidi = κίτρινοι, ὡχροί. semianimi = μισοπεθαμένοι. Τό exsangues λέγεται γιά κείνους πού τούς πιάνει μεγάλος φόβος. visu = ἀφαιρ. τῆς αἰτίας, γιά τό θέαμα, agmine certo = μέ σταθερή πορεία (γιά ἓνα βέβαιο σκοπό).

214. sepens uterque amplexus = ἀφοῦ τό καθένα ἀπ' τά φίδια περίσφιξε. natorum corpóra = natos = τά παιδιά, τούς γιούς.

215. implicat = περιστρέφεται. Τό implicare εἶναι ρῆμα εἰδικό γιά τά φίδια. miseros artus = miserorum artus = τῶν δυστυχισμένων τά μέλη. depascitur = κατατρώει, ἀντί τοῦ mordet (δαγκώνει). Τό depasci λέγεται γιά κείνον πού καταβροχθίζει. Οἱ ποιητές λένε καὶ morsu lacerare, consumere.

216. ipsum = τόν ἵδιο (τόν πατέρα), σ' ἀντίθεση μέ τούς γιούς. post = ἔπειτα. auxilio (δοτ. τοῦ σκοποῦ) = γιά βοήθεια. subeuntem = πού ἔρχεται.

217. corripi = ἀρπάζω. spira - ae = σπείρα. ligo = δένω.

218. medium = medium corpus bis collo squamēa terga : bis circumdati collo squamēa terga = δυό φορές ἀφοῦ περίσφιξε τό σβέρκο (τοῦ Λαοκόντα) ἡ λεπιδωτή ράχη (τῶν φιδιῶν). Στό circum terga dati ἔγινε τμήση. Τό collo δοτ. στό circumdati.

219. supérant capite, δηλ. suo, ἔξέχουν μέ τό κεφάλι τους. capite· περιληπτικός ἐνικός : ὁ ἐνικός capite ἀντί capitibus δείχνει δτι τά κεφάλια τῶν δυό φιδιῶν ἡσαν τόσο κοντά τό ἔνα στ' ἄλλο, ὥστε ἄν καὶ περίσφιξαν δυό φορές τή μέση τοῦ ἄντρα, δυό φορές δέ καὶ τό σβέρκο του καὶ πάλι ἔξειχαν ἀκόμα.

220 - 222. simul... simul = ἀπό τό ἔνα μέρος μέν... ἀπό τό ἄλλο

μέρος δέ. *divello*, -*elli*, -*ūlsum*, -*ere* = διασχίζω, διασπῶ. *tendo*, *tetendi*, *tensum* καὶ *tentum*, -*ere* = ἔκτείνω, ἐντείνω, ἀγανίζομαι, προσπαθῶ. *nodos* = τά δεσμά πού στό στίχ. 217 ὄνόμασε *spiras*. *perfūsus* = χυμένος, βαμμένος. *vittas* = τά στέμματα = ἔχοντας βαμμένα τά στέμματα. *saniē atroque venēno* = μέ τό σάλιο καὶ τό μαῦρο (θανατηφόρο) δηλητήριο (τῶν φιδιῶν). Αὐτό ἔτρεχε ἀπό τά δαγκώματα τῶν φιδιῶν κι ἔβρεχε τά ιερατικά στέμματα.

223. *qualis mugītus* (σκέψου *tollit*) *taurus cum fugit*. Στήν ύπόθεση ἀρμόζει καὶ ὁ σπονδειακός ρυθμός τοῦ στίχου· πρβλ. 'Ομ. Υ. 403 : αὐτάρ ὁ θυμὸν ἀσθε καὶ ἡρυγεν, ὡς ὅτε ταῦρος | ἡρυγεν. *saucius* = τραυματισμένος.

224. et... excussit, σύνταξη σέ παράταξη ἀντί σέ ύπόταξη. *excussa incerta secūri* = ἀφοῦ τίναξε τό τσεκούρι πού ἀστόχησε. Πρόσεξε δτι οἱ κραυγές τοῦ Λαοκόντα δέ συγκρίνονται μέ τά μουγκρίσματα τοῦ κάθε ταύρου, ἀλλά τοῦ προορισμένου γιά θυσία. Κι αὐτό εἶναι μεγαλόπρεπο. Ἡταν κακό σημάδι, ἀν τό θῦμα (ζῶο) ἔφευγε ἀπ' τό βωμό ἦ ἀν μούγκριζε, ὅταν τό χτυποῦσαν. Ο μύθος τοῦ Λαοκόντα ἔγινε ξακουστός ἀπό ὡραῖο γλυπτό σύμπλεγμα πού παριστάνει τῶν τριῶν θυμάτων τόν ἀγώνα μέ τά φίδια καὶ πού βρέθηκε τό 1506 στή Ρώμη καὶ κατατέθηκε στό Βατικανό. Σάν ίδέα καὶ ἔκτέλεση εἶναι ἀπό τά ἄριστα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ο Πλίνιος ἀποδίδει τό ἔργο στούς 'Αγήσανδρο, Πολύδωρο, καὶ 'Αθηνόδωρο ἀπ' τή Ρόδο. Εἶναι ζήτημα δμως ἀν οἱ καλλιτέχνες αὐτοί ἔζησαν πρίν ἦ μετά τό Βιργίλιο καὶ ἀν εἰχαν ἐπομένως ὑπ' ὅψη τους τήν περιγραφή τῆς Αἰνειάδας. Η διαφορά τῆς ποιητικῆς περιγραφῆς τοῦ θανάτου τοῦ Λαοκόντα καὶ τῶν παιδιῶν του καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτῆς παραστάσεως στό σύμπλεγμα τοῦτο ἀποτελεῖ τή βάση τοῦ περίφημου ἔργου τοῦ Γερμανοῦ ποιητῆ, λογοτέχνη καὶ κριτικοῦ Λέσσινγκ μέ τόν τίτλο «Λαοκόνον ἦ περι τῶν ὄρίων τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καὶ τῆς ποιήσεως», πού μεταφρασμένο στήν Ἑλληνική ἀπ' τόν A. Προβελέγγιο ἔκδόθηκε στή βιβλιοθήκη Μαρκολῆ.

225. *at* = *autem* = δέ, δμως. *delūbra ad summa* = πρός τό ναό (τῆς 'Αθηνᾶς) πού ἤταν στήν ἀκρόπολη, ἐν πόλει ἄκρη, δπως λέει ὁ 'Ομηρος 2, 297. (*Ai δ' ὅτε νηὸν ἵκανον 'Αθήνης ἐν πόλει ἄκρῃ*). *lapsu*, ἀφαιρ. τοῦ *lapsus* = γλίστρημα* *lapsu diffugiunt* = labuntur, serpentunt* φαίνεται τό εἰδος τῆς κινήσεως πού ταιριάζει στά φίδια.

226. saevae = irātae. Tritonis - īdis = ἡ Τριτωνίδα, Τριτογένεια Αθηνᾶ.

227. deae δῆλ. τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς. Εἶναι γνωστό πῶς παριστανόταν ἡ Αθηνᾶ. teguntur, ρῆμα μέσο αὐτοπαθές = tegunt se.

228. tremefacta pectorā = τρεμουλιαστά στήθη (ἀπό ιερό φόβο). Αρχικά ἦταν ἀπλός φόβος· τώρα γίνεται πιο ἴσχυρό συναίσθημα, ιερός τρόμος (nexus pavor), ἀφοῦ οἱ Τρῶες κατάλαβαν ὅτι τά φίδια ἔχεινα τά ἔστειλε ἡ δργισμένη Αθηνᾶ.

229. insinūat, χωρίς τό se = εἰσχωρεῖ, εἰσέρχεται. cunctis, πτώση δοτ. expendīsse scelus = poenas sceleris persolvisse = πλήρωσε τό δίκιο γιά ἀσέβεια (τιμωρήθηκε γιά ἀσέβεια)· scelus εἶναι ἡ ἀσέβεια τοῦ Λαοκόδοντα στ' ἄλογο, πού ἦταν δῶρο τῆς Αθηνᾶς. merentem = ἀντάξιο (τῆς ποινῆς).

230 - 231. qui laesērit... intorsērit : οἱ ἀναφορικές αὔτες πράσεις εἶναι αἵτιολογικές : γιατί αὐτός λεηλάτησε... καὶ τίναξε. sacrum robur = equum sacram e robore factum, δῆλ. τό «Δούρειο Ἰππο», πού λέγεται sacer (ιερός) γιατί ἦταν ἀφιερωμένος στή θεά. robur - ὄρις οὐδ. = ξύλο δρύινο. cuspide = μέ τήν αἰχμή (ἄκρη). tergo, δοτική ἀντί corpōri ἢ latēri = in corpus, in latus.

232. ducendum... oranda, ἐνν. esse, γερούνδια πού ἔξαρτῶνται ἀπ' τό conclamant. Tό oranda = exoranda, placanda. ad sedes, δῆλ. deae, δῆλ. templum, simulācrum = τό εἰδωλο. conclāmant = omnes uno ore clamant = ὅλοι μέ μιά φωνή κραυγάζουν (πώς πρέπει νά ἔξιλεώσουν τή θεά).

Στίχ. 268 - 297

268. prima quies = primus somnus = ὁ πρῶτος ὅπνος. mortaliibus aegris = στούς δειλούς θυητούς ("Ομηρος"), σ' ἀντίθεση μέ τούς μακάριους θεούς.

269. incipit, τοῦ incipio = ἀρχίζει. dono, ἀφαιρ. δργαν. divum = deorum. serpit = σέρνομαι, γλιστρῶ. τό ρῆμα serpo γιά τά ἐρπετά καὶ τόν ὅπνο : serpo, -psi, -ptum, -ēre = σέρνομαι, γλιστρῶ.

270. ecce = νά, ίδού.

270 - 272. 'Η σειρά τοῦ λόγου ἔχει ἔτσι : maestissimus Hector, raptatus bigis (μέ τό ἄρμα τοῦ Αχιλλέα) aterque cruento pulv̄ere

pérque pedes traiectus lora tumentis, ut quondam visus est adesse mihi largosque effundere fletis. Στήν πρόταση ut quondam θά νοηθεῖ πάλι : visus erat raptatus = ὡσπου τόν εἰδαν νά σέρνεται. biga, ae θ. καὶ bigae, ārum πληθ. (ἀντί bijugae) δίζυγα, δύο ἀλογα μαζί στό ζυγό.

273. traiectus lora, ἡ σύνταξη ἑλληνική ἀντί τοῦ traiectis per pedes tumentis loris. ἡ habens per pedes tumentis lora traiecta. Ο ποιητής λέγοντας pedes tumentis (φουσκωμένα) ἔχει ὑπόψη του τήν παράδοση, σύμφωνα μέ τήν ὅποια ὁ Ἀχιλλέας ἔσυρε τόν "Εκτορα, ἀκόμα ζωντανό, δεμένο στό ἄρμα." Αν ὁ "Εκτορας ἦταν νεκρός, δπως λέει ὁ "Ομηρος, δέ θά φούσκωναν τά πόδια του.

274. hei mihi = ἀλλοίμονό μου· ἀνακράζει συγχρίνοντας τήν παλιά καὶ τήν τωρινή κατάσταση. quantum mutatus ab illo = quantum diversus ab illo, mutatione facta = πόσο διαφορετικός ἀπό κεῖνον, ἀφοῦ σημειώθηκε μεταβολή.

275. quī = qualis = ὅποιος. redit : ἐνεστώτας τοῦ redēo· ὁ ἐνεστώτας εἶναι ἴστορικός σέ πρόταση ἀναφορ., γιά νά δηλωθεῖ γεγονός, περασμένο, πού διατηρεῖται ἀκόμα στή μνήμη του. exuviae - arum = τά λάφυρα. exuvias indūtus Achilli = ὅπλισμένος μέ τά δπλα τοῦ Ἀχιλλέα, πού (μέ ιεροσυλία) τ' ἀφαίρεσαν ἀπ' τό νεκρό Πάτροκλο.

276. puppibus, δοτ. = in puppes. Τόν ἀγώνα κοντά στά πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν περιγράφει ὁ "Ομηρος στίς P. πρβλ. ΙΙ, 122 - 123 : τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ | νητ̄ θοῆ̄ O, 704 : "Εκτωρ δὲ πρύμνης νεδὸς ἥψατο ποντοπόροιο καὶ X, 374 : "Εκτωρ ἢ δτε νῆας ἐνέπορησεν πυρὶ κηλέω. iaculor, ἀποθ. α' ἔξακοντίζω, ρίχνω.

277 - 279. squalentem barbam... gerens, ἐπεξηγεῖ τό quantum mutatus. Πρόσεξε τήν ἀλλαγή εἰκόνων δόξας καὶ ἀθλιότητας τοῦ "Εκτορα. squalēo = ρυπαίνω. barba - ae = γένι, πηγούνι. squalens barba = ρυπαρά, ἄπλυτο γένι. concrētos sanguine crines = πηγμένα ἀπ' τό αἷμα τά μαλλιά. vulnērā = τά τραύματα, πού δέχτηκε ὁ "Εκτορας, ὅταν συρόταν γύρω ἀπ' τά τείχη. 'Ομ. X, 371... οὐδ' ἄρα οἱ τις ἀνοιτητί γε παρέστη καὶ 375 Ὡς ἄρα τις εἰπεσκε καὶ οὐτήσασκε παραστάς. ultro, σύναψέ το μέ τό compellare, ἐνόμιζα (vidēbar, δηλ. mihi) ὅτι πρῶτος προσφωνοῦσα. ultro, ἐπίρρ. = μέ τή θέλησή μου (έκούσια). flens ipse = κλαίοντας καὶ ἐγώ ὁ ίδιος, δπως δηλ. ὁ "Εκτορας (271 effundere fletus). exprōno = ἔξαγω, βγάζω.

281. lux = salus, ὅπως ὁ "Ομηρος τή σωτηρία τή λέει φῶς (φόως). Teucrum = Teucrorum = Τρώων.

283. exspectāte, κλητική σέ ἔλξη μέ τήν κλητική Hector ἀντί δόνομαστ. exspectātus. ut = πῶς (μέ τί συναισθήματα ἀνάμεικτα ἀπό χαρά καὶ λύπη).

285. aspicimus te = παρατηροῦμε σένα. defessi (cladibus) = τσακισμένοι ἀπ' τίς συμφορές.

286 - 287. foedo = ντροπιάζω κάτι, καταστρέφω κάτι. ille nihil, νοεῖται respondet. nec me... morātur = οὔτε μέ ἀνέχεται νά τό ρωτῶ μάταια (vana quaerentem), δηλ. δέ δίνει προσοχή στίς μάταιες ἐρωτήσεις μου.

289. fuge = φεῦγε. Ό Βιργίλιος παριστάνοντας τόν "Εκτορα νά παρακινεῖ τόν Αἰνεία νά φύγει ζητάει νά δικαιολογήσει τή φυγή αὐτοῦ. eripe te = πάρε τόν ἔσυτό σου καὶ φύγε, ἔξαφανίσου. his flammis: λέγοντας δείχνει τίς φλόγες.

290. ruit alto a culmine: ὁ "Ομηρος λέει: ὥλετο πᾶσα κατ' ἄκορης "Ιλιος αἰπεινή. culmen, īnis οὐσ. συν. cacūmen, īnis οὐ. κορυφή, ἄκρη.

291. sat... datum, ἀρκετά ἔγιναν, ἀρκετοί ἀγῶνες γιά τήν πατρίδα καὶ τόν Πρίαμο.

292. hac = μ' αὐτό, μέ τό δικό μου (χέρι). etiam = βέβαια.

293. sacra, νοεῖται τό sua ἀπ' τ' ἀκόλουθο suos· sacra εἶναι τά στέμματα (vittas) πού ἀναφέρονται στοὺς στίχους 296 - 297. Vestam = τήν 'Εστία καὶ ignem (τή φωτιά). penātes εἶναι οἱ penātes publiici, οἱ θεοί τῆς ἐστίας, προστάτες ὅλης τῆς πόλεως, σέ ἀντίθεση πρός τούς penates privātos (domesticos), τούς προστάτες κάθε σπιτιού. Ρωμαϊκά νομίσματα ἀπεικονίζουν ἐστία πού κρατᾷ τό Τρωικό Παλλάδιο.

294. comites fatorum = συντρόφους στή μοίρα, τίς περιπέτειες καὶ περιπλανήσεις, πού εἶναι γιά σένα γραμμένες.

295. 'Η πλοκή τοῦ λόγου ἔχει ἔτσι: quae (moenia) ponto pererrato statūes magna. ponto pererrato = ὕστερα ἀπό μακρές περιπλανήσεις στόν πόντο. statuo, ūi, ūtum, γ' = ὰδρύω, κτίζω. magna = ἔνδοξα.

296. sic ait et... effert = αὐτά λέει καὶ ἔξαγει· ἡ σύνταξη παρατακτική ἀντί: λέγοντας αὐτά ἔξαγει!

297. effert, βραχυλογικά ἀντί τοῦ : per somnum mihi, videtur efferre. 'Η λατρεία τῆς Ἐστίας ἀπαυτοῦσε στέμματα (vittas) καὶ ἄσβεστη φωτιά (ignem aeternum). 'Η ἄβεστη φωτιά ἡταν σύμβολο τῆς αἰωνιότητας τῆς πόλεως. adytis penetralibus = ἀπ' τ' ἀπόκρυφα ἀδυτα. Τό penetralibus εἶναι ἐπίθετο. "Ἄδυτα ὀνομαζόταν τό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ, πού μόνο ὁ ιερέας εἶχε τό δικαίωμα νά μπει (εἰσέρθει).

Στίχ. 402 - 428.

402. heu! nihil invitatis fas quamquam fidere divis. invitatis divis (= deis), δοτ. στό fidere = νά πιστεύει (κανείς). Τό invitatis = inimicis. fas, νοεῖται est = ἀλίμονο. Καμιά πίστη δέν πρέπει νά ἔχει κανείς στούς ἔχθρικούς θεούς. Αύτα λέγονται σέ σχέση μέ ἐκεῖνο πού εἰπώθηκε πιό πρίν, δτι δηλ. ἡ τύχη στήν ἀρχή φάνηκε εὐνοϊκή στούς Τρῶες (adspirat fortuna primo labōri).

403. ecce trahebatur. Αύτά δικαιολογοῦν τό προηγούμενο ἐπιφώνημα. passis crinibus = μέ λυμένα τά μαλιά : παθητ. μετοχή τοῦ ρήμ. pando 'οι χρόνοι του : pando, pandi, pansum καὶ passum, -ere = ἀνοίγω, ἀπλάνω.

404. a templo adytisque = ab adytis templi Minervae = ἀπό τ' ἀδυτα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Εδῶ εἶχε καταφύγει ἡ Κασσάνδρα, ἡ κόρη τοῦ Πριάμου, πού ὁ Αἴαντας, ὁ γιός τοῦ Οιλέα, τήν ἀτίμασε σ' αὐτόν τό ναό τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνῶ ἡταν ίέρειά της· γι' αὐτό καὶ κατακεραυνώθηκε ἀπ' τήν Ἀθηνᾶ στή θάλασσα.

405. tendens lumina = ὑψώνοντας τά μάτια της. ardentia λέγονται τά lumina γιά τόν πόνο, τήν ντροπή καὶ τήν ἀπελπισία της, ἐπειδή δέν εὑρισκε καμιά βοήθεια, ὅπως δείχνει καὶ τό frustra (μάταια). Πρόσεξε τήν ἐπαναφορά τοῦ lumina.

406. arcēbant = coērbabant, continebant = συγκρατοῦσαν.

407. hanc speciem = τοῦτο τό θέαμα (τή μνηστή δεμένη περιφέρουν στήν πόλη). tulit = pertulit = ὑπέμεινε furiāta mente = μέ ξετρελλαμένη (ἀπ' τόν ἔρωτα) ψυχή. Coroebus = Κόροιβος, για, τοῦ Μύγδονα, βασιλιά τῆς Φρυγίας, σταλμένος ἀπ' τόν πατέρα του γιά νά βοηθήσει τούς Τρῶες.

408. periturus = χαμένος, πεθαμένος. 'Η μετοχή, μπαροῦσε νά συμφωνήσει στήν πτώση καὶ μέ τό ἀντικείμενο τοῦ ρήματος iniecit, τό sese.

409. *densis armis, δοτ.* = *in densa arma, δηλ. hostium (in currimus).* *densus, a, um πυκνός, συγκεντρωμένος.*

410. *delūbri = τοῦ ναοῦ (τῆς Ἀθηνᾶς).*

411. *telis nostrorum obruīm̄ur = κατακαλυπτόμαστε ἀπ' τά δικά μας βέλη· αὐτὸς ἡταν τό τραγικό ἐπακόλουθο τοῦ τεχνάσματος τοῦ Κορούβου, πού εἶχε συμβουλεύσει τούς Τρῶες νά ντυθοῦν ὅπλα ἐλληνικά.* Τό φωνῆν τῆς λήγουσας στό *obruim̄ur λαμβάνεται μακρό στήν τομή.* *miserrima caedes = τρισάθλια σφαγή (γιατί συγγενεῖς σκότωναν συγγενεῖς).*

412. *facie... errōre, ἀφαιρ. τῆς αἰτίας.* Τό *facie = specie, forma.*

413. *tum = ἔπειτα, μετά τό primum τοῦ στίχ.* 410. *gemītu atque ereptae virginis ira = cum gemērent atque ob ereptam virginem irascerentur. gemītus, us ἀ. στεναγμός, λύπη.*

414. *undiique πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό collecti καὶ ὅχι μέ τό invādunt collecti = μαζεύμενοι.* Στήν ἀρχή εἶχαν διασκορπιστεῖ στήν πόλη, ὅταν ἔπεισε πάνω τους σέ πυκνές μάζες ὁ στρατός τοῦ Αἰνεία.

415. *Aiax = Αἴαντας, γιός τοῦ Ὄιλέα.*

416. *rupto turbine = cum turbo se prorūpit = ὅταν ξεσπάσει θύελλα.* 'Η παραβολή παριμένη ἀπ' τήν 'Ιλ. Π., 765, 770 : 'Ως δ' *Eδρός τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλουν . . . , ως Τρῶες καὶ Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες | δήσουν. adversi = ἐνάντιοι.*

417. *laetus Eōis Eurūs equis = χαρούμενος γιὰ τ' ἄλογα τῆς αὐγῆς :* "Ετοι λέγονται τά ἄλογα, γιατί ὁ Εὔρος πνέει ἀπ' τήν Ἀνατολή· equi εἶναι ἀντί τοῦ currū, γιατί, ὅπως λένε οἱ ποιητές, οἱ ἀνεμοὶ φέρονται σέ ἄρμα μέ δυό ἄλογα, ὅπως οἱ θεοί κι οἱ βασιλιάδες.

418. *stridunt, ἀρχαικός τύπος, ἀντί τοῦ strident.* Πρόσεξε στό στίχο τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου s.

419. *Nerēus = ὁ Νηρέας.* "Ηταν γιός τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γῆς, ἐνδοξότατος θεός τῆς θάλασσας ὑστερα ἀπ' τόν Ποσειδώνα· εἶχε καὶ μαντικὴ δύναμη· προφήτεψε τήν ἐκστρατεία τῶν Ἐλλήνων στήν Τροία καὶ τίς συμφορές τῶν Τρώων· ἡ τρίαινα σύμβολο τοῦ Ποσειδώνα ἀποδίδεται ἐδῶ στό Νηρέα. fundus, i ἀ. πυθμένας.

420. *si quos = quoscumque :* ὅπως καὶ στήν ἐλληνική τό εἰ τις ἀντί ὅστις (έάν κάποιος, δποιος). *obscura nocte per umbrām = per umbram obscurae noctis.*

421. *fudimus = διασκορπίσαμε. insidiis = dolo.*

422. apparent = φαίνονται πάνω. primi, πρβλ. στίχ. 412. mentionata, ἀνήκει καὶ στὸ clipōs = ἀναγνωρίζουν (= agnoscunt) τις ψεύτικες ἀσπίδες καὶ τὰ ψεύτικα δπλα, δηλ. ὅτι δέν ήταν "Ελληνες αὐτοὶ ποὺ τά εἶχαν.

423. atque ora... signant. Tό ora = linguam, τό δέ signo ἀντιστοιχεῖ μέ τό 'Ελληνικό συμπεραίνω. 'Η ἔννοια: καὶ ἀπ' τήν προφορά (sono) συμπεραίνουν τή διαφορετική γλώσσα (ora discordia). Στόν "Ομηρο δέ γίνεται καμιά διάκριση γλώσσας μεταξύ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων.

424. illicet ἀπ' τό ire - licet (ire licet = μπορῶ νά φύγω) • πρῶτα σημαίνει φύγε καὶ τόλεγε ὁ κήρυκας ποὺ κήρυττε τή διάλυση τοῦ δικαστηρίου· ἀπ' τούς ποιητές τοῦ χρυσοῦ αἰώνα λέγεται για πράξεις πού πρέπει νά γίνουν γρήγορα καὶ ίσοδυναμεῖ μέ τό ἀμέσως. numero = multitudine = ἀπ' τό πλῆθος obruiimur = κατακλύσμαστε. obrūo, -ui, -ütum, -ere = κατακλύζω, καταχώνω.

425. 'Ο Πηγέλεος ἐδῶ εἴναι ἄλλος ἀπ' τόν Πηγέλεο, τόν ἡγεμόνα τῶν Βοιωτῶν, πού ἀναφέρεται στήν 'Ιλιάδα B, 494. 'Ο ποιητής μέ τ' ὄνομα τοῦτο θέλει νά δείξει ἄλλο ψεύτικο πρόσωπο. divae ad aram, δηλ. στόν πρόναο τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. armipōtens, ntis (arma, potens) δύ δυνατός στά δπλα, δύ πολεμικός.

426. instissimus unus (τό unus τονίζει τό ὑπερθετικό) = δικαιιότατος ἀπ' ὅλους τούς Τρῷες. pro-cumbo, cūbūi, cubitum, γ' = πέφτω, χάνομαι.

427. servantissimus aequi = αὐτός πού στεριώνει τό δίκιο. Γι' αὐτή τήν ἀρετή δέν ἔπρεπε νά σκοτωθεῖ, ἀλλά...

428. Dis aliter visum = ἄλλο νόμισαν οἱ θεοί. Πρβλ. τό 'Ομηρικό α, 234: νῦν δ' ἐτέρως ἐβόλοντο θεοὶ κακὰ μητιόωντες.

Στίχ. 506 - 558

506. forsitan... requīras = ἵσως ζθελες ρωτήσει. Tό forsitan = fors sit an. forsitan = fortasse = ἵσως. 'Από τό requīras ἔξαρταται ἡ ἐρώτηση quae fuerint fata κ.λπ.

507. urbis casum = urbis interitum = τήν καταστροφή τῆς πόλεως.

508. medium, κατηγορούμενο· καὶ τόν ἔχθρό μέσο, δηλ. καὶ τόν ἔχθρό στή μέση. limen, īnis ούδ. τό κατώφλι τῆς πόρτας, πόρτα.

509 - 510. Ἡ σειρά τῶν λέξεων : senior (= senex), nequicquam circūmdat trementibus aevo umeris (δοτική) arma (τό θώρακα) diu desueta (τόν ἀσυνήθιστο γιά πολύ χρόνο). ne - quiquam (ne-quicquam, ne-quidquam) μάταια. inutile, καὶ σάν ἐπίρρημα· στή φράση πρβλ. τό Όμηρ. βέλος ἄλιον.

511. cingitur = περιβάλλεται, μέσ. αὐτοπαθές = cingit se· μέ ἀφαιρ. ἀλλά καὶ αἰτ., ὅπως στά ἑλληνικά.

512. aedibus in mediis = στήν. ἐσωτερική αὐλή τοῦ σπιτιοῦ. nudo sub aetheris axe = sub polo, sub caelo = στό ὕπαιθρο.

514. arae = in aram. umbrā, ἀφαιρ. ὄργαν. = μέ τή σκιά.

515. altāriā circum, ἀναστροφή τῆς προθέσεως, circum altariā = circum aram.

516. praecipites = se praecipitantes = καταφεύγοντας γιά νά ἀποφύγουν τήν καταιγίδα.

517. condensae = μαζεμένοι ἀπ' τόν τρόμο. sedēbant = κάθονταν καὶ παρακαλοῦσσαν, ὅπως συγήθιζαν οἱ ίκέτες.

519. quae mens tam dira = ποιά (εἶναι) ἡ τόσο ἀπαίσια σκέψη.

520. impulit = ἀπώθησε, ἔσπρωξε· μέ ἀπαρέμφατο (cingi).

521. non tempus eget = δέν ἀπαιτεῖ ὁ καιρός. Τά tali auxilio nec defensoribus istis ἀποτελοῦν μαζί μια ἔννοια καὶ ἀναφέρονται στό telis (520). defensoribus istis = armis istis, ἔτσι ἡ ὅλη φράση ίσοδυναμεῖ μέ τήν auxilio istorum armorum = ὁ καιρός δέ θέλει τή βοήθεια αὐτῶν τῶν ὅπλων (πού σύ φορεῖς).

522. non, δηλ. egēret, si ipse κλπ. = ὁ καιρός δέ θά ἀπαιτοῦσε τά ὅπλα αὐτά, οὕτε κι ἂν ἦταν ἐδῶ ὁ Ἰδιος ὁ "Εκτορας.

523. hue tandem concēde = ἐδῶ (ὅπου δηλ. εἴμαι ἐγώ) τέλος ἔλα. haec ara tuebitur omnis = ὁ βωμός αὐτός θά διασώσει ὅλους. Οἱ ίκέτες τοῦ βωμοῦ ἦταν ἀπαραβίστοι. Πρβλ. Αἰσχ. στίς Ικέτ. 190 : κρεῖσσον δὲ πύργου βωμός, ἀρρηκτον σάκος. longaevus, a, um (π.) (longus, aevum) πολύχρονος.

526. Pyrrhi de caede = ξέφυγε ἀπ' τά χέρια τοῦ Πύρρου (τοῦ Νεοπτόλεμου), πού τοῦ προκάλεσε θανάσιμο τραῦμα. 'Ο γιός τοῦ Πρίαμου Πολίτης ἀναφέρεται σέ πολλά σημεία τῆς, 'Ιλιάδας.

527. per tela, per hostis, ἀμ φόνον, ἀ νέκυας· "Ομηρος στό K. 298. Τό ἀσύνδετο φανερώνει τή γρήγορη φυγή τοῦ Πολίτη.

528. porticibus longis, ἀφαιρ. τοπική = ἀπ' τίς μακρόστενες

στοές. vacua atria = τούς ἔρημους θαλάμους τοῦ προδόμου. Iistrat = περιφέρεται ζητώντας καταφύγιο.

529. infesto volnere insequitur = τόν καταδιώκει μέ τό δπλο γιά νά τόν πληγώσει.

530. iam iamque = καί ἀπό στιγμή σέ στιγμή, manu tenet = κρατᾶ στό χέρι. premit hasta = ἐπιτίθεται μέ τό δόρυ, πιέζει μέ τό δόρυ.

531. parentum, δηλ. τοῦ πατέρα Πρίαμου καί τῆς μητέρας Ἐκάβης, πού κάθονταν στό βωμό.

532. concidit = ἔπεσε κάτω, ἀπ' τό τραῦμα πού δέχτηκε.

533 - 534. in media morte = in ipso mortis periculo. non abstinuit = non continuūt sese = δέ συγκράτησε τόν ἑαυτό του, δέ συγκρατήθηκε. nec voci iraeque pepercit, ἐπεξήγ. τοῦ non abstinuit.

535. at = ἀλλά· φανερώνει μεγάλη ψυχική ταραχή, δταν κάποιος ή εὑχεται γιά κάποιον ἀγαθά ή καταριέται συμφορές. tibi, ή δοτική ἀναφέρεται στό persolvant καί reddit. ausis εἶναι οὐσιαστικό. ausum, -i (ausus, audeo) κακούργημα.

536. pietas = institia = συναίσθημα δικαιοσύνης. quae - talia curet = ut talia curet.

537. grates = gratias et praemia = βραβεῖα. Αύτά λέγονται εἰρωνικά ἀντί τοῦ poenae.

538. cernere, ἔξαρτιέται ἀπ' τό fecisti ὅπως στήν Ἑλληνική σύνταξη ἀντί τοῦ fecisti me ut cernerem = μ' ἔκανες νά διακρίνω.

539. foedasti voltus, λερώνεται αύτός πού βλέπει σκοτωμένο. funere, δηλ. fili = μέ τό πτῶμα τοῦ γιοῦ.

540. satum (esse) = natum esse· ἔξαρτᾶται ἀπ' τό mentiris = φέματα λές πώς γεννήθηκες.

541. in hoste Priamo = στόν ἐχθρό Πρίαμο. iura fidemque supplicis erubuit = ντράπηκε (σεβάστηκε) τό δίκαιο καί τήν πίστη τοῦ ίκέτη. erubuit, παραχ. τοῦ erubesco, erubui, -ere = χοκκινίζω, ντρέπομαι. iura = τά δίκαια, πού ἔχει ὁ ίκέτης καί ἐπιβλέπει ὁ Δίας. fides ή πίστη πού ὀφείλεται στόν ίκέτη.

542. sepulcro, δοτ. τοῦ σκοποῦ = γιά ταφή. corpus... Hectorēum = corpus Hectōris.

544. Τό δόρυ ὀνομάζεται imbellē καί ρίχτηκε sine ictu, χωρίς

δῆλ. νά πληγωθεῖ αὐτός γιά τὸν ὁποῖο ρίχτηκε, γιατὶ ὁ Πρίαμος ποὺ τὸ ἔριξε εἶναι senior. Tó sine ictu εἶναι τὸ ἐλληνικό : ἀλιον (ἀκαρπο, ἀποτυχημένο).

545. rauco aere repulsum, δῆλ. est, τὸ δόρυ ἀποκρούστηκε ἀπ' τὴν χάλκινη ἀσπίδα τοῦ Πύρρου, ποὺ μέ τὸ χτύπημα προκάλεσε ἀντίλαλο στό βράχο. prōtēnūs (prōtēnūs) = ἀμέσως.

546. summo umbōne = ἀπ' τὴν ἄκρη τοῦ ἀφαλοῦ (τοῦ κέντρου τῆς ἀσπίδας). Τό δόρυ στάθηκε μπηγμένο στὴν ἄκρη τοῦ κέντρου τῆς ἀσπίδας, χωρίς νά τῇ διαπεράσει· ἔτσι δέ χτύπησε τὸν Πύρρο.

547. refēres... ibis, ἐδῶ μέλλοντες ἀντί προστακτικῶν.

549. Neoptolemum, ἀντικείμενο τοῦ narrāre, ὅπως καὶ τὸ tristia facta = νά διηγηθεῖς τὰ θλιβερά ἔργα καὶ γιά τὸν ἀγενή Νεοπτόλεμο. Τά λέει αὐτά μέ ταρκασμό ὁ Νεοπτόλεμος σ' ἀπάντηση αὐτῶν ποὺ εἴπε ὁ Πρίαμος στό στίχ. 540. 'Ο Νεοπτόλεμος ταυτίζεται μέ τὸν Πύρρο.

550. trementem = τρέμοντας ὅχι ἀπό φόβο, ἀλλ' ἀπ' τὰ γεράματα (546).

551. lapsantem = αὐτόν ποὺ συχνά γλιστράει (ξεφεύγει). Τό lapso θαμιστικό τοῦ labor.

552 - 553. comam laēva· ἀντί τοῦ συνηθέστερου implicuit coma laevam σ' ἀντιστοιχία χιαστή μέ τὰ dextra - ensem. coruscum, κατηγορούμενο προληπτικό, τίναξε πρός τὰ πάνω δῆλ. extūlit = τό ξίφος, ὥστε νά ἀστράψει (γιαλίσει).

554. haec finis, νοεῖται fuit. fatorum sorte = μέ τὸ λαχνό τῆς μοίρας.

555. tūlit = abstulit.

556. populis terrisque, ἀφαιρετικές ποὺ ἔξαρτιούνται ἀπ' τὸ superbum = περήφανο γιά τὰ κ.τ.λ.

557. iacet... truncus = εἶναι ριγμένος στὴν ἀκροθαλασσιά ὁ μεγάλος κορμός· δῆλ. ἀταφος.

558. avolsum caput, νοεῖται est sine nomine = ἀνώνυμο, ἀγνώριστο, γιατὶ κόπηκε τό. κεφάλι. 'Ο Βιργίλιος περιγράφοντας τό θάνατο τοῦ Πριάμου ποὺ σύμφωνα μέ τὴν παράδοση σκοτώθηκε στ' ἀνάκτορο πάνω στό βωμό, στό τέλος τῆς περιγραφῆς ἐνώνει τὴν παράδοση μέ τὴν παραλλαγή, ποὺ λέει ὅτι δέ σκοτώθηκε ἐκεῖ ἀλλά συρμένος ἔξω μέχρι τὴν ἀκροθαλασσιά σφάχτηκε πάνω στὸν τάφο τοῦ Ἀχιλλέα. 'Η σφαγή

ἀκολουθεῖ τήν παράδοση τοῦ Εὐριπίδη ('Εκάβη - Τρωάδες) καὶ τοῦ Ἀρκτίνου. Στήν παράσταση τῆς ἀποκοπῆς τοῦ κεφαλοῦ πιθανῶς θυμόταν τό φρικιαστικό θάνατο τοῦ Πομπήιου, πού εἶναι γνωστός ἀπ' τήν ίστορία.

Στίχ. 705 - 751

705. ignis = ignis crepitans, crepitus ignis = ὁ θόρυβος τῆς φωτιᾶς τῆς καιόμενης Τροίας. clarior auditur = καθαρότερος ἀκούγεται.

707. imponere, παθητ. ἐνστ. προσταχτ. impone te = θέσε πάνω τόν ἔαυτό σου.

708. subibo umeris = suscipiam te umbris meis ἢ in umbris meis = θά σέ υποδεχτῶ στούς ὡμους μου.

709. quo res cumque = quo cumque res cadent = ὅπως κι ἄν ερθουν τά πράγματα.

711. longe = e longinquo ἀπό μακριά, γιά νά μήν τραβήξει τήν προσοχή τῶν ἑχθρῶν ἢ ἔξοδος πολλῶν μαζί. "Ἐτσι προετοιμάζεται καὶ ὁ ἔξαφανισμός σε λίγο τῆς Κρέουσας. servet = observet = ἂς παρατηρεῖ, ἃς ἀκολουθεῖ ἀπό μακριά τ' ἀχνάρια μου.

712. animis advertite vestris : animadvertisite. animis, ἀφαιρ.

713. est urbe egressis = εἶναι γιά κείνους πού βγαίνουν ἀπ' τήν πόλη. egressis, δοτ. τῆς ἀναφορᾶς, πρβλ. Θουκ. A, 24, 1 : Ἐπίδαμνός ἐστι πόλις ἐν δεξιᾷ ἐσπλέοντι ἐς τὸν Ἰόνιον κόλπον.

714. desertae Cereris, ἀντί templum desertum Cereris· ὁ ναός δονομάζεται ἔτσι, γιατί βρισκόταν ἔξω ἀπ' τήν πόλη σέ ἀπόμερο μέρος, ὅπου σπάνια σύχναζαν ἀνθρώποι. Λογικός ὁ δρισμός τοῦ τόπου ἀπ' τόν Αἰνεία. cupressus, i καὶ us θ. κυπαρίσσι.

715. religiōne = cultu = μέ τή λατρεία.

716. ex diverso = ex diversis partibus = ἀπό διάφορα μέρη.

718. bello e tanto = e tanto bello = ἀπό τόσο μεγάλο πόλεμο.

720. attractare = νά ἀγγίξω, νά πιάσω donec abluero = ὥσπου νά λουστῶ. flumine vivo = μέ νερό πού τρέχει (μέ τρεχούμενο νερό).

721. latos, πρβλ. 'Ομηρ. εὐρέας ὡμους' umeros, colla, ἀντικ. τοῦ insternor σύνταξη 'Ἐλληνική' = στρώνω τούς ὡμους καὶ τό σβέρχο. subiecta collā = colla quae subicio oneri recipiendo = τό σβέρχο

πού βάζω κάτω γιά ύποδοχή του φορτίου. super, ἐπίρρ. = ἐπάνω, ἀπό πάνω.

722. veste = μέ σκέπασμα. Αύτό ἐξηγεῖται μέ τό ἀκόλουθο pelle leonis = δηλ. μέ δέρμα ζανθοῦ λιονταριοῦ (μέ λεοντή).

722. succēdo oneri = δέχομαι τό βάρος· ἡ δοτ. oneri ἔνεκα τῆς προθέσεως sub στό ρῆμα succedo (sub - cedo). se implicuit dextrae = μπλέχτηκε στό δεξί μου (ἀπό φόβο μή χαθεῖ).

725. per opāca locorum = per opāca loca = ἀνάμεσα ἀπό σκιερούς τόπους.

726 - 727. iniecta... tela = δόρατα πού ρίχνονται ἀπό μακριά, σέ ἀντίθεση μέ τή μάχη πού γίνεται ἀπό κοντά, ὅπως φανερώνουν τά ἀκόλουθα: adverso glomerati ex agmine = συσπειρωμένοι σέ ἀντιμέτωπη τάξη. dūdum, ἐπίρρ. = προηγούμενα, πρόν.

729. suspensum = sollicitum, anxiūm = μετέωρο, ἀγωνιῶντας.

730. videbar (mihi) = νόμιζα.

731. evasisse viam omnem = ὅτι βάδισα ὅλο τό δρόμο, ξέφυγα κάθε κίνδυνο.

732. visus· νοεῖται est mihi = μοῦ φάνηκε, νόμισα. ad aures adesse = ad aures accedere et adesse.

733. prospiciens = βλέποντας ἀπό μακριά. nate... nate, ἡ διπλή προσφώνηση δείχνει τό φόβο καὶ τήν ἀγωνία του πατέρα. Τό ἕδιο δείχνει καὶ ἡ παράλειψη του ὑποκ. του propinquant hostes.

734. ardentes = τίς λαμπερές ἀσπίδες, γιατί ἥταν ντυμένες μέ χαλκό. Εἶναι συνώνυμο τό ardentes μέ τό ἀκόλουθο micantia aera.

735 - 736. male amicum = inimicūm. Ἡ σειρά τῶν λέξεων: hic nescio quod numen male amicum eripuit mihi trepidō confūsam mentem = ἐδῶ, τότε δέν ξέρω ποιός κακός δαίμονας ἀφαίρεσε ἀπό μένα τό φοβισμένο τά σαλεμένα μου μυαλά (ἀπ' τόν κρότο τῶν ποδιῶν κι ἀπ' τό λόγο του Ἀγχίση).

737. nota regiōne viarum = ἀπ' τή γνωστή διεύθυνση τῶν δρόμων.

738. misero, νοεῖται mihi. Κάνοντας ύποθέσεις γιά τόν ἐξαφανισμό τῆς Κρέουσας ὁ Αἰνείας ἀναφέρει δυό αἴτιες, πού συνδέονται μέ τό ne... ne. 'Απ' αὐτές ἡ δεύτερη πάλι εἶναι διπλή (seu), εἴτε ἀρπαγμένη ἀπ' τή μοίρα ἐγκαταλείφθηκε κάπου, εἴτε ξέφυγε ἀπ' τό δρόμο ἢ κουρασμένη κάθισε κάπου.

740. incertum, ἀπάντηση στίς προηγούμενες ἐρωτήσεις.

745. quem... deorumque, στίχος ὑπέρμετρος. 'Ο τέτοιος στίχος τελειώνει πάντα σέ φωνῆν, καὶ ἀπό φωνῆν ἀρχίζει δ ἀκόλουθος, ὥστε νά γίνεται ἔκθλιψη τῆς συλλαβῆς πού περισσεύει στὸν ὑπέρμετρο στίχο. 'Ο Αἰνείας, παράφορος γιά τό χαμό τῆς συζύγου του, κατηγορεῖ θεούς κι ἀνθρώπους.

748. curva valle = cava valle = στήν εύρυχωρη κοιλάδα, στή χαράδρα. commendo, α' ἐμπιστεύομαι, recondo, didi, ditum, γ' = ἀποθέτω, κρύβω.

749. ipse = ego ipse, urbem repeto = in urbem redeo. cingor (μέσο) = cingo me = ζώνομαι... repeto et cingor fulgentibus armis = repeto cinctus etc.

750. stat, δηλ. sententia = παίρνω σταθερή ἀπόφαση. casus renovare = νά ἀνανεώνω τίς περιπέτειες.

751. et rursus caput obiectare periclis = καὶ πάλι τῇ ζωῇ μου νά ἔκθέσω σέ κινδύνους.

Στίχ. 752 - 770

752 - 753. muros obsecūrāque limina portae qua gressum extuleram repeto = τρέχω πίσω στά τείχη καὶ στό σκοτεινό κατώφλι τῆς πόρτας, ἀπ' ὅπου εἶχα βγεῖ (gressum extuleram). retro sequor observata vestigia = ἀκολουθῶ πάλι πίσω (retro) τ' ἀχνάρια πού διακρίνονται.

754. lumine=oculis. lustro =circumspicio =βλέπω γύρω - γύρω.

755. horror ubique animo, νοεῖται τό est· τό animo εἴναι δοτική.

756. 'Η σειρά τοῦ λόγου : inde domum me refero si forte· τό domum, ἐπίρρ. = στήν πατρίδα. si = στήν περίπτωση = ἀπό δῶ ἔρχομαι ξανά στό σπίτι. si forte = μήπως τυχόν. pedem tulisset = κατάφυγε ἔκει (ή Κρέουσα). Πρόσεξε τή διπλή ἐπανάληψη τοῦ si forte, πού φανερώνει τήν ἀγωνία τοῦ Αἰνεία γιά τήν τύχη τῆς χαμένης Κρέουσας.

757. tectum = domum. Ηρόσεξε τήν ἀλλαγή τῶν χρόνων intruērant, tenēbant, volvītūr κλπ. tenebant = obtinebant = κρατοῦσαν. in - rūo (irrūo), rūi, - γ' ὁρμῶ μέσα, εἰσβάλλω.

758. ilicet = ἀμέσως. ignis edax = ἡ ἀχόρταγη, λαίμαργη φωτιά. summa ad fastigia = μέχρι τίς ἄκρες τῶν κορυφῶν.

759. exsuperant = ὑπερβαίνουν, ξεπερνοῦν, δηλ. τή στέγη. fuit aestus ad auras = μέδρυμή ἀνεβαίνει ἡ φωτιά στὸν οὐρανό. ad auras = ad caelum.

760. procēdo, νοεῖται a domo mea. sedes = domum = τό σπίτι. 'Ο Αἰνεῖας ἀπ' τό σπίτι του, πού τό εἶδε νά καίεται, κατευθύνεται στήν ἀκρόπολη καί τ' ἀνάκτορα, βλέπει τούς 'Αχαιούς νά φυλᾶν τά λάφυρα καί τούς αἰχμάλωτους στό ἄσυλο τῆς "Ηρας, ἀλλ' ἡ Κρέουσα δέ φαίνεται πουθενά.

761. porticibus vacuis = κάτω ἀπ' τίς ἔρημες στοές. asylo = templo. Οι 'Αχαιοί φυλάγουν τά λάφυρα στό ναό τῆς "Ηρας, γιατί τούς συμπαθεῖ. Τό ναό τόν τοποθετεῖ ὁ ποιητής στήν ἀκρόπολη, γιατί' ἔχει ὑπόψη του, ὅπως φαίνεται, τό ναό τῆς "Ηρας στό Καπιτώλιο.

762. Phoenix, Φοίνικας, βασιλιάς τῶν Διολόπων καί παιδαγωγός τοῦ 'Αχιλλέα. dirus, a, um = φοβερός, σκληρός.

763. gaza = θησαυρός. Περσ. ἡ λέξη γάζα.

764. mensae deorum = τραπέζια γεμάτα τροφές πού τά τοποθετοῦσαν μπροστά στίς εἰκόνες τῶν θεῶν στίς ιερές εύωχλες (ιερά φαγοπότια, συμπόσια).

765. cratēres auro solidi = crateres solidi auro = χρατῆρες. ἀπό στερεό χρυσάφι, δόλχυροι, captīva vestis = αἰχμάλωτο φόρεμα, περιληπτ. ἀντί captivae vestes, δηλ. σκεπάσματα καί χαλιά.

766. pueri et pavidae matres· ἥταν αἰχμάλωτοι πού σκόπευαν νά πάρουν μαζί τους οἱ νικητές. longo ordine = σέ μακριά παράταξη· αὐτό δείχνει τό μεγάλο πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων.

767. stant circum, τμήσῃ καί ἀναστροφή = circumstant.

768. quin etiam = καί μάλιστα. ausus = πού τόλμησε.

769 - 770. Creūsam vocavi iterumque iterumque = πολλές φορές (ἐπανειλημένα) φώναξα «Κρέουσα» ingeminans = ἐπαναλαμβάνοντας. 'Η διπλή ἐπανάληψη τοῦ iterumque δείχνει ἐκφραστικά αὐτό πού γινόταν πολλές φορές.

Στίχ. 771 - 794

771. tectis = aedificiis, ἀφαιρ. τοῦ τόπου = per aedificia = per domos = ἀνάμεσα ἀπό τά σπίτια τῆς πόλεως, δηλ. ἀπ' τούς δρό-

μους· οἱ δοτικές quaerenti καὶ furenti ἀναφέρονται στό ἀκόλουθο (στίχ. 773) mihi. furenti = ἐνῶ περιπλανιόμουν ὁργισμένος.

772. infelix simulācerum = τό ἄθλιο εἰδωλο.

773. visa (est) nota maior imago = εἰκόνα πιό μεγάλη ἀπ' τή γνωστή. Πιστευόταν ὅτι οἱ πεθαμένοι παρουσιάζονται σέ σχῆμα μεγαλύτερο, ἐδῶ δέ ἀκόμα περισσότερο, ἀφοῦ πρόκειται γιά τήν ἡρωΐδα Κρέουσα.

774. obstipui = θαμπώθηκα. ob - stipesco (καὶ ob - stupesco), pui, -έρε θαμπώνομαι. stetēruntque comae = σηκώθηκαν τά μαλλιά. Στήν εἰκόνα πρβλ. 'Ομ., Ω, 359: δρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσσι. vox faucibus haesit = ἡ φωνή στό λάρυγγα κόλλησε.

775. affari... demere, ἀπαρέμφ. περιγραφικά. 'Υποκείμενο ἔχουν τό Creusa.

776. quid iuvat? = τί ὡφελεῖ; indulgere insāno dolōri? νά ύποχωρεῖς σ' ἀπερίσκεπτη λύπη; λέγεται ἀπερίσκεπτη, γιατί αὐτά γίνονται μέ τή θέληση τῶν θεῶν.

777. non sine numine divom : πρόσεξε τή λιτότητα πρβλ. 'Ομ. Z, 240 οὐ πάντων ἀέκητι θεῶν.

778. comitem, κατηγορ. τοῦ Creusam.

778 - 779. nec... fas aut ille sinit = δέν εἶναι γραμμένο (fas = fatum) οὔτε ἀπ' τό βασιλιά τοῦ φυλοῦ Ὀλύμπου συγχωρημένο. regnātor, ὅρις ἀ. (regno) βασιλιάς, κύριος.

780. longa exsilia = μακρές περιπλανήσεις ἔξω ἀπ' τήν πατρίδα (ἀντικείμενο τοῦ arandum, ἀπ' ὅπου ἔξαρτιέται καὶ ἡ αἰτιατ. aequor). Τό ρῆμα arare ταυριάζει στό aequor, ὅχι δύως καὶ στό exsilia, ὅπου θά ἐννοήσουμε ἄλλο ρῆμα, ὅπως π.χ. obeūnda.

781 - 782. Thybris, ἑλληνικός τύπος (Θύβρις): τοῦτο χρησιμοποιεῖ πιό συχνά ὁ Βιργίλιος παρά τό λατινικό Tiberis. ὀνομάζεται ὁ ποταμός Lydius, γιατί rései ἀπ' τήν Τυρρηνία, πού οἱ κάτοικοι της νομίζονταν πώς κατάγονταν ἀπ' τή Λυδία. Τέμβριος ποτ. Φρυγίας. arva opīma virum 'Ομ. M, 283 ἀνδρῶν πίονα ἔσγα (= γῆ καλλιεργημένη ἀπό ἐργατικούς ἀντρες). leni agmine = μέ ἥσυχο ρεῦμα.

783. res laetae = εὐτυχία. regia coniunx : ἡ Λαβινία, θυγατέρα τοῦ βασιλιὰ Λατίνου· ἥταν ἀναγκαῖο νά χαθεῖ ἡ Κρέουσα, γιά νά κάμει ὁ Αἰνείας τό δεύτερο αὐτό γάμο.

784. parta (sunt) : παθητ. παραχ. τοῦ pario, pepéri, partum,

-έρε = γεννῶ. parta tibi (sunt) = fato destinata sunt = ἀπ' τῇ μοίρᾳ ὁρίστηκαν γιά σένα. Τό parta ἀναφέρεται καὶ στό res laetae καὶ στό regnum καὶ στό regia coniunx. lacrimas dilectae Creusae = τά δάκρυα πού χύνονταν γιά τήν ἀγαπημένη Κρέουσα. pelle = παῦσε.

785. superbas, ποιητικά ἀναφέρεται τό ἐπίθετο στό sedes, ἀντί νά ἀναφέρεται στούς χατοίκους τῶν ἔδρῶν αὐτῶν.

786. servitum, ὑπτιο, φανερώνει σκοπό.

787. nūrus, us θ. νύφη.

788. magna deum genētrix· δῆλ. ἡ Κυβέλη, θεότητα ἀσιατική τῆς γῆς καὶ τῶν βουνῶν· λατρευόταν πιό πολύ στήν "Ιδη. Ταυτίζεται μέ τή Ρέα κι εἶναι μητέρα τῶν θεῶν (Idaea mater). συμπαθεῖ τούς Τρωες κι ἔχει στούς ἀκολούθους της νύφες καὶ τήν Κρέουσα. 'Η Κρέουσα στήν ἀρχή ὄνομάζει τόν Αἰνεία dulcem coniugem καθώς καὶ στό τέλος, δόπου συσταίνει σ' αὐτόν τόν κοινό γιό.

790. haec ubi dicta dedit, συνήθισμένη φράση στό Βιργίλιο = καθώς εἴπε αὐτά. Πρόσεξε τήν παράγηση.

792. ter conatus sum. Στή φράση πρβλ. Ὁμ. λ, 206, δόπου λέγεται δτι ὁ Ὀδυσσέας μάταια στόν "Αδη· προσπάθησε νά ἀγκαλιάσει τή μητέρα του: τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἐλέειν τέ με θυμός ἀνώγει, | τρὶς δὲ μοι ἐκ χειρῶν σκηῆ εἰκελον ἥ καὶ ὀνείρω | ἔπτατ· dare... circum = circumdare, τιμήση καὶ ἀναστροφή· ἀπό τό circumdare ἔξαρτιέται ἥ δυτική collo.

Στίχ. 795 - 804

795. Sic demum = ἔτσι τέλος πάντων, ἀφοῦ δῆλ. τόσο χρόνο μέ περίμεναν. reviso socios = βλέπω ξανά τούς συντρόφους. reviso, vīsi, vīsum, γ' βλέπω ξανά.

796 - 797. ingentem comitum numerum = πολύ μεγάλο ἀριθμό ἀκολούθων. matres... viros = ἀντρες καὶ γυναικες· σ' αὐτό ἀκολουθεῖ σάν προσδιορισμός (παράθεση) στό στίχ. 898 τό pubem = multitudinem καὶ vulgus. exsilio, δοτ. = γιά ἔξορία.

799. parati = παρασκευασμένοι (δῆλ. νά μ' ἀκολουθήσουν). animis - opibus = μέ τίς ψυχές (θάρρος) καὶ τίς περιουσίες (γιά νά φύγουν σ' άλλο μέρος).

800. deducere = νά ὁδηγήσει (νά ιδρύσει). Τό ρῆμα κυριολεκτεῖ-

ται για τήν ίδρυση ἀποικιῶν· κι ὁ Αἰνείας πρόκειται νά ίδρυσει νέα πόλη.

801. iugis = στίς κορυφές τῆς Ἰδης.

802. obsessa liminā = ἀφοῦ κατάλαβαν τά κατώφλια (τίς εἰσόδους).

803. nec spes opis (ferendae) ulla dabatur = δέν ύπηρχε καμιά ἐλπίδα βοήθειας.

804. cessi, δηλ. fato = ύπόκυψα στή μοίρα, et sublato genitore montes petivi = καί ἀφοῦ πῆρα στούς ὕμους τόν πατέρα μου ἔφυγα στά βουνά.

Στίχ. 39 - 68.

39. Elōquar an sileam? ὑποτακτικές πού φανερώνουν ἀπορία = νά μιλήσω ή νά σιωπήσω; τά ρήματα εἶναι elōquor καὶ sileo. Αύτά σάν σέ παρένθεση λέγονται. gemitus lacrimabilis = στεναγμός θρηνητικός.

40. vox reddita = ἀκούγεται φωνή πού βγαίνει ἀπ' τὸν τάφο βαθιά καὶ εἶναι σάν ἀπάντηση στήν πράξη τοῦ Αἰνεία, πού ἐπιχείρησε τρεῖς φορές νά ξεριζώσει Θάμνο, ἐνῶ ἀπό τίς ξεριζωμένες ρίζες του εἶχε στάξει μαῦρο αἷμα.

41. quid = γιατί; lacero, α' συζ. ὅμαλ. = σπαράζω. iam parce = ἐπὶ τέλους σταμάτα (κάνε οίκονομία). 'Ο Πολύδωρος, ὁ νεώτατος; γιός του Πριάμου, δέ βρῆκε τίς κανονισμένες ἐπικήδειες τιμές, μέρος ἀπό τό πτῶμα του σκεπάστηκε μέ χῶμα κι ἔτσι τό διαπέρασαν τά βέλη πού ρίχτηκαν σ' αὐτό.

42. parce scelerare = noli scelerare = μήν ἀτιμάζεις (ντροπιάζεις, λερώνεις) (scelerare = polluere = νά ντροπιάζεις, νά ἀτιμάζεις).

43. tulit, πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό externum = ὅχι ξένο σέ σένα. tulit = protulit = ἔφερε στό φῶς, γέννησε. aut cruor hic de stipite manat, μέ τό aut συνεχίζεται ή ἄρνηση = καὶ δέ ρέει (τρέχει) τό αἷμα αὐτό ἀπό τό στέλεχος (ἀλλ' ἀπ' τό σῶμα του). stipes - itis = στέλεχος. mano α' συζ. ὅμ. = ρέω. cruor - oris ἀ. συγγ. μέ τά caro, κρέας = αἷμα, αὐτό μάλιστα πού βγαίνει ἀπό τραῦμα.

44. litus avārum = litus ubi tyrannus avarus habitat. avarus = φιλάργυρος.

45 - 46. nam Polydorus ego = γιατί εἴμαι ἐγώ ὁ Πολύδωρος. Στόν πρόλογο τῆς Ἐκάβης τοῦ Εύριπίδη ἡ σκιά τοῦ Πολύδωρου διηγεῖται τό θάνατό του. Στόν "Ομηρο" (Υ 407 κ.έξ.) τόν Πολύδωρο σκοτώνει ὁ Ἀχιλλέας. confixum, δηλ. me = ἐμένα διαπερασμένο· τό ρῆμα configo, -xi, -xum, -ere = διαπερνῶ. ferrea telorum seges = σιδερένιο ἀπ' τά βέλη χωράφι, δηλ. χωράφι ἀπό σιδερένια βέλη. iacūlis, πτώση δοτ. τό χωράφι τῶν βελῶν βλάστησε (incrēvit) κι ἔκανε μυτερά δόρατα

(iaculis - acutis), δῆλ. ἀπό κεῖνα τά ριγμένα βέλη φύτρωσε πυκνό χωράφι θάμνων σέ σχῆμα δοράτων.

47. ancipiti formidine, ἀφαιρ., δόνομ. anceps formido = ἀπό διπλό φόβο, γιά τό αἷμα πού εἶδα καί τά λόγια πού ἀκουσα. mentem, ἀνάφερέ το στό pressus: ἐλληνική σύνταξη.

48. obstipui, παραχ. τοῦ obstipesco = θαμπώνομαι. steteruntque comae et vox faucibus haesit = καί σηκώθηκαν οἱ τρίχες τοῦ κεφαλιοῦ καί ἡ φωνή κόλλησε στό λάρυγγα. sto = στέκομαι. fauces - ium, πληθ. = λάρυγγας. haereo = πήζω, σταματῶ.

50. furtim κρυψά (ἀπ' τούς "Ελληνες"), Εὐριπ. 'Εκάβη. 6, ὑπεξέπεμψε. mandārat, ἀντί mandaverat = commendārat, comisserat = εἰχε ἐπιτρέψει. 'Απ' αὐτό ἐξαρτᾶται τό γερουνδιακό alendum, πού σημαίνει σκοπό = γιά νά θρέψει.

51. Threiciō rēgi = στό Θράκα (ἀπ' τή Θράκη) βασιλιά. Πρόκειται γιά τόν Πολυμήστορα, σύζυγο τῆς Ἰλιόνης, θυγατέρας τοῦ Πρίαμου. diffido, (-issus sum), -ere alicui = δέν πιστεύω σέ κάποιο.

52. cingi obsidiōne = cinctam tenēri obsidiōne = εἰχε πολιορκηθεῖ καί κυκλωθεῖ. 'Η Τροία δέν περικυκλώθηκε ἀπό τούς Ἀχαιούς, ἀλλ' ὁ ποιητής σέ ήρωικά χρόνια μεταφέρει πολιορκία πού ἔγινε μέρωμαϊκό τρόπο.

54. res Agamemnonias secūtus = τά πράγματα τοῦ Ἀγαμέμνονα, ἀφοῦ ἀκολούθησε τόν Ἀγαμέμνονα. victrix, īcis, θ. (vinco) νικήτρια· ἐπιθ. = νικηφόρος, νικητής.

55. fas, τό δίκαιο φιλοξενίας.

56. auro potītur, γίνεται κύριος τοῦ χρυσοῦ. obtrunco, α' σφάζω, κατακόπτω.

57. sacra famēs = ἀνίερη πείνα: sacer = ὁ καθορισμένος γιά τούς θεούς τοῦ "Αδη, ὁ καταραμένος" ἀπό δῶ καί ἡ σημασία τοῦ ἀνόσιου (ἀντέρου).

58. procēres - um = οἱ πρῶτοι στήν πολιτεία.

59. monstra = prodigium = τό τερατῶδες σημεῖο. deum = deorum. refero et quae sit sententia posco = ἀναφέρω καί ρωτῶ ποιά εἶναι ἡ γνώμη. 'Ο Αἰνεῖας δῆλ. ἔκανε δ, τι καί ὁ ἄρχοντας στήν ρωμαϊκή σύγκλητο, δταν ζητοῦσε τή γνώμη· πρβλ. τίς φράσεις : referre (relatio) ad senatum καί rogare sententias.

60 - 61. omnibus idem animus, (est) = omnibus idem pla-

cet = σ' ὅλους τό ἵδιο ἀρέσει, ὅλοι τήν ἵδια γνώμην ἔχουν· ὑποκείμενα εἰναι τά ἀπαρεμφ. 1) excedere (νά έξερθουμε), 2) linqui pollūtum hospitium = νά ἐγκαταλειφθεῖ ἡ μολυσμένη φιλοξενία καὶ 3) classibus (= navibus) austros (= ventos) dare = στά πλοῖα τούς ἀνέμους νά δώσουμε (ἀφοῦ σηκώσουμε πανιά), γιά νά μποροῦν νά ταξιδέψουν.

62. ergo = λοιπόν. instauramus funus = κάνουμε ξανά ταφή. Τό πτῶμα τοῦ Πολύδωρου είχε θαφτεῖ πρόχειρα· τώρα νέα ταφή γίνεται ἀπ' τόν Αἰνεία καὶ τούς δικούς του σύμφωνα μέ τίς ρωμαϊκές συνήθειες, ἀφοῦ συγκέντρωσαν χῶμα ὥστε νά σχηματιστεῖ τάφος (ingens aggeritur tumulo, [δοτική] tellus).

63. Manibus = στήν ψυχή (τοῦ Πολύδωρου). Οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν πού ἀπολάμβαναν τίς κανονισμένες τιμές, γίνονται θεοί τῆς γῆς [manes]. arae = βωμοί : ἦταν συνήθεια στούς Ρωμαίους νά κατασκευάζουν περισσότερους ἀπό ἕνα βωμούς στούς νεκρούς κατά τήν ἐπικήδεια τελετή.

64. caerxleis = nigris. vittae = ταινίες, στέμματα (γιά τούς βωμούς). maestae = maestitiam declarantes = δείχνοντας πένθος (οἱ βωμοί). atra = ἡ μαύρη· τό κυπαρίσι λέγεται μαῦρο ὄχι γιά τό χρῶμα, ἀλλά γιά τή συμβολική του παράσταση.

65. Iliādes, εἰναι οἱ Τρωάδες, οἱ ἀκόλουθες τοῦ Αἰνεία. crinem solūtae = crinibus passis = μέ ξέπλεκα μαλλιά. de more, δηλ. lumentium = ὅπως (ἦταν) συνήθεια σ' αὐτούς πού πενθοῦσαν.

66. inferimus, στούς νεκρούς προσφέρονταν χοές ἀπό γάλα - μέλι, καθαρό κρασί καὶ αἷμα ἀπό τά σφάγια. Τό ρῆμα πού κυριολεκτεῖται στίς χοές εἰναι infero, ὥστε inferimus = προσφέρουμε χοές. tepido lacte = μέ χλιαρό (μόλις ἀρμεγμένο) γάλα. cymbia = ποτήρια.

67. patēras = φιάλες. sacri sanguinis = αἷματος τῶν ἱερείων (σφαγίων).

68. condimus sepulcro = κρύβουμε στόν τάφο. Ἡ ψυχή τοῦ νεκροῦ ἀναπαύεται γιά πάντα, ὅταν τοῦ γίνει ἡ κανονισμένη ταφή. suprēmum = τό τελευταῖο, τό ὄστατο (χαῖρε). voce ciēmus = vocamus, δηλ. μέ τό τριπλό vale (χαῖρε).

Στίχ. 84 - 98

84. templa· ὁ πληθ. ἀντί τοῦ ἐν :: στήν ποίηση γίνεται τοῦτο. dei = τοῦ Θεοῦ ('Απόλλωνα). saxo structa vetūsto (templa) ἀπό

πέτρα παλιά κατασκευασμένο, παλιό (ναό). veneror - atus asum - ari = σέβομαι.

85. da, προσταχτική τοῦ do = δῶσε! propriam domum = perpetuam domum = συνεχή κατοικία Thymbraee = Θυμβραῖς· ὁ θεός ὁνομάζεται ἔτσι ἀπ' τὴν πεδιάδα Θύμβρη πού τῇ διαρρέει ὁ ποταμός Θύμβρης, κοντά στήν Τροία. Ἐκεῖ ὑπῆρχε περίφημος ναός τοῦ Ἀπόλλωνα.

86 - 87. mansūram urbem = πόλη πού πρόκειται νά παραμείνει, πόλη μέ διάρκεια. altēra Pergāma = ἄλλη δηλ. ἀκρόπολη πού θά κτίσει ὁ Αἰνείας σάν ἀκρόπολη δεύτερης Τροίας. reliquias Danaum atque imītis Achilli. Οἱ γεν. εἰναι ὑποκειμενικές = quos Danai... Achilles reliquerunt = τά λείψανα τῶν Τρώων, πού σεβάστηκαν οἱ Δαναοί καί ὁ σκληρός Ἀχιλλέας. Ἡ γεν. Achilli μέ συναίρεση τοῦ Achillei (ὄνομ. Achilleus).

88. quem sequimur? δηλ. ducem = quem sequi nos (ducem) iubes? = ποιόν ἀρχηγό προτρέπεις νά ἀκολουθήσουμε; πρόσεξε τή χρήση τῆς ὀριστ. ἀντί τῆς ὑποτ. τοῦ ἐνεστώτα, ὅταν ἀπορεῖ κανεὶς τί νά κάνει. quove = ἢ ποῦ; ubi = ποῦ;

89. augurium = χρησμός. illabere· προσταχτ. ἐνεστ. τοῦ illabor (in-labor), illapsus sum, i ἀποθ. = εἰσέρχομαι, γλιστράω μέσα (μπαίνω μέσα). animis δοτ. Ὁ θεός μπαίνει βαθιά μές στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, πού τούς ἐμπνέει καί φωτίζει.

90. vix... fatus eram... omnia visa, δηλ. sunt. Πρόσεξε τήν ἔκφραση σέ ἀσύνδετη παράταξη ἀντί τῆς συνηθισμένης = vix fatus eram, eum omnia visa sunt. repente = αἰφνίδια, ξαφνικά. tremere, ἀπαρ. τοῦ tremo, -ui, -ëre = τρέμω, σεέμαι.

91. limināque : τό μέρος (liminā = τά κατώφλια) στή θέση τοῦ δλου (τοῦ ναοῦ). Τό φωνῆν ε τοῦ que στή θέση τοῦ δεύτερου πόδα, ὅταν ἀκολουθεῖ λέξη μέ ἄλλο que (laurusque), λαμβάνεται σάν μακρό. laurus, πληθυντικός ὁ ἀριθμός, δείχνοντας δάσος ἀπό δάφνες.

92. mons εἰναι τό βουνό τοῦ Κύνθου, ὁ Κύνθος. cortīna = λέβητας· κυρίως ὁ τρίποδας λέβητας τοῦ Πύθιου Ἀπόλλωνα, ὁ Δελφικός τρίποδας, καί κατ' ἐπέκταση ὁ χῶρος τοῦ μαντείου ἢ τό ೦διο τό μαντεῖο. mugio = μουγκρίζω reclūdo, clusi, clūsum, γ' ἀνοίγω, ἀπλώνω.

93. submissi petimus terram = ταπεινωμένοι πέφταμε στή γῆ. ad auris = στ' αὔτιά.

94. duri = σκληροί, βασανισμένοι.

95 - 96. quae vos... accipiet redūces = ή γῆ πού πρώτη (prima) είδε νά γεννιέται τό γένος σας (tulit vos) ἀπό τούς πρώτους προγόνους (a stirpe parentum), ή ἔδια θά σᾶς δεχθεῖ (vos accipiet) δταν ἐπιστρέψετε (reduces) τό reduces κατηγορούμενο. Σύμφωνα μ' αύτά τό ταξίδι τοῦ Αἰνεία στήν Ἰταλία είναι ή ἐπιστροφή του. ubere laeto = solo pingui et fertili = μέ έδαφος παχὺ καὶ γόνιμο. Τό ubere laeto μεταφορικά· πρβλ. τό δμητρικό «ούθαρ ἀρούρης».

97. hic = ἐδῶ. domus Aeneae = τό σπίτι, ή γενιά τοῦ Αἰνεία. cunctis dominabitur κ.λπ. Είναι προφητεία, μέ τήν όποια πρέπει νά παραβάλει κανείς τήν ύπόσχεση τοῦ Ποσειδώνα, όπως λέγεται στόν "Ομηρο, (Υ, 307 - 8) δταν αύτός ἔσωζε τόν Αἰνεία : νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει | καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γέρωνται (et nati natorum et qui nascentur ab illis). 'Ο Βιργίλιος μέ μια τροποποίηση τής προφητείας αύτής γράφει σ' ὅλους ἀντί στούς Τρώες. Πρέπει νά σημειωθεῖ ἀκόμη δτι οι στίχοι αύτοί ἀλλαγμένοι (τροποποιημένοι περιλήφθηκαν στήν Ἰλιάδα ἀπό ραψῳδό, πού ζήθει νά ἔξυμνήσει δυναστική οίκογένεια μέ τήν ἔξουσία της στή Σκήψη τής Αἰολίδας καὶ τήν καταγωγή της στόν Αἰνεία. ora, ae θ. (π.) χώρα.

Στίχ. 161 - 167

161. Mutandae sedes (sunt) = πρέπει ν' ἀλλάξει ὁ τόπος. suāsit, παρακ. τοῦ suadeo = πείθω· ἐδῶ suāsit = ύπόδειξε.

162. Cretae = in Creta, στήν Κρήτη. considere, ἀπαρέμφ. τοῦ consido -ēdi, -essum, -ēre = κάθομαι.

163. Hesperiam Grai cognomine dicunt = 'Εσπερία οἱ "Ελληνες ὄνομάζουν. "Ολο τό χῶρο πρός τή δύση οι "Ελληνες τόν ὄνόμαζαν 'Εσπερία καὶ κυρίως τήν Ἰταλία καὶ τήν Ισπανία, πολύ συχνά μόνο τήν Ἰταλία.

164. potens armis atque ubere glaebae = πολεμική καὶ καρποφόρα.

165. Oenōtri = Οἰνωτροί, ἀρχαῖος λαός στή νότια Ἰταλία. colo, -ui, cultum, -ēre = κατοικῶ. fama (est). minōres = οἱ μεταγενέστεροι.

166. ducis. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ Ἰταλός ηταν βασιλιάς

τῶν Ἰταλῶν· κατά τό Θουκυδίδη (Z, 2, 4) τῶν Σικελῶν· ἡ γενική ducis ἔξαρταται ἀπό τό de nomine = ἀπό τό δνομα τοῦ ἡγεμόνα, τοῦ βασιλιᾶ. gentem = terram, δηλ. τή χώρα, πού κατοίκησε ὁ λαός.

Στίχ. 306 - 342

306. ut = καθώς, μόλις. Troia arma = τρωικά δπλα, δηλ. τούς ἀκόλουθους τοῦ Αἰνεία δπλισμένους μέ τρωικά δπλα.

307. magnis nostris θαυμαστό σημάδι ἀπ' τό Δία γιά τήν Ἀνδρομάχη ἦταν νά βλέπει Τρωῖες ἔνοπλους.

308. visu in medio = ἐνῷ στεκόταν κι ἔβλεπε. deriguit = πάγωσε. Τό ρ. εἶναι derigesco. calor ossa reliquit = ἡ θερμότητα ἔγκατέλειψε τά κόκκαλα πρβλ. τό δύμηρο. φόβος κρυερός.

309. labitur = ἀποτυχάνει, κινδυνεύει νά πέσει. vix tandem = μόλις τέλος. longo tempore = post longum tempus. fatur = μιλάει. πρβλ. τά δύμηρο., δ 704, 706 : δὴ δέ μιν ἀμφαστή ἐπέων λάβε... δψὲ δὲ δή μιν ἐπέεσσιν ἀμειβομένη προσέειπεν. Ἡ Ἀνδρομάχη λιποθυμάει κι ὅταν συνέρχεται μιλᾶ.

310. vera facies... verus nuntius : κατηγορούμενα στό ύποκ. tu (adfers), ἀντί νά συμφωνήσουν μέ τό ἀντικείμενο te = παρουσιάζεσσαι σέ μένα (te adfers) σάν ἀληθινή μορφή, σάν ἀληθινός ἄγγελος : τήν ἐρώτηση αὐτή ξεκαθαρίζει ἡ ἀκόλουθη ἐρώτηση : vivisne = ζεῖς;

311. lux alma = τό ζωιγόνο φῶς, δηλ. ἡ ζωή. si lux alma recessit = ἂν ἡ ζωή δέν ὑπάρχει πιά, δηλ. ἂν δέν είσαι παρά κούφια σκιά (vana imāgo, umbra). ύπηρχε πίστη πώς οι ψυχές τῶν νεκρῶν ἐμφανίζονταν, γιά νά πάρουν μέρος, στίς θυσίες.

312. Hector ubi est? = Ὁ "Εκτορας ποῦ εἶναι; γιατί ὁ "Εκτορας δέν παρουσιάζεται; Ἡ Ἀνδρομάχη μέ ἀπορία ρωτᾷ γιατί δέν παρουσιάζεται καί ἡ σκιά τοῦ "Εκτορα, ἀφοῦ γι' αὐτόν γίνεται ἡ θυσία, μέ τήν ύπόθεση δτι ὁ Αἰνείας ἔρχεται σάν σκιά ἀπ' τόν "Αδη.

313. furenti (στήν Ἀνδρομάχη) = στήν ὀργισμένη (ἀπ' τό πάθος) insolabiliter et impatienter dolenti (πού λυπάται ἀπαρηγόρητα χωρίς νά ύπομενει). Τό furere συνθισμένο ρῆμα προκειμένου γιά δυνατό ψυχικό πάθος.

314. subicio = ύποκρίνομαι. hisco = μένω μ' ἀνοιχτό τό στόμα, χάσκω χωρίς νά μπορῶ νά πῶ λέξη. Στερα : μόλις καί μετά βίας λέω κάτι. turbatus = ταραγμένος.

315. extrema per omnia = per omnia summa discrimina (pericula) μέσα σ' ὅλους τούς κινδύνους. vitam duco = περνῶ τή ζωή μου. equidem = ἐγώ τουλάχιστο. vivo equidem = ζῶ βέβαια.

316. ne dubita = noli dubitare = μήν ξυφιβάλλεις.

317. deiectam tanto coniuge = orbata tanto coniuge = πού ἔχασε τέτοιο σύζυγο, δηλ. τόν "Εκτορα. 'Η φράση εἰπώθηκε σ' ἀναλογία πρός τό deicere aliquem honore, spe = νά στερεῖ (ἀφαιρεῖ) ἀπό κάποιο τήν τιμή, τήν ἐλπίδα. excipio = ύποδέχομαι κάποιο.

318. quae fortuna revisit? δηλ. te = ποιά τύχη πάλι σέ ἐπισκέψθηκε (σέ θυμήθηκε), σου γέλασε; digna satis = πολύ ἀντάξια.

319. Andromäche, ἀφαιρ. πού ἔξαρτιέται ἀπ' τό digna, πρέπει νά ἀπόδοθει μέ γενική, τῆς Ἀνδρομάχης. Hectōris, νοεῖται τό uxōre = συζύγου τοῦ "Εκτορα. Pyrrhin = Pyrrhine. Τό τελικό βραχύ ε, ἐπειδή δέν προφερόταν δυνατά, ξέπεσε. conubia servas = εἰσαι σύζυγος. Τοῦτο λέγεται κατ' εὐφημισμό. 'Η Ἀνδρομάχη, ἀφοῦ ἔπεσε σέ δουλεία, δέν ηταν κυρίως σύζυγος τοῦ Πύρρου.

320. deiēcī voltum = χαμήλωσε τό πρόσωπο. φυσικά ὕστερα ἀπ' τήν τελευταία ἐρώτηση τοῦ Αἰνεία. demissa voce = μέ χαμηλή φωνή.

321. felix una ante alias Priamēia virgo = δή πιό εύτυχισμένη ἀπ' ὅλες τίς θυγατέρες τοῦ Πρίαμου. Τοῦτο λέγεται γιά τήν Πολυξένη. Τήν ἀγάπησε δ' Ἀχιλλέας καί τή σκότωσε δ' Πάρης πάνω στήν προπαρασκευή τοῦ γάμου. Μετά τό τέλος τοῦ πολέμου ή σκιά τοῦ Ἀχιλλέα ζητοῦσε τό ἀνάλογο σ' αὐτή μερίδιο ἀπ' τά λάφυρα καί δ' Κάλχας προέτρεψε νά θυσιαστεῖ ή Πολυξένη γι' αὐτόν πάνω στόν τάφο.

323. quae... sortitus non pertūlit ullos, πρόταση ἀναφορική μέ δριστική, ἔχει σημασία αἰτιολογική τοῦ felix. sortitus - us οή κλήρωση. Μέ κληρο μοίραζαν οἱ πολεμιστές τά λάφυρα, μαζί καί τούς αἰχμάλωτους.

324. tetigit cubile = ἔπιασε τό κρεββάτι, erus - eri = ἔρχοντας, κύριος.

338. ignarum, δηλ. te huius regiōnis = ἐσένα πού ἀγνοεῖς αὐτήν ἐδῶ τή χώρα.

339. quid puer Ascanius δηλ. agit? superat? ἀμετάβατα = superstes est? = ζεῖ ἀκόμα? vescitur aura (aetheria) = fruitur aura (aetheria?) = ἀπολαμβάνει τήν οὐράνια αὔρα;

340. ecqua cura? = ἀραιγε ὑπάρχει κανεὶς πόθος; Τό tamen (= ὅμως) φανερώνει πιό καθαρά τήν ἀντίθεσην πρός τό amissae perentis = ἐν καὶ πέθανε ἡ μητέρα του, μέ λαχτάρα τή θυμῆται τό παιδί;

342. avunculus ἡ Κρέουσσα, μητέρα τοῦ Ἀσκάνιου, ἡταν ἀδερφή τοῦ "Εκτορα. avunculus = ὁ θεῖος. excitat, δηλ. puerum = παρακινεῖ τό παιδί μέ τά δικά του παραδείγματα ἀνδρείας καὶ ἀρετῆς; animi viriles = ἀνδρεία. virtus = ἀρετή.

Στίχ. 441 - 460

441. Huc = ἐδῶ. delatus = ἀφοῦ πλεύσεις.

442. divinos = sacros et Averna, ἐπεξηγεῖ τό div. lacus. Averna ("Αορνα ὅπως τά Τάρταρα) οὐδ. πληθ. σάν οὐσιαστικό λαμβάνεται (πιστευόταν ὅτι κοντά στήν "Αορνο λίμνη ὑπῆρχε ἡ κάθιδος στόν "Αδη) sonantia silvis = πού ἀντηγεῖ ἀπό τό θόρυβο τῶν δασῶν κοντά στίς ὄχθες (silvis, ἀφαιρ. ὄργ.).

443. insanam vatem = θεόπνευστο μάντη, δηλ. τή Σίβυλλα. rupe sub ima = στό βάθος πέτρινης σπηλιᾶς (στίχ. 446 antro, 450 cavo saxo).

444. canit = τραγουδᾶ, χρησμοδοτεῖ· οἱ χρησμοί ἡταν ἔμμετροι. foliisque notas et nomina mandat = καὶ στά φύλλα γράμματα καὶ λέξεις σημειώνει.

446. digerit in numērum = τακτοποιεῖ σέ χρονική ἀκολουθίᾳ (τά μέλλοντα, πού τάγραψε ἡ ἕδια ἡ Σίβυλλα σέ φύλλα δέντρου). seclusa = κλεισμένα.

447. locis = κάθε χρησμός στή θέση του.

448. eadem, ἀντικ. τοῦ impūlit verso cardine = ὅταν γύρισε ἡ στρόφιγγα (μοχλός) δηλ. ἀφοῦ ἀνοιξε ἡ πόρτα. tenuis ventus = λεπτός ἀνέμος, δηλ. πνοή ἀνέμου.

449. ianua, ἡ πόρτα πού ἀνοίγει ἀφήνει νά μπεῖ ὁ ἀέρας πού κουνᾶ τά φύλλα.

451. nec revocare situs = nec restituere ordinem foliorum = οὔτε ν' ἀποκαταστήσει τή γαλήνη στά φύλλα.

452. inconsulti abeunt = χωρίς νά λάβουν χρησμό φεύγουν (αύτοί πού ρώτησαν τή Σίβυλλα). Δηλ. αύτοί πού δέ ζήτησε ἀπ' τή Σίβυλλα νά δώσει χρησμό μέ τό στόμα, παίρνει τό πρώτο τυχαῖο φύλλο ἀπ'

αὐτά πού σκόρπισε δ ἄνεμος, ἀλλά δ γραμμένος πάνω σ' αὐτό χρησμός συχνά δέν ἀρμόζει στήν ἐρώτηση πού ἔγινε, γιά τοῦτο καὶ φεύγει αὐτός πού ρώτησε *inconsultus* (χωρίς νά πάρει χρησμό) καὶ μισεῖ (*odere*) τήν ἔδρα τῆς Σίβυλλας. 'Η Σίβυλλα, μάντιδα τοῦ 'Απόλλωνα, καταγόταν ἀπ' τή Μαρπησσό τῆς Τρωάδας ἢ ἀπ' τίς 'Ερυθρές τῆς Ιωνίας. Τό δημοκα Σίβυλλα ἀρχικά ἦταν ἀτομικό δνομα, κατόπιν ἔγινε γενικό. Στήν 'Ιταλία ἡ λατρεία τῶν Σίβυλλῶν ἥρθε ἀπ' τήν 'Ελλάδα. 'Η Κυμαία Σίβυλλα ἦταν σχεδόν τό ἐπίσημο μαντεῖο τῶν Ρωμαίων.

453. ne fuerint tanti = ἀπαγόρευση. tanti, γεν. τοῦ τιμήματος. dispendia, δνομαστ. πληθ. (dispendium δ ἐν.) = χάσιμο, ἀπώλεια. morae, γενική ἐπεξηγηματική = ἀπώλεια χρονοτριβῆς, ζημιά πού ὀφείλεται σέ ἀναβολή. 'Απ' τήν πρόταση ne fuerint tanti ἐξαρτῶνται οἱ προτάσεις quin adeas... poscas = ut non (456). Τό νόημα εἶναι : Μή δώσεις τόση σημασία στό χάσιμο λίγου χρόνου, ὥστε νά μήν ἔρθεις νά ζητήσεις χρησμό. Μήν ἀμελήσεις νά προσέλθεις, γιά νά κερδίσεις λίγο χρόνο κ.τ.λ.

454 - 457. quam vis increpitent = δσο κι ἀν γογγύζουν οι σύντροφοι (socii). et vi cursus vela vocet in altum = δσο κι ἀν ἡ εὐκαιρία τοῦ ταξιδιοῦ σέ πιέζει ἔντονα (vi) νά ἐπιταχύνεις τήν ἀναχώρηση. Τήν πρόταση αὐτή ἐξηγεῖ πιό καθαρά ἡ ἀκόλουθη : possis que sinus implere secundos = καί μπορεῖς τούς κόλπους (τῶν πανιῶν) νά γεμίσεις μέ εύνοϊκούς ἀνέμους. ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat = αὐτή ἡ ἴδια ἀξ προφητέψει καί μέ καλή διάθεση ἀξ λύσει τή φωνή καί τό στόμα τής.

459. quo, νά τό συνδέσεις μέ τό modo = μέ ποιό τρόπο. quemque, νά τό συνδέσεις μέ τό laborem = κάθε κόπο. figiasque ferasque = είτε νά ἀποφύγεις είτε νά ύπομεινεις.

460. expediet, δηλ. dictis = expōnet = θά ἐκθέσει, θά πεῖ. cursus dabit secundos : ἡ Σίβυλλα δέν μπορεῖ νά δώσει εύνοϊκό ταξίδι, μπορεῖ μόνο νά προφητέψει· ἔτσι τό dabit = docebit = θά διδάξει, θά προφητέψει. venerata, πρέπει νά νοηθεῖ παθητικά = ἀφοῦ παρακλήθηκε μέ θυσίες.

Στίχ. 707 - 718

707. Drepani portus = τό λιμάνι τοῦ Δρεπάνου (στούς πρόποδες τοῦ "Ερυκα). illaetabilis ora = ὅχι εύχάριστος τόπος· ἔτσι δ ποιη-

τῆς δύνομάζει τό χῶρο γύρω ἀπ' τό ἀκρωτήριο Δρέπανο γιατ' εἶχε ἄμμο κι ἥταν ἄγονος.

708 - 709. actus pelagi tot tempestatibus = ἀφοῦ ὑπέφερα τόσες τρικυμίες στὸ πέλαγος (= ἀφοῦ δοκίμασα τόσες συμφορές), τώρα δοκιμάζω κι ἄλλη, δηλ. amitto genitōrem = χάνω τὸν πατέρα Ἀγχίση. omnis curae casusque levamen (προσδιορισμός κατά παράθεση στὸ genitorem [γεννήτορα]) = ἀνακούφιση ἀπό κάθε φροντίδα καὶ περιπέτεια.

711. nequiquam = μάταια· πραγματικά μάταια, γιατί δέν εἶχε τὴν εὔτυχία ὁ Ἀγχίσης νά δεῖ τή γῇ τῆς Ἰταλίας πού λαχταροῦσε.

712. nec vates Helenus praedixit = οὔτε ὁ προφήτης Ἐλενος μοῦ προφήτεψε (τό θάνατο). πρβλ. Ὁμ. P, 410 κ.ξ. δὴ τότε γ' οὐδὲ ὃι (τῷ Ἀχιλλεῖ) ἔειπε κακὸν τόσον δσσον ἐτύχθη | μῆτηρ, δττι ϕά οἱ πολὺ φίλατος ὠλεθ' ἐταῖρος.

714. labor extrēmus = ὁ τελευταῖος πόνος, δηλ. τό τέλος τῶν ταλαιπωριῶν μου. Πρόσεξε ὅτι δέ λαμβάνεται ὑπόψη ἐδῶ ἡ τρικυμία πού ἔσπρωξε τὸν Αἰνεία στὶς ἀκτές τῆς Ἀφρικῆς. mēta, ae, θ. (ἰπποδρόμου) στήλη, τέρμα, παρακαμπτήρας. via ae θ. ἐδῶ iter, itinēris πορεία, δρόμος.

716. unus = μόνος. intentis omnibus = ἐνῶ ὅλοι πρόσεχαν.

717. fata renarrabat divom cursusque docēbat = τὰ γραμμένα απ' τοὺς θεούς διηγοῦνταν καὶ τίς περιπλανήσεις ἔξηγοῦσε.

718. conticuit tandem = τέλος σώπασε. factoque hic fine = καί ἀφοῦ τελείωσε (τή διήγηση). quievit = ἡσύχασε, ἀναπαύτηκε.

ΜΑΡΚΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΑ
ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΠΙΩΝΑ

MAPKOT TAVTOU KINIGOU
ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΛΓΟΝΑ

ΕΠΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

M. TULLII CICERONIS
SOMNIUM SCIPIONIS
(DE RE PUBLICA LIBER VI)

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1980

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Α'. 'Ο Κικέρων φιλόσοφος.

'Ο Κικέρων (106 π.Χ. - 43 π.Χ.) νέος ἀκόμα μελέτησε δόλα τά φιλοσοφικά συστήματα. "Ακουσε (ἀπό τό 88 π.Χ.) τόν ἐπικούρειο φιλόσοφο Φαῖδρο, τό Λαρισινό Φίλωνα τῆς Νέας Ἀκαδημείας καί τό Στωικό Διόδοτο, πού ἀργότερα τόν εἶχε στό σπίτι του.

Στήν 'Αθήνα (79 π.Χ.) ἀκουσε μαθήματα τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ 'Αντιόχου ἀπό τόν Ἀσκάλωνα (μαθητή τοῦ Φίλωνα), τοῦ Σιδώνιου ἐπικούρειου Ζήνωνα καί στή Ρόδο (78 π.Χ.) τοῦ Στωικοῦ Ποσειδώνιου, ὥπαδοῦ τῆς Μέσης Στοᾶς, πού ἡ ἐπίδρασή του πάνω στόν Κικέρωνα ἦταν μεγάλη. 'Ο Κικέρων εἶχε μεγάλη κλίση στή φιλοσοφία καί μάλιστα τήν Πλατωνική, ἀσχολήθηκε δέ μέ μελέτες, πού εἶχαν σάν ἀντικείμενο τή γνωσιολογία καί κυρίως τήν ἡθική. Τή φιλοσοφία περίφημα ἔξυμνεῖ στούς Τουσκουλανούς (1,62 καί 5,5). Εἶναι δὲ πρῶτος Ρωμαῖος, πού κατόρθωσε νά κάνει τή λατινική γλώσσα ίκανή νά ἐκφράζει μέ καθαρότητα διάφορα φιλοσοφήματα. Εἶναι ἀκόμα χρήσιμος, γιατί γεφύρωσε τήν ἑλληνική φιλοσοφική παράδοση, ἀπό τόν Πλάτωνα καί τόν Ἀριστοτέλη, μέ τόν ἐαυτό του, πλουτίζοντας τίς ἑλληνικές θεωρίες μέ ρωμαϊκά παραδείγματα καί ἀκόμα περισσότερο, ἔξαιτίας τῆς ἐμπειρίας του στήν πολιτική, προβαίνοντας στήν ἔξεταση διαφόρων σχετικῶν ζητημάτων.

Γιά δόλα αὐτά ἔκθέτει τίς γνῶμες ἄλλων, χωρίς νά παρουσιάζει τή δική του κρίση σέ κάθε περίπτωση, προτείνει δμως, σύμφωνα μέ τό Φίλωνα καί τόν Ἀντίοχο, τό ἐκλεκτικό σύστημα, δπου φαίνεται καθαρά καί ἡ δική του ἀποψη γιά τή Φιλοσοφία.

'Ο Κικέρων, μάχεται τήν Ἐπικούρεια Φιλοσοφία, δέχεται στή γνωσιολογία τό σύστημα τῆς Νέας Ἀκαδημίας, εἰδικά τοῦ Φίλωνα, καί στήν ἡθική εἶναι Στωικός ἡ καλύτερα τόσο Στωικός, δπο δ Παναίτιος (κράμα Στωικισμοῦ καί Πλατωνισμοῦ). 'Ο Κικέρων πιστεύει στήν ὅπαρξη τῶν θεῶν, στήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πού προέρχεται ἀπ' τήν Ἄδια τήν ούσια τοῦ θεοῦ καί πού ἡ πραγματική τῆς ζωή ἀρχίζει μετά τό θάνατο.

"Ετοι τά φιλοσοφικά ἔργα τοῦ Κικέρωνα χρησίμευσαν σάν ἀφετηρία γιὰ τὴν πνευματικότητα τῆς Δύσεως.

Σπόν Κικέρωνα ἀκόμα ἀνατρέχει καὶ ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος Κάντιος στὶς Ἰστορικές παρατηρήσεις του γιὰ ἡθικά προβλήματα.

'Από τά πολλά φιλοσοφικά ἔργα του σώθηκαν 12, ὅχι ὅλα ἀκέραια, πού ἀναφέρονται : στήν Πολιτεία (*de re publica* κοίταξε πιό κάτω) καὶ στή συνέχεια σάν συμπλήρωμά της, τό *de legibus*, στή μεταφυσική, ἡθική καὶ θρησκεία (τά *paradoxa stoicorum, de finibus bonorum et malorum, Academica, Tusculanae disputationes, Timaeus, de natura deorum, de divinatione, de fato, Cato maior* ἢ *de senectute, Laelius* ἢ *de amicitia, de officiis* κ.ἄ.).

B'. Τό πολιτικό ἔργο τοῦ Κικέρωνα *de re publica*.

α) Ἰστορικὴ ἀνασκόπηση.

'Εξαιτίας τῶν διαφόρων μεταβολῶν, πού δέχτηκε μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ Ρώμη, τό πολίτευμά της κατάντησε μεικτό, κράμα δηλ. βασιλικοῦ, ἀριστοκρατικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀφοῦ οἱ ταξικές (τῶν τάξεων) φιλονικίες ρυθμίζονταν σέ κάθε περίπτωση μέ νόμους, πού ἔκαναν τέλος δυνατή τήν πολιτική ἐξίσωση ἀνάμεσα στούς Πατρικίους καὶ τούς πληβείους. 'Αλλά τά γεγονότα τῶν μεγάλων κατακτήσεων σ' Ἀνατολή καὶ Δύση πού ἐπακολούθησαν καὶ πού εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα ἄφθονος πλοῦτος νά κατακλύσει τήν Ἰταλία, δέν ἄργησαν νά προκαλέσουν τήν ἡθική διαφθορά, τήν κοινωνική ἀναστάτωση καὶ τήν πολιτική μεταβολή πρός τό χειρότερο. Μεγάλες οἰκογένειες πού πλούτισαν, γιατί ἀσκησαν τή στρατιωτική ἐξουσία καὶ διοίκησαν Ρωμαϊκές ἐπαρχίες, ἔγιναν παντοδύναμες, καὶ ἀκόμη περισσότερο, αὔξησαν τή δύναμή τους μέ διαφόρους μεταξύ τους συγγενικούς δεσμούς. 'Ετοι ἡ ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἄγριοι ἀγῶνες του μέ τοὺς ἀριστοκρατικούς προκαλεσαν ἐμφύλιους πολέμους, ὅπως ἡ στάση τῶν Γράκχων (133 - 121 π.Χ.), ὁ φοβερός πόλεμος ἀνάμεσα στό Μάριο καὶ τό Σύλλα (100 - 79 π.Χ.) καὶ τέλος ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. 'Ακολούθησε ἡ τριανδρία τοῦ Καίσαρα, τοῦ Πομπήιου καὶ τοῦ Κράσσου, πού κι οἱ τρεῖς τους μοίρασαν τό κράτος γιὰ ἀτομικούς τους σκοπούς.

Τότε ἀκριβῶς, πού ἔτριχαν τά θεμέλια τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπι-

κίνδυνα, φάνηκε ότι Κικέρων ως ἀριστοκράτης στά φρονήματα καὶ ώς θερμός ὑπερασπιστής τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. 'Ως ὑπάτος (τὸ 64 π.Χ.) ἐπειμβαίνει καὶ σώζει (γι' αὐτό καὶ ὄνομάστηκε *pater patriae*) τό Ρωμαϊκό κράτος ἀπ' τά νύχια τοῦ διεφθαρμένου συνωμότη Κατιλίνα, πού παρά λίγο θά γινόταν κύριος τῆς καταστάσεως. 'Ο ἕδιος ἀργότερα ὑποστηρίζει μέ τάρρος καὶ παρρησίᾳ τῇ Σύγκλητο ἐναντίον τῆς Τριανδρίας, πράγμα πού προκάλεσε τό μίσος τῆς ἐναντίον του. Τέλος μέ τίς δολοπλοκίες τοῦ Κλωδίου ἔξορίζεται (τό 58 π.Χ.) στή Θεσσαλονίκη. "Οταν ἀνακλήθηκε ἀπό τὴν ἔξορία τὴν ἀκόλουθη χρονιά, μέ τίς φροντίδες τοῦ Τ. Ἀννίου Μίλωνα (γιατί νά τόν ὑποστηρίζει ἀργότερα ἐκφώνησε στό δικαστήριο τό λόγο του *pro Milone*, γιατί ὁ Μίλων κατηγορήθηκε δτι σκότωσε τόν Κλώδιο) καὶ μέ τή βοήθεια τοῦ Πομπήιου ἀνάλαβε, ὅταν γύρισε θριαμβευτικά στή Ρώμη, νά ὑπερασπίσει τήν Πολιτεία μέ εἰδικά συγγράμματα.

Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο ἀποφάσισε νά ἀσχοληθεῖ μέ τή συγγραφή τοῦ ἔργου του γιά τήν Πολιτεία, πού τήν ὕλη του είχε ἀρχίσει νά συγκεντρώνει πολύ πιό πρίν. Κυρίως ἀσχολήθηκε μ' αὐτό στό κτῆμα του, στό Cumanum (στήν Κύμη τῆς Καμπανίας Cic. ad Q. fr. 3, 5, 1) καὶ στό Pompeianum (ἀπό τό 55 π.Χ.) ὑστερα ἀπό μελέτη τῶν ἀρχαίων παραδόσεων τῆς Ρώμης, χρησιμοποιώντας τά ἔργα καὶ τή σπουδαία βιβλιοθήκη τοῦ σοφοῦ Τερέντιου Οὐάρρωνα, τήν ίστορία τοῦ Πολυβίου καὶ δτι είχε γράψει γιά τήν πολιτεία ὁ Πλάτων, πού τόν είχε σάν ἰδανικό πρότυπο, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. 'Ιδιαίτερα θεωροῦσε τό ἔργο τά «Πολιτικά» καρπό μεγάλου κόπου καὶ δημιουργία πολύ μεγάλης σπουδαιότητας.

Τό ἔργο τέλος περιικόθηκε σέ 6 βιβλία καὶ δημοσιεύτηκε 2 - 3 χρόνια πρίν ἀναχωρήσει στήν Κλικία (51 π.Χ.) σέ ἐποχή πού ὁ Καίσαρας τελείωνε τήν κατάκτηση τῆς Γαλατίας.

Μέσα σ' ἀγῶνες καὶ πολιτικές ταραχές ἀπό τό φόβο δτι τό καθετί ἀπό στιγμή σέ στιγμή θά μποροῦσε νά ἀνατραπεῖ, ὁ Κικέρων δέν ἔπαψε νά ἀνατρέχει στό ἔνδοξο παρελθόν τῆς Ρώμης, πού νοσταλγοῦσε πάντοτε, σέ σύγκριση μέ τό παρόν. Γιά τοῦτο ἀλληλογραφώντας μέ φίλους καὶ εὐγενεῖς ἔδειχνε τήν ἀγωνία του λέγοντας «*nullam iam esse rem publicam*» (Cic. ad Q. fr. 3, 5, 4). Στό βιβλίο τοῦτο φανέρωνε τή σταθερή του πεποίθηση δτι ή ἔνδοξη Ρωμαϊκή Πολιτεία ἔπειτε νά διασωθεῖ, γιατί ἀλλιώτικα θά παρέσυρε μαζί της στήν καταστροφή

τόν κόσμο άλογληρο. (Cic. rep. 3, 34. Aug. civ. 22, 6). Τό έργο είναι άφιερωμένο στόν ἀδελφό του Κόιντο ἡ σύμφωνα μέ τῶν άλλους, στό φίλο του τόν Ἀττικό.

Στήν ἀρχή ὁ Κικέρων σκεπτόταν νά διαιρέσει τό έργο του σέ 9 βιβλία, σέ ἰσαριθμους διαλόγους ἔνα γιά κάθε μέρα τῆς ἐνιάμερης ἑορταστικῆς ἀργίας (novendiales feriae = feriae latinae). "Οταν μάλιστα τέλειωσε τά δύο πρῶτα βιβλία τοῦ de re publica στόν Τουσκουλανό, ἀνάγνωσε αύτά στό φίλο του Γναῖο Σαλλούστιο, πού εἶχε γράψει γιά τίς διδασκαλίες τοῦ φιλόσοφου Ἐμπεδοκλῆ (δέν πρόκειται γιά τόν Ἰστορικό Σαλλούστιο). 'Ο φίλος του αύτός τόν συμβούλευσε ὅτι στό έργο του πρέπει νά ἀντικαταστήσει τό διάλογο μέ τό λόγο τοῦ ἴδιου τοῦ Κικέρωνα, ἀντρα ὑπατικοῦ μέ μεγάλο πολιτικό κύρος καί μεγάλη πείρα στά κοινά (Cic. ad Q. fr. 3, 5, 1 ἔξ.).

'Ο Κικέρων στήν ἀρχή φάνηκε πώς δεχόταν τή συμβουλή τοῦ φίλου του, τελικά ὅμως δέν ἄλλαξε ριζικά τό ἀρχικό σχέδιο, μόνο πού τροποποίησε κάπως τήν ἀρχική διάταξη τῆς ὥλης καί περιόρισε ἔτσι τά 9 βιβλία σέ 6· γι' αύτά καταναλώθηκαν συνολικά 3 ἀπό τίς γιορτάσιμες μέρες, δηλ. μιά μέρα γιά τό περιεχόμενο δύο βιβλίων.

Στό έργο τοῦτο ὑποστηρίζεται ὅτι τό Ρωμαϊκό πολίτευμα (res publica) είναι τό καλύτερο ἀπ' ὅλα, γιατί ἀποδείχτηκε ἡ πιό τέλεια μορφή διακυβερνήσεως τοῦ κράτους μέ τή θαυμαστή συνένωση τῆς βασιλείας, τῆς ἀριστοκρατίας καί τῆς δημοκρατίας (δηλ. τῆς ἔξουσίας τῶν ἀρχόντων, τῶν ὑπάτων, τῆς συγκλήτου καί τοῦ λαοῦ). Καί αύτό γιατί τό κάθε πολίτευμα μόνο του είναι ἐπικίνδυνο· ἡ βασιλεία καταλήγει στήν ἀπόλυτη δεσποτεία (τυραννία), ἡ ἀριστοκρατία στόν κομματισμό (στήν ὀλιγαρχία), ἡ δημοκρατία στήν ἀναρχία (λαοκρατία). Τελικά κανένα ἀπό αύτά δέν είναι βιώσιμο γιά πολύ, γιατί ἀντιπροσωπεύει μιά μερίδα, πού οί δύο ἄλλες συνασπίζονται κάθε φορά γιά νά τήν ἀνατρέψουν. 'Ο Κικέρων ἔτσι καί ὁ ἴδιος προτιμᾶ τό μεικτό πολίτευμα, πού ἀπό παλιά δοκιμάστηκε καί παρέχει σ' ἔνα μονάχα ἀρχοντα τήν ἀνώτατη ἔξουσία, ἀλλά καί στούς πιό προκισμένους πολίτες ἀρκετό μέρος ἀπ' αύτή, χωρίς ὅμως καί νά ἀρνεῖται στό λαό τήν ἐλευθερία καί τό δικαίωμα νά ἐπεμβαίνει στή διαχείριση τῶν δημόσιων ὑποθέσεων.

Τό είδος τοῦτο τοῦ μεικτοῦ πολιτεύματος θεμέλιωσε ὁ Πλάτων, ἀνέπτυξε ὁ Δικαίαρχος, παράλαβε ὁ Πολύβιος καί συμπλήρωσε ὁ Στωι-

χός Παναίτιος γιά νά τό δεχτεῖ τελικά ό Κικέρων (πρβλ. Cic. rep. βιβλ. II καὶ III).

Στό πρῶτο βιβλίο ὑποστηρίζεται ή ἔνωση τῶν τριῶν πολιτευμάτων καὶ τό καθῆκον τῶν Ρωμαίων νά καλλιεργοῦν τήν ἡθική καὶ νά ἀσκοῦν τήν πολιτική. Στό δεύτερο βιβλίο γίνεται δεκτό ώς τό καλύτερο πολίτευμα τό Ρωμαϊκό καὶ γίνεται ή ἴστορική του ἀνάπτυξη σύμφωνα μέ τόν Πολύβιο. Στό τρίτο βιβλίο (πού περίληψή του δίνει ό ιερός Αὐγουστίνος) ώς ἀπαραίτητη βάση τῆς πολιτείας θεωρεῖται ή δικαιοσύνη. Στό τέταρτο γίνεται λόγος γιά τίς ἐθικές κατευθύνσεις καὶ τήν ἀγωγή. Στό πέμπτο βιβλίο ό Κικέρων καινοτομεῖ, γιατί ἀσχολεῖται μέ τόν ἡγέτη τῆς πολιτείας (*princeps civitatis, rectores, rector patriae, rector regum publicarum, moderator rei publicae*), πού γιά νά διατηρήσει τό μεικτό πολίτευμα διείλει νά ἔξυπηρετεῖ τήν πολιτεία καὶ νά μήν ἵκανοποιεῖτίς ἐπιθυμίες τοῦ καθενός πολίτη, ἀλλά νά συγκεντρώνει τήν ἐμπιστοσύνη δλων τῶν πολιτῶν. Σάν παράδειγμα ἔλαβε τό πολίτευμα τῶν 'Αθηνῶν καὶ ἄνδρες, ὅπως δ Σόλων καὶ ό Περικλῆς· γενικά εἰλεῖς ὑπόψη του τήν «'Αθηναίων Πολιτεία» τοῦ 'Αριστοτέλη. 'Από τό ἔκτο βιβλίο διασώθηκε ό ἐπίλογος, δηλ. τό ἀποκαλυπτικό ὄνειρο τοῦ Σκιπίωνα τοῦ νεώτερου. (Κοίταξε σελ. 104. 106 ἔξ.).

β) Σπουδαιότητα τοῦ ἔργου.

'Ο Κικέρων θεωρεῖ, καὶ πολὺ σωστά, τό ἔργο του «*de re publica*» ἐγγύηση κι ἀσφάλεια στούς πολίτες γιά τήν καλή του συμπεριφορά, δπως ἔδειξε λίγο ἀργότερα, ὅταν σάν ἀνθύπατος διοίκησε τήν Κιλικία (51 π.Χ.). "Εδειξε πραγματικά δτι ή ἀρετή, πού δέν ἀρκεῖ νά τήν ἔχει κάποιος ώς ἐπιστήμονας, πρέπει νά φαίνεται στήν πράξη. Τά ἀξιώματα τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἀρχόντων εἶναι καθήκοντα, πού διείλουν νά ἐκπληρώσουν, κι ὅχι ἀγαθά πού τά κυνηγοῦν γιά τό δικό τους συμφέρον καὶ τή φιλοδοξία τους.

'Ο Κικέρων γιά νά συντάξει τό ἔργο του ὠφελήθηκε ἀπό τά συγγράμματα τῶν 'Ελλήνων φιλοσόφων καὶ ίδιως τοῦ Πλάτωνα καὶ 'Αριστοτέλη, τόσο ὅμως καὶ ἔτσι, ὥστε καὶ ό σκοπός του νά μή βλάπτεται καὶ νά μήν παραγνωρίζονται οἱ Ρωμαϊκές ἀρχές. Στό ἔργο του συνενώνει τίς ἀφηρημένες θεωρίες τοῦ Πλάτωνα μέ τίς θετικότερες ἀντιλήψεις τοῦ 'Αριστοτέλη καὶ τοῦ ἴστορικοῦ Πολυβίου.

‘Ο Πλάτων στήν Πολιτεία του είχε στό νοῦ του μιά κυριολεκτικά ίδαινική πολιτεία, ἐνῶ ὁ Κικέρων περιγράφει τή ρωμαϊκή πολιτεία ώς φυσική ἀκτινοβολία δικαιοσύνης καὶ σοφίας. “Ετσι δείχνοντας τή ρωμαϊκή πολιτεία καὶ στή γέννησή της καὶ στήν πρόοδό της καὶ στήν ὄλοκλήρωσή της ὑπηρετεῖ τό σκοπό του καλύτερα ἀπό ὅτι, ἀν φανταζόταν μιά πολιτεία, ὅπως ὁ Πλατωνικός Σωκράτης. Καὶ ὁ Ἰδιος ὁ Κικέρων ἀναφέρει ὅτι ὁ Πλάτων περιέγραψε μιά ίδαινική πολιτεία, ἐνῶ αὐτός στηρίχτηκε πάνω σέ μιά πραγματική καὶ γεμάτη μεγαλεῖο Ρωμαϊκή (πολιτεία): σ' αὐτή φαίνονται καθαρά οἱ πολιτειακές ἀρχές πού καὶ ὁ Πλάτων ὄραματίστηκε ὅμως ὁ Κικέρων τίς ὄραματίστηκε ἔτσι, ὥστε νά είναι ἔκδηλη ἡ ἀφορμή καὶ ἡ αἰτία τοῦ κάθε καλοῦ ἢ κακοῦ, πού συμβαίνει σ' αὐτή.

Ἐκεῖνο πού παίρνει ὁ Κικέρων ἀπό τόν Πλάτωνα είναι οἱ ίδεες του γιά τή φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὅπως π.χ. ἡ διδασκαλία του γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πού ἀναφέρεται στό Somnium Scipionis. ‘Ο Κικέρων ἀπό τήν ἑλληνική σοφία δέχτηκε μονάχα τίς αἰώνιες καὶ καθολικές ἀρχές τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἡθικῆς. Γιά τοῦτο τιμοῦσαν τά βιβλία του γιά τήν πολιτεία, ἐπειδή εἶχαν σπουδῶι καὶ ἀρεστό σ' ὅλους περιεχόμενο. Στίς ἀρχές αὐτές πρόσθεσε τό κύρος καὶ τήν αὐθεντία τοῦ ἄντρα, τή ρητορική του δεινότητα, τήν ἀνιδιοτέλεια, τήν τιμιότητα καὶ τή θαυμαστή φιλοπατρία, γιά τήν ὅποια ὁ Πλούταρχος διηγεῖται (Β. Κικ. 49) τά ἔξης: «Πυνθάνομαι δὲ Καίσαρα (δηλ. τόν Αὔγουστο) χρόνοις πολλοῖς ὑστερον εἰσελθεῖν πρὸς ἓνα τῶν θυγατριδῶν· τὸν δὲ βιβλίον ἔχοντα Κικέρωνος ἐν ταῖς χερσὶν ἐκπλαγέντα, τῷ ἴματίῳ περικαλύπτειν· ἰδόντα δὲ Καίσαρα λαβεῖν καὶ διελθεῖν ἐστῶτα μέρος πολὺ τοῦ βιβλίου, πάλιν δ' ἀποδιδόντα τῷ μειρακίῳ φάναι: «Λόγιος ἀνήρ, ὡς παῖ, λόγιος καὶ φιλόπατρος».

γ) Τύχη τοῦ ἔργου.

Τό φιλοσοφικό καὶ πολιτικό τοῦτο βιβλίο πού τόν πρῶτο αἰώνα μ.Χ. λησμονήθηκε, ἔπειτα ὅμως ἀπό πολλούς αἰώνες θαυμάστηκε, είχε τελικά τή μεγάλη ἀτυχία νά χαθεῖ· μόλις στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα βρέθηκε ξανά, ὅχι ὅμως ἀκέραιο (περισσότερο περίπου ἀπό τό 1/3 τοῦ συνόλου).

Οι παλαιοί Σενέκας, Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, Σουητώνιος, Φρόντων καὶ Αὔλιος Γέλλιος νύξεις μόνο κάνουν γι' αὐτό καὶ σπάνια ἀναφέρουν, γιὰ τὴ γλώσσα μόνο, δρισμένα κομμάτια του. Στούς μετέπειτα χρόνους ὕστερα ἀπό τοὺς δύο αἰῶνες τῆς Αὐτοκρατορίας, λένε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος (αὐτοκράτορας 222 - 235 μ.Χ.) μελετοῦσε, παράλληλα μὲ τὸ Βιργίλιο, τὸν Ὁράτιο, τὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα καὶ τοὺς διαιλόγους τῶν ἔργων τοῦ Κικέρωνα de re publica καὶ de officiis (γιὰ τὰ καθήκοντα). "Ἐπειτα καὶ ὁ Ἰδιος ὁ ιερός Αὔγουστίνος μελέτησε τοῦτο καὶ τὸ μιμήθηκε στὸ ἔργο του de civitate Dei. Αὐτό ὅμως εἶναι ἔξαίρεση; μποροῦμε γενικά νά ποῦμε δτι τὸ de re publica στοὺς χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς διαιφθορᾶς δέν εἶχε τὴν πρώτη σπουδαιότητα. Γιὰ τὶς ἀρχές ὅμως αὐτοῦ ἐνδιαφερόταν ὁ χριστιανισμός, πού μέ τὸ Λακτάντιο καὶ ἴδιως τὸν ιερό Αὔγουστίνο μιμεῖται ἡ ἀντιγράφει κομμάτια του. Ἐπίσης οἱ γραμματικοὶ Nonius (Marcellus) καὶ κυρίως ὁ (Aurelius Ambrosius Theodosius) Macrobius ἀναφέρουν κομμάτια ἡ τὸ σχολιάζουν ἐκτεταμένα. Τέλος ὁ Boëthius (480 - 524 μ.Χ.), ὁ γραμματικός Priscianus καὶ αὐτός ὁ Isidōrus, ἐπίσκοπος τῆς Σεβίλλης (περ. 560 - 636 μ.Χ.) εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τους τὸ «περὶ πολιτείας» ἔργο τοῦ Κικέρωνα, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ λόγιοι τῶν χρόνων ἔκεινων.

Αργότερα ὅμως χάθηκαν τὰ ἵχνη του, γιατί τὸ βιβλίο αὐτό, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα ἔπεισαν σέ χέρια ἀνθρώπων πού δέν μποροῦσαν νά καταλάβουν τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία του.

Στούς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ "Ελληνας μοναχός Μάξιμος Πλανούδης ἀπό τὴ Νικομήδεια τοῦ Βυζαντίου (περ. 1260 - 1310) μετέφρασε τὸν ἐπίλογο (Somnium Scipionis) πού εἶχε ἀποσπασθεῖ ἀπό καιρῷ ἀπό ὅλο τὸ ἔργο, γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ ὅποιου κάθε ἐλπίδα πιὰ εἶχε χαθεῖ. Παρ' ὅλα ὅμως αὐτά, τὸ σύγγραμμα αὐτό δέ χάθηκε ὄλοι-κληρωτικά· ἡ τύχη βοήθησε τὸ βιβλιοθηκάριο τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης, τὸ μετέπειτα Καρδινάλιο Angelo Mai (1782 - 1854), νά ἀνακαλύψει ἔναν κώδικα, πού περιεῖχε ἀποσπάσματα τῶν 5 πρώτων βιβλίων σχεδόν ἐκτενή.

Ο κώδικας αὐτὸς μεταφέρθηκε ἀπό κάποιο μοναστήρι τῆς Ἰταλίας στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ (ἀρ. 5757 τοῦ IV αἰώνα) μέ πολλές ὅμως περικοπές. Τό κείμενο πού δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορά ἀπό τὸ Mai (1822) εἶχε πολλά χάσματα, μέ μεταγενέστερες ὅμως ἔργασίες

βελτιώθηκε πολύ. Σ' αύτό προστέθηκαν και ἄλλα ἀποσπάσματα και κυρίως τό Somnium Scipionis. "Ετσι ἀπό τό ἔργο de re publica σώζεται τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ πρώτου βιβλίου, σημαντικό μέρος τοῦ δεύτερου και ἀξιόλογα ἀποσπάσματα ἀπό τό τρίτο, τό τέταρτο δμως και πέμπτο βιβλίο παραμένουν σχεδόν ἄγνωστα. Ἀπό τό ἔκτο και τελευταῖο σώθηκε μονάχα ὁ θαυμαστός ἐπίλογος (Somnium Scipionis).

δ) Τά πρόσωπα τοῦ ἔργου.

Τά πρόσωπα τοῦ διαλόγου (129 π.Χ.), τά ὅποια σέ ἀντίθεση μέ τά πρόσωπα τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων δέν εἶναι σύγχρονα, τά ἀπαριθμεῖ στό ἔργο του περὶ Πολιτείας : de re publica (de optimo statu civitatis et de optimo eive) ὁ Ἰδιος ὁ Κικέρων στίς ἐπιστολές του. Αὐτά δέ εἶναι οἱ ἔξης ἄντρες ἀπό τόν κύκλο τῶν Σκιπιώνων.

'Ο Ἀφρικανός ὁ Νεώτερος, τό κυριότερο πρόσωπο, ὁ Φίλων (L. Furius Philo), ὥπατος τό 136 π.Χ. ἀπό τούς πιό μορφωμένους τῶν χρόνων του, ἔμπειρος στά ἀστρονομικά, πολύ φίλος τοῦ Σκιπίωνα και τοῦ Λαζίου, ὁ Λαζίος, ὁ Μάνιος Μανίλιος (M. Manilius), ὥπατος τό 149 π.Χ. (στό 50 βιβλίο τοῦ ἔργου). Σ' αὐτούς πρέπει νά προστεθοῦν ώς ἀκροατές τέσσερις σπουδαῖοι νέοι (ὁ Q. Aelius Tubero, ὁ P. Rutilius Rufus και οἱ δύο γαμπροί τοῦ Λαζίου Q. Mucius Scaevola augur και C. Fannius πού διακρίνονταν εἴτε γιά πολιτικότητα και ρητορεία, ὅπως ὁ πρῶτος, εἴτε γιά ίστορικότητα, ὅπως ὁ δεύτερος, συγγραφέας Χρονικῶν τῆς ἐποχῆς του).

Στό τέλος τοῦ τρίτου βιβλίου παρουσιάζεται νά παίρνει μέρος και ὁ Μόμμιος (Spurius Mummius), ἀδερφός τοῦ πορθηῆ τῆς Κορίνθου Λεύκιου Μόμμιου. Ἰδιαίτερα στό ὄνειρο παίρνουν μέρος :

1) 'Ο L. Aemilius Paulus Macedonicus (Παῦλος Αἰμίλιος ὁ Μακεδονικός) ἀπό τό ἀρχαιότατο γένος τῶν Πατρικίων Αἰμιλίων, νικητής τοῦ Περσέα κοντά στήν Πύδνα (168 π.Χ.), γιός τοῦ Παύλου πού πέθανε στίς Κάννες και πατέρας τοῦ Πόπλιου, πού ἔζατίας τῆς υἱοθεσίας ὀνομάστηκε Σκιπίων Ἀφρικανός ὁ νεώτερος. Ἡταν, σύμφωνα μέ τούς Λατίνους συγγραφεῖς, γνήσιος Ρωμαῖος και φίλος τῶν Ἑλλήνων.

2) 'Ο P. Cornelius Scipio Aemilianus (Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανός) πινύ ἐπονομάσθηκε Africanus (Minor) και Numantinus. Γεννήθηκε τό 185/184 π.Χ. Ἡταν δευτερότοκος γιός τοῦ L. Aemilius

Paulus τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ τῆς πρώτης γυναικάς του Papiria. "Εγίνε μέλος τῆς οἰκογένειας τῶν Σκιπίωνων, ὅταν υἱοθετήθηκε ἀπό τὸν Π. Κορνήλιο Σκιπίωνα, πρεσβύτερο γιό τοῦ Σκιπίωνα τοῦ Ἀφρικανοῦ (τοῦ Πρεσβύτερου), πού πέθανε τό 183 π.Χ. Εἶχε δασκάλους τόν ἱστορικό Πολύβιο καὶ τό φιλόσοφο Μητρόδωρο. Ἡταν ἔμπειρος πολύ στά έλληνικά καὶ ρωμαϊκά γράμματα, φίλος τοῦ Στωικοῦ Παναίτιου καὶ τῶν πιό μορφωμένων ἀντρῶν τῆς ἐποχῆς του (τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Τερέντιου, τοῦ Ἀκκιου, τοῦ Λουλίου), καθώς καὶ τῶν προσώπων τοῦ διαλόγου στό ἔργο τοῦ Κικέρωνα de re publica.

'Ἐπαινεῖται ἀπ' αὐτόν, ὅπως μαρτυροῦν μερικά ἀποσπάσματα, πού διασώθηκαν, ὡς ίκανός ρήτορας. Χρημάτισε ὑπατος τό 147 π.Χ. σέ ήλικια μόλις 37 χρόνων, ἀφοῦ τερμάτισε τόν τρίτο (Γ') Καρχηδονιακό πόλεμο καὶ πάλι γιά δεύτερη φορά ὑπατος τό 134 π.Χ. Θριάμβευσε τό 133 π.Χ. ἀπό τόν πόλεμο κατά τῆς Νουμιδίας. Γιά μερικά χρόνια εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή Ρώμη, γύρισε δῆμως στήν ἐπανάσταση τοῦ Τιβέριου Γράχου. 'Ως πολιτικός εἶχε ἀριστοκρατικές ἀρχές. Τόν σκότωσαν τό 129 π.Χ. σέ ήλικια 56 περίπου ἐτῶν. Γιά τή δολοφονία του κατηγορήθηκε τό δημοκρατικό κόμμα, γιατί σ' αὐτό εἶχε ἀντιταχθεῖ στίς ταραχές τῶν Γράχων, δπως καὶ ἡ γυναικά του Σεμπρωνία, ἀδερφή τῶν Γράχων, χωρίς δῆμως ἀποδείξεις. (Θαυμάσια είκόνα του παρέχει ὁ Πολύβιος 32, 8 - 16).

3. 'Ο C. Laelius (Γάιος Λαίλιος), γιός τοῦ Γ. Λαίλιου, ὑπάτου (190 π.Χ.) φίλος τοῦ Σκιπίωνα Αίμιλιανοῦ. Γεννήθηκε τό 186 π.Χ. Χρημάτισε ταμίας τό 151 π.Χ., πραίτορας τό 145 π.Χ., ὑπατος τό 140 π.Χ. μαζί μέ τόν Q. Servilius Caepio. 'Επιδόθηκε στίς φιλοσοφικές καὶ φιλολογικές μελέτες· γι' αὐτό καὶ ὀνομάστηκε Sapiens. Διακρίθηκε πολύ ὡς ρήτορας. 'Ιδιαίτερα εἶναι γνωστός ἀπό τό δύμωνυμο ἔργο τοῦ Κικέρωνα (Laelius sive de amicitia), δπου εἶναι τό κύριο πρόσωπο τοῦ διαλόγου.

4. 'Ο Masinissa (Μασσανάσης) βασιλιάς τῆς ἀνατολικῆς Νουμιδίας (τοῦ τωρινοῦ 'Αλγερίου), γιός τοῦ Γάλα, πατέρας τοῦ Μιχίψα καὶ πάππος τοῦ Ἰουγούρθα (περ. 240 - 148 π.Χ.). Ἡταν ἀντίπαλος τοῦ βασιλιά Σύφακου, ἔχθρός τῶν Ρωμαίων καὶ φίλος τῶν Καρχηδονίων στό δεύτερο Καρχηδονιακό πόλεμο. "Επειτα, ἔξαιτις τῶν καλῶν τρόπων τοῦ Σκιπίωνα, μεταπήδησε στούς Ρωμαίους, σάν πιστός φίλος καὶ σύμμαχος, διατηρώντας πάντοτε μαζί τους ίδιαίτερη φιλία καὶ ἀγάπην

καὶ μάλιστα μέ τὴν οἰκογένεια τῶν Σκιπιώνων (πρβλ. Somn. Scip. 1: *familiae nostrae amicissimum*). "Οταν πέθανε ὁ Μασσανάσης ἀφησε
ἐκτελεστή τῆς διαθήκης τὸ Σκιπίωνα Ἀφρικανό τὸ Νεώτερο.

ε) Εἰσαγωγή στό Somnium Scipionis.

Καί ὁ ἐπίλογος αὐτός τοῦ ἔργου συντάχθηκε μέ τό τεχνικό ὑπόδειγμα τοῦ Πλάτωνα (Πολιτ. X, 614 B), πού τόν μιμήθηκε στήν ἐπινόηση, μέ κάποια ὅμως παραλλαγή. Ο Σωκράτης δηλ. γιά νά ὑποστηρίξει ὅτι στήν ἄλλη ζωή ἀνάλογες ποινές καὶ ἀμοιβές περιμένουν τούς κακούς καὶ τούς ἐνάρετους, διηγεῖται γιά τόν "Ηρα τόν Ἀρμένιο, κατά τό γένος Πάμφυλο. Αὐτός σκοτώθηκε στόν πόλεμο. Τή δέκατη μέρα, ἀφότου εἶχε σκοτωθεῖ, σήκωσαν τό νεκρό, γιά νά τόν θάψουν μετά δυό μέρες. "Ομως στή φωτιά πού βρισκόταν ξανάζησε καὶ διηγεῖται, ὅσα εἶδε τίς 12 αὐτές μέρες στόν ἄλλο κόσμο. Αὐτή τή διήγηση ὁ Κικέρων τήν ἀντικατέστησε μ' ἔνα ὄνειρο, πού εἶδε τό κύριο πρόσωπο τοῦ διαλόγου, ὁ Σκιπίων, Ἀφρικανός ὁ Νεώτερος, ὅταν φιλοξενήθηκε στό Μασσανάση. Αὐτό ἔκανε ὁ Κικέρων γιά ψυχολογικούς κυρίως λόγους καὶ τό παρουσιάζει στό τέλος τοῦ δου βιβλίου. Πρβλ. καὶ τό ὄνειρο τοῦ Ἀπόκοπου, στιχούργημα ἀπό 558 στίχους τοῦ Κρητικοῦ Μπεργαδῆ, στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα, πολλές φορές τυπωμένο στή Βενετία. Ἐκδόθηκε ἀπό τό Legrand δυό φορές : (Coll. de Monuments ἀριθμ. 9, 1870, καὶ Biblioth. grecque vulg. II 1881).

Τό λόγο πού ἀνάγκασε τόν Κικέρωνα στό τέλος ἐνός πολιτικοῦ ἔργου νά μιλήσει γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἔξηγεῖ ὁ Μακρόβιος (Somn. 1, 4, 2) λέγοντας τά ἔξῆς : "Οταν ὁ Λαίλιος δυσανασχετοῦσε (στό ἔργο τοῦ Κικέρωνα γιά τήν πολιτεία), γιατί δέν εἶχαν κάνει δημόσια ἀνδριάντα, γιά νά τιμήσουν τό Σκιπίωνα Νασικά, πού σκότωσε τό 133 π.Χ. τόν τύραννο (Τιβ. Γράκχο), ἀπάντησε ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ τά ἔξῆς : «ἄλλα ἄν καὶ ἡ συνειδήση αὐτή τῶν καλῶν πράξεών τους εἶναι ἡ πιό μεγάλη ἀμοιβή, ὅμως ἡ θεία αὐτή ἀρετή ἐπιθυμεῖ ὅχι ἀνδριάντες (χάλκινους) στερεωμένους σέ μολυβένιες βάσεις, οὔτε θριάμβους μέ δάφνες, πού εἶναι προορισμένες νά ξεραθοῦν (μαραθοῦν), ἀλλά περισσότερο σταθερά καὶ πιό ζωντανά εἴδη ἀμοιβῶν. Ποιά εἶναι ἐπιτέλους αὐτά τά εἴδη ; ρωτήσε ὁ Λαίλιος. Τότε ὁ Σκιπίων εἶπε : «Ἀκοῦστε με, ἐπειδή τρεῖς μέρες πιά ἀναπαυόμαστε γιά τή γιορτή».

Μέ τέτοια λόγια ἀρχίζει ἐδῶ τήν ἀφήγηση τοῦ ὄνειρου (καὶ ὅχι ὅπως γίνεται στὸν Πλάτωνα μέ μύθῳ) δείχνοντας ὅτι οἱ σταθερότερες καὶ διαρκέστερες ἀμοιβές στὸν οὐρανό, ὅπως κι ὁ ἕδιος ἀντιλήφθηκε, περιμένουν τούς ἐνάρετους πολιτικούς ἡγέτες, πού ἔξυπηρέτησαν τήν πατρίδα καὶ τό κοινό καλό.

Μολονότι χάθηκε ἔνα μέρος ἀπό τά προηγούμενα βιβλία, τό Somnium Scipionis διατηρήθηκε ἀκέραιο. Μ' αὐτό ἀσχολήθηκαν διάφοροι καὶ ἴδιας ὁ λόγιος συγγραφέας Μακρόβιος, ἀνθύπατος τῆς Ἀφρικῆς τό 410 μ.Χ., πού τό ὑπομνημάτισε (στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα μ.Χ.) σέ δυό βιβλία πού σώζονται καὶ πού περιέχουν διάφορες μαθηματικές καὶ ἀστρονομικές παρατηρήσεις καθώς καὶ νεοπλατωνικές θεωρίες.

Post autem apparatu regio accepti secundum in multam nos
tum produxit, cum seces uero nisi de Africano loquatur
omniisque eius nos tanta secum, et quod non satis memoriasat.
Deinde, ut enī lumen discenderet, que aliud videlicum, et qui ad
multam noctem vigilasse, atque quem oculis nocturnis campa-
zit et. hic nesciit certe ne ex hoc quod credebat leuit
It enim fuit, ut secundum secundum que nostri patiantur aliquod
in nomine tali, quod in nomine scribit. Namus, de quo videlicet
secundum videlicet hoc cogitata et laici. Alesanus de ratione
dicta forma, non invenimus enim eum quam ex ipsa erat notus
quoniam agnoscere non possumus, sed illi. Ados, magni, sicut
et omnes tuos, et tuas, quae dicam, trade memoriae.

Videlicet illi, quae patitur populi. Romani
per me reseruare, quae sunt non prius, quicquid est
autem Karthaginis, et cetera et plures delectantur
quidam loco, ad quod tu appropinquandum.

ΚΕΙΜΕΝΟ *

Cum in Africam venissem M'. Manilio consuli ad quartam I § 1 (9) legionem tribunus, ut scitis, militum, nihil mihi fuit potius, quam ut Masinissam convenirem regem, familiae nostrae iustis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex conlacrimavit aliquantoque post suspexit ad caelum et : Grates, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisque, reliqui Caelites, quod, ante quam ex hac vita migro, conspicio in meo regno et his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor ; itaque numquam ex animo meo descedit illius optimi atque invictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra re publica percontatus est, multisque verbis ultiro citroque habitis ille nobis consumptus est dies.

Post autem apparatu regio accepti sermonem in multam noctem produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur omniaque eius non facta solum, sed etiam dicta meminisset. Deinde, ut cubitum discessimus, me et de via fessum, et qui ad multam noctem vigilassem, artior quam solebat somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti ; fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet saepissime vigilans solebat cogitare et loqui) Africanus se ostendit ea forma, quae mihi ex imagine eius quam ex ipso erat notior ; quem ubi agnovi, equidem cohorrei, sed ille : Ades, inquit, animo et omitte timorem, Scipio, et, quae dicam, trade memoriae.

Videsne illam urbem, quae parere populo Romano coacta II § 3 (11) per me renovat pristina bella nec potest quiescere ? (ostendebat autem Karthaginem de excelso et pleno stellarum illustri et claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis paene miles.

* Σύμφωνα μέ τή στερεότυπη ἔκδοση τοῦ C. F. Müller, Lips. (Teubner).

Hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis hereditarium. Cum autem Karthaginem deleveris, triumphum egeris censorque fueris et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul absens bellumque maximum conficies, Numantiam excides. Sed cum eris curru in Capitolium invectus, offendes rem publicam consiliis perturbatam nepotis mei.

II § 4 (12) Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriae lumen animi, ingenii consiliique tui. Sed eius temporis ancipitem video quasi fatorum viam. Nam cum aetas tua septenos octiens solis anfractus reditusque converterit, duoque ii numeri, quorum uterque plenus alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota convertet civitas, te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus, ac, ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Laelius ingemuissentque vehementius ceteri, leniter arridens Scipio : St ! quaeso, inquit, ne me e somno excitetis, et parumper audite cetera.

III § 5 (13) Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto : omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruantur ; nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur ; harum rectores et conservatores hinc profecti huc revertuntur.

III § 6 (14) Hic ego, etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quae sivi tamen, viveretne ipse et Paulus pater et alii, quos nos extinctos arbitraremur. Immo vero, inquit, hi vivunt, qui e corporum vinculis tamquam e carcere evolaverunt, vestra vero, quae dicitur, vita mors est. Quin tu aspicis ad te venientem Paulum patrem ? Quem ut vidi, equidem vim lacri-

marum profudi, ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat.

Atque ego ut primum fletu represso loqui posse coepi, Quaeso, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam haec est vita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim deus is, cuius hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc aditus patere non potest. Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illius globum, quem in hoc templo medium vides, quae terra dicitur, iisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas vocatis, quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus, circulos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. Quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis nec iniussu eius, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum adsignatum a deo defugisse videamini.

Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, iustum etiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima est; ea vita via est in caelum et in hunc coetum eorum, qui iam vixerunt et corpore laxati illum incolunt locum, quem vides, (erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens) quem vos, ut a Graeis acceptis, orbem lacteum nuncupatis; ex quo omnia mihi contemplanti praeclerara cetera et mirabilia videbantur. Erant autem eae stellae, quas numquam ex hoc loco vidimus, et eae magnitudines omnium, quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat ea minima, quae ultima a caelo, citima a terris luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terrae magnitudinem facile vincebant. Iam ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam cum magis intuerer, Quaeso, inquit Africanus, quoque humi defixa tua mens erit? Nonne aspicis, quae in templo

veneris ? Novem tibi orbibus vel potius globis conexa sunt omnia, quorum unus est caelestis, extumus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus arcens et continens ceteros ; in quo sunt infixi illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni ; cui subjecti sunt septem, qui versantur retro contrario motu atque caelum ; ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iovis; tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis ; deinde subter medium fere regionem sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe luna radiis solis accensa convertitur. Infra autem iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. Nam ea, quae est media et nona, tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.

§ 10 (18) Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, Quid ? hic, inquam, quis est, qui compleat aures meas tantus et tam dulcis sonus ? Hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus inparibus, sed tamen pro rata parte [ratione] distinctis impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et acuta cum gravibus temperans varios aequaliter concentus efficit ; nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute sonent. Quam ob causam summus ille caeli stellifer cursus, cuius conversio est concitator, acuto et excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris atque infimus ; nam terra nona immobilis manens una sede semper haeret complexa medium mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus est ; quod docti homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi redditum in hunc locum, sicut alii, qui praestantibus ingenii in vita humana divina studia coluerunt.

Hoc sonitu oppletae aures hominum obsurduerunt ; nec est V § 11 (19)
 ullus hebetior sensus in vobis, sicut, ubi Nilus ad illa, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus, ea gens,
 quae illum locum adcolit, propter magnitudinem sonitus sensu
 audiendi caret. Hic vero tantus est totius mundi incitatissima
 conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint,
 sicut intueri solem adversum nequitis, eiusque radiis acies vestra
 sensusque vincitur. Haec ego admirans referebam tamen oculos
 ad terram identidem.

Tum Africanus : Sentio, inquit, te sedem etiam nunc homi- VI § 12 (20)
 num ac domum contemplari ; quae si tibi parva, ut est, ita vide-
 tur, haec caelestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu
 enim quam celebritatem sermonis hominum aut quam expeten-
 dam consequi gloriam potes ? Vides habitari in terra raris et an-
 gustis in locis et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vasta so-
 litudines interiectas, eosque, qui incolunt terram, non modo inter-
 ruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit,
 sed partim obliquos, partim transversos, partim etiam adversos
 stare vobis ; a quibus expectare gloriam certe nullam potestis.

Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam et VI § 13 (21)
 circumdatam cingulis, e quibus duos maxime inter se diversos et
 caeli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisse pruina
 vides, medium autem illum et maximum solis ardore torri. Duo
 sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistunt, ad-
 versa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus ; hic autem
 alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui vos
 parte contingat. Omnis enim terra, quae colitur a vobis, angus-
 tata verticibus, lateribus latior, parva quaedam insula est cir-
 cumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem Ocea-
 num appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit par-
 vus, vides.

Ex his ipsis cultis notisque terris num aut tuum aut cuius- VI § 14 (22)
 quam nostrum nomen vel Caucasm hunc, quem cernis, trans-
 cendere potuit vel illum Gangen tranatare ? Quis in reliquis ori-

entis aut obeuntis solis ultimis aut aquilonis austribe partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis cernis profecto quantis in angustiis vestra se gloria dilatari velit. Ipsi autem, qui de nobis loquuntur, quam loquentur diu?

VII §15(23) Quin etiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo [non] aeternam, sed ne diuturnam quidem gloriam adsequi possumus. Quid autem interest ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te,

VII §16(24) cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati sunt? qui nec pauciores et certe meliores fuerunt viri, praesertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit. Homines enim populariter annum tantum modo solis, id est unius astri, reditu metiuntur; cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint eandemque totius caeli discriptionem longis intervallis rettulerint, tum ille vere vertens annus appellari potest; in quo vix dicere audeo quam multa hominum saecula teneantur. Namque ut olim deficere sol hominibus extinguique visus est, cum Romuli animus haec ipsa in templo penetravit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad principium stellisque revocatis expletum annum habeto; cuius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam.

VII §17(25) Quocirca si redditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia sunt magnis et praestantibus viris, quanti tandem est ista hominum gloria, quae pertinere vix ad unius anni partem exiguum potest? Igitur alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dedideris nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum; suis te oportet inlecebris ipsa virtus trahat ad verum decus, quid de te alii loquantur, ipsi videant, sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille et angustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec umquam

de ullo perennis fuit et obruitur hominum interitu et oblivione posteritatis extinguitur.

Quae cum dixisset, Ego vero, inquam, Africane, siquidem VIII§18(26) bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia vestigiis ingressus patris et tuis decori vestro non defui, nunc tamen tanto praemio exposito emitar multo vigilanterius. Et ille : Tu vero emitere et sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc ; nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse, siquidem est deus, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et moderatur et movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus ; et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet.

Nam quod semper movetur, aeternum est ; quod autem motum adfert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod sese movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit ; quin etiam ceteris, quae moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo ; nam ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest ; nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde ; quodsi numquam oritur, ne occidit quidem umquam. Nam principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur ; id autem nec nasci potest nec mori ; vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsu moveatur.

Cum pateat igitur aeternum id esse, quod a se ipso moveatur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget ? Inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo ; quod autem

est animal, id motu cietur interiore et suo ; nam haec est propria natura animi atque vis ; quae si est una ex omnibus, quae sese moveat, neque nata certe est et aeterna est.

IX § 21 (29) Hanc tu exerce optimis in rebus ! sunt autem optimae curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit ; idque ociosus faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras et ea, quae extra erunt, contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. Namque eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt earumque se quasi ministros praebuerunt impulsuque libidinum voluptatibus oboedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam voluntantur nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis revertuntur. Ille discessit ; ego somno solutus sum.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

I

Περὶ ληψῆς: 'Ο Π. Κορνήλιος Σκυπίων ὁ Ἀφρικανός ὁ Νεώτερος διηγεῖται στούς φίλους του τῇ συνάντησή του μέ τό Μασσανάστη στήν Ἀφρική καὶ τά δσα εἰπώθηκαν γιά τό Σκυπίωνα Ἀφρικανό τόν Πρεσβύτερο, τόν παππού του. Μετά τή συζήτηση ἔπεσε νά κοιμηθεῖ κι είδε στόν ὄπτο του τόν παππού του.

§ 1. (9) *cum... venisset* ἀφοῦ ἦλθα (τό 149 π.Χ.) στήν ἀρχή τοῦ γ' Καρχηδονιακοῦ πολέμου, ὅταν πολιορκοῦνταν ἡ Καρχηδόνα. 'Ο Π. Κορνήλιος Σκυπίων Αἰμιλιανός ἀρχίζει τή διήγησή του. *Africam* μέ τή λέξη Africa σέ εὐρύτερη ἔννοια οι Ρωμαῖοι ἐννοοῦσαν τή Λιβύη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δηλ. τήν παλιά περιοχή τῆς Καρχηδόνας, ἐνῶ σέ στενότερη ἔννοια, ὅπως ἐδῶ, τή χώρα ἔξω ἀπ' αὐτήν πού είχε κάποτε ὑποταχθεῖ στούς Καρχηδονίους, ὅπως καὶ τή χώρα τῶν γειτονικῶν φυλῶν καὶ ἰδιαίτερα τήν ὀνομαζόμενη *Africa propria* (τώρα Τυνησία - Τύνης καὶ Τύνις). *M. Manilio* (κοίταξε τά προλεγόμενα σ. 104). *consuli* σύνδεσέ το μέ τό *tribunus*... *militum* (= *tribunus militaris*) στρατιωτικός χιλίαρχος κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ ὑπάτου. *ad quartam legionem tr. m.* χιλίαρχος τῆς τέταρτης λεγεώνας. Τῆς λεγεώνας ἀνώτατος ἀρχηγός ἦταν ὁ ὑπατος (*consul*) ἢ ὁ ὑπατικός χιλίαρχος (*tribunus consularis*), ἀλλά διοικητές (ἀξιωματικοί κατώτεροι) αὐτῆς ἦταν κυρίως οι χιλίαρχοι, ἔξι σέ κάθε μιά λεγεώνα, πού τή διοικοῦσαν δυό δυό μέ ἄλλαγή γιά δυό μηνες. *nihil mihi fuit potius quam ut... convenirem* = τίποτε καλύτερο δέν είχα παρά νά συναντήσω (τίποτ' ἄλλο δέ λαχτάρησα περισσότερο παρά νά συναντήσω. Τό *potius* (= *antiquius*) εἶναι οὐδέτερο συγχριτικοῦ τοῦ *potis*, e. *Masinius* κοίταξε προλεγόμενα σ. 105. *Familiae* δοτ. *justis de causis*, ἡ πρόθεση de ἔχει αἰτιολογική σημασία = γιά βάσιμους (σοβαρούς) λό-

γους. *ut = καθώς. senex*, 90 περίπου χρόνων. *senex, senis = γέροντας. conlacrimavit* ή πρόθ. *eum (con-) δείχνει ἔνταση. suspexit ad caelum* καὶ in caelum καὶ (μέ τροπική σημασία) ἀπλά caelum. *suspicio, -pexi, -spectum, ἐρε (γ)* βλέπω πρός τά πάνω (ἀναβλέπω). *grates... tibi ago... nobisque... quod... conspicio* = εύγνωμοσύνη χρωστῶ σέ σένα, καὶ σέ σᾶς, γιατί (εὐχαριστῶ σένα καὶ σᾶς γιατί). τό grates (ἀντί gratias) καὶ Caelites (ἀντί τοῦ caelestes = dii ή di) γιά νά δείξουν μεγαλοπρέπεια. 'Η ὅλη φράση, γενικά ποιητική, εἶναι παραμένη ἀπό κάποιον ποιητή. *summe sol... Caelites.* Τό summe (ἐδῶ μέ ἔννοια ὅχι τοπική, ἀλλά ήθική) = μέγιστε, ἀνώτατε· τό δέ Caelites (οὐσιαστ.) οἱ οὐράνιοι, θεοί τοῦ οὐρανοῦ (ὁ "Ηλιος καθώς καὶ ἡ Σελήνη καὶ τά ὑπόλοιπα ἀστέρια, πού στίς πολύ παλιές θρησκεῖες τά θεωροῦσαν θεότητες). *caelēs - caelitis* (κατά τό dives, divitis, πλούσιος). *antequam... migro* : χρησιμοποιήθηκε ὄριστική ὕστερα ἀπό τό antequam, γιατί ή πράξη χρονικά παρουσιάζεται σάν νά πρόκειται νά γίνει σύντομα. 'Ο Μασσανάσης εἶναι πολύ γέροντας καὶ προσπαθεῖ νά καταλάβουν οἱ ἄλλοι ὅτι σέ λίγο θά μεταβεῖ (migrare) σ' ἄλλον ὑπαρκτό τόπο *in meo regno et his tectis* ή πρόθεση in δέν ἐπαναλαμβάνεται, γιατί ή ὅλη φράση ἔχει μονάχα μιά ἔννοια = στ' ἀνάκτορα τοῦ βασιλείου μου (πού πρωτεύουσα είχε τήν Κίρτα, σήμερα Κωνσταντίνη). 'Η λ. *regnum* ἐδῶ = ή ὑποταγμένη στό βασιλιά χώρα μαζί μέ τούς κατοίκους της. *itaque (ἀντί ita ή adeo) = τόσο... illius... viri Σκιπίωνα* 'Αφρικανοῦ τοῦ Πρεσβύτερου (Maior). Τό illius μπῆκε καὶ γιά νά δείξει τή χρονική ἀπόσταση, ἀλλά καὶ γιατί φανερώνει ἔνταση. *ex animo* = ἀπό τή μνήμη μου. *memoria* = ἀνάμνηση. *de suo regno, κανονικά θά ἔπειρε νά τεθεῖ eius, ἀντί τοῦ suo. de re publica, γιά τήν πολιτεία* (σ' ἀντίθεση πρός τό de... regno). *ultra citroque* = ultro et citro = ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, κι ἀπό τά δυό μέρη, ἀμοιβαῖα. (= invicem). *multis verbis... habitis, ἀφοῦ εἰπώθηκαν πολλά (ἀφαιρ. ἀπόλυτη).* *nobis δοτ. τοῦ ποιητ. αἰτίου στό consumptus est, ἀλλά καὶ σάν δοτ. περιποιητική* (γιά μᾶς τούς ίδιους). *consumo, -sumpsi, -sumptum. -ἐρε (3).*

§ 2 (10) *Post autem = καὶ ὕστερα. accepti = ἀφοῦ φιλοξενήθηκαν. apparatu regio (ἀφαιρ. δργανική) = μέ βασιλική μεγαλοπρέπεια καὶ πλούσιο γεῦμα. sermonem produximus = παρατείναμε τή συζήτηση.*

in multam noctem = ad multam noctem = μέχρι τή βαθιά νύχτα.
cum... nihil nisi... loqueretur... meminisset : cum... nihil (ἐνν.
aliud) nisi = καί μολονότι γιά κανένα ἄλλο πράγμα δέ μιλοῦσε παρά
γιά τόν Ἀφρικανό καί θυμόταν (ἀνάφερε)... τό meminisset ὑπερσ.
ἄντι τοῦ παρατατικοῦ πού λείπει. eius facta... dicta οὐσ. = τίς πρά-
ξεις του... τά λόγια του. Χιαστά τό μέν facta (σέ Ἰσπανία καὶ Ἀ-
φρική τό 204 π.Χ.) ἀναφέρεται στό invictissimi, τό δέ dicta στό opti-
mi (§ 1). cubitum, ὅπτιο πού δηλώνει τό σκοπό μέρημα κινήσεως) =
γιά νά κοιμηθοῦμε. cūbo, -būi, -bitum -āre (1). ut... discessimus =
καθώς... ἀποχωρήσαμε, ἀποσυρθήκαμε (ό καθένας στό δωμάτιό του).
dis - cedo, -cessi - cessum - ēre (3). me... somnus complexus est,
προσωποποιεῖται, = μέρης ό ύπνος (ἀποκοιμήθηκα). complector -
plexus sum, (3). de via, ή πρόθεση de (propter) φανερώνει αἰτία
(ὅπως πιό πάνω § 1 justis de causis) στό fessum (παθ. μετοχή τοῦ
fatiscor). et qui... vigilassem = καὶ ἐπειδή ἔγώ (et ego qui = cum
ego) εἶχα ἀγρυπνήσει. artior (= arctior) quam solebat = βαθύτερος ἀπό
τό συνηθισμένο (quam solebat = solito ή παρά τή συνήθειά του). soleo,
solutus sum (2) ήμιαποθ. hic mihi... Africanus se ostendit = τότε
(= hic) μοῦ φανέρωσε τόν έαυτό του (φανερώθηκε) ό Ἀφρ. ostendo,
-tendi, -tentum, ēre (3). equidem = πραγματικά. fere ἐδῶ = γενικά,
συνήθως (plerumque, vulgo). fit... ut... pariant = συμβαίνει ώστε...
νά γεννοῦν. pario - peperi, -partum, ēre (3). cogitationes = οἱ σκέ-
ψεις. sermones = διμιλίες, λόγια. scribit Ennius (γράφει) ἀναφέρει ό
Ennius. Ἐδῶ ύπονοεῖ ό Κικέρων τούς στίχους τοῦ Ἐννία, πού θυμή-
θηκε καὶ ό Βιργίλιος (Aἰν. 2, 270) :

in somnis mihi visus Homerus adesse poëta
hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo.

Ο "Ἐννιος γεννήθηκε τό 239 π.Χ. στήν πόλη Ρωδιές τῆς Καλα-
βρίας. Ἡταν ἐθνικός ποιητής τῶν Ρωμαίων. *de quo δηλ.* Homēro.
videlicet = δηλαδή (ειρωνικά), *vigilans* = ἀγρυπνώντας. *cogitare* =
νά διαλογίζεται (νά θυμάται). *ea forma, ἀφαιρ. ex imagine eius* =
ἀπό τήν εἰκόνα του. Τίς εἰκόνες πού ἥταν ἀπό κερί κι εἶχαν σχῆμα προ-
σωπείου τίς τοποθετοῦσαν στό δόνομαζόμενο atrium μέσα σέ ζύλινους
μικρούς ναούς (armaria). Κάτω ἀπ' τίς εἰκόνες ύπηρχε ἐπιγραφή ή
ύπογραφή (titulus) μέτον μα αύτῶν τῶν ἀρχόντων, πού εἶχαν τό

δικαίωμα γι' αὐτό (ius imaginum). *ex imagine eius quam ex ipso erat notior.* Ό νεωτερος Ἀφρικανός ήταν πολύ μικρός ἀκόμα, ὅταν πέθανε (183 π.Χ.) ὁ νικητής τοῦ Ἀννίβα. *quem = hunc autem = τοῦ-τον δέ. agnouī = ἀναγνώρισα. agnosco, agnōvi, -agnitum -ere (3). cohorriū ρ. cohorresco, -horrūi, -ere = ἀνατριχιάζω, φοβοῦμαι. sed ille... inquit ἀλλά ἔκεῖνος... εἶπε. ades (προστακτ. τοῦ adsum) animo et omittē (= depōne) timorem = πάρε θάρρος καὶ διῶξε τό φόβο σου, μή φοβᾶσαι. Τό ἔνα ἐπεξηγεῖ τό ἄλλο. Τό animo (ἢ animis) εἰναι σέ πτώση δοτική. trade = manda ἢ committe. = memoriae (δοτ.) = στή μνήμη τῶν μεταγενέστερων. quae dicam = ὅσα θά πῶ, τά λόγια μου.*

II

Περί ληψης : Τό φάντασμα τοῦ παπποῦ προφητεύει στόν ἐγγόνο τον για τή μελλοντική δόξα του καὶ τό τραγικό του τέλος.

§ 3 (11) *illam urbem = Karthaginem. parere coacta... per me = πού ἀναγκάστηκε ἔξαιτίας μου νά ὑπακούει (νά εἰναι πειθήνια).* Ἀνάμεσα στούς ὄρους τῆς εἰρήνης, ὅταν νικήθηκαν οἱ Καρχηδόνιοι στή Ζάμα τό 202 π.Χ., ήταν ἡ καταβολή γιά 50 χρόνια εἰσφορῶν (κάθε χρόνο καὶ μιᾶς), συνολικά 10.000 ταλάντων, καὶ ἡ ὑποχρέωση νά μήν κηρύξουν ποτέ τόν πόλεμο στήν Ἀφρική ἢ ἔξω ἀπ' αὐτή χωρίς τήν ἀδεια τῆς Ρωμ. Συγκλήτου. *cōdo, -cōēgi, -cōactum, -ere (cum + ago = ὁδηγῶ μαζί) = ἀναγκάζω. pareo, -rūi (2). populo Romano δοτ. renovat : στήν πραγματικότητα αἰτία τοῦ γ' Καρχηδονιακοῦ πολέμου ήταν ἡ Σύγκλητος, πού ζητοῦσε τήν διλοκληρωτική καταστροφή τῶν Καρχηδονίων, καὶ ὁ Μασσανάσης, πού τούς ἐνοχλοῦσε ἀκατάπαυστα μέ λεηλασίες. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ὅμως τό 187 π.Χ. ζήτησαν νά καταβάλουν σέ μιά δόση τό ὑπόλοιπο τοῦ χρέους τους, γιά νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τή φορολογική ταπείνωση. pristina (pristīna) bella δηλ. τοῦ α' (264 - 241 π.Χ.) καὶ β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου (218 - 201 π.Χ.). quiescere = νά ἡσυχάσει, νά εἰρηνεύσει. quiesco, quievi, -ere (3). ostendebat autem = καὶ ἔδειχνε. Τό autem ἐδῷ δέν εἰναι σύνδεσμος ἀντιθετικός, ἀλλά εἰσάγει μιά παρένθεση. Μεταφράζεται πιό καλά μέ τό ἀπλό «καί»... Κατά τό Μακρόβιο ὁ Σκιπίων βρίσκεται στό γαλαξία (orbis lacteus ἢ locus*

plenus stellarum γεμάτος ἀστρα), ὅπου σύμφωνα μέ τούς Πυθαγορέίους ἦταν ἡ ἔδρα τῶν ψυχῶν τῶν ἡρώων. ostendo -ndi -ostentum καὶ ostentatum (3) δείχνω. et... illustri et claro quodam loco = καὶ φωτεινοῦ (ἀφοῦ ἦταν γεμάτος ἀπό ἀστρα) καὶ (έπομένως) κάποιου λαμπροῦ τόπου. ad quam... oppugnandam... γερουνδιακή ἔλξη = γιά τήν πολιορκία τῆς ὅποιας (πόλεως) ...paene miles τό ἐπίρρ. paene (= σχεδόν) ἐδῶ σάν ἐπίθετο = (σάν) ἀπλός στρατιώτης. Τό miles συνεκδοχικά = miles gregarius (= ἀπλός στρατιώτης). 'Ο βαθμός τοῦ tribunus militum, πού εἶχε, ἦταν ὁ κατώτατος τῆς στρατιωτικῆς ἴεραρχίας. nunc hoc biennio = τώρα... στά ἐρχόμενα δυό χρόνια. Τό hoc biennio σ' ἄκρα ἀντίθεση μέ τό nunc. consul = ὕπατος (ὄντας). Στή lex Villia annalis (181 - 180 π.Χ.), πού καθόριζε τήν ἀπονομή τῶν τιμῶν, ὁ νεώτερος Σκιπίων ἐκλέχθηκε ὕπατος νωρίτερα ἀπό τό κανονικό, σέ ἡλικία 37 χρονῶν (147 π.Χ.). cognomen δηλ. τό ἐπώνυμο τοῦ Ἀφρικανοῦ. tibi (στό Σκιπίωνα τό Νεώτερο). per te partum (σ' ἀντίθεση πρός τό adhuc [= μέχρι τώρα]. hereditarium = κληρονομική, σύμφωνα μέ τήν κληρονομιά. a nobis = a me = ἀπό μέ (τόν πάππο σου) [Σκιπίωνα τόν Πρεσβύτερο]). cum... deleveris (τετελ. μέλλ.). . . . diligere = ὅταν θά ἔχεις καταστρέψει. (ὅταν θά καταστρέψεις)... θά ἐκλεγεῖς (diligere = deligeris, β' ἐν. μέλλ. δριστ. τῆς παθητ. φωνῆς). censor (τό 142 π.Χ.). triumphum, στό τέλος τοῦ 146 π.Χ. legatus, ὁ Κικέρων ἀλλοῦ λέει ὅτι ἡ πρεσβεία αὐτή προηγήθηκε ἀπό τήν τιμητεία. iterum = γιά δεύτερη φορά, πάλι (γιά τόν πόλεμο ἐνάντια στή Nouμιδία παρά τόν ἀπαγορευτικό νόμο τοῦ 151 π.Χ. : ne quis iterum consul fieret). consul, κατηγορούμ. (τό 134 π.Χ.). absens (ἄν καί) ἀπών (δέν παραστάθηκε, δέν ὑπέβαλε ὑποψηφιότητα. 'Ο Σκιπίων, δπως λέει ὁ Βαλέριος Μάξιμος, πήγε στό πεδίο τοῦ "Αρεως γιά νά ὑποστηρίξει τήν ὑποψηφιότητα τοῦ συγγενοῦς του Φαβίου, πού ζητοῦσε νά γίνει Ταμίας, καὶ (ὁ Σκιπίων) ἐκλέχθηκε γιά δεύτερη φορά ὕπατος. maximum = καταστρεπτικό, μακρό (διάρκεσε ἀπό τό 141 - 133 π.Χ.). Numantiam excides τό 133 π.Χ. 'Η πρόταση αὐτή ἀσύνδετη καὶ σέ παράταξη ἐπεξηγεῖ τήν προηγούμενη = δηλ. θά... excindo (exscindo), -scidi, -scissum -ere (3). cum eris currū (ἀφαιρ. ὄργαν.). in Capitolium invectus = ὅταν θά ἔχεις εἰσέρθει (θά εἰσέρθεις) μέ θριαμβευτικό ἄρμα στό Καπιτώλιο. offendes rem publicam consiliis (ἀφαιρ. ὄργαν.) μέ τίς σκέψεις, τά φιλόδοξα σχέδια (μέ τή

μεταρρύθμιση τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου), ἔξαιτις τῆς κληρονομιᾶς στὸ Ρωμ. λαό τοῦ βασιλιὰ τῆς Περγάμου Ἀττάλου τοῦ Γ' πού εἶχε πεθάνει. offendo, -fendi -fensum, -ere = βρίσκω, πετυχαίνω. *nepotis mei* = τοῦ ἐγγονοῦ μου (Τιβ. Γράφχου, γιοῦ τῆς θυγατέρας του Κορνηλίας).

§ 4. (12). *hic* (ἐπίρρ.) = τότε (στό σημεῖο αὐτό, ἐδῶ). *ostendas oportebit* ('Η ύποτ. ostendas μέ τό oportet χωρίς τό ut) = θά πρέπει νά δείξεις. *patriae* δοτ. *lumen animi, ingenii consiliique tui*: ἡ μεταφορά αὐτή στή νέα ἑλληνική ἀποδίδεται μέ τό ἐπίθετο «ὅλος» = ὅλο σου τό θάρρος, ὅλο σου τό πνεῦμα, ὅλη σου τή σύνεση. *sed eius temporis... fatorum viam.* 'Η γεν. temporis ἔξαρταται ἀπό τό fatorum. 'Ο συζητητής γιά μιά στιγμή σώπασε, μέ τή σκέψη του στό μέλλον, κατάπληκτος ἀπ' τήν ἀντίθεση πού διακρίνει στή μοίρα τοῦ ἐγγονοῦ του. *ancipitem* = ἀβέβαιη, ἀμφίβολη (ἐπικινδυνη). *anceps, ancipitis. quasi* = ut ita dicam (γιά νά πῶ ἔτσι ή κατά κάποιο τρόπο). 'Ο Σκι-πίων βρέθηκε στό κρεβάτι του νεκρός (129 π.Χ.) κάτω ἀπό μυστη-ριώδεις συνθῆκες, ἔχοντας στό πλευρό του σημειώματα τοῦ λόγου, πού, δπως εἶχε δηλώσει, θά ἐκφωνοῦσε στή Σύγκλητο ἐκθέτοντας τήν πολι-τική του θέση πάνω στό ἀγροτικό ζήτημα. *cum converterit* (= con- ficerit) *duoque ii numeri confecerint* = ὅταν θά ἔχει διατρέξει (δια-νύσει) καί οἱ... θά ἔχουν συμπληρώσει (ὅταν θά συμπληρώσουν) *se- ptenos octiens solis anfractus redditusque* ὅκτω ἐπί ἑπτά κύκλους ή ἐπαναφορές τοῦ ἡλιου. Τό ἀριθμητ. ἐπίρρ. πολλαπλασιάζει τό διανεμη- τικό (= $7 \times 8 = 56$ χρόνια). *solis anfractus* (ἡ λέξη anfractus = κύκλος, σπειροειδής κίνηση). Είναι σύμφωνα μέ τό φαινόμενο ή τροχιά τοῦ ἡλιου πάνω στήν ἐκλειπτική, ὥσπου νά φτάσει στά ἡλιοστάσια (τροπές ή σημεῖα τῶν τροπῶν), ὅπότε ἔχει τήν πιό μεγάλη του ἀπόκλι- ση δηλ. 23° καί $27'$ ἀπό τόν οὐράνιο Ἰσημερινό. Τά ἡλιοστάσια είναι δύο, τό χειμερινό τῆς 21 Δεκ. (bruma) καί τό θερινό τῆς 21 Ιουνίου (colstitium). 'Ο ἡλιος στήν ἐκλειπτική ἀνέρχεται ἀπό τό N. ήμισφαί- ριο (χειμ. ἡλιοστάσιο) στό βόρειο (θερ. ἡλιοστ.) περνώντας ἀπό τόν Ἰσημερινό (έκαιρη Ἰσημερία aequinoctium vernum), στή συνέχεια κατεβαίνει στό N. ήμισφαίριο περνώντας ἀπό τόν Ἰσημερινό (φθινοπω- ρινή Ἰσημερία aequinoctium autumnale). 'Η πρώτη φάση τῆς ἀνό- δου ἀντιστοιχεῖ στό χειμώνα καί τήν ἄνοιξη, ή δέ ἄλλη τῆς καθόδου στό θέρος καί τό φθινόπωρο. 'Η κίνηση ἀπό τό θερινό ἡλιοστάσιο στό

χειμερινό φαίνεται ἀντίστροφη τῆς ἄλλης καὶ τοῦτο τὸ φανερώνει ἡ λ.
reditus καὶ *converterit*. Ἐπομένως ἡ ὅλη φράση : *septenos octiens*
solis anfractus reditusque convertit (= *convertendo conficit*) =
 συμπληρώνει 56 περιστροφές τοῦ ἥλιου (δῆλ. 56 χρόνια). Ἀπό τὰ πα-
 ραπάνω γίνεται φανερό ὅτι δέ φαίνεται νά βρίσκεται ὁ ἥλιος κατά τὸ
 θερινό ἥλιοιστάσιο στὸν ἀστερισμὸν τοῦ Καρκίνου ἡ κατά τὸ χειμ. στὸν
 ἀστερισμὸν τοῦ Αἰγύκερω, ἀλλά ἀντίθετα ἡ γῆ. *duoque ii numeri* δῆλ.
 ὁ 7 καὶ ὁ 8. *plenus* = τέλειος. Ἐδῶ θυμούμαστε τίς Πυθαγόρεις διδα-
 σκαλίες, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες οἱ ἀριθμοὶ 7 καὶ 8 νομίζονταν τέλειοι
 (πλήρεις). *alter altera de causa*: ὁ καθένας γ' ἄλλη αἰτίᾳ, π.χ. ὁ
 7 γιατὶ ἀποτελεῖται ἀπό μονό (ἀρσενικό) καὶ ζυγό (θηλυκό) 1 + 6
 ἢ 2 + 5 ἢ 3 + 4, καὶ ὁ 8 γιατὶ εἶναι ὁ πρῶτος κύβος, πού ἔχει τρεῖς
 ἴσες καὶ κανονικές διαστάσεις (μῆκος, πλάτος, ὕψος $2 \times 2 \times 2$). Γε-
 νικά ἐκτός ἀπ' τοὺς λόγους αὐτούς ἀναφέρονται κι' ἄλλοι. *habetur* =
 θεωρεῖται, νομίζεται. *circuitu naturali* = μέ τῇ φυσικῇ περίοδο.
summam νοεῖται *anfractuum redituumque solis (annorum)* *tibi fatalem*. Τό καθορισμένο (ἀπό τὴν μοίρα) γιά σένα ποσό (χρόνων)
 δῆλ. τά 56 χρόνια τῆς ζωῆς σου. *se... convertet* θά στραφεῖ (τό 130
 π.Χ.). Ὁ Π. Σκιπίων εἶχε τότε στὴν Ρώμη μεγάλη ἀξία καὶ ἀποτε-
 λοῦσε τὸ κέντρο στὴ διαμάχῃ τῶν κομμάτων. *omnes boni* = ὅλοι οἱ
 καλοί (αὐτοὶ πού εἶχαν τά ἔδια μέ τὸ Σκιπίωνα πολιτειακά φρονήματα
 (σ' ἀντίθεση μέ τοὺς κακούς, τοὺς ἐπαναστάτες). *te - te* σχῆμα ἐπα-
 ναφορᾶς. *socii... Latini*. Αὐτοὶ ἐπειδὴ ἦταν κύριοι μεγάλων κομματῶν
 γῆς καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπαν νά φθάνει ἡ καταιγίδα, στηρίχτηκαν στὸν Π.
 Σκιπίωνα, πού ἔτσι προκάλεσε τήν ὀργή τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐναντίον
 του. *nittatur* (ὑποτ. τοῦ ἀποθ. *nitor*, *nixus* ἢ *nitus sum*, 3) στηρίζεται,
 μπορεῖ νά στηριχθεῖ. *ne multa (dicam) ὑποτακτ.* = γιά νά μήν πῶ
 πολλά, μ' ἔνα λόγο. *dictator... oportet* = σάν δικτάτορας πρέπει νά
 (κοίταξε πιό πάνω *ostendas oportebit*). Ἀποδόθηκε στὴ Σύγκλητο
 ἡ πρόθεση νά καταστήσει τὸ Σκιπίωνα δικτάτορα γιά νά καταπράσνει
 τά πάθη καὶ νά ἀναδιοργανώσει τήν ταραγμένη πιά πολιτεία. *si impias*
manus propinquorum effugeris (τετ. μέλλ.). οἱ ὑπόνοιες στράφηκαν
 ἐναντίον τῆς τριανδρίας (*tresviri agris dividundis*) δῆλ. τοῦ Κάρβωνα,
 τοῦ Φλάκκου καὶ τοῦ Γ. Γράκχου, ἀκόμα τῆς Κορνηλίας, μητέρας τῶν
 Γράκχων καὶ τῆς Σεμπρωνίας, ἀδερφῆς τῶν Γράκχων καὶ γυναικας
 τοῦ δολοφονημένου. Ἄνακρισεις δέν ἔγιναν. Ἡ Σύγκλητος δέν ἐνδια-

φέρθηκε. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἀσπονδος ἔχθρος του Καικίλιος Μέτελλος στέλνοντας τούς γιούς του στήν αηδεία τοῦ Σκιπίωνα Αἰμιλιανοῦ εἶπε «ite, filii, celebrate exsequias, numquam maioris civis funus videbitis». hic (ἐπίρρ.) τότε (στό σημεῖο αὐτό τῆς ἀφηγήσεως). cum exclamasset ingemisentque (ρ. ingemisco, ingemui, 3) ὅταν ἀνέκραξε καὶ ἀναστέναξαν, ὁ Λαίλιος (κοίταξε προλεγόμενα σ. 105) στό ἄκουσμα τῶν λόγων αὐτῶν χραύγασε, οἱ ἄλλοι (Φίλων, Μόρμυιος, Τουβέρων, Ρούφος Σκαιόλας, Φάννιος, κοίταξε προλεγόμενα σελ. 104) ξέσπασαν σέ δάκρυα, ἐνῶ ὁ Σκιπίων, γελώντας μαλακά, παρακαλεῖ νά σωπάσουν. st. (ἐπιφώνημα σιωπῆς, πρβλ. τό δικό μας σούτ! «σωπάστε, σιωπή!»). parumper = γιά λίγο (ἀκόμα). cetera = τά ὑπόλοιπα, τή συνέχεια (τῶν λόγων Σκιπίωνα τοῦ Πρεσβύτερου).

III

Περί ληψης: Γιά νά τοῦ δώσει θάρρος τοῦ ἀποκαλύπτει τά μυστήρια τῆς ἄλλης ζωῆς καὶ τῆς εὐτυχίας, πού βρίσκουν ἐκεῖνοι πού ἔγιναν ἄξιοι τῆς Πατρίδας. Παρουσιάζεται ἀκόμα καὶ ὁ φυσικός του πατέρας Παῦλος Αἰμίλιος. Γιατί ἀπαγορεύεται ἡ αὐτοκτονία. Θεϊκή ἡ καταργωγή τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ο Γαλαξίας εἶναι κατοικία τῶν ἐνάρετων, τῶν δικαίων καὶ τῶν φίλων τῆς πατρίδας. Ἡ μικρότητα τῆς γῆς σέ σύγκριση μέ τ' ἀστέρια.

§ 5 (13). quo = ut eo. Τό quo χρησιμοποιεῖται μπροστά ἀπό συγχριτικό. alacrior = πιό θαρραλέος (πιό ἐνεργητικός). ad... tutandam r.p. γιά τή διαφύλαξη τῆς πολιτείας (γερουνδιακή ἔλξη). sic habeto = μάθε τοῦτο, νόμιζε τυῦτο ὡς βέβαιο, ὅτι... (τό habeo ἐδῶ = puto = νομίζω καὶ γι' αὐτό χησιμοποιήθηκε προστακτ. μέλλοντα [πρβλ. scito, memento]. certum... ἡ συντ. : ...certum locum (ὑποκ. esse in caelo definitum (κατηγ.) omnibus (δοτ.) qui... ubi... fruantur = ὅτι ὑπάρχει σταθερός τόπος στόν οὐρανό, προορισμένος γιά κείνους πού (γιατί αὐτοί qui... conservavērint... auxerint [ὑποτακτ. αἰτιολογικές]). ubi... fruantur (ὑποτακτ. τοῦ ἀποθ. fruor, fructus sum, 3), ὅπου μποροῦν νά ἀπολαύσουν. beati = εὐτυχισμένοι «μακάριοι» (δηλ. ἀνάμεσα σ' ὅλα τά ἀγαθά πού παρέχει ἡ ἐσωτερική γαλήνη, ἀπαλλαγμένοι ἀπό κάθε ἀσχολία). aevum = vita. nihil est principi deo... acceptius

quam = τίποτε δέν είναι στόν ἀνώτατο θεό... πιό ἀρεστό (εὐπρόσδεκτο) παρά... *principi deo* = στόν ἄρχοντα (ἀνώτατο) θεό· είναι δὲ πιό μεγάλος θεός στόν Πλατωνικό διάλογο Τίμαιο πού λέει στούς ἄλλους κατώτερους θεούς : «θεοὶ θεῶν ὃν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων». *quod quidem in ferris fiat* (ἀναφ. περιοριστική πρόταση) = (τίποτε) πού τουλάχιστον γίνεται στή γῆ (στόν κόσμο τοῦτο). 'Η λ. terra στόν ἔνικό ἀριθμό σημαίνει τή γῆ, συγκεκριμένα (π.χ. terrae motus), η κάθε (μιά) χώρα (π.χ. in hac terra) η τήν ξηρά (σ' ἀντίθεση μέ τη θάλασσα π.χ. terra ac mari, terrā marīque)· στόν πληθυντ. ἀριθμό σημαίνει μία ξεχωριστά ἀπό τίς χῶρες τῆς γῆς καὶ τόν ἴδιο τόν κόσμο, τήν οἰκουμένη. *concilia coetusque hominum iure sociati*, οἱ ἐπίσημες καὶ ἀνεπίσημες συγκεντρώσεις τῶν ἀνθρώπων, νόμιμα συγκροτημένες (iure sociati). Δίκαια ἐπομένως λέγεται : ubi societas ibi jus καὶ θεωρεῖται τό jus et aequitas σάν τά vineula civitatis (οἱ δεσμοί πού συγκρατοῦν τήν πολιτεία). *concilium* = συνάθροιση πού ἔγινε γιά κάποιο δημόσιο σκοπό· *coetus* = συνάθροιση προσώπων πού ἔγινε μέ τή θέλησή τους (γιά κάποιο σκοπό). *quaes* σέ ἔλξη πρός τό civitates ἀντί qui (concilia coetusque hominum jure sociati). Πρβλ. § 7 : *quaes* terra dicitur καὶ *quaes* sidera et stellas vocatis, § 13 : *quem oceano* appellatis. *civitates*. Μέσα στήν πολιτεία ὑπάρχει ὁ σκοπός τοῦ ἀνθρώπου, γιατί ἔξω ἀπό αὐτή δέν ἔχει πιά θέση προκειμένου νά ἔκτελέσει τό καθῆκον του ἀπέναντι στόν ἔωτό του, ἀπέναντι στόν πλησίον καὶ ἀπέναντι στόν ἀνώτατο θεό. Γιά τοῦτο στόν θεό αὐτόν είναι εὐχάριστες οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες, καθώς καὶ κεῖνοι πού τίς καθοδηγοῦν καὶ τίς σώζουν. (harum rectores et conservatores). *hinc profecti huc revertuntur* : ἀπό κεῦ (ἀπό τά ἀστρα) ἀφοῦ ξεκίνησαν, ἐκεῦ (στά ἀστρα) ἐπιστρέψουν. (proficiscor, profectus sum, 3): είναι ἐπίδραση τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας γιά τήν προῦπαρξή τῶν ψυχῶν στά ἀστρα, πρίν νά ἔνωθοῦν μέ τό σῶμα. Σύμφωνα μέ τή λαϊκή ἀντίληψη, πού είναι ἵδια στίς ιταλοελληνικές θρησκείες, οἱ ψυχές αὐτῶν, πού κυβέρνησαν καλά τά δημόσια πράγματα, ὅταν ἀπαλλαγοῦν ἀπό τό σῶμα, ἐπιστρέψουν στούς οὐράνιους χώρους, σάν στήν πραγματική τους πατρίδα. 'Ο Κικέρων στούς Τουσκουλανούς (I, 17 - 20) λέει δτί οἱ ψυχές είναι μέρος τῆς θείας οὐσίας πού ἔχει διασκορπισθεῖ στόν κόσμο. Τίς ἵδιες ἕδεις ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Βιργίλιος (Αἰν. σ. 724 ἔξ.). 'Ο Σενέκας (ερ. 86,1), μιλώντας γιά τό Σκιπίωνα λέει : animum eius in caelum,

ex quo erat, rediisse persuadeo mihi (πείθω τὸν ἔαυτό μου, πείθομαι). revertor, reverti, (reversus sum), 3.

§ 6 (14) *hic ego = τότε ἐγώ. quam... a meis = δόσο* (ἀπό τό φύβο) ἐκ μέρους τῶν δικῶν μου. *quaesivi... viveretne ipse = τόν ρωτησα... ἀν ὁ ἵδιος ζεῖ* (ὁ Ἀφρικανός πού συζητοῦσε μαζί του ἢ εἶναι κάποια σκιά). *vivo - vixi - victum - ēre* (3). *extinctos (esse)*. (ρ. extinguor, extinctus sum, 3). *quos... arbitraremur : πού (τούς όποιους) νομίζαμε* μπῆκε ύποτακτ., γιατί ἡ ἀναφορική πρόταση εἶναι μέρος σκέψεως οὐσιαστικό, σκέψεως πού ἔχει ἐκφρασθεῖ μέ ύποτακτ. (*viveret*). *immo vero... hi vivunt* (μέ ρωτᾶς, ἀν ζοῦν καὶ ἀπαντῶ) : ναί, βέβαια αύτοί ζοῦν πραγματικά (ζοῦν τὴν ἀληθινή τους ζωή). *qui... evolaverunt*. Πλατωνικός τρόπος ἐκφράσεως· τό σῶμα εἶναι «φυλακή, τάφος τῆς ψυχῆς» καὶ ὁ θάνατος εἶναι «ἀλύτρωση (ἀπαλλαγή) καὶ χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα» Φαιδ. 67 Δ. Γοργ. 493 Α. *vestra... vita... mors est*. 'Ο Κικέρων ἀλλοῦ λέει : haec quidem vita mors est. 'Ο Ἡράκλειτος ἐπίσης. «ὅτε μὲν ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ὑμῶν τεθνάναι... ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν τὰς ψυχὰς ἀναβιοῦν καὶ ζῆν» *quin tu aspicis...* (ἐρώτηση προτρεπτική) = γιατί (λοιπόν) δέν παρατηρεῖς.; παρατήρησε. ascicio, -spexi, -spectum, 3. *venientem μτχ. κατηγορημ. quem = hunc autem = αὐτόν δέ. equidem... ille autem = ἐγώ βέβαια... ἀλλά ἐκεῖνος (ἀντίθετα ἐκεῖνος)*. *vim lacrimarum = ἄφθονα δάκρυα (ποτάμι ἀπό δάκρυα)*. *fleto prohibebat (παρατ. ἀπόπειρας) = προσπαθοῦσε νά μέ ἐμποδίσει νά κλαίω (μού ἔλεγε νά μήν κλαίω)*. *fleo - flēvi - flētum (2) prohibeo, -būi, -bitum, 2.*

§ 7 (15) *ut primum... loqui posse coepi = καθώς γιά πρώτη φορά (= ubi primum, simul ac) ἄρχισα νά μπορῶ νά μιλῶ (ἡταν σέ μένα δυνατό)*. *loquor - locūtus sum 3. fletu represso (ἀφαιρ. ἀπόλ.)* ὅταν σταμάτησα τά δάκρυα. *reprimo, -pressi, -pressum, 3. inquam (εἴπα) μέ σημασία παρακμ. sanctissime (ύπερθ. τοῦ sanctus μετοχή τοῦ sancio, πού ἔγινε ἐπίθετο) = πολύ σεβαστέ. haec αὐτή (στόν οὐρανό) vita = ἡ (ἀληθινή) ζωή. ut Africanum audio dicere, ἐπομένως δέ γνώριζε αύτός τήν (Πυθαγόρεια, Στωική καὶ τῆς Ἀκαδημίας) διδασκαλία, πού εἶχε διαδοθεῖ στή Ρώμη στίς ἀρχές τοῦ τελευταίου π.Χ. αἰώνα καὶ τήν πρώτη της ἐκφραση βρίσκουμε στά συγγράμματα*

τοῦ Κικέρωνα. 'Η γῆ δέν είναι πιά ἐπαρκής γιά τόν ἀνθρώπο. 'Η ζωή στή γῆ δέν είναι τό ὑπέρτατο ἀγαθό, διάθαντος δέν είναι τό πιό μεγάλο κακό. 'Η γῆ δέν είναι τό πᾶν κι οὕτε μποροῦμε νά ποῦμε πώς ἔξω ἀπό αὐτή δέν ὑπάρχει τίποτε. 'Από τίς φιλοσοφικές ἔκεινες ἀντιλήψεις τῆς Στοᾶς καί τῆς Ἀκαδημίας ἀναπτήδησε, ριζώθηκε βαθιά μέ τό λόγο τοῦ Θεανθρώπου ή νέα θρησκεία, πού παρουσιάζει τόσα στοιχεῖα ἐπαφῆς μεταξύ τοῦ ἔθνικοῦ (εἰδωλολάτρη) Κικέρωνα καί τῶν Χριστιανικῶν δογμάτων. *quid moror...?* γιατί; (πούς είναι διάλογος πού...;) *in ter- rīs*, κοίταξε πιό πάνω § 5. *quin... proprio* = γιατί δέν... σπεύδω; (ἢ σπεύσω νά...). *huc* = σ' αὐτό τόν τόπο. 'Η διδασκαλία τῆς Στοᾶς δεχόταν τήν αὐτοκτονία (πρβλ. «εὐλόγω ἔξαγωγῇ») ἀλλά δι Κικέρων ἔδω τήν ἀρνεῖται. *non est ita* (κατά λέξη = δέν είναι ἔτσι = ὅχι δά, ὅχι, ὅχι!! (δέν μπορεῖς νά τό κάμεις) κοίταξε καί πιό κάτω : *in cu- stodiā corporis. ille* δι πατέρας. *nisi... te custodiis* (ἀφαιρ.) *liberaue- rit...* ἂν δέ θά σ' ἔχει ἐλευθερώσει ἀπό τά δεσμά (ὅμοιες θεωρίες ὑπῆρ- χαν στούς Πυθαγόρειους· πρβλ. καί Πλατ. Φαίδ. 62 B). *templum* ἔδω = τόπος στόν οὐρανό (օὐράνιος), πού τό μάτι μας φθάνει (περι- κλείνει), τό στερέωμα. *cuius est* = στόν ὅποιο ἀνήκει (πού τοῦ ἀνήκει). *quod conspicis*, ἀνάπτυξη τοῦ templum. *huc*, σύνδεσέ το μέ τό adi- tūs. *aditus patere non potest* : δέν είναι κατορθωτή ή προσέλευση. *hac lege... qui tuerentur* = μ' αὐτό τόν ὄρο (τήν προϋπόθεση)... γιά νά παρατηροῦν καί νά θαυμάζουν αὐτοί (*qui = ut ii*). Θάπρεπε νά τεθεῖ tueantur, ἀλλά δι Κικέρων χρησιμοποίησε παρατ., γιά νά τρα- βήξει τήν προσοχή τοῦ ἀναγνώστη στό σκοπό τοῦ θεοῦ καί στό χρόνο τῆς δημιουργίας. *tueor - tutatus sum*), 2. *illum globum* = ἔκεινη (τή γήινη) σφαίρα. *medium* : Σύμφωνα μέ τίς ἀστρονομικές ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων, μέχρι τά χρόνια τοῦ Κοπερνίκου ή γῆ βρισκόταν ἀκίνητη στό κέντρο τοῦ σύμπαντος· ἀλλά δι Αρίσταρχος ἀπό τή Σάμο, πρόδρομος τοῦ Κοπερνίκου, διατύπωσε τήν ἀποψή ὅτι τό σύστημα είναι ἡλιοκεντρι- κό (280 π.Χ.) *quaes terra dicitur.* τό quaes σ' ἔλξη πρός τό *terra* ἀντί *qui* (= *globus*). πρβλ. πιό πάνω § 5 : *quaes civitates. eisque animus...* καί (γιά τό σκοπό αὐτόν) *ψυχή* (δόθηκε)... *ex... ignibus* (πού προέρχεται ἀπό...): Οἱ Στωικοὶ θεωροῦσαν τήν *ψυχή* (πύρινο πνεῦμα) (= *inflammata anima*, Κικ.). ὅτι τά ἀστρα ἤταν φωτιές καί, ψυχή ἐπίσης, ἀφοῦ προῆλθε ἀπό τά ἀστρα, είναι γενικά ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων, ὅπως ἀναφέρεται στό Φαίδωνα καί στό Τίμαιο τοῦ Πλά-

τωνα, καθώς καὶ ἀπό τὸν ἔδιο τὸν Κικέρωνα στό πρῶτο βιβλίο τῶν Τουσκουλανῶν. *sidera et stellas* ἄστρα καὶ ἀστέρες. *globosae et rotundae*: τό πρῶτο ἐπιθ. φανερώνει τό σφαιροειδές (μέ τὴν ἔννοια τοῦ στερεοῦ καὶ τῆς ὑλῆς), τό δέ δεύτερο φανερώνει τό κυκλικό (μέ τὴν ἔννοια τοῦ σχήματος). Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει ὅτι τά ἄστρα εἰναι σφαιρικά. 'Ο Κικέρων ἀλλοῦ λέει ὅτι τίποτε ὠραιότερο (δέν ύπάρχει) ἀπό τό σχῆμα αὐτό. *divinis animatae mentibus* = πού ἐμψυχώθηκαν μέ θεῖς ψυχές (ζωγονήθηκαν). *circulos suos orbesque conficiunt* (πλεονασμός) = πραγματώνουν τοὺς κύκλους καὶ διαγράφουν τίς τροχιές τους. 'Ο Κικέρων ἔπι ἐκφράζει τὴν «κύκλῳ φορὰν» ἡ «έγκυκλιον φορὰν» τοῦ Ἀριστοτέλη. *quare* = γιά τοῦτο. *et tibi...* *et piis...* *retinendus animus est* = καὶ ἀπό σένα καὶ τούς εὐσεβεῖς πρέπει νά φυλαχθεῖ ἡ ψυχή (σύ καὶ οἱ εὐσεβεῖς διφέλετε νά φυλάτε τὴν ψυχή). ἡ *pietas* εἰναι ἡ ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι στό θεό, τὴν πατρίδα καὶ τούς γνωστούς. *in custodia corporis* = στή φυλακή τοῦ σώματος· κοίταξε καὶ § 21: *inclusus in corpore*. πρβλ. καὶ Πλατ. Φαίδ. 62 Β.. «ό... ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρῷ ἐσμεν οἱ ἀνθρωποι καὶ σὺ δεῖ δὴ ἐματὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδὲ ἀποδιδράσκειν....». 'Ο Κικέρων, ἐνῶ στή Θεολογία εἰναι διπαδός τῶν Στωικῶν, στό σημεῖο αὐτό ἀποκαλύπτεται Πυθαγόρειος καταδικάζοντας μαζί μέ τόν Πλάτωνα τήν αὐτοκτονία (κοίταξε καὶ πιό πάνω § 5: *huc*). *nec...* *migrandum est* καὶ δέν πρέπει νά μετοικήσετε ἀπό... (νά ἐγκαταλείψετε τή...). *ille*: *animus*. *ne defugisse videamini* = γιά νά μή φανεῖτε πώς ἔχετε ἀποφύγει *defūgio*, -*fūgi*-, 3. *munus humanum* = τό καθῆκον (δῶρο - προορισμός) τοῦ ἀνθρώπου, τό προορισμένο (δοσμένο) ἀπό τό θεό. *munus*, -*eris* οὐδ.

§ 8 (16) *sic... ut...* *ut* = ἔτσι... καθώς... καθώς. *anus* = πάππος (δηλ. ὁ Ἀφρικανός ὁ Πρεσβύτερος)... *ego* = ἐγώ (πού σέ γέννησα *gigno* - *genūi*, *genitum*, 3 = γεννῶ. *colo*, *colūi*, *cultum*, 3 = θεραπεύω, καλλιεργῶ, τιμῶ. *iustitiam et pietatem* = δικαιοσύνη καὶ εὐσέβεια (δηλ. τά καθήκοντα πρός τό θεό). *cum...* *tum* = δσο... τόσο (εἰναι). *in parentibus et propinquis* = μεταξύ (στόν κύκλο) τῶν γονέων καὶ τῶν συγγενῶν. *ea vita via* (*vita κατηγορ.*) *est in caelum* = αὐτή ἡ ζωή εἰναι δρόμος πού ὀδηγεῖ στόν οὐρανό. *vita - vita*, *caelum-coetum*, παρήχηση. *corpore laxati* = ἀπάλλαγμένοι ἀπό τό σῶμα (τά

δεσμά τοῦ σώματος, πρβλ. § 6 corporum vinculis). quem vides... quem... nuncupatis, μετά τίς λέξεις αὐτές ὁ πατέρας του Αἰμίλιος Παῦλος δέν παρουσιάζεται πιά σ' αὐτό τὸ διάλογο. nuncupo (= apello) α' συζ. = ὄνομάζω. autem δέ = καί, κοίταξε καὶ § 3 : ostendebat autem. circus, κατηγορ. elucens = λάμποντας, φεγγοβολώντας, elūceo, - luxi 2. Inter flamas = inter inflammata sidera = ἀνάμεσα στά διάπυρα ἄστρα. sidus - ēris, ούσ. a Graiis (λέξη ποιητική) = ἀπό τοὺς "Ελληνες. 'Ο Κικέρων μεταχειρίζεται τὴ λέξη Graii ὅχι στή θέση τοῦ Graeci ἐθνικοῦ μέρη ιστορική καὶ γεωγραφική ἔννοια, ἀλλὰ πάντοτε μέ τὴ δυναμική ἵδεα σεβασμοῦ ἐνός ἡρωικοῦ λαοῦ καὶ μιᾶς κοιτίδας πολιτισμοῦ. accepistis = μάθατε, διδαχήκατε. orbem lacteum = γαλαξία : τὴ συγκρότηση αὐτοῦ ἀπό ἀπειρα ἄστρα τὴν εἰλεῖ πιὰ ἐπισημάνει ἀπό τὸ 470 π.Χ. ὁ Δημόκριτος. 'Η θεωρία τῆς διαμονῆς τῶν ψυχῶν τῶν ἐναρέτων ἀνήκει, σύμφωνα μέ τὸν Ἰάμβλιχο, στὸν Ἡρακλείδη τὸν Ποντικό. ex quo (loco) (ἀπό τὸ γαλαξία δῆλο. ἀπό τὸν οὐρανό). mihi contemplanti (ρ. contemplor, 1) = σέ μένα πού παρατηρῶ προσεχτικά. omnia... cetera = ὅλα... τὰ ἄλλα (οὐράνια σώματα). praeclara... mirabilia (κατηγορ.) = ὑπέρλαμπτα καὶ θαυμαστά. autem δέ = καί. eae... quas = τέτοιοι... πού. ex hoc loco = ἀπό τοῦτο τὸν τόπο (ἀπό τούτη τῇ γῇ). eae... quas = τέτοια... πού... omnium (stellarum). suspicati sumus = φανταστήκαμε, (ρ. suspicior, 1). ea... quae = ἐκεῖνο πού. minima = μικρότερο (ἄστρο), τό φεγγάρι. ultima = ὁ πιό ἀπομακρυσμένος ἀπό : τοῦτο σχετικά μέ τὸν τόπο, πού ὁ Σκιπίων εἰλεῖ μεταφερθεῖ στὸν ὕπνο του. citima = τό πιό κοντινό (ὑπερθ. τοῦ citer, citra, citrum, συγκρ. cterior, -ius, γεν. -ioris) : τοῦτο σέ σχέση μέ τὴν πραγματικότητα (στὸν ἔύπνιο). luce... aliena = μέ ξένο φῶς (τοῦ ἥλιου)· πρβλ. § 9. : luna radiis solis accensa : Τό φεγγάρι οἱ Στωϊκοὶ τὸ θεωροῦσαν μεγαλύτερο ἀπό τῇ γῇ, ἐνῷ εἶναι γνωστό ὅτι ἡ γῇ εἶναι 49 φορές μεγαλύτερη. autem δέ = καί. facile = εύκολα, κατά πολὺ. vincebant = ὑπερεῖχαν (ἥταν πολὺ μεγαλύτεροι). vinceo, vici, victum, 3. sam ipsa terra, αὐτό σέ ἀντίθεση μέ τό πιό πάνω omnia cetera· στή θέση τῆς συντακτικῆς αὐτῆς σειρᾶς θά ἔπρεπε νά τεθεῖ terra vero, ἀλλά ἡ γῇ τούτη. ita... parva = τόσο μικρή. ut me imperii nostri... praeniteret ὥστε ἐγώ νά είμαι δυσαρεστημένος ἀπό τό κράτος μας. paeniteo, -tui 2. καὶ πιό συνηθισμένα ἀπρόσωπο : paenitet, -tuit, 2. me alicuius rei = δέ μοῦ ἀρέσει κάτι, δέν είμαι

εὐχαριστημένος. *quo*, ἀφαιρ. δργαν. (*imperio*). *quasi punctum* = σάν (quasi = ut ita dicam) κάποιο σημεῖο (ἐλάχιστη ἔκταση). *eius* = αὐτῆς δηλ. τῆς γῆς. 'Η ρωμ. περηφάνεια μειώνεται. Ἀρα γε θά μιλοῦσε ἔτσι ὁ Κικέρων, ἀν ἀπευθυνόταν σέ μεγαλύτερο κύκλῳ;

IV

Περιγραφή τοῦ πλανητικοῦ συστήματος τῶν ἐννέα σφαιρῶν.

§ 9 (17)*. *quam* = hanc autem (terram). *magis* (έδῶ = diu-

* Στήν παράγραφο τούτη περιέχεται σέ γενικές γραμμές ἡ θεωρία γιά τὸν κόσμο στήν Ἑλληνική καὶ Ρωμαϊκή ἀρχαιότητα. Τό γεωκεντρικό τοῦτο σύστημα ἀναπτύχθηκε μαθηματικά πόλοι διοκληρωμένα στὸ σπουδαῖο σύγγραμμα τοῦ "Ἐλληνα ἀστρονόμου Πτολεμαίου (στό β' αἰ. περ. 100 - 178 μ.Χ.). «Μεγάλη μαθηματικὴ σύνταξη τῆς ἀστρονομίας σέ 13 βιβλία» καὶ διατρήθηκε σέ δυναμική ἑφαρμογή μέχρι τὰ ἥροντα τοῦ Κοπέρνικου, Κέπλερου καὶ Γαλιλαίου. 'Ο Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ Στωϊκοὶ δέχονταν τὸ σύστημα τοῦτο. "Ομως καὶ στήν ἀρχαιότητα παρουσιάστηκαν ἔκεινοι ποὺ εἶχαν ἀντίθετη γνώμη καὶ μέ μεγάλη τόλμη πλησίασαν τὶς σημερινές θεωρίες. 'Ανάμεσα σ' αὐτούς ἀναφέρεται ὁ Ἀναξίμανδρος, μερικοὶ ἀπ' τούς νεώτερους Πυθαγόρειους φιλόσοφους (Ἴκετας καὶ Ἐκφαντος Σικακόσιοι), ὁ μαθηματικός Ἡρακλεῖδης ὁ Ποντικός, ποὺ δύνομεστηκε ἀπό τοὺς συγχρόνους του παραδοξολόγος, καὶ διάσημος ἀστρονόμος Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος, ποὺ ἀνάπτυξε στήν ἀρχαιότητα τὶς ἰδέες αὐτές πιο τέλεια. Στή συνέχεια (§ 9 καὶ ἔξης) θά δοῦμε τὶς θεωρίες ποὺ ἐπικράτησαν στήν ἀρχαιότητα. 'Ομως σ' αὐτά δέ θά βροῦμε καμιά πρωτοτυπία. 'Η ἀπασχόληση μέ θεωρητικά ζητήματα δέν ἐνδιέφερε τούς Ρωμαίους. "Ετοι τά ὅσα ἔξιστοροῦνται ἔδῶ εἶναι κυρίως πλατωνικές καὶ ἀριστοτελικές κοσμολογικές δοξασίες (γνῶμες) μέ κάποιες παραλλαγές στά ἐπιμέρους κερδάλαια. 'Η σφαιρική γῆ εἶναι ἀκίνητη στή μέση τοῦ σύμπαντος. Γύρω ἀπ' αὐτή μέ διεύθυνση ἀπό ἀνατολή σέ δύση στρέφεται σέ μιά δόλκηρη μέρος ὁ ἔναστρος οὐρανός, δπως βεβαιώνουν οἱ αἰσθήσεις. Στήν οὐράνια σφαίρα ἀπέδιδαν ὑπόσταση πραγματική. Πάνω σ' αὐτή ἡταν προσηλωμένα (καρφωμένα) τά ἀμετακίνητα ἀστέρια, πού ἔξωτερικά περιόριζε τό σύμπαν. Νωρίς ὅμως ἡ παρατήρηση τῶν οὐράνιων φαινομένων εἶχε δεῖξει ὅτι μερικά ἀστέρια (ἀνάμεσά τους ὁ ἥλιος καὶ τό φεγγάρι), ἐνώ παίρνουν μέρος στήν κοινή περιστροφική κίνηση, δέ φαίνονται καρφωμένα (προσηλωμένα) πάνω στήν οὐράνια σφαίρα τῶν ἀπλανῶν, ἀλλά ἀλλάζουν θέση καὶ ἀπέναντι στ' ἄλλα ἀστέρια καὶ μεταξύ τους, κινοῦνται μέ νόμους καὶ μέ περιόδους ἀλλά καὶ μέ πολύπλοκο τρόπο. Αὐτά τά ἀστρα τά δύναμασαν πλάνητες ἡ πλανῆτες, σέ ἀντίθεση μέ τούς ἀπλανεῖς, πού ἐνῶ ἀπλά μετέχουν στήν καθημερινή κίνηση τῆς οὐράνιας σφαίρας, φαίνονται νά διατρηροῦν ἀμετακίνητη θέση πάνω σ' αὐτή. Οι γνωστοί κατά τήν

tius) = πιό μακριά καί έπομένως πολύ πιό προσεχτικά. *cum...* *intuerer* = έπειδή μέ μεγάλη προσοχή παρατηροῦσα (έχοντας στό νοῦ μου τή μικρότητα τῆς γῆς καί τήν ἀκόμη μικρότερη ἔκταση τοῦ Ρωμ. κράτους). *intueor, intuitus sum, ēri 2. quaeſo.* Τό ρ. τοῦτο, πού λέγεται μέ βιασύνη καί κατάπληξη, ἰσοδυναμεῖ ἐδῶ μέ τό *tandem* (*quosque tandem... ὡς πότε τέλος πάντων...*) *quaeſo.* 3. *humī* (πτώση τοπ.) = χάμω, κατά γῆς, *defīgo, fixi, fixum, ēre=προσηλώνω, καρφώνω. nonne aspicis...?* (έξακολονθεῖς νά ἔχεις τό βλέμμα σου καρφωμένο στή γῆ καί) δέ βλέπεις...; *in templā* = σέ ναούς (ἐδῶ σ' ἀπέραντους χώρους (έκτασεις)). Εδῶ τό συγκεκρ. ἀντί τοῦ ἀφηρημένου. *tibi* (δοτ. ἡθική). 'Η δοτ. χρησιμεύει ἐδῶ γιά νά προκαλέσει ἀμέριστη τήν προσοχή τοῦ Σκιπίωνα τοῦ Νεώτερου. *orbibus... globis* = ἀπό ἐννέα κύκλους, σφαιρες

ἀρχαιότητα πλανῆτες ήταν ἐπτά: δ 'Ηλιος, τό Φεγγάρι, δ 'Ερμῆς, δ 'Αφροδίτη, δ 'Αρης, δ Δίας καί δ Κρόνος. Γνωρίζουμε μέ ποιό τρόπο ἡ ἀστρονομία ἔξηγει τίς κινήσεις αὐτές. Αὐτή, ἐνώ τοποθετεῖ τούς ἀπλανεῖς σέ πολύ μεγάλη ἀπόσταση ἀπό τόν κέντρο τῶν πλανητῶν καί θεωρεῖ αὐτόν ἀνεξάρτητο, ὑποθέτει δτι δ 'Ηλιος είναι τό κέντρο τῶν πλανητικῶν κινήσεων καί δτι γύρω ἀπό αὐτόν περιστρέφονται οι ὑπόλοιποι πλανῆτες, ἀνάμεσά τους καί ἡ γῆ, πού γύρω της κινεῖται τό φεγγάρι. Τέτοιο είναι σέ πολύ γενικές γραμμές τό σύγχρονο ἡλιοκεντρικό σύστημα. Σύμφωνα μέ τόν Πλάτωνα (καί τόν Κικέρωνα) οι ἐπτά πλανῆτες νομίζονταν προστηλωμένοι (καρφωμένοι) σέ ἰσαριθμες διαφανεῖς σφαῖρες καί ἡ ἀτομική κίνησή τους δφειλόταν στήν κίνηση τῶν σφαιρῶν αὐτῶν. Οι σφαῖρες αὐτές ήταν διαφανεῖς, γιατί μέσα ἀπ' αὐτές φαινόταν δ ἔναστρος οὐρανός· ἀκόμη είχαν τό ίδιο κέντρο μέ τήν οὐράνια σφαίρα τῶν ἀπλανῶν καί συνδέονταν μαζί της, δώστε νά παίρουν μέρος στήν καθημερινή περιστροφική κίνηση (Πλατ. Πολ. X. 616). 'Ετσι ἡ καθεμιά ἀπ' αὐτές είχε δυό ταυτόχρονες κινήσεις, ἀλλά γύρω ἀπό διαφορετικούς ἔξονες, τή μια ἀπό ἀνατολή στή δύση, τήν ἡμερήσια, καί τήν ἀλλη ἀντίστροφη. Οι σφαῖρες τῶν πλανητῶν περιέχονται στήν ἔξωτερην οὐράνια σφαίρα τῶν ἀπλανῶν καί ἡ μιά μέσα στήν άλλη σύμφωνα μέ τήν ἀκόλουθη τάξη, πού δείχνει καί τήν ἀπόσταση τῶν πλανητῶν ἀπό τή γῆ. Πρώτη ἀπό τίς σφαῖρες τῶν ἀπλανῶν καί ἐπομένως πιό μακριά ἀπό τή γῆ είναι σύμφωνα μέ τόν Κικέρωνα ἡ σφαίρα τοῦ Κρόνου, ὅστερα ἀπό αὐτήν τοῦ Δία, τρίτη τοῦ φλογισμένου 'Αρη καί ὅστερα στή μέση, μεταξύ τῆς γῆς καί τῆς σφαίρας τῶν ἀπλανῶν, βρίσκεται δ 'Ηλιος μετά οι σφαῖρες τῆς 'Αφροδίτης καί τοῦ 'Ερμῆ, καί τέλος πιό κοντά στή γῆ ἡ σφαίρα τοῦ φεγγαριοῦ. 'Η γῆ ἀποτελεῖ τήν ἔνατη σφαίρα μέ πρώτη τή σφαίρα τῶν ἀπλανῶν. 'Η διάταξη αὐτή ἀποδίδεται ἀπό τόν Πλίνιο στόν Πιθαγόρα. Διαφορετική ήταν τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ 'Αριστοτέλη, πού γιά πρώτη φορά καθορίστηκε ἀπό τόν 'Αναξαγόρα. Σύμφωνα μ' αὐτή οι πλανῆτες ἔχουν τήν ἀκόλουθη σειρά ἀπό τή σφαίρα τῶν ἀπλανῶν: Κρόνος, Δίας, 'Αρης, 'Ερμῆς, 'Αφροδίτη, 'Ηλιος, Φεγγάρι.

(πρβλ. § 7 *globosae σφαιρικές et rotundae*). *omnia* = δλα, τό ούράνιο σύστημα (ἀποτελεῖται, ἀπαρτίζεται = *conexa sunt*). *unus* (*globus*). Τό *unus* δείχνει τήν ύπεροχήν. *extumus* καὶ *extimus* (*extremus*, ύπερθ. τοῦ *exter*), τοποθετημένη στό πιό μακρινό σημεῖο, ή πιό μακρινή (σφαίρα). Τό *extimus* εἶναι ἀντίθετο τοῦ *citimus* τῆς § 8. *complectitur* = περιλαβαίνει στόν ἔαυτό της. *complector, -plexus sum, 3. summus ipse deus* (εἶναι) αὐτός ὁ ύπερτατος θεός. Σύμφωνα μέ τούς ἀρχαίους ὁ ούρανός ἦταν συνώνυμος τοῦ «θεός», καὶ οἱ δυό μαζί ταυτίζονται. *deus arcens et continens* = *coērcens et contīnens* = συγκρατώντας καὶ περικλείοντας. *in quo sunt infixi illi... stellarum cursus* (ποιητ.), πάνω στήν ὅποια σφαίρα εἶναι καρφωμένες ἐκεῖνες οἱ τροχιές τῶν ἀστρων (ἀντί illae stellae quae cursu sempiterno volvuntur). 'Η γνώμη τοῦ 'Αναξιμένη (καθώς καὶ τοῦ 'Εμπεδοκλῆ) γιά τά ἀμετακίνητα ἀστρα, διτὶ δηλ. αὐτά ἦταν καρφωμένα (προστηλωμένα) πάνω στόν ούρανον θόλο ἔδινε ἀπλούστερη καὶ πιό σύμφωνη ἐξήγηση γύρω ἀπό τά φαινόμενα, ὡστε ἡ ἀστρονομία ὑστερα ἀπό αὐτούς στηριζόταν σ' αὐτῇ μέ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις. *qui volvuntur* = πού περιστρέφονται μαζί, πού ἀκολουθοῦν μαζί τήν αἰώνια κίνηση αὐτῆς. *eui subiecti sunt septem* = κάτω ἀπό τήν ὅποια (ούρανια σφαίρα) βρίσκονται ἐπτά. *retro ἐπίρρ. = πίσω* (σ' ἀντίστροφη φορά) δηλ. ἀπό Α στή Δ στρέφονται γύρω ἀπό ἴδιαίτερο ἔξονα (= *contrario motū atque caelum* = μέ ἀντίθετη τοῦ ούρανοῦ κίνηση). *atque* = ἢ (= *quam*, πρβλ. *contrarius, idem, alias, similis ac ἢ atque*). 'Η μιά κίνηση εἶναι ἡ γενική τοῦ σύμπαντος μέσα σέ μιά μέρα γύρω ἀπό τόν ἔξονα τοῦ κόσμου... — *caelum* = *caelestis globus extumus*. *unum globum* = τήν πρώτη σφαίρα (τόν πρῶτο κύκλο). *illa stella. in terris, κοίταξε § 5. Saturniam (stellam)* : πραγματικά ὁ Κρόνος, σύμφωνα μέ τούς παλαιούς, πρίν ἀπό τήν ἀνακάλυψη τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ποσειδώνα καὶ τοῦ Ηλούτωνα νομιζόταν ὁ πιο ἀπομακρυσμένος ἀπ' τή γῆ πλανήτης : *deinde* = ἔπειτα (σέ σειρά πρός τό κέντρο), δεύτερη. *prosperus et salutaris* : Οἱ Χαλδαῖοι κυρίως νόμιζαν διτὶ τά ἀστέρια ἀσκοῦσαν ἐπίδραση στίς τύχεις τῶν ἀνθρώπων. 'Η γνώμη αὐτή καὶ σήμερα ἀκόμη δέν ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ ὀλοκληρωτικά. 'Η λευκή λάμψη τοῦ Δία νομιζόταν σωτήρια (*salutaris*), ἐνῷ ἡ κατακόκκινη τοῦ "Αρη καὶ ἡ κίτρινη τοῦ Κρόνου καταστρεπτικές. *ille fulgor* = *illa fulgens stella* = ἐκεῖνο τό λαμπρό ἀστρο : *fulgeo, fulsi, 2. λάμπω. qui (fulgor) Iovis* (τό *Iovis* ἀρχαϊκή

δνομ.). = Iupiter Δίας (πρβλ. σέ νομίσματα Iovis custos, Iovis pugnator, Iovis stator) : Iuppiter καὶ Iūpiter, γεν. Iovis. *tum* = τρίτη (σφαῖρα). *deinde* = ἔπειτα (τέταρτος πλανῆτης). *subter*, ἐπίρρ. = ἀπό κάτω. *medianam fere regionem* = τό μέσο, τή μέση σχεδόν θέση. *obtinet* — *occupat* = κατέχει, καταλαμβάνει. *dux...* *luminum* (= stellarum) — *reliquorum* ὁδηγός... ἀρχηγός καὶ (ρυθμιστής) τῶν ὑπόλοιπων ἀστρων. Αὐτό ἀναπτύσσει καὶ δι Μακρόβιος 1,20 lumen, īnis, οὐ. *temperatio* = κανόνας (ἀφαιρεμένο ἔξαιτιας τοῦ προηγούμενου mens) = *temperator* (qui *temperat*) κανονιστής, ρυθμιστής (τοῦ κόσμου). *tanta magnitudine*, ἀφαιρ. ἴδιοτ. Σήμερα εἶναι γνωστό δτι δ ἥλιος εἶναι 1.326.480 φορές μεγαλύτερος ἀπό τή γῆ. *tanta...* *ut* = τόσο... ὡστε. *cuncta lumina. sua luce, ἀφαιρ. ὀργαν. sua luce lustret* (*collustret*) = καταυγάζει (καταλάμπει) μέ τό δικό της φῶς (τούς ἄλλους πλανῆτες). *compleat* = γεμίζει (πλημμυρίζει). *hunc* (solem). *alter, alter... cursus* = ἡ μιά... ἡ ἄλλη τροχιά (δρόμος). *comites* = δορυφόροι (comes - itis) : τό σύστημα τοῦτο ἐσφαλμένα ὀνομάζεται Αἰγυπτιακό, γιατί ἀνήκει στό μαθητή τοῦ Πλάτωνα Ἡρακλείδη τόν Ποντικό. *in infimoque orbe* = στόν κατώτατο (τελευταῖο) κύκλο. *accensa* = incensa, illustrata (πού καταυγάζεται, καταλάμπεται). *accendo, -ndi, -nsum, 3. infra* = ἀπό κάτω (στό κάτω μέρος τοῦ φεγγαριοῦ) εἶναι ἀντίθετο μέ τό ἀκόλουθο : *supra lunam sunt aeterna omnia. nihil... nisi... caducum* = τίποτε δέν εἶναι... παρά θνητό καὶ φθαρτό (τό καθετί εἶναι...). *munere deorum... datos* = δοσμένες ἔξαιτιας τῆς εύνοιας τῶν θεῶν. *nam, σχῆμα προκαταλήψεως* : (ἄλλα γιά τή γῆ δέν ἔχω ἀνάγκη νά μιλήσω) γιατί... Μπορεῖ τό *nam* νά ἀντικατασταθεῖ μέ τό autem = δέ. *media* (πρβλ. § 7 καὶ § 10 : medium), γιατί κατέχει, σύμφωνα μέ τό γεωκεντρικό σύστημα, ἀκίνητη, τό κέντρο τοῦ σύμπαντος. Ἡ κοσμική αὐτή εἰκόνα εἶναι τῶν Στωικῶν. *neque ...et ...et* = οὔτε... καὶ... καὶ (πρβλ. § 20 : neque... est, et...). *infima est* = εἶναι ἡ κατώτατη, ἡ τελευταῖα. *feruntur... pondera* = φέρεται (σύρεται) κάθε βάρος. *nutu suo* = αὐτόματα, μέ τή δική τους ἔλξη. Ἀλλοῦ δι Κικέρων λέει : suopte nutū et suo pondere.

V

Περί ληψης: Θεία ἀρμονία πού προέρχεται ἀπό τήν κίνηση τῶν οὐράνιων σφαιρῶν. Ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νά τή δεχτεῖ.

§ 10 (18). *Quae = haec autem = αὐτά δέ (τά ἄστρα τοῦ πλανητικοῦ συστήματος). cum... intuerer = ἐνδ... — stupens = κατάπληκτος, ἔκστατικός. stupēo, -pūi, 2. me recepi (ἀπό τό προηγούμενο stupens θά νοήσουμε εξ stupore = ἀπό τήν ἔκπληξη = ἐπανῆλθα στόν ἑαυτό μου (Ἐνανθρώπῳ τόν ἑαυτό μου), συνῆλθα: recipio, -ceptum, 3. quid = τί; τί εἰναι αὐτό; (θαυμασμός καί ἔκπληξη ἀπό τόν ἀπροσδόκητο ἥχο πού ἀκούστηκε, χωρίς νά μπορεῖ νά τόν ἔξηγήσει). hic... quis est, qui? αὐτός... ποιός εἰναι, ...πού; tantus et tam dulcis = τόσο (δυνατός) καί (όμως) τόσο γλυκός (εὐχάριστος, γιά τήν ἀρμονία του). πρβλ. τό τοῦ Ἀριστοτέλη «φόβος ἐναρμόνιος»). Αὐτό σχετίζεται μέ τήν Πυθαγόρεια θεωρία, σύμφωνα μέ τήν δόποια ἀπό τήν κίνηση τῶν ἄστρων, πού βρίσκονται σ' ἄνισα διαστήματα, προκαλεῖται ποικιλία ἥχων, μέ διαφορετική ἔνταση, ἀπ' ὅπου παράγεται θαυμαστή ἀρμονία. Ό Πλάτων (Πολιτ. 617 D) παραδέχεται Σειρῆνες καθισμένες πάνω στούς κύκλους καί περιφερόμενες μαζί τους, πού μέ τό τραγούδι τους προκαλοῦν ἀρμονία. hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus inparibus sed tamen pro rata parte distinctis = χωρισμένα μέ ἄνισα διαστήματα κανονισμένα δύμας μέ δρισμένη (μεταξύ τους) ἀναλογία (= pro ratā parte). ratus, a, um = ἀνάλογος, κανονισμένος, ὑπολογισμένος, μετ. τοῦ rēor, ratus sum, reri 2. = λογίζομαι, κανονίζομαι. in pulsu et motu ipsorum orbium = μέ τή δόνηση καί κίνηση (δηλ. μέ τή δόνηση πού προκαλοῦν μέ τήν κίνησή τους οἱ σφαιρεῖς αὐτές). acuta cum gravibus temperans... efficit = μετριάζοντας ψηλούς τόνους μέ βαθιούς (βαρεῖς)... παράγει μέ τόν ἕδιο τρόπο (aequabiliter) ποικίλες ἀρμονίες (συμφωνίες = concentus). δηλ. παράγει ποικίλους τόνους πού μαζί ἀποτελοῦν ἀρμονία. enim = πραγματικά. tanti motus = τόσες (τόσο μεγάλες) κινήσεις (τῶν ἄστρων). in silentio = μέ σιωπή, σιωπηρά. et natura fert, καί (έξαλλου) εἰναι φυσικό, ἡ φύση τό θέλει. ut sonent = νά ἀντηχοῦν. Στήν κίνηση τῶν σφαιρῶν ἀποδιδόταν ἡ παραγωγή ἥχων ψηλῶν καί βαθιῶν, δύπως ἀκριβῶς παρατηροῦμε στή μουσική κλίμακα (μέ τόν κραδασμό τῶν χορδῶν ἀνάλογα μέ τό μῆκος*

τους). *extrema* = τά τελευταῖα (δηλ. οἱ τελευταῖες σφαιρές). *extremus* καὶ *extimus* ὑπερθ. βαθμός τοῦ (exter, extera, exterum η̄ exterus, -a, -um) συγκρ. exterior, -ius γεν. -ōris. *ex altera parte...* *ex altera autem* = ἀπό τό ἔνα μέρος... ἀπό τό ἄλλο (μέρος). *graviter*, *acute* = βαριά (βαθιά μέ μπάσσους ἥχους), ψηλά (μέ ψηλούς ἥχους). *summus ille caeli stellifer cursus* (ἀντί *ille summi caeli stelliferi cursus*). *summus ille cursus* = ἡ ἀνώτατη ἐκείνη σφαιρά τοῦ ἀστροφόρου οὐρανοῦ. Ἡ λ. *summus*, ἀντίθετη μέ τήν ἀκόλουθη λ. *infimus*. *cuius conversio est concitatiōr* = πού ἡ στροφή τῆς (τῆς σφαιρᾶς) εἰναι γρηγορότερη (ἀπό τίς ἄλλες). *acuto et excitato...* *sono* = μέ ἥχο ψήλος καὶ διαπεραστικό. *gravissimo*: (*sono*) = μέ ἥχο βαρύτατο (βαθύτατο). *hic infimus* (*cursus movetur* = κινιέται, ἀντίθετα ὁ κύκλος τοῦ φεγγαριοῦ, πού εἰναι κατώτατος (πλησιέστατος στό κέντρο), *infimus*, a, um, ὑπερθ. βαθμός τοῦ (θετ. *inferus*, a, um) συγκρ. *inferior*, -ius, γεν. -oris. *manens immobilis* δηλ. una sede semper haeret = παραμένει πάντα ἀκίνητη στή θέση τῆς. *complexa* (ἡ σφαιρά τοῦ φεγγαριοῦ) πού κατέχει (§ 9: *obtinet*). *medium locum* = τή μέση θέση (τό κέντρο). *mundi* = τοῦ κοσμικοῦ συστήματος: *octo*: ἐνῶ εἰναι 8 οἱ σφαιρές, δύως ὑπάρχουν μονάχα 7 ἡχητικά διαστήματα, 7 τόνοι, γιατί δύο ἀπό αὐτές μέ τήν ἴδια ταχύτητα (eādem vis) παράγουν τόν ἴδιο τόνο, δηλ. τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἐρμῆ. *intervallis* = μέ διάφορα διαστήματα ἥχου (§ 10: *intervallis inparibus*). *qui numerus* = ὁ ὄποιος ἀριθμός (ό 7 δηλαδή). *fere* = σχεδόν, μπορεῖ νά πεῖ κανείς (εἰναι ὁ δεσμός). Γιά τόν ἀριθμό 7 κοίταξε πιό πάνω § 4: *plenus*. *quod* = αὐτό (τόν ἥχον αὐτόν). *docti homines* = μορφωμένοι ἀνθρωποι (έφευρέτες τῆς μουσικῆς, Ὁρφεύς καὶ Ἄμφιων). *nervis atque cantibus* (ἀφαιρ. δργαν.) = μέ μουσικά δργανα (κατά λέξη = χορδές) καὶ τούς (φωνητικούς) τόνους (δηλ. τά τραγούδια). Σύμφωνα μέ τούς ἀρχαίους οἱ ἐπτά χορδές τῆς κιθάρας ἐφευρέθηκαν γιά νά ἀναπαράγεται ἡ οὐράνια ἀρμονία. *sibi* (δοτ.) = στούς ἔχυτούς τους. *praestantibus ingeniis* = μέ ἔξοχα πνεύματα (μέ τήν ὑπεροχή τοῦ πνεύματός τους). *praestans*, -ntis (μετοχή τοῦ *praesto*, -stītī, —, 1 ὑπερέχω). *in vita humana divina studia χιαστά.* *divina studia coluerunt* = τίς θεῖες σπονδές καλλιέργησαν (μέ τά θεῖα ἀσχολήθηκαν). *colo*, -colui, -ēre = καλλιεργῶ, θεραπεύω.

§ 11 (19). *sonitu oppletaē* = ἀφοῦ γέμισαν ἀπό ἥχο (τά αὐτιά). *obsurduerunt* (ρ. *obsurdesco*, dūi, 3=ξεκουφαίνομαι (= *sensū audiendi caruerunt*). Οἱ Πυθαγόρειοι παραδέχονται κατά τὸν Ἀριστοτέλη σάν αἰτία τήν συνήθεια, πού εἶχαν ἀπό νήπια οἱ ἄνθρωποι, στὸν ἥχο τοῦτο. Στά ἀκόλουθα δείχνει ὁ Ἀφρικανός φυσικά καὶ πρωτικά, γιατί οἱ ἄνθρωποι δέν ἔκουαν τήν ἀρμονία τῶν οὐράνιων κύκλων. *hebetior* = περισσότερο ἀδύνατη : τό θετικό, *hebes*, -ētis. *sicut...* ea *gens...* *caret* = ὅπως ἀκριβῶς... ἐκεῖνο τό γένος... στερεῖται, ἔχει χάσει (ἀδικαιολόγητη ὑπερβολή). *ad illa quae Catadupa nominantur* = πρός ἐκεῖνα πού δύνομάζονται Κατάδουπα (καταρράκτες τοῦ Νείλου, κοντά στήν Κυρήνη· σήμερα Wady - Halfa εἶναι τό ὄνομα τους). *praecipitat* (ἀμτβ.) = καταφέρεται, καταπέφτει (= *praecipitatur*). *mundi*, κοίταξε § 10. *conversione*, ἀφαιρ. αἰτίας. *tantus...* *ut* = τόσο μεγάλος... ὥστε. *capere* = νά αἴσθανθοῦν, νά καταλάβουν. *nequitis* = δέν μπορεῖτε. *nequēo*, -ire. Ἡ παρομοίωση αὐτή δέν εἶναι ἀκριβής. Τόν ἥχο πού παράγεται ἀπό τήν ἀρμονία τῶν σφαιρῶν καθόλου δέν ἀκοῦμε, ἐνῶ γνωρίζουμε καὶ καταλαβαίνουμε πώς ὁ ἥλιος μᾶς θαυμάνει. *intueri solem adversum* = νά βλέπω τόν ἥλιο κατάματα (βλέπω ἀπευθείας τόν ἥλιο). *intueor, intuitus sum, 2* = ἀποβλέπω, ἀντιβλέπω. *eiusque* = ἀλλά (= que) τούτου. *acies vestra sensusque vincitur* (ένα μέ δύο = *acies sensū vestri*) ἡ δέξιητα τῆς αἰσθήσεώς σας, ἡ ὄρασή σας θαυμάνεται, νικιέται. *admirans* (μτχ. τοῦ *admiror*, 1) = θαυμάζοντας, ἃν καὶ θαυμάζα. *referebam... oculos ad terram identidem* = ἐπανέφερα τά βλέμματά μου κάπου - κάπου στή γῆ : *refero*, *rettuli*, *relatum*, *referred*.

VI

Περὶ ληψης : Βλέμμα (ματιά) στή μικρή γῆ. Ζῶντες τῆς γῆς. Ὁ ἄνθρωπος δρεῖται νά ἔχει τήν προσοχή του στά οὐράνια καὶ νά περιφρονεῖ τά γῆνα. *Mάταια* ἡ δόξα στή γῆ.

§ 12 (20). *Sentio... te... contemplari* = παρατηρῶ δτι σύ κοιτάζεις προσεκτικά. *etiam nunc* = ἀκόμη τώρα. *sedem... hominum ac domum* = terram (πρόσεξε § 21). *quae (terra) parva, ut est, ita...* = τόσο μικρή, καθώς (πραγματικά) εἶναι. *humana* = res hu-

manas. *caelestia* = *res caelestes* (*caelestis, -e*). Στό *humana* (*επινοιαί*) ἀντίθετα τά *caelestia* (= *supera*). *spectato... contemnito* = μέ προσοχή νά προσβλέπεις τό κάλλος τοῦ οὐρανοῦ, πού είναι ή οὐράνια πατερίδα, νά μή δίνεις σημασία (*contemnito* = *despicito*) στά ἀνθρώπινα. *contemno, -tempsi, -temptum*, 3. *celebritatem sermonis hominum* (= *ab hominibus*) (*hominum*, γεν. *ὑποκειμ.*) = διάδοση τοῦ λόγου τῶν ἀνθρώπων (διαφήμιση ἀπό τούς ἀνθρώπους). *expetendam gloriam* = *quaes expetenda videri possit* = ἐπιδιώξιμη δόξα (πού τήν ἐπιδιώκουμε). *vides habitari... interiectas (esse)...* *sed... stare* ἀπαρέμφ. πού ἔξαρτῶνται ἀπό τό *vides*. Τό *habitati* παθητ. ἀπρόσωπο = δτι *κατοικεῖται* (ὑπάρχουν *κατοικίες*). *intericō, -iēci, -iectum*, 3. *sto. steti, —, 1. quasi* = *σάν*, γιά νά πῶ ἔτσι (πρόσεξε § 4). Τά δρια τῆς ἀνθρώπινης φήμης, δόξας, δόλονα στενεύουν (*vides habitari...* et in *ipsis...* easque... *cernis autem...*, hic autem alter..., ex *ipsis...*, quis in *reliquis...*). Τό θέμα ἀπό τό ἔνα μέρος τῆς μικρότητας τῆς γῆς καί ἀπό τό ἄλλο τῆς ἀνθρώπινης φιλοδοξίας ἀπασχόλησε τούς παλαιούς Ρωμαίους (ό Πλίνιος δ Πρεσβύτερος, δ Σενέκας, ἀλλά καί ἄλλοι στά *κατοπινά* χρόνια διαπραγματεύθηκαν τό θέμα). *ut nihil... manare possit* = ὅστε νά μήν μποροῦν νά γίνονται ἀμοιβαῖες ἐπικοινωνίες, σχέσεις (νά διαδίδεται κάπι). Πόσο ἔχουν μεταβληθεῖ σήμερα τά πράγματα!! *partim...* *partim...* *partim* = ἔνα μέρος ἄλλο μέρος ἄλλο μέρος. *obliquos* = σέ θέση πλάγια. Αύτοί είναι οι ἄντοικοι, δηλ. λαοί πού *κατοικοῦν* ἀπό τό ἔνα καί ἀπό τό ἄλλο μέρος τοῦ ισημερινοῦ σέ συμμετρικές θέσεις (μ' ἄλλα λόγια: αύτοί πού ἔχουν τό ἵδιο μῆκος καί τό ἀντίθετο πλάτος). *transversos* σέ θέση ἀντίθετη. Αύτοί είναι οι περίοικοι, δηλ. λαοί πού διαβιοῦν κάτω ἀπ' τόν ἵδιο παράλληλο, ἀλλ' δχι τόν ἵδιο μεσημβρινό (μ' ἄλλα λόγια: αύτοί πού ἔχουν ἵσα καί ταυτόσημα πλάτη, ἀλλά διαφορά μήκους 180°). *adversos*, αύτοί πού βρίσκονται στά ἄκρα μιᾶς διαμέτρου τῆς γῆς. Αύτοί είναι οι ἀντίποδες, δηλ. λαοί πού *κατοικοῦν* τήν «ἀντίθονα» (μ' ἄλλα λόγια: αύτοί πού ἔχουν καί πλάτη ἀντίθετα καί μήκη πού νά διαφέρουν 180°). πρβλ. πιό κάτω § 13: *adversa vobis urgent vestigia*. Σύμφωνα μέ τά πιό πάνω οι ἄντοικοι τῆς Ρώμης καί τῆς Ἀθήνας βρίσκονται νότια τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδας, γύρω στίς 10° γιά τή Ρώμη καί στίς 8° γιά τήν Ἀθήνα, οι περίοικοι τῶν γύρω ἀπ' τή Μεσόγειο στόν Εἰρηνικό Ὁκεανό στή θάλασσα τῶν Σαργασσῶν καί οι

ἀντίποδες τῶν γύρω ἀπ' τή Μεσόγειο στὸν Εἰρηνικό Όκεανό στὸ νησὶ Νέα Ζηλανδία.

§ 13 (21). *cernis autem* : τό autem ἐδῶ = πραγματικά. *quasi cingulis* = σὰν μὲν ζῶντος (μέ κάποιες ζῶντος γιά νά πῶ ἔτσι), (*cingulis* = *plagis, oris, regionibus*). Ἡ διαιρεση τῆς γῆς σὲ ζῶντος βασισμένη στὴ φαινομενικὴ ἑτῆσια κληνηση τοῦ ἥλιου, ποὺ μποροῦσαν οἱ παλαιοὶ νά μελετοῦν μέ γνώμονες, γεννήθηκε ἀπό τίς ἔρευνες τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς τοῦ Θαλῆ. Στά 500 π.Χ. περίπου παραδέχηται τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς καὶ τὴ διαιρεσή της σὲ ἀστρονομικές ζῶντος. Σ' αὐτές ὁ Παρμενίδης (στίς ἀρχές περίπου τοῦ 5ου αἰώνα) ἐδωσε φυσικὴ σημασία μέ τὴν ὑποστήριξή του, ὅτι μόνο οἱ εὔκρατες ζῶντος ήταν κατοικημένες. Τά νέα ὄμως εύρηματα στὴν Κεντρική Αφρική ἔδειξαν ὅτι παλιά εἶχε κατοικηθεῖ ἡ διακεκαυμένη ζῶνη. *e quibus duos* = *quorum duos* = ἀπό τίς ὁποῖες (ζῶντος) δύο (βλέπεις ὅτι ἔχουν κοικαλιάσει [καταστραφεῖ] ἐξ αἰτίας τοῦ παγετοῦ) = obriguisse pruīna : *obrigesco, -rigūi*, 3. *diversos* = *disiunctos* = ἀπομακρυσμένες. *inter se* = μεταξύ τους. *et...* *subnixos* καὶ στηριζόμενες κάθε μιά χωριστά (ex utraque parte) στοὺς πόλους αὐτούς (στοὺς πόλους αὐτούς τῆς γῆς = *verticibus ipsis* [ἀφαιρ.]). *subnixus* (καὶ *subnitus*), a, um. *vertices* = πόλοι (*vertex, verticis* ἀ.): εἰναι τά δύο ἄκρα τοῦ ἀξονα, ποὺ γύρω του στρέφεται κάποια σφαίρα. *caeli* (ἐδῶ δέν πρόκειται γιά τὴν ὑπέρτατη σφαίρα [*caelestis, globus*], ἀλλά γιά τὴν ἀτμόσφαίρα [τοῦ ἀέρα], ποὺ περιβάλλει τή γῆ). *medium* = τή μέση (ζῶνη). *et maximum*, αὐτό δέν ἀληθεύει σήμερα. Απλώνεται ἀπό 23° 1/2 βόρεια καὶ 23° 1/2 νότια, ἔχει τὸν ἥλιο δυό φορές τὸ χρόνο στὸ ζενθ καὶ εἰναι κατοικημένη. *torri* (βλέπεις) = ὅτι καίεται, πυρπολεῖται : *torrēo, torrūi, tōstum*, 2. *ardore* (ἀφαιρ. αἰτίας) τοῦ καύματος (τοῦ ἥλιου). *duo... quorum... ille...* (ποὺ εἰναι μακριά μας). *hic autem alter...* (ἡ κοντινή μας) : δυό (οἱ εὔκρατες ζῶντος)... ἀπ' τίς ὁποῖες... ἔκείνη, αὐτή ἡ ἀλλη ... *australis* (*cingulus*) = ἀνταρκτική, μεσημβρινή, νότια. *in quo* = πάνω στὴν ὁποία. *qui insistunt* = ποὺ κατοικοῦν. *insisto, instīti, —, 3. adverſa nobis urgent vestigia* = ἀντίθετα σὲ σᾶς χαράζουν τὰ ἀχνάρια τοὺς (χαράζουν τὰ ἀχνάρια πηγαίνοντας ἀντίθετα σὲ σᾶς δηλ. εἰναι οἱ ἀντίποδές σας, αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦν τὴν «ἀντίθονα» [τὸ νότιο ἡμισφαίριο], κοίταξε § 12 : *adversos*

stare vobis). urgēo (urgueo), ursi, —, 2. *nihil ad vestrum genus* (pertinet) = καμιά ἐπικοινωνία δέν ἔχει μαζί σας (πού κατοικεῖτε τή βόρεια εὔκρατη ζώνη). Αύτή χωρίζεται ἀπό τή νότια μέ τή «διακεκαυμένη» ζώνη. *subiectus aquiloni* (=septentrionalis) = πού είναι ἔκτεθει μένη στό βοριά. aquilo, δnis α. ὁ βοριάς. cerne... quam... contingat = πρόσεξε... πόσο (σέ ποιό μικρό βαθμό = quam, ἐπίρρ. ἐρώτηματικό - ἐπιφωνηματικό)... ἀγγίζει σέ σᾶς (ἔχει σχέση μέ σᾶς). enim = πράγματι. colitur = κατοικεῖται. colo, colui, cultum, 3. *angustata verticibus* στενή στούς πόλους (δηλ. ἀπό Β. πρός Ν.). Κατά τόν Κικέρωνα ἡ γῆ σχετικά μέ τό μέρος πού κατοικεῖται είναι πλατύτερη (στούς πόλους) ἢ στενότερη (στίς πλευρές) (180° : 34°). *lateribus latior* = πιό πλατύτερη στίς πλευρές. quaedam = γιά νά πῶ ἔτσι. circumfusa illo mari = πού περιβρέχεται ἀπό ἐκείνη τή θάλασσα: circumfundō, -fūdi, -fusum, 3. quod... quod... quem, ἡ ἀναφορά χρησιμεύει γιά ἔξαρση, προκειμένου νά ἀκολουθήσει ἀπότομα ἡ μείωση (= quam sit parvus, vides). quem, σέ ἔλξη πρός τό οceānum ἀντί quod (πρβλ. § 5 καί § 7 quas civitates (quae terra). *in terris*, κοίταξε § 5. qui (oceānus). *in terris* (ἐμεῖς) πού βρισκόμαστε στή γῆ (§ 5). tanto nomine, ἀφαιρ. ίδιότητας πού ἔξαρτάται ἀπό τό qui = ἀν καί ἔχει τόσο μεγάλο δνομα... quam sit (πλάγια ἐρώτηση) (βλέπεις) πόσο είναι.

§ 14 (22). num... potuit...? ἄραγε... μπόρεσε...; (ἀπάντηση : δέν μπόρεσε). *cultis...* (ἀφαιρ.) «ἀπό τούς κατοικημένους τόπους». *nostrum*, γεν. διαιρ. στό cuiusquam... *Caucasum - Gangen*: Καύκασος καί Γάγγης είναι τά ἀνατολικά ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου. *in reliquis... partibus*, δηλ. στή βόρεια εὔκρατη ζώνη. *orientis aut obeuntis solis* : oriens, -entis μτχ. τοῦ orior, ortus sum, 4. *obiens* γεν. obeuntis μτχ. τοῦ obeo, -ii, -itum, obire, (orior = ἀνατέλλω καί obeo = occido = δύω). quis... audiet? (ἀπάντ. : κανείς). *quibus... amputatis* = τούτων (τῶν μερῶν) ἀφαιρεθέντων, ἀν ἀφαιρεθοῦν (τά μέρη) αὐτά... *profecto*, ἐπίρρ. = βέβαια, πολύ καλά. *quantis in angustiis... velit* (πλάγια ἐρώτηση) = σέ πόσο περισσότερο χῶρο... θέλει (ἀξιώνει). *se dilatari* = (αὐτή) νά ἐπεκτείνεται. *ipsi autem*. 'Εδῶ μέχρι τό τέλος τῆς § 16 προσθέτει ἀκόμα ὁ Κικέρων στούς πιό πάνω περιορισμούς (§ 12 : vides habitari) καί ἄλλους τέσσερις χρονικούς (§ 14 : ipsi, § 15 : quin etiam... quid autem interest καί § 16 : praeser-

tim cum...). quam... diu? = γιά πόσο χρόνο; τιμήση γιά νά δηλωθεῖ έμφαση (ἀντί quamdiu).

VII

Περὶ ληγής: ‘*Η λήθη* (ἡ λησμονιά) εἶναι τό χρονικό τέρμα τῆς γήινης δόξας. *Κοσμική* ἡ μεγάλη χρονιά. ‘*Ο πάππος παροτρύνει τὸν ἐγγονό του νά περιφρονήσει τίς ἀμοιβές πάνω στή γῆ ἀποβλέποντας στήν ἀρετή, πού μόνη δόηγει στόν οὐρανό.*

§ 15 (23) *quin etiam* = καί ἀκόμα (μάλιστα δέ). *si cupiat...* *non modo (non)... sed ne... possumus* = ἂν ἥθελε ἐπιθυμήσει... δχι μόνο... ἀλλά οὔτε... μποροῦμε. Τό [non] στήν α' πρόταση περιττεύει, γιατί οἱ δύο ἀρνητικές προτάσεις ἔχουν κοινό τό ρῆμα (*possumus*). *cupio, -pīvī, ἢ pī, -pītum, 3. proles* (= *progenies*). *illa futurorum hominum* = ἡ γενιά ἐκείνη τῶν ἀνθρώπων πού θάρθουν (*πρβλ. πιό κάτω* : *qui postea nascentur*). *proles, is θ.* = γενιά. *deinceps* = ἡ μιά ὕστερα ἀπό τήν ἄλλη (διαδοχικά, ἀπό γενιά σέ γενιά). *nostrum γεν.* *διαιρ. στό unius cuiusque. a patribus acceptas* (ἐπεξήγηση τοῦ *deinceps*) = πού τούς παραλάβαμε ἀπό τούς πατέρες (μας). *accipio, -ēpi, -ceptum, 3. propter eluviones exustionesque* = ἔνεκα τῶν κατακλυσμῶν καί πυρπολήσεων. *tempore certo* = σέ δρισμένο χρόνο (πού εἶναι ἐκείνη ἡ κοσμική χρονιά = *vere vertens annus* τῆς § 16). ‘*Η νεώτερη* ἐπιστήμη δέν ἀποκλείει ὅτι συνέβαιναν ἀπό καιρό σέ καιρό τέτοιοι κατακλυσμοί, ἀλλά δέν εἶναι δεκτή ἡ θεωρία τῶν Στωικῶν γιά γενική πυρπόληση τοῦ κόσμου. Οἱ Στωικοί, πού ἀκολουθοῦσαν κάπως τίς ἀρχές τοῦ ‘*Ηρακλείτου*, πίστευαν ὅτι ὁ κόσμος εἶχε τήν ἀρχή του στήν ἀρχική φωτιά, πού ἐπρεπε νά ἐπιστρέψει μέ κατακλυσμούς καί δλοκληρωτική πυρπόληση.’ Άλλα ἀπό τήν καταστρεπτική αὐτή φωτιά θά γεννιόταν ξανά ἄλλος κόσμος, δύμοιος σέ ὅλα. Αύτό ἀναγκαστικά θά ἐπαναλαμβανόταν μετά ἀπό δρισμένο ἀριθμό χρόνων (*tempore certo*), δηλ. ὕστερα ἀπό κάθε κοσμικό χρόνο (*vere vertens annus*). Αύτό ὑπολογίζεται, καί σύμφωνα μέ τά λεγόμενα ἐδῶ, ὅτι περιλαβαίνει πάνω ἀπό 11740 ἡλιακά χρόνια, ἀφοῦ ἀπό τό θάνατο τοῦ Ρωμύλου (716 π.Χ.) ὡς τά χρόνια αὐτοῦ τοῦ διαιλόγου (129 π.Χ.) πέρασαν 587 χρόνια, πού εἶναι μόλις τό 1/20 (*nondum vicesimam partem... conversam*)

τοῦ μεγάλου χρόνου ($587 \times 20 = 11.740$). Τοῦ μεγάλου τούτου χρόνου ἀλλοῦ (στὸν Hortensius) ὁ Κικέρων, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Τάκιτος καὶ ὁ Σέρβιος, δριζε τὴ διάρκειά του σέ 12954 χρόνια. *quid autem interest ab iis... sermonem fore de te = τί τέλος πάντων σέ διαφέρει ὅτι θά μιλήσουν ἐκεῖνοι γιά σέ; interest, interfuit, interesse. sermonem ab iis, κοίταξε § 12 : sermonem hominum. qui postea nascetur. πρβλ. § 15 proles illa futurorum hominum. (nascor, natus sum, 3). ab iis... qui ante nati sunt = a maioribus. cum... nullus fuerit = ἀφοῦ... κανεὶς δέν ἔγινε.*

§ 16 (24) *qui = αὐτοί ποιό, καί ὅμως αὐτοί, nec pauciores... et meliores = οὔτε λιγότεροι... καί καλύτεροι. certe = μέ κάθε τρόπο. praeſertim cum... nemo... possit = ἀφοῦ μάλιστα... κανεὶς... δέν μπορεῖ. Α quibus audiri nomen... potest, πρβλ. § 15 : sermonem fore de te. unius anni = ἐνός χρόνου (μεγάλου ἢ κοσμικοῦ). Ο ἀστρονομικός αὐτός χρόνος παρουσιάζεται, ὅταν, ὅπως λέει ὁ Ἀλβίνος εἰσαγ. XIV, ὅλοι οἱ πλανῆτες ἐπιστρέφουν στό σημεῖο, ἀπό ὅπου ἔκινησαν, γιὰ νά ἀρχίσουν ξανά τὴν τροχιά τους. enim = δηλαδή. populariter = μέ λαϊκό τρόπο, κοινά (σ' ἀντίθεση μέ τό πιό κάτω vere vertens annum). astri, λ. ποιητική. tantum modo = μόνο. id est = δηλαδή. cum autem... redierint... rettulerint tum... potest = ἀλλά μόνο ὅταν... θά ἐπανέλθουν... καί θά ἐπαναφέρουν, τότε εἶναι δυνατό, μπορεῖ : redēo, -dīi, -dītum, -īre. referto, rettūli, relatum, referre. ad idem unde... = στό ἵδιο σημεῖο, ἀπ' ὅπου... semel = μιά φορά. eandemque... discriptionem = τὴν ἵδια διάταξη. longis intervallis ὑστερα ἀπό μεγάλα χρονικά διαστήματα : (§ 21 multis... saeculis). totius caeli = ὅλου τοῦ οὐρανοῦ, τῶν οὐράνιων συστημάτων. ille... appellari potest = (τότε) θά μπορεῖ νά πεῖ κανεὶς ὅτι ὁ ἀληθινός χρόνος συντελέστηκε ὀλόκληρος. (πρβλ. Cic. de nat. deor. 2,51 : tum efficitur, cum solis et lunae et quinque errantium ad eandem inter se comparationem [= «ἀναλογία», δηλ. dispositionem] confectis omnium spatiis est facta conversio). in quo = στὸν ὅποιο (κοσμικό χρόνο). vix... audeo = μόλις τολμῶ. dicere... quam... teneantur = νά πῶ πόσο πολλές ἀνθρώπινες γενιές περιλαμβάνονται (πλαγ. ἐρώτ.) saeculum ἐδῶ = διάρκεια μιᾶς ἀνθρώπινης γενεᾶς (33 χρόνια καὶ 4 μῆνες). namque ut... habeto, ἡ σύνταξη : tum... habēto... quandōque (= quandocumque καὶ*

ὅταν τέλος πάντων)... defecerit (τετ. μέλλ.).... ut olim... visus est, cum (ὅταν) penetravit. deficere... extinguisque = ὅτι ἔπαθε ἔκλειψη καὶ σβήστηκε... extinguo (extinguo), tinx, -tinctum, 3. templas (§ 7) = χώρους ἱερούς. ab eadem parte = ἀπό τοῦ ίδιου μέρος. eodemque tempore = καὶ στήν ίδια στιγμή. signis... stellisque revocatis = μέ τήν ἐπιστροφήν τῶν ζωδίων καὶ τῶν ἀστρών. ad principium = στήν ἀρχήν (στήν πρώτη τους διάταξη, πού εἶχαν ὅταν ξεκίνησαν). ad principium = ad primum caput «κεφάλι». expletum (esse). habeto = puta = νόμιζε. cuius = τούτου δέ. quidem = στ' ἀλήθεια. scito = μάθε. nondum vicesimam partem esse conversam, βραχυλογικά ἀντί : n.v.p. conversione (ἢ convertendo) esse confectam = ὅτι δέ συμπληρώθηκε ἀκόμη μέ τήν περιστροφή τοῦ ἓνα είκοστο (τοῦ χρόνου).

§ 17 (25). quocirca = διά τοῦτο, ἐπομένως. Τελειώνει ὁ λόγος γιά τή ματαιότητα τῆς ἐπίγειας δόξας. si... desperaveris... quanti tandem est...? ἡ ύποθ. μέ ύποτακτική = ἀν ηθελες ἀπελπιστεῖ... πόση τέλος πάντων ἀξία ἔχει (πόσο πραγματικά ἀξίζει;). 'Απάντηση : καμιά ἀξία δέν ἔχει. redditum, ἡ λ. χρησιμοποιήθηκε σύμφωνα μέ τά προηγούμενα (§ 5 : hinc profecti huc revertuntur) γιά τήν προέλευση τῶν ψυχῶν. in quo omnia sunt... viris = ὅπου εἰναι ὅλα (ὅσα πρέπει) γιά ἄντρες μεγάλους καὶ ἔξεχοντες (ὅπου οἱ μεγάλοι κι ἔξεχοντες ὅλα τά ἔχουν). 'Επομένως εἰναι τό τέρμα (ό πόθος) τῶν μεγάλων ἀνθρώπων. ista hominum gloria = αὐτή ἡ ἀνθρώπινη δόξα. pertinere = νά διαρκέσει... ad partem exiguum = σ' ἐλάχιστο μέρος. unius anni = ἐνός χρόνου. 'Επειδή ἡ ἐπίγεια δόξα τῶν ἀνθρώπων εἰναι σύντομη, εἰναι ἀνοησία καὶ ματαιοπονία νά μήν ἐλπίζουμε στήν οὐράνια ἀθανασία. igitur = ἐπομένως. Μέ τό igitur στήν ἀρχή εἰσάγεται τό συμπέρασμα αὐτῶν, πού εἰπώθηκαν ἀπό τήν § 12 καὶ ἔξης. alte spectare... atque... contueri : τά ἀπαρέμφ. ἔξωρτῶνται ἀπό τό si voles. contuēor, (-tuītus sum), 2 = ἀτενίζω, βλέπω. 'Η πρόθεση con- τοῦ contueri χρησιμεύει γιά νά ἐπιτείνει τήν ἔννοια τοῦ ρήματος. Παροτρύνοντας ὁ πάππος ἀποτρέπει τό Σκιτίωνα ἀπό τήν ἀπελπισία. hanc sedem et aeternam domum = αὐτή τήν ἔδρα καὶ τήν αἰώνια διαμονή. Εἰναι ἀντίθετο στό : sedem hominum καὶ domum (hominum) τῆς § 12. 'Ακόμη πρβλ. § 5 : hinc profecti huc reventuntur. neque te... dedi-

deris nec... spem posueris (προτρεπτ. ὑποτακτ.) Οἱ κύριες προτάσεις : νά μή δίνεις σημασία στά λόγια τοῦ λαοῦ καὶ νά μή στηρίζεις τήν ἐλπίδα τῶν πράξεών σου. Τό nec γενικεύει τήν ἔννοια. dedo, dedidi, dedi-
tum, 3 = παραδίνω : me dedo = χαρίζομαι. *in praemiis humanis* = στίς ἀνθρώπινες (μάταιες) ἀμοιβές. *te oportet...* *trahat ad verum decus* = πρέπει νά σέ τραβάει στήν ἀληθινή δόξα (§ 4 : ostendas oportebit). *decus, decoris, οὐ.* *ipsa virtus* = ἡ ἴδια ἡ ἀρετή. *suis... inlecebris* = μέ τά ἴδια της δελεαστικά μέσα (θέλγητρά της). *quid... loquantur* = τί... μποροῦν νά ποῦν. *de te* = γιά σέ. *ipsi videant* = αὐτοί ἄς δοῦν (ἄς σκεφθοῦν). *sed loquentur tamen* = ἀλλ' ὅμως θά μιλήσουν γιά σέ. *loquor, -locūtus sum, 3.* *autem* = ἀλλά. *sermo, ἀναφέρεται στό loquentur. de ullo = de quoquam = γιά κανένα, γιά κάτι.* (τό ullus ἀντικαθιστά τό quisquam στήν ἀφαιρ. τοῦ ἐνικοῦ καὶ σ' ὅλο τόν πληθυντικό). *perennis* = διαρχής. *obruitur* = ἀφαί-
ζεται. *obrūo, -rūi, -rūtum. 3. interitu... oblivione* = μέ τό θάνατο καὶ τή λησμονιά. *posteritatis* = posterorum. *extinguitur* = σβήνεται, χάνεται. (extinguo, -nxi, -nctum, 3).

VIII

Περὶ ληψης : Ὁ Σκιπίων ὁ Νεώτερος ὑπόσχεται νά ἀκολουθήσει τήν ἀχνάρια τοῦ πατέρα του καὶ τοῦ παπποῦ του, πού ἔξηγεῖ ὅτι ἡ ἀληθινή ἀθανασία εἶναι ἡ οὐράνια ὡς ἀνταμοιβή τῶν ἄξιων (ἀνθρώπων). Μόνο τό σῶμα εἶναι φθαρτό. Ἡ ἀθάνατη ψυχή τοῦ ἀνθρώπουν ἔχει ζωή, αἰσθηση, ἀνάμνηση, πρόνοια, διευθύνει, κυβερνᾶ καὶ κινεῖ τό φθαρτό σῶμα, δύος δ αἰώνιος θεός τό φθαρτό κόσμο. Αἰώνιο εἶναι αὐτό πού κινιέται πάντοτε καὶ μόνο του : ἐπειδή δέ γνωρίζει ἀρχή δέν μπορεῖ νά ἔχει τέλος.

§ 18 (26). *quae = haec autem. cum dixisset = ἀφοῦ εἶπε. ego vero = ἐγώ στ' ἀλήθεια. siquidem = ἀφοῦ πραγματικά. bene meritis de patria = σ' αὐτούς πούγιναν ἄξιοι τής πατριδας, πού εὔεργέτησαν τήν πατρίδα. mereor, meritus sum, 2. de aliqua re (mereor) = εἴμαι ἄξιος κάποιου. quasi limes = σάν (γιά νά πω ἔτσι) δρόμος. limes, limitis ἡ. ad caeli aditum = γιά τήν εἰσοδο στόν οὐρανό. patet = εἶναι ἀνοικτή. quamquam = ἂν καὶ, μολονότι. vestigiis (ἀφαιρ.).*

ingressus patris = ἀν καὶ βάδισαι στά ἀχνάρια τοῦ πατέρα μου, Παύλου Αἰμαλίου. *ingredior, ingressus sum, 3. et tuis* = καὶ τῶν δικῶν σου. *decori vestro non defui* = δέ φάνηκα ἀνάξιος, δέ φάνηκα κατώτερος ἀπό τή φήμη σας. (*desum, defui, deesse*). *nunc tamen... enitar* = τώρα δμως... Θά προσπαθήσω. (*enītor, enixus ἢ enīsus sum, 3.*) *tanto* = τόσο μεγάλης (ἀμοιβῆς)... *vigilantius* = ἐπιμελέστερα, μέ μεγαλύτερη ἐπαγρύπνηση. *vigilans, ntis* (μτχ. τοῦ *vigilo*). *tu vero enitere* (*προστακτ.*) = νά προσπαθεῖς λοιπόν σύ. *sic habeto* (*pro certo habēto § 5*) *non esse te mortalem, sed corpus hoc* = δτι δέν εἶσαι σύ φθαρτός, ἀλλά τό σῶμα σου. *nec enim tu is es, quem... declarat, sed...* = γιατί οὔτε σύ εἶσαι τέτοιος (*is = talis*), ὅπως δείχνει ἡ μορφή σου (*forma*). ἀλλά... 'Η οὐσία σου δέν εἶναι τό σωματοειδές (τό σάρκινο σχῆμα), ἀλλά ἡ ψυχή σου. Αύτά πηγάζουν ἀπό τήν Πυθαγόρεια διδασκαλία γιά τή μετεμψύχωση, σύμφωνα μέ τήν δποία διδασκαλία ἡ ψυχή ἀπό καιρό σέ καιρό συνδέεται μ' ἔνα σῶμα. *sed mens cuiusque is est quisque* = ἀλλά ἡ ψυχή τοῦ καθενός, αὐτή (*πραγματικά*) εἶναι καθένας (ό καθένας εἶναι ἐκεῖνο πού εἶναι ἡ ψυχή του, ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τό ἐγώ του). *non ea figura, quae* = ὅχι ἡ μορφή κείνη πού· *esse deum* = (δτι εἶσαι θεός). *siquidem* (κοίταξε στήν ἀρχή τῆς § αὐτῆς). *deum te...* Οι ψυχές πλάστηκαν κατά τόν Κικέρωνα καὶ τό στωικό πανθεϊσμό ἀπό αὐτή τήν ἴδια τήν οὐσία τοῦ θεοῦ. Εἶναι αὐτές γιά τό σῶμα, ὅ, τι εἶναι ό θεός γιά τόν κόσμο, δηλ. ό θεός εἶναι ἡ ψυχή τοῦ κόσμου. "Ετσι στό ὄνειρο τοῦ Σκιπίωνα φαίνονται καθαρά τά ἵχνη Πλατωνισμοῦ, ἀνάμικτο μέ ἰδεες τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Οι Στωικοί τόν ἀνθρωπο πρι-
ζαν σάν ζῶο λογικό θνητό, ἐνῶ τό θεό ζῶο λογικό ἀθάνατο. 'Ο ἀνθρωπος ἐπομένως δέ διαφέρει ἀπό τό θεό παρά μόνο στό στοιχεῖο τῆς ἀθανασίας. Πρβλ. καὶ Ψευδο - Πλατ. 'Αξίοχ. 370 B : «οὐ γάρ δὴ θνητή γε φύσις τοσόνδ' ἂν ἥρατο μεγεθουργίας, ὥστε καταφρονῆσαι μὲν ὑπερβαλλόντων θηρίων βίας, διαπεριώσασθαι δὲ πελάγη, δείμασθαι δὲ ἄστη, καταστήσασθαι δὲ πολιτείας, ἀναβλέψαι δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδεῖν περιφορὰς ἄστρων καὶ δρόμους ἥλιου τε καὶ σελήνης... εἰ μή τι θεῖον δηντως ἐνήν πνεῦμα τῇ ψυχῇ, δι' οὖ τὴν τῶν τηλικῶνδε περίνοιαν καὶ γνῶσιν ἔσχεν». Εὐριπ. fr. 1018 καὶ Μένανδρ. «ό νοῦς γάρ ἡμῶν ἐστιν ἐν ἐκάστῳ θεός». *qui... qui... qui... qui...* (ἀναφορά). Οι προτάσεις πού εἰσάγονται μέ τό *qui* εἶναι τά ὑποκείμενα καὶ τό *deus* (θεός δηλ. θεία δύναμη) τό κατηγορούμενο. *qui* *viget... sentit... meminit... providet*:

πού ἔχει τή ζωή, τήν αἰσθηση, τήν πρόνοια (μᾶς κάνει νά αἰσθανόμαστε, νά θυμόμαστε, νά προνοοῦμε) καί πού ἔτσι δύοια (tam) διευθύνει καὶ κυβερνάει καὶ βάζει σέ κίνηση τό σῶμα πού ἐπιβλέπει, δύως (quam) τόν κόσμο τοῦτο regit, moderatur et movet δὲ ύπερτατος θεός, memini, meminisse, ρ. ἐλλειπτ. provideo, -vīdi, -vīsum. 2. ut = καθώς (κινεῖ κ.λπ.). *mundum mortalem* — *fragile corpus* χιαστά. *mundum ex quadam parte mortalem* = θνητό σχετικά μέ κάποιο μέρος. 'Ο κόσμος χάνεται μερικῶς μόνο, γιατί ἔχει μέσα του κάτι τό ἀθάνατο. "Ισως ἐδῶ δὲ Κικέρων ἐννοεῖ τήν ψυχή καὶ ἵσως πάλι τήν ἀφθαρτη ὅλη τῶν ἀστρων. 'Η σύγκριση τοῦ θεοῦ, στίς σχέσεις του μέ τόν κόσμο, μέ τήν ψυχή, στίς σχέσεις της μέ τό σῶμα, εἶναι συνηθισμένη στούς Στωικούς. *ipse* = αὐτός δὲ Ἰδιος. *aeternus* = αἰώνιος (ἀναρχος καὶ ἀπειρος). *sempiternus* = ἀθάνατος. *fragile corpus* = τό φθαρτό σῶμα. 'Η φράση αὐτῇ στηρίζει τήν Πλατωνική προσπάθεια γιά ἀπόδειξη τής ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Αὐτῆς τής προσπάθειας τόν τρόπο ἀκολουθησε κατά γράμμα δὲ Κικέρων, πού μετέφρασε ἀριστοτεχνικά, κάποτε καὶ πιό σύντομα, ἀπό τό Φαῖδρο (245 C κοίταξε καὶ § 19 ἔξ.) καὶ πού ἀργότερα πάλι ἐπανέλαβε τά Ἄδια μέ τίς Ἄδιες λέξεις στούς Τουσκουλανούς (1,53 - 55). Κατά τό Μακρόβιο ἡ ἀπόδειξη δίνεται σέ τύπο σωρείτου (per gradus syllogismorum) ἔτσι :

I. *Anima ex se movetur, quod autem ex se movetur principium motus est.* Igitur anima principium motus est.

II. *Anima principium motus est, quod autem principium motus est, natum non est.* Igitur anima nata non est.

III. *Anima nata non est, quod natum non est, immortale est, igitur anima immortalis est.*

§ 19 (27). *Nam* = πραγματικά. *quod semper movetur* = τό «ἀεικίνητο» (= quod sese semper movet), πού πάντοτε ἔχει κίνηση (αὐτόματα), πού πάντοτε αὐτόματα κινεῖ τόν ἑαυτό του. *motum adfert alicui* = κίνηση δίνει σέ κάτι = «τὸ δὲ ἄλλο κινοῦν», *quodque* : Τό -*que* = καὶ (ταυτόχρονα). *quodque ipsum agitatur aliunde* = καὶ πού κινεῖται ἀπό ἄλλο. *aliunde* = ἀπό ἄλλο (πρβλ. § 20 = pulsu extero = μέ ἔξωτερη κίνηση, δύναμη). *quando finem habet motus* (= movendi) = δταν παύει ἡ κίνηση. *vivendi finem habeat*

necessere = ἀνάγκη νά ἔχει τέλος ζωῆς. *solum igitur quod sese movet* = μόνο λοιπόν αὐτό πού κινεῖ τόν ἔαυτό του. *moveo, movi, motum*, 2. *quia numquam deseritur a se* = γιατί ποτέ δέν ἐγκαταλείπεται ἀπό τόν ἔαυτό του. *desero, -rui, rtum*, 3. *numquam ne moveri quidem desinit* = ποτέ δέ θά παύσει νά κινιέται. Τονίζεται τό *moveri* πού βρίσκεται μεταξύ τοῦ πε καὶ τοῦ *quidem*. 'Εδῶ οἱ δύο ἀρνήσεις (*numquam* - πε... *quidem*) παραμένουν. *desino, -sii, -situn*, 3. *quin etiam ceteris quae moventur, hic fons hoc principium est movendi* = ἀλλά καὶ στ' ἄλλα πού κινοῦνται, αὐτό εἶναι ἡ πηγή καὶ ἡ ἀρχή τῆς κινήσεως. *quin etiam* = ἐκτός ἀπ' αὐτά. *hic fons, hoc principium* αὐτή (σέ ἔλξη ἀντί τοῦτο § 13: quem oceanum) εἶναι πηγή, τοῦτο (εἶναι) ἀρχή. *principii autem nulla est origo* = τῆς ἀρχῆς δέν ὑπάρχει καμιά γέννηση. (*origo - originis*, θ.). *nam ex principio oriuntur omnia* = γιατί ἀπό τήν ἀρχή ὅλα γεννιοῦνται. (*origor, ortus sum*, 4. = γεννιέμαι, γίνομαι). *ipsum autem nulla ex re alia nasci potest* = αὐτή δέ ἀπό κανένα πρᾶγμα δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ. *nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde* = γιατί δέ θά ἤταν ἀρχή αὐτή, πού ἀπό κάποιο ὅλο θά γεννιόταν. *quodsi numquam oritur ne occidit quidem umquam* = όν δέ κάτι ποτέ δέ γεννιέται, ποτέ βέβαια δέν πεθάνει. 'Η ψυχή ἐπομένως εἶναι αἰώνια. *nam principium extinctum* = γιατί ἡ ἀρχή όν πάψει νά ὑπάρχει, *nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit* = οὔτε ἡ ἴδια ἀπό ὅλο ξαναγεννιέται οὔτε ἀπ' τόν ἔαυτό της ὅλο θά γεννηθεῖ. *ex alio* = ἀπό ὅλο. *ex se* = ἀπό τόν ἔαυτό της. *siquidem necesse est a principio oriri omnia* = ἀφοῦ βέβαια εἶναι ἀνάγκη ὅλα νά γεννιοῦνται ἀπό κάποια ἀρχή. *ita fit, ut... sit* = ἔτσι γίνεται ώστε *motus principium ex eo sit, quod, ipsum a se movetur* = τῆς κινήσεως ἡ ἀρχή προέρχεται ἀπό αὐτό, πού τό ἴδιο κινεῖ τόν ἔαυτό του. «ἔτσι ἡ ἀρχή γιά κάθε κινήση εἶναι αὐτό πού τόν ἔαυτό του κινεῖ» δηλ. *ut motus, ordiatur ex eo, quod.* (*ordior, orsus sum*, 4). *id autem nec nasci potest nec mori* = αὐτό δέν εἶναι δυνατό οὔτε νά γεννηθεῖ οὔτε νά πεθάνει. *vel .concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est* = διαφορετικά θά ἔπρεπε ὅλος ὁ οὐρανός νά καταπέσει καὶ ὅλη ἡ φύση (ἡ δημιουργία) νά σταματήσει. *consisto, constiti*, 3. Τό νόημα εἶναι : "Οσο εἶναι ἀδύνατο νά πάψει ὁ κόσμος καὶ ἡ κινήση του, ὅλο τόσο εἶναι ἀδύνατο καὶ ἡ ψυχή, ἀφοῦ σάν πρώτη δύναμη κινεῖ τόν ἔαυτό της, ἡ νά γεννιέ-

ται ή νά καταστρέφεται. Αύτό ἀληθεύει μονάχα, ἐφόσον προσαρμόζεται στήν πρώτη κινητική ἀρχή, σάν τό ὑπέρτατο κίνητρο. *nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsa moveatur* = οὕτε θά ἔβρισκε κάποια δύναμη, γιά νά τεθεῖ πάλι σέ κίνηση, ἀφοῦ πάλι θά σπρωχνόταν ἀπ' αὐτή (τή δύναμη). (*qua* = *ut ea*). *nancisor, nactus* ή *nanctus sum, 3.*

IX

Π ε ρ ι λ η ψ η : 'Ο 'Αφρικανός δ Πρεσβύτερος, ἀφοῦ ἀπέδειξε δτι ή ψυχή εἶναι ἀρχή αἰώνια, ἀγένητη καὶ ἀθάνατη μέ πατρίδα της τόν οὐρανό συμπεραίνει δτι ή πραγματική δόξα τοῦ πολιτικοῦ ἄντρα βρίσκεται στήν οὐράνια ἀρχική ἔδρα τῶν ψυχῶν, δπον τόσο περισσότερο παρασκευασμένος φθάνει, δσο περισσότερο παράμεινε στήν ἔδῶ ζωή μακριά ἀπό τά σωματικά πάθη. 'Ο δοῦλος τῶν παθῶν περιφρονεῖ τούς θείους καὶ ἀνθρώπινους νόμους καὶ κυλίεται στή γη γιά πολλούς αἰώνες, προτοῦ μπορέσει νά ἐπιστρέψει στήν οὐράνια ἔδρα του. 'Ο παππούς ἐξαφανίζεται, δ ἔγγονος ξυπνᾶ.

§ 20 (28). *cum pateat igitur... id esse* = ἀφοῦ λοιπόν εἶναι φανερό δτι τοῦτο εἶναι... (patēo, -tūi, —, 2). *quod a se ipso moveatur* = πού κινεῖται ἀπό τόν ἰδιο τόν ἔαυτό του. *quis est, qui... neget?* ποιός ὑπάρχει πού... θά ἀρνιόταν; *hanc naturam animis esse tributam* = δτι αὐτή ή φύση (φυσική ἴδιότητα) παραχωρήθηκε στίς ψυχές. *tribuo, = būi, -būtum, 3.* = παραχωρῶ, ἀπονέμω. Τό νόημα: δλοι πιστεύουμε δτι ή ψυχή ἔχει αὐτή τήν ἴδιότητα. *inanimum est enim omne, quod...* ἀψυχ εἶναι πράγματι κάθε τί, πού... *pulsu agitatur extero* (πρβλ. § 19: *agitatur aliunde*) «γιατί κάθε σῶμα, πού κινεῖται ἀπό ἐξωτερική δύναμη εἶναι ἀψυχο». *quod autem est animal, id motu cietur interiore et suo* = δτι δέ εἶναι ἔμψυχο (animal), αὐτό κινεῖται μέ κίνηση ἐσωτερική καὶ δική του. *nam haec est propria natura animi atque vis* = γιατί αὐτή εἶναι ή ἴδιαζουσα φύση (φυσική ροπή) καὶ ή ούσια (δύναμη - ἴδιότητα) τῆς ψυχῆς. *quae si est una ex omnibus, quae sese moveat* = αὐτή, ἀν εἶναι ή μόνη ἀπό δλα, πού κινεῖ τόν ἔαυτό της (εἰ δ' ἔστι τόδιο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τό αὐτὸν ἔαυτὸν κινοῦν ή ψυχήν». 'Η ἀντωνυμία *quae* συμφώνησε μέ τό *natura atque vis* ἀντί

νά συμφωνήσει μέ τό animi. *se ipsa moveat = ipsa a se moveatur.* *neque nata certe est et aeterna est = οὔτε γεννήθηκε βέβαια καὶ αἰώνια εἶναι.* «έξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἀν εἴη». ὘δῶ τελειώνει ὁ συλλογισμός, πού μετέφρασε ὁ Κικέρων ἀπό τό Φαῖδρο τοῦ Πλάτωνα, τόν ἐπανάλαβε δέ στούς «Τουσκουλανούς» του, ὅπως εἴπαμε, καὶ συγκεφαλαίωσε ἀργότερα μέ συντομίᾳ στό βιβλίο του γιά τή φιλία. Μέ τό συλλογισμό αὐτό ἀποδείχνεται πραγματικά μόνο κάποια αἰώνια κινητική γιά τόν κόσμο ἀρχή, ὅχι ἡ ἀθανασία ἡ καλύτερα ἀποδείχνεται ἡ αἰωνιότητα τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. (nascor, natus sum, 3).

§ 21 (29). *hanc*, νοεῖται naturam animi atque vim animi ἀντί hunc (animum) = αὐτά τά χαρίσματα τῆς ψυχῆς σου (αὐτή τή φυσική ἰδιότητα καὶ δύναμη τῆς ψυχῆς σου). *optimis in rebus* = στά πιό ὠραῖα πράγματα, στίς εὐγενέστατες ἀπασχολήσεις. *sunt autem... de salute patriae* = εἶναι δέ (εὐγενέστατες ἀπασχολήσεις) οἱ φροντίδες γιά τή σωτηρία (μεγαλεῖο) τῆς πατρίδας. *quibus (euri)*, ἀφαιρ. ὀργαν. *agitatus et exercitatus* = (ἡ ψυχή) πού κινεῖται καὶ ἀσκεῖται (ὅμοιοτέλευτο). πρβλ. καὶ § 20 certe est — aeterna est. *velocius* = γοργότερα. *velox, -ōcis.* *sedem et domum*, τό πρῶτο τονίζει τήν ἴδεα τοῦ ἔδιου τοῦ τόπου, τό δεύτερο τή διάρκεια τῆς ἐκεī διαμονῆς. (§ 12 καὶ § 17 καθώς καὶ Cic. Tusc. 1,118 : ut... in aeternam et plane in nostram domum remigremus). *pervolabit* (pervolo = πετώντας φτάνω). Τά ἔδια ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων σέ ἀπόσπασμα, πού μᾶς διέσωσε ὁ ιερός Αὔγουστῖνος, ἀλλά καὶ ἀλλοῦ. (pervolo, 1). *ocius* = γρηγορότερα. Τήν ἔδια ὠραῖα σκέψη ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων στούς Τουσκουλανούς. (ocius, συγκρ. ἐπίρρ. τοῦ οcīter). *si iam tum, cum... foras eminebit et abstrahet* = ἂν πιά τότε, ὅταν... θά πηδήσει πρός τά ἔξω καὶ θά ἀποσπάσει (forās, ἐπίρρ. = ἔξω). Τό ἔνα ἐπεξηγεῖ τό ὅλο. Τοῦ eminebit foras κλπ. τό νόημα εἶναι : θά μάθει νά ἀποχωρίζεται ἀπό τήν ἐπίγεια ζώη καὶ νά λησμονεῖ τό φθαρτό σκήνωμά της (τίς ἀνθρώπινες ἀθλιότητες), ὅταν θά μελετήσει τά μετά τό θάνατο. (Πρβλ. Πλάτ. Φαίδ. 80 Ε : «έὰν μὲν καθαρὸς ἀπαλλάττηται, μηδὲν τοῦ σώματος ζυνεφέλκουσα, ἄτε οὐδὲν κοινωνοῦσα αὐτῷ ἐν τῷ βίῳ ἐκοῦσα εἶναι, ἀλλὰ φεύγουσα αὐτὸ καὶ συνηθοίσμενη αὐτῇ εἰς αὐτήν») eminēo, -nī, 2. alstrāho, -trāxi, -tractum, 3. *inclusus in corpore* πρβλ.

§ 6 : e corporum vinculum tamquam e carcere καὶ § 7 : corporis custodiis. (inclūdo, -clūsi, -clūsum, 3). ea, quae extra erunt = ωὗτά, πού θά είναι ἔξω (ἀπό τό σῶμα), τήν ἀλήθεια, τήν πραγματικότητα. Ἀφαγε, ἐννοεῖ ὁ Κικέρων τίς ιδέες τοῦ Πλάτωνα; *contemplans* = ἔξετάζοντας, παρατηρώντας. *quam maxime* = δσο τό δυνατό περισσότερο. Σύνδεσε το μέ τό *se...* *abstrahet*. *A corpore...* *corporis voluptatibus*. Κατά τίς Πυθαγόρεις καὶ Πλατωνικές θεωρίες πηγή τοῦ κακοῦ είναι ἡ ὥλη. Γιά τήν ἀγνότητα ἐπομένως τῆς ζωῆς είναι ἀνάγκη νά ἀπολυτρωθεῖ ἡ ψυχή ἀπό τούς αἰσθησιακούς πειρασμούς. "Ετοι μόνο μέ τή διατήρηση τῆς καθαρότητας τῆς ψυχῆς, θά μπορέσει αὐτή, συγκεντρωμένη στόν ἑαυτό της, νά ἐπιστρέψει στήν ἀρχική της κατάσταση 'Ο Κικέρων λέει δτι είναι «voluptates... (τά θέλγητρα) illecēbrae atque escae (δόλωμα) malorum καὶ δτι Plato escam malorum voluptatem appellat, quod eā videlicet homines capiantur sicut hamo (μέ τό ἀγκίστρι) pisces». *quasi* = σάν, γιά νά πῶ ἔτσι. *libidinum* = τῶν σαρκικῶν ὄρμῶν, τῶν παθῶν, libido, libidinis θ. *voluptatibus* (δοτ.) *obedientium* = ωὗτῶν πού ἔξουσιαζονται ἀπό τίς ἡδονές, πού είναι δοῦλοι τῶν ἡδονῶν. *deorum ac hominum iura* = τά δίκαια θεῶν καὶ ἀνθρώπων, τά δσια καὶ τά δίκαια. *corporibus* (ἀφαιρ.) = ἀπό τά σώματα. *voluntantur nec...* *revertuntur* = κυλιοῦνται καὶ δέν ἐπιστρέφουν. 'Ο Πλάτων (Φαΐδ. 81 B) λέει : (ἐὰν δέ γε... μεμιασμένη καὶ ἀκάθαρτος τοῦ σώματος ἀπαλλάστηται, ἀτε τῷ σώματι ἀεὶ ξυνοῦσα καὶ τοῦτο θεραπεύουσα καὶ ἐρῶσα καὶ γεγοητευμένη ὑπ' αὐτοῦ, ὑπό τε τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν, ὥστε μηδὲν ἄλλο δοκεῖν είναι ἀληθές ἄλλ' ἢ τὸ σωματοειδές... βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν δρατὸν τόπον... περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη'). *nisi multis exagitati saeculis* = παρά, ἀφοῦ γιά πολλούς αἰώνες ταλαιπωρηθοῦν (ὕστερα ἀπό δοκιμασίες πολλῶν αἰώνων). 'Ο Πλάτων ὑποστηρίζει δτι ἡ ψυχή, πού δέν ἀπαλλάχτηκε ἀπό τίς αἰσθησιακές ἐπιθυμίες, περιπλανιέται στή γῇ γιά χιλιάδες χρόνια. 'Αξίζει νά ἀναγνώσει κανείς, δσα σχετικά γράφει αὐτός (Φαΐδρ. 249) καὶ ὁ Βιργίλιος (Αἰν. 6, 735 κ.ξ.). *revertuntur*, κοιτάξε § 5 : *huc revertuntur καὶ § 17 : reditum in hunc locum. ille discessit, ego somno* (ἀφαιρ.) *solutus sum* (ἀξίζει νά παρατηρηθεῖ τό ἀσύνδετο, ὅλο δύναμη καὶ ζωντάνια) = ἐκεῖνος ἔξαφανίστηκε, ἐγώ ξύπνησα (λύθηκα ἀπ' τόν ὅπνο). *solvō*, *solvī*, *solutum*, 3. = λύνω. Πολλά μᾶς κάνουν νά πιστέψουμε δτι οἱ

λέξεις αὐτές τοῦ ὀνείρου τοῦ Σκιπίωνα εἶναι καὶ τό τέλος τῆς πραγματίας τοῦ Κικέρωνα de re publica· πρβλ. Cic. de amic. 14 : «qui (Scipio ὁ Νεώτερος)... triduum (γιὰ τρεῖς μέρες) disseruit (ἐπεξεργάστηκε) de re publica, cuius disputationis fuit extreum... fere de immortabilitate animorum, quae se in quiete (στόν ὄπνο) per visum (στ' ὄνειρο) ex Africano (τοῦ Πρεσβυτέρου) audisse dicebat».

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Μετανοώντας από την παραδοσιακή θρησκεία στην πρωτοβουλία της αναγέννησης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Τον ίδιο χρόνο, το 1922, αρχίζει (θεωρητικά) η δημιουργία της πρώτης ελληνικής περιοδικότητας για την αναγέννηση της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, την οποία ο Καραϊσκάκης θεωρεί ως την απόδοση της αναγέννησης στην πολιτιστική σφραγίδα της νέας ελληνικής πολιτιστικής πατριωτικής αναγέννησης.

ΖΕΥΣ ΧΟΙΤΑΝΟ (ΖΕΥΣΛΗΣ)

ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1980

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

ΖΕΩ ΥΟΙΤΑΡΟ

Επαγγελματικό Κέντρο Απόδοσης Συντήρησης
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ ΖΕΩ ΥΟΙΤΑΡΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ζωή τοῦ Ὁρατίου

Ο Κόιντος Ὁράτιος Φλάκκος (Q. Horatius Flaccus) γεννήθηκε στίς 8 Δεκεμβρίου τοῦ 65 π.Χ. (689 ἀπό κτίσ. Ρώμης) στή Βενουσία τῆς Κάτω Ἰταλίας, κοντά στὸν Αὔφιδο ποταμό. Ο πατέρας του ἦταν ἀπελεύθερος (libertinus) καὶ ζοῦσε μέ τὰ εἰσοδήματά του ἀπό ἕνα μικρό γεωργικό κτῆμα. Γιά τῇ μητέρᾳ του δέν ξέρουμε τίποτα. Οὕτε καὶ ὁ ἔδιος ὁ παιητής ἀναφέρει τίποτα στά ποιήματά του. "Ισως ἡ μητέρα του νά πέθανε, ὅταν ὁ Ὁράτιος ἦταν πολύ μικρός.

Μέχρι τὰ δώδεκα του χρόνια ὁ Ὁράτιος ἔζησε μέσα στὸ ἐπιβλητικό φυσικό περιβάλλον τῆς μικρῆς γενέτειράς του, ἀπολαμβάνοντας τά ἀγαθά καὶ τήν ἀνεση τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς. Μετά πῆγε μέ τὸν πατέρα του στὴ Ρώμη, ὃπου παρακολούθησε μαθήματα ἀπό διαπρεπεῖς διδασκάλους, ὃπως ὁ περίφημος γραμματικός Ὁρβίλιος. Ο πατέρας του, γιά νά ἀντιμετωπίσει τὰ ἔξοδα τῆς ἐγκαταστάσεώς τους στὴ Ρώμη ἔγινε coactor auctionum, δηλ. εἰσπράκτορας τῶν χρημάτων ἀπό τίς δημοπρασίες, καὶ ἀφοσιώθηκε ὀλόψυχα στήν πνευματική καὶ ἥθική μόρφωση τοῦ γιοῦ του, γιά. χάρη τοῦ ὄποιου ἐγκατέλειψε τή Βενουσία καὶ τό ἀγαπημένο τοῦ ἀγρόκτημα. Γι' αὐτό ὁ παιητής μέ βαθιά εὐγνωμοσύνη ἀναφέρει στά ποιήματά του (Σατιρ. I, 6, 71 κ.έξ.) τήν αὐταπάρνηση καὶ τίς θυσίες τοῦ πατέρα του γι' αὐτόν, καὶ μέ πολλή περηφάνια μημονεύει τό δνομά του, σέ πεῖσμα ἐκείνων πού τόν κατηγόρησαν γιά τήν ταπεινή καταγωγή του.

Ἄλλα οἱ πνευματικοὶ ὄρίζοντες τῆς Ρώμης ἦταν στενοί γιά ὅσους ἐπιμυμοῦσαν νά πάρουν πλήρη μόρφωση. Τό ἀνέσπερο φῶς τοῦ ἀρχαίου Ἐλληνικοῦ πνεύματος ἦταν ἀκόμη ἔντονο στήν ἀρχική ἐστία του, τήν Ἀθήνα. Γι' αὐτό ὁ Ὁράτιος, σέ ἡλικία 19 περίπου ἐτῶν, δηλ. τό 46 π.Χ., ἔφυγε ἀπό τή Ρώμη καὶ ἤρθε στήν Ἀθήνα, γιά νά σπουδάσει μαθήματα ρητορικῆς καὶ φιλοσοφίας στήσ σχολές τῶν διαδόχων τοῦ Ἰσοκράτη καὶ τοῦ Πλάτωνα.

Τίς σπουδές του στήν 'Αθήνα τίς διέκοψαν σοβαρά πολιτικά γεγονότα στήν Ρώμη. Μετά τή δολοφονία τοῦ Καίσαρα (Μάρτιος τοῦ 44 π.Χ.) νέος ἐμφύλιος πόλεμος ξέσπασε ἀνάμεσα στούς διαδόχους καὶ τούς δολοφόνους του. 'Ο Βρούτος καὶ ὁ Κάστος κατέλαβαν τή Μακεδονία, τήν 'Ελλάδα καὶ τήν 'Ασία. 'Ο 'Οράτιος, μολονότι ποτέ ἄλλοτε δέν εἶχε ὑπηρετήσει στρατιώτης, παρασυρμένος ἀπό νεανικό ἐνθουσιασμό, ξέσπευσε μαζί μέ τὸν θεόν τοῦ χιλίαρχου.

Τό Νοέμβριο τοῦ 42 π.Χ. ἔγινε ἡ μάχη στούς Φιλίππους, ὅπου οἱ δῆμοι οκρατικοὶ νικήθηκαν καὶ τράπηκαν σέ φυγή. 'Ο 'Οράτιος δέ διστάζει νά δομολογήσει (Βιβλ. II, ὀδὴ 7, στίχ. 9 - 12) ὅτι ἐγκατέλειψε τήν ἀσπίδα του στό πεδίο τῆς μάχης ἐκείνης. "Ισως ὅμως δέν πρέπει τό χωρίο αὐτό νά ἔρμηνεθεῖ κατά γράμμα. Εἰναι πιθανό ὁ ποιητής νά ὑπονοεῖ, ὅτι μετά τήν ἥττα ἐκείνη τῶν δομοϊδεατῶν του δέν ἀναμείχηκε πιά στήν πολιτική, ἀλλά ἀσχολήθηκε μέ τίς μελέτες καὶ τήν ποίηση.

Μετά τήν ἥττα στούς Φιλίππους ἡ θέση τοῦ 'Ορατίου ἔγινε πολύ δύσκολη. 'Ο 'Οκταβιανός ἐδήμευσε τή μικρή πατρική περιουσία του (ὁ πατέρας του στό μεταξύ εἶχε πεθάνει) καὶ τή διένευμε μαζί μέ ὅλες στούς παλαίμαχους στρατιώτες (*veterānos*).

Στή Ρώμη ὁ 'Οράτιος ἐπέστρεψε ὅταν, τό 41 π.Χ., ὁ 'Οκταβιανός ἔδωσε γενική ἀμνηστία στούς ἀντιπάλους του. Ἐκεῖ διορίστηκε οἰκονομικός ὑπάλληλος (ταμειακός γραμματέας) γιά νά ἐξασφαλίσει τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή. Τίς ἐλεύθερες ὅρες του τίς ἀφιέρωνε στήν ποίηση. Πολύ σύντομα ἔγινε στενός φίλος μέ τούς δύναμεις ποιητές Βιργίλιο καὶ Βάριο, οἱ ὅποιοι τόν ἔφεραν σέ ἐπαφή μέ τό Μαικήνα, τόν πιστό σύμβουλο τοῦ 'Οκταβιανοῦ καὶ ἔνθερμο προστάτη τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων.

'Η ἀπλή ἀρχικά γνωριμία του μέ τό Μαικήνα ἐξελίχθηκε ἀργότερα σέ τόσο στενή οἰκειότητα καὶ φιλία, ὥστε ὁ Μαικήνας τοῦ δώρισε τή Σαβινική ἔπαινη, πού βρισκόταν 25 περίπου μίλια ΒΑ τῆς Ρώμης. Τά θελγητρα αὐτῆς τῆς ἔπαινης ὁ ποιητής τά ἐξυμνεῖ συχνά στά ποιήματά του, ἐπειδή ἐκεῖ βρῆκε ὅ,τι ἀκριβῶς ποθοῦσε ἡ ποιητική ψυχή του : ἀνεση, χαρά, πηγές ἐμπνεύσεως ἀλλά καὶ ἀξιόλογες προσόδους.

'Η ποιητική ίκανότητα τοῦ 'Ορατίου, οἱ ἔξαρτες κοινωνικές ἀρετές του καὶ ὁ φιλικός δεσμός του μέ τό Μαικήνα τόν βοήθησαν πολύ νά μπει στούς ἀριστοκρατικούς κύκλους τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Οἱ

πιό διαπρεπεῖς, ίδίως στά γράμματα, ἀντρες τῆς ἐποχῆς ἔκεινης ἦταν φίλοι του. Τρανά δείγματα τῆς ἐκτιμήσεως καὶ τῆς φιλίας του πρός αὐτούς ἀποτελοῦν οἱ ὡδές πού τούς ἀπευθύνει «τιμῆς ἔνεκα».

Αξιομνημόνευτη εἶναι καὶ ἡ εἰλικρινής ἀφοσίωση καὶ ἀγάπη τοῦ Ὁρατίου πρός τὸν Ὀκταβιανό Αὔγουστο. Τό γεγονός ὅτι στὸ παρελθόν εἶχε πολεμήσει μαζὶ μέ τούς δημοκρατικούς Βροῦτο καὶ Κάσιο ἐναντίον τῶν ἀρχῶν, τίς ὁποῖες ἐκπροσωποῦσε ὁ Ὀκταβιανός ὡς διάδοχος τοῦ Καίσαρα, δέ σημαίνει ὅτι δέν εἶχε σταθερές πολιτικές πεποιθήσεις· ὁ ἐνθουσιώδης στά νεανικά του χρόνια ποιητής, ὅταν πιά ἔγινε ὥριμος, εἶχε τὴν ἴκανότητα νά διακρίνει καὶ νά ἐκτιμήσει ὅπως ἔπρεπε τῇ θαυμάσιᾳ τάξῃ, τὴν εἰρήνη καὶ τὴ γενική πρόοδο, πού ἔξασφάλισε στὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἡ ἐπιδέξια διοίκηση τοῦ Αὐγούστου. Γι' αὐτό ὁ Ὁράτιος δέν παρουσιάζεται σάν νά ἀνέχεται ἀπλῶς τὸ νέο καθεστώς, ἀλλά διαθέτει τὴν ἔμπνευσή του για νά τὸ ἔξυμνήσει καὶ νά συντελέσει, ὅσο κι αὐτός μπορεῖ, στήν παγίωσή του.

Ο Ὁράτιος πέθανε ἀπό αἰφνιδιο θάνατο στὶς 27 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 8 π.Χ. σέ ήλικια 57 ἑτῶν καὶ ἐνταφιάστηκε στὸν Ἡσκύλινο λόφο, κοντά στὸν τάφο τοῦ μεγάλου φίλου καὶ προστάτη του Μαικήνα, ὁ δόποιος εἶχε πεθάνει μόλις είκοσι μέρες ἐνωρίτερα ἀπό αὐτόν.

2. "Ἐργα τοῦ Ὁρατίου.

Ο Ὁράτιος ἔγραψε λυρικὰ καὶ σατυρικά ποιήματα. Λυρικά εἶναι: α) οἱ ὡδές (carmina) σέ 4 βιβλία· β) οἱ ἐπωδοί (epodi) σέ ἕνα βιβλίο: ποιήματα σκωπτικά, μέ πολλή εἰρωνεία καὶ μέ σκηνές ἀπό τὴν καθημερινή ζωή, κατ' ἀπομίμηση τοῦ πρώτου "Ελληνα ἰαμβικοῦ ποιητῆ" Ἀρχίλοχου τοῦ Πάριου· γ) ὁ ἐκ ατονταίτηρος ὄμνος (carmen saeculare), πού τὸν ἔγραψε μέ ἐντολή τοῦ Αὔγούστου. Τὸν ὄμνο αὐτό τὸν ἔψαλε χορός ἀπό ἀγρόια καὶ κορίτσια ὑψηλῆς καταγωγῆς στήν ἑορτή τῶν Σαικουλαρίων τό 17 π.Χ.

Σατυρικά ποιήματα εἶναι: α) οἱ Σάτιρες (Satirae ἢ Sermones) σέ δύο βιβλία: ὁ ποιητής περιπατίζει καὶ καυτηριάζει μέ λεπτά ἀστεῖα τίς ἡθικές ἐλλείψεις τῆς κοινωνίας, χωρίς νά θίγει δρισμένα πρόσωπα, μιμούμενος τή μέση κωμαδία τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων· β) οἱ Ἐπιστολές (epistolae) σέ δύο βιβλία: ἔχουν κι αύτές σατυρικό περιεχόμενο, ἀλλ' ἀπευθύνονται σέ δρισμένα πρόσωπα, ὅπως συμ-

βαίνει καὶ μέ τήν ἀρχαία ἀττική χωμαδία· γ) ἡ Ποιητική τέχνη ἡ Ἐπιστολή πρός Πείσων (ars poētica aut epistola ad Pisones) : ἀπευθύνεται στά παιδιά του Λεύκιου Καλπούρνιου Πείσωνα καὶ περιέχει ἀξιόλογες παρατηρήσεις γιά τήν ποίηση γενικά.

Μέ τά παραπάνω ποιήματά του, ίδιως μέ τίς ὡδές του, ὁ Ὁράτιος ἀναδείχθηκε ἔνας ἀπό τοὺς δοκιμότερους ρωμαίους ποιητές. Στόν κύκλο, ίδιως, τῶν λυρικῶν ποιητῶν τῆς Ρώμης κατέχει τήν πρώτη θέση. Αὐτός πρῶτος μιμήθηκε τά ὑπέροχα λυρικά δημιουργήματα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ προτρέπει καὶ τοὺς ἄλλους νά τά μιμηθοῦν. Στήν ἐπιστολή του πρός τοὺς Πείσωνες (στ. 268) γράφει : «*nos exemplaria Graeca | nocturna versate manu, versate diurna*» = «Σεῖς νά ξεφυλλίζετε τά ἐλληνικά παραδείγματα (συγγράμματα) νύχτα καὶ ἡμέρα».

Οἱ ὡδές τοῦ Ὁρατίου ἀποτελοῦν τό καλύτερο ἀπό κάθε ἀποφη μέρος τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου. Ἡ φιλία, ὁ ἔρωτας, οἱ ἔριδες, τά συμπόσια, ἡ πολιτεία ἀποτελοῦν τοὺς πόλους, γύρω ἀπό τοὺς ὄποίους στρέφεται ἡ θαυμαστή ἔμπνευσή του. Τό περιεχόμενο τῶν ὡδῶν καὶ ἡ τεχνική μορφή τους συνδυάζουν τήν κομψότητα καὶ τή χαριτολογία. "Αν καὶ μιμεῖται τοὺς "Ελληνες λυρικούς, τόν Ἀρχιλόχο, τή Σαπφώ, καὶ τόν Ἀλκαῖο, κατορθώνει νά μήν τούς ἀντιγράφει καὶ νά μή φαίνεται τυφλός μιμητής τους. Παρουσιάζει πρωτοτοπία καὶ ἀνεξαρτησία, ὅστε νά φαίνεται καθαρά ἡ γνήσια ρωμαϊκή ψυχή του.

· Ἀπό τίς ὡδές πού ἀκολουθοῦν σ' αὐτό ἐδῶ τό βιβλίο :

Τήν **1η** τήν ἀπευθύνει στό μεγάλο του προστάτη, τό Μαικήνα. Ἐκθέτει τίς διάφορες κλίσεις καὶ ἐπιθυμίες τῶν ἀνθρώπων καὶ στό τέλος ἐκδηλώνει καὶ τό δικό του ίδαινικό.

Τήν **2η** τήν ἀπευθύνει στό πλοιο πού θά φέρει τό φίλο του Βιργίλιο στήν **Αθήνα**.

Τήν **3η** τήν ἀπευθύνει στόν **Αγρίππα**, διαπρεπή στρατιωτικό καὶ πολιτικό ἄντρα τῆς ἐποχῆς του.

Τήν **4η** τήν ἀπευθύνει στόν **Ἐρμῆ**, ἔχοντας ώς πρότυπο ὅμοιο ὅμνο τοῦ **Ἀλκαίου**.

· Ἡ **5η** ὡδή εἶναι προσευχή στήν **Ἀρτεμη** καὶ στόν **Ἀπόλλωνα**.

Στήν **6η** θρηνεῖ γιά τό θάνατο τοῦ φίλου του Κοιντίλιου Βάρου, ἔχοντας ώς πρότυπο τούς ἀρχαίους ἐλληνικούς θρήνους.

Στήν **7η** ἔξωτερικεύει τήν ἀμετρητή χαρά του γιά τήν ἡττα καὶ τό θάνατο τῆς Κλεοπάτρας, βασίλισσας τῆς Αἰγύπτου.

Στήν 8η πανηγυρίζει γιά τήν έπιστροφή στή Ρώμη του Πομπηίου Βάρου, φίλου του καί συμπολεμιστή του στή μάχη τῶν Φιλίππων.

Στήν 9η, πού τήν ἀπευθύνει στό Μαικήνα, φαντάζεται τόν ἔσυτό του νά μεταμορφώνεται, μετά τό θάνατό του, σέ κύκνο καί νά ἔξασφαλίζει ἔτσι τήν ἀθανασία.

Στή 10η (κι αὐτή τήν ἀπευθύνει στό Μαικήνα) φαντάζεται ὅτι τόν ἐπισκέπτεται ὁ Μαικήνας τήν ὥρα πού εἶναι ἔτοιμος νά προσφέρει θυσίες στήν "Ηρα. 'Ο ποιητής προσκαλεῖ τό φίλο του νά γιορτάσουν μαζί, γιατί τήν ἡμέρα ἐκείνη εἶχε τήν ἐπέτειο τῆς σωτηρίας του ἀπό βέβαιο θάνατο, ὅταν ἔπεσε ἐπάνω του ἔνα δέντρο του κήπου του.

Στήν 11η παρακαλεῖ τό Βάκχο νά τόν ἐμπνεύσει γιά νά ἐγκωμιάσει τόν Αὔγουστο.

Στή 12η ὡδή, πού εἶναι σάν ἐπίλογος τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων τῶν ὡδῶν του, κρίνει μέ χαρακτηριστική ἀλαζονεία τήν ἀξία τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΙΜΕΝΟ

CARMINA SELECTA

LIBER PRIMUS

1.

- 1 Maecenas atavis edite regibus,
o et praesidum et dulce decus meum :
sunt quos curriculo pulverem Olympicum
collegisse iuvat metaque fervidis
- 5 evitata rotis palmaque nobilis
terrarum dominos evehit ad deos ;
hunc, si mobilium turba Quiritium
certat tergeminis tollere honoribus ;
- illum, si proprio condidit horreo
10 quidquid de Libycis verritur areis.
gaudentem patrios findere sarculo
agros Attalicis condicionibus
- numquam demoveas, ut trabe Cypria
Myrtoum pavidus nauta secet mare ;
- 15 luctantem Icariis fluctibus Africum
mercator metuens otium et oppidi
- laudat rura sui : mox reficit rates
quassas indocilis pauperiem pati.
est qui nec veteris pocula Massici
20 nec partem solidō demere de die
- spernit, nunc viridi membra sub arbuto
stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae ;

multos castra iuvant et lituo tubae
permixtus sonitus bellaque matribus

25 detestata; manet sub Iove frigido
venator tenerae coniugis immemor,
seu visa est catulis cerva fidelibus,
seu rupit teretes Marsus aper plagas.

me doctarum hederae praemia frontium
30 dis miscent superis, me gelidum nemus
Nympharumque leves cum Satyris chori
secernunt populo, si neque tibias

Euterpe cohibet nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.
35 quodsi me lyricis vatibus inseres,
sublimi feriam sidera vertice.

2. (III)

1 Sic te diva potens Cypri,
sic fratres Helenae, lucida sidera,
ventorumque regat pater
obstrictis aliis praeter Iapyga,

5 navis, quae tibi creditum
debes Vergilium : finibus Atticis
reddas incolumem precor
et serves animae dimidium meae.

illi robur et aes triplex
10 circa pectus erat, qui fragilem truci
commisit pelago ratem
primus, nec timuit praecipitem Africum
decertantem Aquilonibus
nec tristes Hyadas nec rabiem Noti,
15 quo non arbiter Hadriae
maior, tollere seu ponere volt freta.

quem mortis timuit gradum
 qui siccis oculis monstra natantia,
 qui vidit mare turgidum et

20 infames scopulos Acroceraunia ?

ne quicquam deus abscidit
 prudens oceano dissociabili
 terras, si tamen impiae
 non tangenda rates transiliunt vada.

25 audax omnia perpeti
 gens humana ruit per vetitum (nefas !)
 audax Iapeti genus
 ignem fraude mala gentibus intulit.

post ignem aetheria domo
 30 subductum macies et nova febrium
 terris incubuit cohors
 semotique prius tarda necessitas

leti corripuit gradum.
 expertus vacuum Daedalus aëra

35 pennis non homini datis ;
 perrupit Acheronta Herculeus labor.

nil mortalibus ardui est :
 caelum ipsum petimus stultitia neque
 per nostrum patimur scelus

40 iracunda Iovem ponere fulmina.

3. (VI)

1 Scriberis Vario fortis et hostium
 victor Maeonii carminis alite,
 quam rem cumque ferox navibus aut equis
 miles te duce gesserit.

5 nos, Agrippa, neque haec dicere nec gravem
 Pelidae stomachum cedere nescii

nec cursus duplicitis per mare Ulixei
nec saevam Pelopis domum

conamur, tenues grandia, dum pudor
10 inbellisque lyrae Musa potens vetat
laudes egregii Caesaris et tuas
culpa deterere ingenii.

quis Martem tunica tectum adamantina
digne scripserit aut pulvere Troico
15 nigrum Merionen aut ope Palladis
Tydiden superis parem ?

nos convivia, nos proelia virginum
sectis in iuvenes unguibus acrum
cantamus, vacui sive quid urimur,
20 non praeter solitum leves.

4. (X)

1 Mercuri, facunde nepos Atlantis,
qui feros cultus hominum recentum
voce formasti catus et decorae
more palaestrae,

5 te canam, magni Jovis et deorum
nuntium curvaeque lyrae parentem,
callidum quidquid placuit iocosu
condere furto.

te, boves olim nisi reddidisses
10 per dolum amotas, puerum minaci
voce dum terret, viduus pharetra
risit Apollo.

quin et Atridas duce te superbos
Ilio dives Priamus relichto
15 Thessalosque ignes et iniqua Troiae
castra sefellit.

tu pias laetis animas reponis
 sedibus virgaque levem coērces
 aurea turbam, superis deorum
 20 gratus et imis.

5. (XXI)

- 1 Dianam tenerae dicite virginēs,
 intonsum pueri dicite Cynthium,
 Latonamque supremo
 dilectam penitus Jovi.
- 5 vos laetam fluvii et nemorum coma,
 quaecumque aut gelido prominet Algido
 nigris aut Erymanthi
 silvis aut viridis Cragi,
- vos Tempe totidem tollite laudibus
 10 natalemque, mares, Delon Apollinis
 insignemque pharetra
 fraternaque umerum lyra.
- hic bellum lacrimosum, hic miseram famem
 pestemque a populo et principe Caesare in
 15 Persas atque Britannos
 vestra motus aget prece.

6. (XXIV)

- 1 Quis desiderio sit pudor aut modus
 tam cari capitī? praecipe lugubres
 cantus, Melpomene, cui liquidam pater
 vocem cum cithara dedit.
- 5 ergo Quintilium perpetuus sopor
 urget; cui Pudor et Iustitiae soror
 incorrupta Fides nudaque Veritas
 quando ullum inveniet parem?

multis ille bonis flebilis occidit,
 10 nulli flebilius, quam tibi, Vergili.
 tu frustra pius, heu, non ita creditum
 poscis Quintilium deos.

quid ? si Threicio blandius Orpheo
 auditam moderere arboribus fidem,
 15 num vanae redeat sanguis imagini,
 quam virga semel horrida
 non lenis precibus fata recludere,
 nigro compulerit Mercürius gregi ?
 durum : sed levius fit patientia
 quidquid corrigere est nefas.

7. (XXXVII)

1 Nunc est bidendum, nunc pede libero
 pulsanda tellus, nunc Saliaribus
 ornare pulvinar deorum
 tempus erat dapibus, sodales.
 5 antehac nefas depromere Caecubum
 cellis avitis, dum Capitolio
 regina dementis ruinas,
 funus et imperio parabat
 contaminato cum grege turpium
 10 morbo virorum, quidlibet impotens
 sperare fortunaque dulci
 ebria. sed minuit furorem
 vix una sospes navis ab ignibus
 mentemque lymphatam Mareotico
 15 redegit in veros timores
 Caesar ab Italia volantem
 remis adurgens, accipiter velut
 mollis columbas aut leporem citus

- venator in campis nivalis
 20 Haemoniae, daret ut catenis
 fatale monstrum : quae generosius
 perire quaerens nec muliebriter
 expavit ensem nec latentis
 classe cita reparavit oras,
 25 ausa et iacentem visere regiam
 voltu sereno, fortis et asperas
 tractare serpentes, ut atrum
 corpore conbiberet venenum,
 deliberata morte ferocior :
 30 saevis Liburnis scilicet invidens
 privata deduci superbo
 non humilis mulier triumpho.

LIBER ALTER

8. (VII)

- 1 O saepe mecum tempus in ultimum
 deducte Bruto militiae duce,
 quis te redonavit Quiritem
 dis patriis Italoque caelo,
 5 Pompei, meorum prime sodalium,
 cum quo morantem saepe diem mero
 fregi coronatus nitentis
 malobathro Syrio capillos ?
 tecum Philippos et celerem fugam
 10 sensi relicta non bene parmula,
 cum fracta virtus, et minaces
 turpe solum tetigere mento :
 sed me per hostis Mercurius celer
 denso paventem sustulit aëre,

- 15 te rursus in bellum resorbens
unda fretis tulit aestuosis.

 ergo obligatam redde Iovi dapem
longaque fessum militia latus
depone sub lauru mea nec
20 parce cadis tibi destinatis.

 oblivious levia Massico
ciboria exple, funde capacibus
unguenta de conchis. quis udo
deproperare apio coronas

 25 curatve myrto ? quem Venus arbitrum
dicet bibendi ? non ego sanius
bacchabor Edonis : recepto
dulce mihi furere est amico.

9. (XX)

- 1 Non usitata nec tenui ferar
penna biformis per liquidum aethera
vates neque in terris morabor
longius invidiaque maior

 5 urbis relinquam. non ego, pauperum
sanguis parentum, non ego, quem vocas,
dilecte Maecenas, obibo
nec Stygia cohibebor unda.

 iam iam residunt cruribus asperae
10 pelles et album mutor in alitem
superne nascunturque leves
per digitos umerosque plumae.

 iam Daedaleo notior Icaro
visam gementis litora Bospori
15 Syrtisque Gaetulas canorus
ales Hyperboreosque campos;

me Colchus et qui dissimulat metum
 Marsae cohortis Dacus et ultimi
 noscent Geloni, me peritus
 20 disceit Hiber Rhodanique potor.

absint inani funere neniae
 luctusque turpes et querimoniae ;
 compesce clamorem ac sepulcri
 mitte supervacuos honores.

LIBER TERTIUS

10. (VIII)

1 Martiis caelebs quid agam Calendis,
 quid velint flores et acerra turis
 plena miraris positusque carbo in
 caespite vivo,

5 docte sermones utriusque linguae :
 voveram dulcis epulas et album
 Libero caprum prope funeratus
 arboris ictu.

hic dies anno redeunte festus
 10 corticem adstrictum pice demovebit
 amphorae fumum bibere institutae
 consule Tullo.

sume, Maecenas, cyathos amici
 sospitis centum et vigiles lucernas
 15 perfer in lucem : procul omnis esto
 clamor et ira.

mitte civilis super Urbe curas :
 occidit Daci Cotisonis agmen,
 Medus infestus sibi luctuosis
 20 dissidet armis,

servit Hispanae vetus hostis orae
 Cantaber sera domitus catena,
 iam Scythae laxo meditantur arcu
 cedere campis.

- 25 neglegens, ne qua populus laboret,
 parce privatus nimium cavere et
 dona praesentis cape laetus horae :
 linque severa.

11. (XXV)

1 Quo me, Bacche, rapis tui
 plenum ? quae nemora aut quos agor in specus
 velox mente nova ? quibus
 antris egregii Caesaris audiar

5 aeternum meditans decus
 stellis inserere et consilio Iovis ?
 dicam insigne, recens, adhuc
 indictum ore alio. non secus in iugis

Edonis stupet Euhias
 10 Hebrum prospiciens et nive candidam
 Thracen ac pede barbaro
 lustratam Rhodopen, ut mihi devio

ripas et vacuum nemus
 mirari libet. o Naiadum potens
 15 Baccharumque valentium
 proceras manibus vertere fraxinos,
 nil parvum aut humili modo,
 nil mortale loquar. dulce periculum est,
 o Lenaee, sequi deum
 20 cingentem viridi tempora pampino.

12. (XXX)

- 1 Exegi monumentum aere perennius
 regalique situ pyramidum altius,
 quod non imber edax, non aquilo impotens
 possit diruere aut innumerabilis
- 5 annorum series et fuga temporum.
 non omnis moriar multaque pars mei
 vitabit Libitinam : usque ego postera
 crescam laude recens, dum Capitolium
- scandet cum tacita virgine pontifex :
- 10 dicar, qua violens obstrepit Aufidus
 et qua pauper aquae Daunus agrestium
 regnavit populorum, ex humili potens
- princeps Aeolium carmen ad Italos
 deduxisse modos. sume superbiam
- 15 quae sitam meritis et mihi Delphica
 lauro cinge volens, Melpomene, comam.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ Ι

1 - 6. *atavus* = ὁ προπάππος, ὁ πρόγονος. *editus - a - um*, τοῦ *ρ. edo* = γεννῶ. *decus - oris* = κόσμημα. *iuno - vi - tum* (α') = ἀρέσω. *curriculum - i* = ἄρμα. *meta - ae* = ἡ νύσσα (στήλη στὶς στροφές τοῦ ιππόδρομου). *evito ρ. (α')* = διαφεύγω. *palma - ae* = ὁ φοίνικας (δέντρο). *eveho - xi - ctum* (γ') = ἀνεβάζω, ἀνυψώνω. ἡ φυσ. σειρά εἶναι: *sunt quos* (= nonnulos) *iuvat collegisse curriculo pulverem Olympicum et meta evitata rotis fervidis et palma nobilis evehit ad deos dominos terrarum* (τὰ meta καὶ palma ὑποκ. τοῦ evehit). *Maecenas - atis* = ὁ Μαικήνας, ἀπλός ιππέας Ρωμαῖος: ήταν εὐνοούμενος τοῦ Αὔγούστου καὶ ὁ σπουδαιότερος σύμβουλός του· καταγόταν ἀπό πολὺ παλιά Τοσκανική οἰκογένεια.

7 - 10. *hunc* (iuvat). *mobilis - e* = εὐκολομετάβλητος, ἀσταθῆς. *turba - ae* = πλῆθος. *illum* (iuvat). *tergeminus* = τρίδυμος, τριπλός. *proprius - a - um* = ὁ δικός, ἀτομικός. *horreum* = ἡ ἀποθήκη, ὁ σιτοβολώνας. *verro - rri - rsum* (γ') = σαρώνω. *area - ae* = τό ἀλώνι. *tergemini honores* λέγονται: τό ἀξίωμα τοῦ ἀγορανόμου (aedilis), τοῦ πραίτορα (praetor) καὶ τοῦ ὑπάτου (consul). *Libycae areae*: ἐπειδή ἡ ἐπαρχία τῆς Λιβύης, ὅπως ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Σικελία, προμήθευε τό περισσότερο σιτάρι πού κατανάλωνε ἡ Ρώμη.

11 - 18. *findo - di - ssum* (γ') = σκίζω, σκάβω. *sarculum - i* = σκαλιστήρι, ἀξίνα. *condicio - onis* = ἡ πρόταση, ὁ ὅρος. *nunquam demoveas* = ποτέ δέ θά ἔδιωχνες. *trabs - bis* = δοκάρι, πλοῖο. *seco - ui - ctum* (α') = κόβω, σκίζω. *luctor, (α')* = παλεύω. *tox* ἐπίρ. = μετά ἀπό λίγο. *reficio* (re-facio) = ἐπισκευάζω. *ratis - is* = σχεδία, πλοῖο. *quassus - a - um* (τοῦ ρ. *quatior*) = ταλαιπωρημένος, χαλα-

σμένος. *indocilis* = ἄμαθος, ἀπειρος. *Attalicae condiciones* : ἐπειδή τά πλούτη τῶν Ἀτταλικῶν βασιλέων τῆς Περγάμου ἦταν παροιμιώδη. "Ο "Ατταλος ὁ III (133 π.Χ.) εἶχε κληροδοτήσει τό βασίλειό του στούς Ρωμαίους. *Cypria trabs* : ἐπειδή οἱ Κύπριοι ἤταν τολμηροί θαλασσοπόροι καὶ ικανοί ἔμποροι. *Africus* = λίβας (γαρμπής), ΝΔ θυελλώδης, τό χειμώνα, ᾄνεμος.

19 - 29. *poculum - i* = ποτήρι. *demo - mpsi - mptum* (γ') = ἀφαιρῶ. *solidus* (ἐπίθ.) = στερέος, ἀκέραιος. *sperno - sprevi - etum* (γ') = ἀποχωρίζω, ἀδιαφορῶ. *nunc...* *nunc* = ἄλλοτε... ἄλλοτε. *arbutus - i* = ἡ κουμαριά. *viridis - e* = πράσινος, θαλερός. Ἡ φυσ. σειρά εἰναι : *nunc stratus membra sub viridi arbuto. ad lene caput sacrae aquae* = κοντά στή ἥρεμη πηγή (κεφαλόβρυσο) ἵεροῦ νεροῦ· (οἱ πηγές ἤταν ἀφιερωμένες σέ θεότητες). *tuba - ae* = ἡ σάλπιγγα. *lituus - i* = καμπύλη (κυρτή) σάλπιγγα, «κέρας». *detestor* (α') = καταριέμαι. *sub Iove frigido* ἀντί : *sub caelo. seu - seu* = εἴτε - εἴτε. *catulus - i* = σκυλάκι (κουταβάκι). *rumpo - pi - ptum* (γ') = σπάζω, διαρρήγω. *teresetis* = στρογγυλός, ἐπιμήκης. *plaga - ae* = δίχτυ. *Massicum* (vinum) : ὄνομάζεται τό περίφημο κρασί τῆς Καμπανίας («καμπανίτης οἶνος»), ἀπό τό διμώνυμο ὄρος τῆς Ἰταλίας. *sub Iove frigido* : ἐπειδή ὁ *Iuppiter*, ως προσωποποιία τοῦ οὐρανοῦ, ἐδᾷ σημαίνει τό ψυχρό ὑπαιθρο. *Marsus* = Μαρσικός, ὄνομα ἰταλικοῦ λαοῦ. *hedera - ae* = ὁ κισσός, ἵερο φυτό τοῦ Βάκχου, τοῦ θεοῦ πού ἐξάπτει τή φαντασία τῶν ποιητῶν.

30 - 36. *gelidus*, ἐπιθ. = κρυερός, παγερός. *secerno, - crevi - etum* (γ') = διακρίνω, (ξε)χωρίζω. *tibia - ae* = ὁ αὐλός (μουσικό ὅργανο). *Euterpe - Polyhymnia*, ὀνόματα Μουσῶν. *barbitus - i* = ἡ βάρβιτος, ἔγχορδο ἀρχαῖο μουσικό ὅργανο, σάν τό σημ. βιολοντσέλο ἢ τό λαγūντο. *Lesbous* : Ἡ Σαπφώ καὶ ὁ Ἀλκαῖος, οἱ περίφημοι λυρικοί ποιητές τοῦ βου π.Χ. αἰώνα, ἤταν Λέσβιοι. *nates - is* = μάντης, ποιητής. *insero - ui - rtum* (γ') = συγκαταλέγω. *sublimis - e*, ἐπίθ. = μετέωρος, ὑψωμένος στόν ἀέρα. *ferio - ire* (δ') = πλήττω, χτυπῶ. *quod si me... vertice* : ἐπειδή, ἂν μέ κατατάξεις στούς λυρικούς ποιητές, μέ ὑψωμένη στόν ἀέρα κεφαλή θά πλήξω τά ἀστρα.

2. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ ΙΙΙ

1 - 8. *diva potens Cypri* = ή θεά πού δεσπόζει (ή δέσποινα) στήν Κύπρο· ή «Κύπρις» ('Αφροδίτη), πού είχε περίφημο ναό στήν Πάφο (Venus marina, ή θαλάσσια 'Αφροδίτη). *fratres Helenae* = οι ἀδελφοί τῆς Ἐλένης Κάστορας καὶ Πολυδεύκης, οἱ Διόσκουροι, πού λατρεύονταν ως θεότητες τῆς θάλασσας. Εἶναι ή προσωποποίηση τῶν δυό λαμπρότερων ἀστέρων τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν διδύμων. Οἱ ἀρχαῖοι, δταν ἔβλεπαν ἡλεκτρικούς σπινθῆρες νά βγαίνουν ἀπό τίς ἄκρες τῶν καταρτιῶν, πίστευαν πώς οἱ Διόσκουροι τούς ἔστελναν καλούς οἰωνούς. *obstringo - nxi - ctum* (γ') = σφίγγω, περιορίζω. *obstrictis* aliis (ventis). *Iapyx - ygis* = ὁ Ἰάπυξ: βορειοδυτικός ἄνεμος πολύ εὔνοικός γιά δσους ταξίδευαν ἀπό τὴν Ἰταλία στήν Ἐλλάδα. Ἡ φυσική σειρά εἶναι: *sic... regat navis* = μακάριο ἔτσι νά σέ κυβερνᾶ, πλοῦ (κλητική). *quae debes tibi creditum Vergilium*: 'Επειδή ὁ ποιητής είχε ἐμπιστευθεῖ, κατά κάποιο τρόπο, τῇ ζωῇ τοῦ Βιργιλίου στό πλοῦ, τό δποῦ ἔτσι debet. *reddo* (γ') = δίνω, παραδίνω, ἐπιστρέφω. *dimidium animae meae*: πρβ. «μία ψυχὴ ἐν δυοῖν σώμασι». *dimidium* = τό μισό.

9 - 16. *robur - oris* = ἄγρια βελανιδιά (μεταφ. τόλμη). Ἡ φυσική σειρά εἶναι: *robur et triplex aes erat circa pectus illi qui...* πρβ. «πωλλὰ τὰ δεινὰ κούδεν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει...». *fragilis - e* ἐπίθ. = εὐθραυστος. *trux - cis* ἐπίθ. = ἄγριος (fragilis ratis - trux pelagus, ἀντίθεση). *praeceps - cipitis* (prae - caput) = προπέτης, αὐθάδης, δρμητικός. *Hyades - um* = οἱ Ὑάδες (θηλ.).: Σύμπλεγμα 7 ἀστρων κοντά στήν κεφαλή τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ταύρου. Οἱ ἀρχαῖοι νόμιζαν ὅτι ή ἐμφάνισή τους φέρνει βροχές καὶ καταιγίδες καὶ γ' αὐτό τίς δύναμαζαν tristes. *rabies - ei* = ή λύσσα. *quo* (Noto) β' δρος συγκρίσεως. *arbiter - tri* = διαιτητής, κριτής, δεσπότης. *Hadria - ae*: ή Ἀδρίας, τό Ἀδριατικό πέλαγος, πού τό χτυποῦν οἱ νότιοι ἄνεμοι. *volt* (ἀντί vult) τοῦ *nolo* = θέλω. *fretum - i* = ὁ πορθμός, ή θάλασσα.

17 - 26. *gradus - us* = βῆμα, προσέγγιση. quem gradum mortis timuit (ille homo) qui...: φαντάζεται τό θάνατο νά βαδίζει, γιά νά χτυπήσει τόν τολμηρό θαλασσοπόρο· ή ἀπάντηση στήν ἑρώηση εἶναι ἀρνητική. *siccus - a - um* = ξερός: *siccis oculis* γιά νά δείξει τήν ἀταραξία τοῦ τολμηροῦ θαλασσοπόρου μπροστά στούς κινδύνους.

monstra natantia = τά τέρατα πού κολυμποῦν· ἔτσι τά φαντάζονταν οἱ ναυτικοί. *turgidus* ἐπίθ. = φουσκωμένος. *Acroceraunia* = τά Ἀκροκεφαλύεια, ὁροσειρά τῆς Ἡπείρου (καὶ ἀκρωτήρι): τίς ψηλές κορφές τους τίς χτυποῦσσαν οἱ κεραυνοί. *nequicquam* ἐπίρρ. = μάταια. *abscindo - idi - ssum* (γ') = σκίζω, (ἀπο)χωρίζω. *dissociabilis* = διαιρετικός, ἀκοινωνήτος. *impiae rates* = ἀνόσιες, ἀσεβεῖς (ἐξαιτίας τῆς τόλμης τους) βάρκες. *si tamen rates impiae transiliunt vada non tangenda*: ἡ θαλασσοπολιτα θεωρήθηκε παράβαση τῆς θείας βουλήσεως καί οἱ θαλασσοπόροι τιμωροῦνταν. *perpeti* τοῦ ρ. *perpetior* (perpartior) = ὑποφέρω, πάσχω. *ruit per vetitum* = ὅρμᾶ μέσα στά ἀπαγορευμένα ἀπό τό θεό. *nefas!* ἐπιφ. = ἀλίμονο!: ἐκφράζει τὸν πόνο τοῦ ποιητῆ γιά τὰ ἀμαρτήματα τοῦ ἀνθρώπου.

27 - 40. *Iapeti genus* = τό γένος (παιδί) τοῦ Ἱαπετοῦ: ὁ Προμηθέας πού ἔκλεψε ἀπό τὸν Οὐρανὸν τὴν ἱερή φλόγα. *fraus mala*: ἐννοεῖ τὴν ὀλέθρια ἀπάτη, μέ τὴν ὄποια ὁ Προμηθέας ἔκλεψε τὴν φλόγα. *post ignem* = μετά ἀπό τὴν κλοπὴν τῆς φλόγας. *macies - ei* = φθίση, σοβαρή ἀρρώστια. *nova febrium cohors* = νέο πλῆθος πυρετῶν (πολλές ἀγωνστες μέχρι τότε ἐμπύρετες ἀσθένειες). *incumbo* = ξαπλώνω, -ομαι. *semotus* (τοῦ ρ. *semoveor*) = ἀπομακρυσμένος. *tarda necessitas leti* = ἡ ἀργή μοίρα τοῦ θανάτου. *corripio gradum* = ἐπιταχύνω τό βῆμα. 'Η ἔννοια: Οἱ ἀνθρωποι πρῶτα ἡταν περισσότερο μακρόβιοι, ἀλλά ἐξαιτίας τῶν ἀμαρτημάτων τους ἐπέσυραν ἐναντίον τους τὴν τιμωρία τοῦ θανάτου καὶ ἔγιναν βραχύβιοι. *exerior*, ρ. = ἀποκτῶ ἐμπειρία, δοκιμάζω. *penna - ae* = φτερό, τά φτερά, ἡ φτερούγα. *Herculens labor* = ὁ ἄθλος τοῦ Ἡρακλῆ. *perrupit Acheronia*: 'Η κάθοδος ζωντανῶν ἀνθρώπων στὸν "Αδην ἀπαγορευόταν, ἀλλά ὁ Ἡρακλῆς κατόρθωσε νά κατέβει στὸν "Αδη καὶ νά ἀπελευθερώσει τό Θησέα καὶ τὸν Πειρίθουν. *nil* = *nihil*. *nihil ardui est* = τίποτα δέν εἶναι δύσκολο (γιά τὴν ἀνθρώπινη τόλμη). *caelum ipsum petimus stultitia* = καὶ τὸν οὐρανὸν τὸν ἴδιο ζητᾶμε ἐξαιτίας τῆς μωρίας μας. *Iovem*, ὑποκ. τοῦ ponere. *iracunda fulmina* = τούς δργισμένους κεραυνούς (του).

3. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ VI

1 - 12. *Scriberis Vario* = μπορεῖς νά ὑμνηθεῖς ἀπό τό Βάριο. *Varius* (*Lucius Varius Rutilus*): Φίλος τοῦ Βιργιλίου καὶ τοῦ Ὁρα-

τίου. Οι ἀρχαῖοι τόν ἔβαζαν στήν πρώτη γραμμή μαζί μέ τούς μεγαλύτερους ποιητές καὶ τόν θεωροῦσαν πρῶτο ἐπικό καὶ τραγικό ποιητή τῆς ἐποχῆς ἑκείνης. *Maeonii carminis alite* = τοῦ κύκνου τοῦ Μαιονίου ἄσματος, δηλ. τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. (κύκνος : ὁ "Ομηρος"). *ales - itis* = ὁ φτερωτός· (ἔδω σημαίνει : ὁ κύκνος). *Maeonia - ae* = ἡ Μαιονία, ἡ Σμύρνη, πού σύμφωνα μέ τήν παράδοση είχε τίς περισσότερες πιθανότητες νά ἥταν πατρίδα τοῦ Ὁμήρου. *quam rem cumque* : τιμήσῃ, ἀντί *quamcumque rem...* *miles* περιληπτ. *nauibus aut equis* = terra marique. *Agrippa* = ὁ Ἀγρίππας, σπουδαῖος στρατηγός καὶ πολιτικός στήν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου καὶ στρατιωτικός σύμβουλος τοῦ Αὐγούστου. *nos* : 'Ο Ὁράτιος καὶ οἱ ἴσαξιοι του ποιητές (μετριοφροσύνη). *conor, ρ.* = προσπαθῶ, δοκιμάζω, ἐπιχειρῶ. *stomachus - i* = τό στομάχι, ἡ χολή, ἡ ὄργη, ἡ ἀγανάκτηση. *Pelidae...* *nescii cedere* = τοῦ Πηλείδη... πού δέν ξέρει νά ὑποχωρεῖ, τοῦ ἄκαμπτου. *duplex Ulixes* = τό «πολύτροπος» τοῦ Ὁμήρου (διπρόσωπος μέ τήν ἔννοια ὅτι ἥταν πανούργος). 'Ο ποιητής διμολογεῖ ὅτι δέν μπορεῖ νά φτιάξει νέα 'Ιλιάδα καὶ 'Οδύσσεια, γιά νά ἐγκωμιάσει τά κατορθώματα τοῦ Ἀγρίππα. *saeva Pelopis domus* πρβ. (Πελοπιδῶν κακά). *tenuis, e* = λεπτός, ταπεινός. *grandis, e* = ἀδρός, ὑψηλός. *imbellis, e* (in-bellum) ἐπίθ. = ἀπόλεμος. 'Η φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *Musaque potens imbellis lygae. veto - ui - itum* (α') = ἀπαγορεύω. *detero - trivi - tritum* (γ') = τρίβω, μειώνω, βλάπτω. *laus - udis* = ἡ δόξα, τό κλέος (πρβ. ὁμηρικό «τά κλέα»). *culpa ingeni* = ἡ ἀφύτα (: ἀπό πνευματική ἀδυναμία, ἀνικανότητα).

13 - 20. *tunica - ae* = ὁ χιτώνας. *quis scripserit digne?* = ποιός θά μποροῦσε νά ὑμήσει ἐπαξίως; (κανένας ἐκτός ἀπό τό Βάριο). *Mars tectus tunica adamantina* = ὁ "Αρης ντυμένος μέ διαμαντένιο (= χάλκινο) χιτώνα (πρβ. τό διμηρικό «χαλκοχίτων» στήν ἐποχή τοῦ Ὁμήρου «ἀδάμας» λεγόταν ὁ σκληρός χαλκός). *Meriones* = ὁ Μηριόνης, ὁ γενναῖος ἡνίοχος τοῦ 'Ιδομενέα. *ope Palladis* μέ τή βοήθεια τῆς Παλλάδας (βλ. 'Ομ. Ε, 330 - 846). *par - is* ἐπίθ. = ἵσος. *convivium - ii* = συμπόσιο. *unguis - is* = τό νύχι. 'Η φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *nos cantanus convivia, nos proelia sectis unguibus virginum acrium in iuvenes* : τίς ἐρωτικές μάχες τῶν νεαρῶν μέ τίς κοπέλες, ἐπειδή εἶναι ἀναίμακτες, δι ποιητής τίς χαρακτηρίζει ὡς συγκρούσεις πού γίνονται «μέ κομμένα νύχια». *nasci*, ἐπίθ. = κενός. 'Η φυσική

σειρά τῶν λέξεων εἶναι : (*sive*) *vacui* (amore) (*sumus*), *sive quid urimur* = εἴτε δέν εἴμαστε ἐρωτευμένοι, εἴτε εἴμαστε λίγο τσιμπημένοι. *non praeter solitum leves* = εύθυμοι δπως συνήθως (: δχι παρά τῇ συνήθειά μας εύθυμοι).

4. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ Χ

1 - 20. *facundus*, ἐπίθ. = ὁ λόγιος, ἐκεῖνος πού μιλάει ώραῖα, πού ἔχει εὐφράδεια. *Atlas - ntis* = ὁ "Ατλας, πατέρας τῆς Μαίας, τῆς μητέρας τοῦ Ἐρμῆ. *cultus* = τά γῆ. *catus*, ἐπίθ. = λόγιος, συνετός, ἔξυπνος. *decorus* = εὐπρεπής. *more decorae palaestrae*: ἐπειδή οἱ ἀγῶνες στὶς παλαιστρες δίνουν στὸ σῶμα χάρη καὶ κομψότητα. *furtum - i* = κλοπή, ἀπάτη. *iocosus* = ἀστεῖος, παιχνιδιάρης. *boves amotas* = τίς κλειμένες ἀγελάδες. (Σύμφωνα μέ τό μύθο ὁ Ἐρμῆς ἔκλεψε τίς ἀγελάδες τοῦ Ἀπόλλωνα). Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : olim Apollo, dum te puerum terret minaci voce nisi boves reddidisses... risit viduus pharetra. *Thessalosque ignes et iniqua Troiae castra fefellit*: μπῆκε κρυφά μέσα στά πυρά τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀχιλλέα καὶ στὸ ἔχθρικό γιά τήν Τροία στρατόπεδο (Ιλιάδ. Ω, 322). *levis turba* = τό ἐλαφρό πλῆθος (τῶν ψυχῶν στόν "Αδη") (πρβ. Ἐρμῆς «ψυχοπομπός»).

5. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ ΞΙ

1 - 4. *dicite* = ὑμνεῖστε (προστ.). *intonsus* = ἀκούρευτος : ἐπίθ. τοῦ Ἀπόλλωνα (πρβ. «Φοῖβος ἀκερσεκόμητς»). *Cynthius* = ὁ Κύνθιος. "Ετοι ἔλεγαν τόν Ἀπόλλωνα, γιατί πίστευαν ὅτι γεννήθηκε στὸ δρός Κύνθιος τῆς Δήλου. *penitus* = ἀπό τά βάθη τῆς ψυχῆς. *dilectus* (τοῦ *diligo*) = ἀγαπημένος. Ἡ ὀδὴ ἔχει τή μορφή χορικοῦ ἀσματος. Στήν α' στροφή τόν πρῶτο στίχο φάλλουν ἀγόρια, ὡς πρῶτο ἡμιχόριο, τό δεύτερο στίχο φάλλουν κορίτσια, ὡς δεύτερο ἡμιχόριο, καὶ τόν τρίτο καὶ τέταρτο στίχο φάλλει ὄλοκληρος ὁ χορός (ἀγόρια καὶ κορίτσια μαζὶ). Τή δεύτερη στροφή τήν φάλλει τό ἡμιχόριο τῶν ἀγοριῶν, τήν τρίτη τό ἡμιχόριο τῶν κοριτσιῶν καὶ τήν τέταρτη ὄλοκληρος ὁ χορός.

5 - 16. *laeta fluviis* = ἐκείνη πού χαίρεται στά ποτάμια (πρβ. «ποταμία "Αρτεμις»). *coma nemorum* = ἡ «κόμη», τό φύλλωμα τῶν

ἀλσῶν. *quaesumque* (coma). *Algidus - i* = ὄρος τοῦ Λασίου, στό όποιο ὑπῆρχε ναός τῆς Ἀρτεμῆς, 28 χιλιόμετρα ὀντατολικά τῆς Ρώμης. *promineo* (ρ. β') = ἔξέχω, φυτρώνω. *nigrae silvae Erymanthi* : Τά δάση τοῦ Ἐρύμανθου φαίνονται ἀπό μακριά μαῦρα, ἀπό τὸ σκοῦρο πράσινο χρῶμα πού ἔχουν τά φύλλα τοῦ πεύκου καὶ τοῦ ἔλατου. *Cragus - i* = ὁ Κράγος, ὄρος τῆς Λυκίας. *viridis, e* = πράσινος. *Tempe totidem tollite laudibus* = μέ αλλούς τόσους ὅμινους ὕμνηστε τά Τέμπη. Στά Τέμπη τῆς Θεσσαλίας κατέβηκε ὁ Ἀπόλλωνας, ἀφοῦ σκότωσε τόν Πύθωνα καὶ ἔξαγνίστηκε στόν Πηγειό. Ἀπό ἐκεῖ ἔκοψε καὶ τό ιερό κλωνάρι δάφνης, μέ τό ὄποιο στεφάνωσε τό μέτωπό του. *mas - ris* = ἀρσενικός. *insignemque umerum (Apollinis pharetra et fraterna lyra)* Ἡ λύρα λέγεται *fraterna*, ἐπειδή τήν ἐφεῦρε ὁ Ἐρμῆς καὶ τή δώρισε στόν ἀδερφό του τόν Ἀπόλλωνα. *Hic (Apollo). pestis - is* = λοιμός, ἀρρώστια. *princeps Caesar* = ὁ πρῶτος πολίτης τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας Ὁκταβιανός. *Persae* = οἱ Πάρθοι, πού τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχαν ἐμφύλιο πόλεμο γιά τή διαδοχή τοῦ θρόνου. *Britanni* = οἱ Βρετανοί, πού εἶχαν καὶ αὐτοί ἐμφύλιες ἔριδες. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἰναι : *motus (Apollo) vestra prece aget (ἀντί abaget) bellum... a principe.. in Persas.*

6. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ ΞΙΨ

Quis... sit = δυνητ. εὔκτ. *desiderium* = πόθος. *pudor* = ντροπή, περιορισμός. *modus* = μέτρο. *tam cari capitisi* : συνδέεται μέ τό *desiderio*. *praecipe τοῦ ρ. praecipio* = διδάσκω (πρβ. τό δημητρικό «ἔννεπε»). *Melpomene* : ἡ Μούσα τῆς τραγῳδίας, κόρη τοῦ Δία καὶ τῆς Μνημοσύνης. *liquidus* = ύγρός, καθαρός, γάργαρος. *cithara* = ἡ κιθάρα καὶ ἡ ἴκανότητα νά παιζει κανένας κιθάρα. *Quintilius (Varus)* = ὁ Κοιντίλιος Βάρος, ἀπό τήν Κρεμώνα, στενάς φίλος τοῦ Βιργίλιου καὶ τοῦ Ὀρατίου· πέθανε τό 24 π.Χ. *urgeo - rsi* (β') = πιέζω. *ergo* = λοιπόν (εἰναι ἀλήθεια; ἀπίστευτο [χρησιμοποιεῖται γιά ἀπροσδόκητα γεγονότα]). *cui* : συνδέεται μέ τό *parem*. *Pudor, Iustitia, Fides, Veritas* : προσωποποιήσεις τῶν μεγάλων ἀρετῶν πού εἶχε ὁ Κοιντίλιος· μάταια θά ζῆτον στόν κόσμο ἄνθρωπο σάν κι αὐτόν. *flebilis, e* = ἀξιοδάκρυτος (τόν κλαίνε πολλοί χρηστοί ἄνθρωποι). *tu frustra pius* = ἐσύ μάταια εἶσαι εὐσεβής (δηλ. ἡ εὐσέβειά σου δέν ὠφελεῖ σέ τίποτα).

poscis deos = Ζητᾶς ἀπό τούς θεούς. *Quintilium, creditum heu non ita* : οι θεοί δηλ. δέ σου ἐμπιστεύτηκαν τόν Κοϊντίλιο. *ita* μέ αὐτό τὸν ὄρο, νά ἔχεις δηλαδή τό δικαιώματα νά τόν ζητήσεις ἀπ' αὐτούς μετά τό θάνατό του. *Quid?* = ἀλλά τί; *moderere* : β' ἐν. πρόσ. ἐνεστ. ύποτ. τοῦ *moderor* = μετριάζω, ρυθμίζω (κουρντίζω ἔγχορδο δργανο). *fides - is* καὶ (συχνότερα) *fides - ium* = χορδή, λύρα. *blande* ἐπίρρ. = γοητευτικά. *arboribus auditam* : ὑπαινιγμός στό γνωστό μύθο τοῦ Ὁρφέα, πού ἡμέρων τά θηρία καὶ σαγήνευε τά ἄψυχα μέ τή μουσική του. *num redeat?* = ἀραγε θά ἐπανερχόταν; *virga - ae* = ραβδί, βέργα. *semel... compulerit* = μιά καὶ τόν ἔσπρωξε. *non lenis fata recludere* = ὁ ἀνένδοτος, ὁ ἀνυποχώρητος (στίς παρακλήσεις) νά ἀνοίξει πάλι τίς πύλες τοῦ "Αδη" (γιά νά ξαναγυρίσουν δηλ. οι νεκροί στή ζωή). *niger grex* : ἐπειδή στόν "Αδη" ἐπικρατεῖ σκοτάδι. *quidquid corrigere est nefas, levius fit patientia* ὑπέροχη συμβουλή: Τά πλήγματα τοῦ θανάτου μόνο μέ τήν ὑπομονή γίνονται ἐλαφρότερα.

7. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ XXXVII

1 - 12. *Nunc est bibendum*, δηλ. μετά τό θάνατο τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας. *bibo, bibi, potum (γ')* = πίνω. *nunc - nunc*, ἡ ἐπανάληψη φανερώνει τή χαρά καὶ τόν ἐνθουσιασμό τοῦ ποιητῆ. *pulsanda tellus pede libero* = saltandum est. *Saliares dapes* = Σαλιακές εὐωχίες (συμπόσια). *Salii*: οι Σάλιοι ήταν ιερεῖς τοῦ "Αρη, πού τούς εἶχε διορίσει ὁ Νουμᾶς νά φρουρούν τήν «οὐρανοπετή» ἀσπίδα, ἡ ὅποια βρισκόταν στό ναό τοῦ "Αρη μαζί μέ ἔντεκα ἄλλες. Τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Μαρτίου οι Σάλιοι τελοῦσαν μεγαλόπρεπη ἑορτή καὶ χόρευαν στούς δρόμους τής πόλεως κρατώντας ὅπλα καὶ φέλοντας ὕμνους (carmen sliaare). Μετά τήν ἑορτή γίνονταν πλουσιότατα συμπόσια. *pulvinaris* = προσκεφάλι, κλίνη. *Lectisternum* : ἑορτή πού ἔκαναν οἱ Ρωμαῖοι σέ περιπτώσεις εὐτυχῶν ἔθνικῶν γεγονότων· στόλιζαν τίς κλίνες τῶν θεῶν, τίς ἔβγαζαν ἔξω στούς δρόμους καὶ παρέθεταν πλούσια συμπόσια γιά κοινή εὐωχία τοῦ λαοῦ. *sodalis - is* = σύντροφος, φίλος. *antehac*, δηλ. πρίν ἀπό τήν ήττα τῆς Κλεοπάτρας, τότε πού αὐτή ἀποτελοῦσε σοβαρό κίνδυνο γιά τό ρωμαϊκό κράτος. *Caecubum vinum* = Καίκουβος οἶνος. Τό «Καίκουβον» ήταν περιοχή τοῦ Λατίου, ὅνομαστή γιά τά κρασιά της. *avitus* = προγονικός. *depromo* = ἔξαγω, βγάζω.

‘Η φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : dum regina (Aegypti) parabat dementes ruinas et funus Capitolio et imperio (Romano). Τό Καπιτώλιο ἐδῶ εἶναι τὸ σύμβολο τῆς αἰώνιας Ρώμης. *demens ruina* = ἀνόητο ἔρειπο· ἀντί *demens regina*. *contamino* (ρ. α') = μιάνω, μολύνω. *cum contaminato grege morbo turpium vivorum* : ἐννοεῖ τούς ναῦτες καὶ τούς στρατιώτες τῆς Κλεοπάτρας, πού εἶχαν γίνει δύσμορφοι ἀπό τὴν λέπρα. *impotens - ntis* = ἀπληστος, ἀκόλαστος. *impotens sperare quidlibet* : ἐννοεῖ τὴν Κλεοπάτρα, πού ἀπό τὴν ἀπληστία της ἔλπιζε καὶ τὰ πιο ἀπίθανα πράγματα. *fortuna dulci ebria* = μεθυσμένη ἀπό τὴν γλυκιά εύτυχία (πού θά νικοῦσε τούς Ρωμαίους).

13 - 32. *minuo*, ρ. = μειώνω. *vix una sospes navis* = μόλις ἔνα πλοϊο πού σώθηκε (ὑπερβολή). *lymphatus* ἀπό τὸ *nymphatus* (ἀνομοιώση) = (νυμφόληπτος : πού κατέχεται ἀπό τίς Νύμφες), ξέφρενος. *Mareoticō (vino)* : περίφημο μυρωδάτο κρασί ἀπό τὴν Μαρεώτιδα λίμνη, κοντά στήν Ἀλεξάνδρεια. *volantem (reginam)* = (τῇ βασίλισσᾳ) πού φεύγει τρέχοντας ὀλοταχῶς (σάν νά πετάει στόν ἀέρα). *remis adurgens* = καταδιώκοντας μέ τά κουπιά (: πλοϊα). *accipiter-tris* = τό γεράκι. *velut accipiter adurget molles columbas* = ὅπως τό γεράκι όρμασι ἐναντίον δειλῶν περιστεριῶν (πρβ. ‘Ομ. X, 139 : «ἡῦτε κίρκος... ἐλαφρότατος πετεγῶν, | ... οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν»). *campi Haemoniae* = οἱ Θεσσαλικοὶ κάμποι. *Haemonia*, ἀπό τὸν Αἴμονα, τὸν πατέρα τοῦ Θεσσαλοῦ. *nivalis*, ε, ἐπίθ. = χιονισμένος. *fatale monstrum* : ‘Η Κλεοπάτρα χαρακτηρίζεται «μοιραῖο τέρας», γιατί ἥταν πρωτοφανές μιά γυναίκα νά συλλάβει τόσο παράτολμα σχέδια. *muliebriter*, ἐπίρρ. = μέ γυναικιους τρόπους, σάν γυναίκα. *nec muliebriter expavitensem* : “Οταν ὁ Αὔγουστος ἔστειλε τὸν Προκλήιο νά συλλάβει τήν Κλεοπάτρα, ἐκείνη ἀποπειράθηκε νά αὐτοκτονήσει μέ ξίφος, ἀλλά ὁ Προκλήιος τήν ἐμπόδισε. *nec latentes oras reparavit cito classe* = καὶ δέν ἀναζήτησε νά καταφύγει μέ γρήγορο στόλο σέ ἄγνωστες παραλίες. ‘Ο Πλούταρχος ἀναφέρει ὅτι ἡ Κλεοπάτρα προσπάθησε νά μεταφέρει τό στόλο της ἀπό τὸν Ισθμό, τότε, τοῦ Σουέζ στόν ἀραβικό κόλπο, ἀλλά τήν ἐμπόδισαν οἱ Ἀραβες. Πρός τιμή τῆς Κλεοπάτρας ὁ ποιητής τήν παρουσιάζει ἐδῶ ὅτι μέ τή θέληση τῆς καὶ μέ γενναιοφροσύνη πού ταιριάζει σέ ἄντρες δέ θέλησε νά σωθεῖ φεύγοντας. *ausa visere et iacentem regiam (dumum) voltu sereno* = εἶχε τήν ψυχική δύναμη νά βλέπει μέ γαλήνιο πρόσωπο τά ἀνάκτορά

της ἐρειπωμένα. "Οταν ἡ Κλεοπάτρα, μετά τήν ἥττα της, ἔφτασε καταδιωγμένη στήν Ἀλεξάνδρεια, προσπαθοῦσε ἀπό ἐγωισμό νά μή δείχνει τήν συμφορά της. *fortis et tractare asperas serpentes = γενναιά ώστε νά πάρει στά χέρια της καί όγρια φίδια. deliberata morte ferocior = περισσότερο τολμηρή, ἀφοῦ ἀποφάσισε νά πεθάνει.* Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *invidens non humilis mulier privata deduci superbo triumpho saevis Liburnis = ἐπειδή δέν ἤθελε ἡ ἀγέρωχη γυναῖκα νά τήν ὁδηγήσουν μέ υπερήφανο θρίαμβο (στή Ρώμη) σάν ἰδιώτη (= κοινό θυντό, ἔκπτωτη δηλ. ἀπό τό θρόνο) μέσα σέ φοιβερές λιβυρνίδες. Liburna (navis) = Λιβυρνικό πλοῦτο. Οι Λιβυρνοί ἦταν λαός Ἰλλυρικός πού διέθετε γρήγορα καράβια.*

8. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ — ΩΔΗ VII

O Pompei... prime meorum sodalium... deducte. Ὁ Πομπήιος Βάρος, φίλος καί συμπολεμιστής τοῦ ποιητῆ. *ultimum tempus = ὁ ἔσχατος κίνδυνος Bruto militiae duce : ὁ Βροῦτος καί ὁ Κάσσιος εἰχαν τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ πού πολέμησε τόν Καίσαρα στή μάχη τῶν Φιλίππων· μαζί τους ἦταν ὁ Πομπήιος Βάρος καί ὁ Ὁράτιος. redono = ξαναδωρίζω, δίνω πάλι. Quiritem : ἐννοεῖ τήν ἀποκατάσταση τοῦ Βάρου στά πολιτικά δικαιώματα, πού τά εἶχε στερηθεῖ πρὸν χορηγηθεῖ ἡ ἀμνηστία. sodalis = σύντροφος (στή μάχη). οἱ φιλικοὶ δεσμοὶ πού ἀναπτύσσονται στόν πόλεμο εἶναι στενοί καί σταθεροί. morans dies = ἡ ἡμέρα πού δέν περνάει γρήγορα («βραδυποροῦσα»). Γιά τούς στρατιῶτες πού βρίσκονται στόν πόλεμο ἡ ἡμέρα φαίνεται χρόνος. *merum - i = κρασί ἀνέρωτο («ἄκρατος οἶνος»). nitentis capillos coronatus = φορώντας στεφάνη (πάνω) στά γυαλιστερά μαλλιά (μου). malobathrum Syrium = Συριακό μαλοβάθρο (ἐλαιώδες μύρο ἀπό φύλλα ἀρωματικοῦ φυτοῦ, πρβ. brillantine). Philippus et celebrarem fugam tecum sensi : μαζί σου δοκίμασα τούς Φιλίππους καί τή γρήγορη φυγή (σχῆμα «ἐν διὰ δυοῖν»: ἡμαστε μαζί στήν διπισθυρόηση στούς Φ.). parmula - ae = μικρή ἀσπίδα. relictā parmula non bene : Ὁ Ὁράτιος, ἐπειδή ἦταν ἀξιωματικός (tribunus militum) δέν κρατοῦσε ἀσπίδα· αὐτά ὅμως ὁ ποιητής τά λέει γιά νά δείξει τήν ἀτακτη φυγή (πρβ. Ἀρχίλοχο, ἀπόσ. 6). minax - acis = ἀπειλητικός : minacis εἶναι οἱ ἀνδρεῖοι στρατιῶτες τοῦ Βρούτου, οἱ δόποι, παρά τήν**

ἀνδρεία τους, νικήθηκαν ἀπό τούς δειλούς ἀντιπάλους τους. *mentum - i* = τό γένι, τό σαγόνι. *turpe solum tetigere mento*: τό ἔδαφος χαρακτηρίζεται *turpe* (= αἰσχρό) γιατί ρυπάνθηκε καὶ μολύνθηκε ἀπό τό αἷμα ἐκείνων πού ἔπεσαν ἡρωικά στό πεδίο τῆς μάχης. *densus* = δασύς, πυκνός, *paventem* = φοβισμένο(ν). *Mercurius sustulit*: ὁ λόγιος Ἐρμῆς, πού εἶναι προστάτης τῶν ποιητῶν, τόν πῆρε, τόν κάλυψε μέ πυκνό σύννεφο καὶ τόν ἔσωσε μέσα ἀπό τό ἐχθρικό στρατόπεδο (πρβ. Όμ. Γ 309. Ε, 312 κ.έξ.). *resorbeo - ere* (β') = ἀναρροφῶ (λέγεται γιά τά κύματα πού στήν παλινδρόμησή τους σπάνε στήν ἀκτή). *in bellum*: ἐννοεῖ τό νέο πόλεμο στή Σικελία, ὅπου πολέμησε ὁ Πομπήιος Βάρος μέ ἀρχηγό τό Σέξτο Πομπέιο. *fretis aestuosis* = μέσα ἀπό τό ταραχγμένο πέλαγος (δηλ. τό Σικελικό, πού ἔγινε πεδίο νέων πολεμικῶν περιπτετειών γιά τό Βάρο Πομπέιο). *redde Iovi dapem obligatam* = δῶσε στό Δία τήν εὐωχία (: τό τραπέζι) πού τοῦ χρωστᾶς: σάν ὁ Πομπήιος νά είχε κάνει τέτοιο τάμα στό Δία. *depone sub laura mea*: στήν ἔπαυλη τοῦ ποιητή ὑπῆρχε δάφνη, στή σκιά τῆς ὅποια; θά μποροῦσε νά ξεκουράσει τά ταλαιπωρημένα ἀπό τή μακροχρόνια ἐκστρατεία μέλη του. Ἰσως ὅμως νά ἐννοεῖ καὶ τίς ποιητικές δάφνες — ἔπαθλα τῶν διακεκριμένων ποιητῶν. *cadus - i* = ὁ κάδος (πήλινο δοχεῖο). *destino* (ρ. α') = ὁρίζω, τοποθετῶ. ἡ μτχ. *destinatus* = προορισμένος. *obliviosus* = πού κάνει νά ξεχνᾶς τά βάσανα, δ «παυσίλυπος». *ciborium - ii* = ποτήρι (πλατύστομο, σάν τό σημερινό ποτήρι σαμπάνιας). *exple - funde* = γέμιζε - κέρνα: ζωηρή ἀναπαράσταση συμποσίου. *unguentum - i* = ἀλοιφή, μύρο. *capax - acis* = εὐρύχωρος. *apium - ii* = τό σέλινο. *udus, a, utm* = ὑγρός, εὐκαμπτος. *concha - ae* = πλατύστομο ἀγγεῖο (γιά μύρο, λάδι κ.τ.λ.). *depropero* (ρ.α') = σπεύδω. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι: quis (curat) deproperare myrto· ἡ ἀκατάστατη πλοκή τοῦ λόγου φανερώνει τήν φυσική διέγερση, τή χαρά τοῦ ποιητῆ γιά τήν ἐπιστροφή τοῦ φίλου του. *Venus* = *iactus Venereus* = ὁ «βόλος τῆς Ἀφροδίτης»: Στό παιχνίδι μέ τούς «ἀστραγάλους» (τά σημ. «κότσια») δ συνδυασμός τῶν ἀριθμῶν 1, 2, 4, 6 (3 καὶ 5 δέν ὑπῆρχαν) ἥταν δι καλύτερος καὶ λεγόταν «Ἀφροδίτη». ὁ χειρότερος ἥταν ὅταν καὶ οἱ τέσσερις ἀστράγαλοι ἔφερναν «1» (ἄσσους). *arbiter bibendi* = δι συμποσίαρχος. *bacchor* (ρ'. α') = μεθῶ. *Edoni - orum* = οἱ Ἡδωνοί : λαός θρακικός, φημισμένος γιά τήν οἰνοποσία του καὶ τή λατρεία τοῦ Βάκχου. *recepto amico dulce*

est mihi furere: πρβ. τό δικό μας «θά τρελλαθῶ ἀπό τή χαρά μου», που τό λέμε δταν μας συμβαίνουν ἀπροσδόκητα εὐχάριστα γεγονότα.

9. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ — ΩΔΗ ΞΧ

1 - 12. *usitatus - a - um* (τοῦ usitor) = συνήθης, συνηθισμένος. *tenuis, èpíth.* = λεπτός. *penna - ae* = φτερό, τά φτερά, οἱ φτερούγες. *biformis, e* = διμορφος. *vates - is* = μάντης, ποιητής. *urbis* ἀντί urbes. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : ferar per liquidum aethera biformis vates non usitata nec tenui penna. *biformis* : ἐπειδή φαντάζεται τόν ἔσυτό του σάν κύκνο καὶ ποιητή. 'Ο 'Οράτιος δύνομάζει τόν Πίνδαρο «Θηβαῖο Κύκνο». 'Ο 'Αριστοτέλης πίστευε ὅτι οἱ ψυχές τῶν ποιητῶν ζοῦσαν καὶ μετά τό θάνατο μέ τή μορφή κύκνων, διατηρώντας ἔτσι καὶ τήν ἴκανότητα νά ψάλλουν. *non ego... obibo* = ἐγώ δέ θά πεθάνω. *quem vocas* = τόν ὅποιο προσφωνεῖς (: στέλνεις τόν τελευταῖο χαιρετισμό). *nec stygia cohibebor unda* = οὔτε θά μέ ἐμποδίσουν τά νερά τῆς Στύγας. *iam - iam* = κοίτα - κοίτα. *residunt* (τοῦ residio = περιβόλλω, καλύπτω). *crus, cruris* = ἡ κνήμη. *pellis - is* = τό δέρμα. *et album mutor in alitem* = καὶ μεταβάλλομαι σέ λευκό πτηνό (κύκνο). *superne* = στό ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός μου. *leves plumae* = ἐλαφρά (ἀνάλαφρα) φτερά.

13 - 20. *visam* μέλ. τοῦ viso = βλέπω. *notior Daedaleo Icaro* = δύνομαστότερος ἀπό τόν "Ικαρο, τό γιό τοῦ Δαιδαλού· ὁ ὑπαινιγμός ἀναφέρεται στήν τόλμη καὶ ὅχι στήν πτώση τοῦ "Ικαρού. *gementis Bospori litora* = τίς ἀκτές τοῦ Βοσπόρου πού στενάζει (ό στεναγμός προέρχεται ἀπό τό βουητό καὶ τόν παφλασμό τῶν κυμάτων). *Syrtisque Gaetulas* = τίς Γαιτουλικές Σύρτεις· (ή χώρα τῶν Γαιτούλων βρισκόταν στήν Ἀφρική, στά νότια τῆς Νουμδίας). *canorus ales* = ὡδικό πτηνό. *Hyperborei campi* = οἱ πεδιάδες τῶν Ὑπερβορείων (οἱ Ὑπερβ. ἥταν ἄγνωστοι λαοί τοῦ Βορρᾶ). *dissimulo* = (ἀπο)κρύβω. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : me noscent Galchus et Dacus qui dissimulat metum Marsae cohortis et ultimi Geloni. *Geloni* = οἱ Γελωνοί, λαός Σκυθικός (στήν Οὐχρανία) κοντά στόν ποταμό Βορυσθένη. *disco* = μαθαίνω. *peritus* = ἐμπειρος, πολιτισμένος. *Hiber* = Ι-βηρ ('Ισπανός). *potor - oris* = πότης : *potor Rhodani* = αὔτός πού κατοικεῖ κοντά στό (ό παροικῶν τόν) Ροδανό.

21 - 24. *absint inani funere neniae* = μακριά ἀπό τήν ἀνώφελη (περιττή ἀφοῦ θά είναι ἀθάνατος) κηδεία μου οι θρῆνοι : δέν ύπαρχει λόγος νά μέ κλαφουν, ὅταν θά πεθάνω. *nenia - ae* = ἐπικήδειος θρῆνος, μοιρολόι. *luctusque turpes et querimoniae* = καί τά ἀπρεπή (στήν ἀθανασία μου) πένθη καί οἱ μεμψιμοιρίες (: τά κλάματα). "H : τά πένθη πού ἀσχημίζουν τό πρόσωπο. *compesco - ui* (γ') = συγκρατῶ. *clamorem* (tuum). *supervacuus* = περιττός, ἀνώφελος. *mitte supervacuos honores sepulcri* = ἀφησε τίς ἀνώφελες τιμές τῆς ταφῆς.

10. ΒΙΒΑΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ ΙΧ

caeles - ibis = ὁ ἄγαμος. *Calendae Martiae* ή *Calendae feminineae* : Στήν 1η τοῦ Μαρτίου οἱ Ρωμαῖες παντρεμένες γυναῖκες γιόρταζαν στόν Ἡσκύλινο λόφο τά Matronalia, τιμώντας τήν Iunonem Lucinam, προστάτη τῶν τοκετῶν (ἀντίστ. ἐλληνική θεότητα είναι ή Εἰλείθυια). *accera - ae* = τό θυμιατήρι. *tus - turis* = τό λιβάνι. *caespes - itis* = χορτόπλινθος : φάνεται ὅτι ὁ Ὁράτιος μέ τέτοιους πλίνθους εἶχε φτιάξει πρόχειρο βωμό. *docte.η* φυσική σειρά τῶν λέξεων είναι : *miraris*, *docte sermones utrius linguae* : ἐννοεῖ τό Μαικήνα, πού ἤξερε καί τήν ἐλληνική γλώσσα. *novo - vi - otum* (β') = κάνω τάμα, τάζω. *erulae - arum* = γλέντι. *albus caper* = λευκός τράγος : στούς ἄνω θεούς θυσίαζαν λευκά ζῶα. *prope funeratus* = ὅταν λίγο ἔλειψε νά μοῦ κάνουν τήν κηδεία μου. *arboris ictus*. *ictus - us* = χτύπημα : ὁ ποιητής μιλάει γιά τόν κίνδυνο πού διέτρεξε, ὅταν ἔπεσε καί τόν χτύπησε στό κεφάλι κάποιο δέντρο τοῦ κήπου του. *festus - a - um* = ἑορταστικός. *anno redeunte* = κάθε χρόνο. (πρβλ. «περιτελλομένων ἐνιαυτῶν»). *cortex - icis* = ἡ πίσσα· *hic dies demovedit corticem* (προσωποποιία). *amphora - ae* = ἀμφορέας. *amphora instituta libere fumum* : οἱ Ρωμαῖοι κατασκεύαζαν τό κελλάρι τους (οἰναποθήκη) σέ τέτοια θέση, ὥστε νά καπνίζεται ἀπό τό τζάκι γιά νά «παλιώνει» τό κρασί γρηγορότερα. *consule Tullo* : 'Ο Βολκάτιος Τύλλος ήταν ύπατος τό 33 π.Χ., τότε πού ὁ Μαικήνας χάρισε στόν Ὁράτιο τή Σαβινική ἔπαυλη. *sume τοῦ sumo - mpsi - tum* (γ') = παίρνω καί καταναλώνω, ἐδώ : πίνω. *sospes - itis* = σῶος. *cyathos amici sospitis* = ποτήρια (στήν ύγεια) τοῦ φίλου πού σώθηκε. *lucerna - ae* = τό λυχνάρι. *porfem in lucem* = νά ἔχεις τά λυχνάρια ἀναμμένα μέχρι τό πρωί. ('Ο Ὁράτιος

σκόπευε νά κάνει όλονύχτιο γλέντι). *procul esto omnis clamor : ό ποιητής ύπόσχεται ήσυχο καί ξένοιαστο ξενύχτι.* *mitte civiles super Urbe curas :* είχε δίκιο ό ποιητής νά συμβουλεύει τόν πολυάσχολο φίλο του Μαικήνα νά ξεχάσει έκείνη τή βραδιά τίς φροντίδες του γιά τήν πόλη (πρβ. «ρίξτο λιγάκι εξώ») : 'Ο Οκταβιανός τότε ἔλειπε στήν 'Ανατολή καί είχε ἀφήσει ἀναπληρωτή του τό Μαικήνα. *Cotiso - onis :* βασιλιάς τῶν Δακῶν' δ. Μ. Κράσσος τό 29 π.Χ. είχε νικήσει καί τόν Κοτίσωνα καί τούς Σκύθες. *infestus - a - um = ἔχθρος.* *dissideo - edi - essum (β')* = εξω διαφορές μέ κάποιον. *Medus dissidet sibi = οἱ Πάρθοι ἔχουν διαφορές μεταξύ τους :* ἐννοεῖ τίς ἐμφύλιες ἕριδες τοῦ Φραάτη καί τοῦ Τιριδάτη. *luctuosus - a - um = αὐτός πού φέρνει πολύ πένθος.* *armis (sibi) luctuosis = μέ δπλα πού φέρνουν πολύ πένθος = πολλούς θανάτους στούς ἴδιους.* *Cantaber = ό Κανταβρικός :* ἔθνος 'Ισπανικό. (Οι 'Ισπανοί νικήθηκαν ἀπό τό Στατίλιο Ταῦρο τό 29 π.Χ.). *catena - ae = ἡ ἀλυσίδα.* *serus - a - um = ὅψιμος, καθυστερημένος.* *laxo (ρ. α') = χαλαρώνω.* *neglegens ne qua populus laboret :* τήν ἴδια σύσταση ἔκανε καί παραπάνω ό ποιητής μέ τό : *mitte civiles curas.* *privatus = ἰδιώτης* (ἀντίθετο τοῦ *magistratus*). *parce nimium cavere = noli nimium cavere = μή στενοχωρεῖσαι πάρα πολύ,* «ρίξτο λίγο εξώ». *cape laetus dona praesentis horae = χαρούμενος δέξου τά δῶρα τῆς ώρας τούτης.*

11. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ ΣΦΡΑΓΙΔΟΥ

Quo, ἐπίρρ. = ποῦ. *nemus - oris = δάσος.* 'Η φυσική σειρά τῶν λέξεων είναι : *in quae nemora aut in quos specus agor : ἐμπνευσμένος* ἀπό τό Βάκχο ό ποιητής φαντάζεται ὅτι τόν ὁδηγεῖ ό θεός αὐτός. *mens nova = καινούριος νοῦς, νέο πνεῦμα* (: ἐνθουσιασμός). *meditor, ρ. = σκέπτομαι, σκοπεύω* νά. *insero = συγκαταλέγω.* *recens - ntis = νέος, καινούριος.* *non secus = ὅχι ἀλλιῶς :* μέ τόν ἴδιο τρόπο, όμοιως. *stupeo = θαυμάζω, ἐκπλήσσομαι.* *Enhias - adis = ἡ Εὐιάδα, Βάκχη, Μαινάδα.* *candidus - a - um = κάτασπρος.* *lustratus - a - um, τοῦ lustro (α') = περιοδεύω.* *devius - a - um (de via) = αὐτός πού βρίσκεται εξώ ἀπό τό δρόμο του, πού πλανιέται.* *valentium vertere = πού μποροῦν νά ξεριζώσουν.* *procerus - a - um = ἀρκετά ψηλός, πανύψηλος.* *fraxinus - i = ἡ μελιά (δέντρο).* *pampinus - i = ἀμπελοβλάσταρο, ἀμπελόφυλλα.*

12. ΒΙΒΑΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ XXX

Perennis, e (per - annus) = αἰώνιος. *situs - us* = μούχλα. *regalis situs* = τό μουχλιασμένο ἀπό τήν πάροδο τοῦ χρόνου μεγαλεῖο. *edax - acis* = πού «τρώει», ἀφανίζει. *imber edax* : ἐπειδή τό νερό ἔχει διαβρωτική ἐνέργεια. *non omnis moriar* = δέ θά πεθάνω δλόκληρος (: ἀπό τό «έγώ μου» θά πεθάνει μόνο τό φθαρτό σῶμα, τό πνεῦμα μου θά ζεῖ μέσα στά ἀφθαρτα ἔργα μου). *Lubitina - ae* = ἡ Λιβιτίνη 'Αφροδίτη, θεά τῶν κηδειῶν καί τοῦ θανάτου. Μιά πολὺ παράδοξη σύγχυση τοῦ ἔρωτα καί τοῦ θανάτου, δηλ. τῆς 'Αφροδίτης καί τῆς Περσεφόνης. *usque recens* = *dum scandet* = ἀδιάκοπα νέος. *dum scandet Capitolium* : δηλ. αἰώνιως (ἐπειδή γιά τούς Ρωμαίους ἡ Ρώμη ἦταν αἰώνια). *cum tacita virgine* = μαζί μέ τή σιωπηλή κόρη : ἐννοεῖ τή Vestalem maximam, ἡ δποία βοηθοῦσε τόν Pontificem στίς θυσίες καί στεκόταν σιωπηλή μαζί μέ τίς ἄλλες Ἐστιάδες. *Aufidus - i* = ὁ Αύφιδος, ποταμός στήν πατρίδα τοῦ 'Ορατίου, τήν 'Απουλία. *Daunus* = ὁ Δαῦνος, ἀρχαῖος βασιλιάς στήν περιοχή τῆς 'Απουλίας. *pauper aequae*: ὁ Δαῦνος χαρακτηρίζεται «πτωχὸς εἰς ὕδατα», ἐπειδή ὑπῆρξε βασιλιάς μιᾶς χώρας πού δέν ἔχει πολλά νερά. *obstrepo - ui - itum* (γ') = θορυβῶ, βουίζω. *humili potens* (*factus*) : ὁ 'Οράτιος, πού ἦταν γίός φτωχοῦ ἀπελεύθερου. *Aeolium carmen* = ἡ Αἰολική μελωδία, ἡ λυρική ποίηση τῆς Σαπφώς καί τοῦ 'Αλκαίου. *sume superbiam Melpomene* = δέξου, Μελπομένη, τήν ὑπερήφανη τιμή. *quaesitam meritis* = *quam* (*Superbiam*) *meritis quaesivisti* = τήν δποία ἀπέκτησες μέ τά ἐπάξια ἔργα σου. 'Ο.'Οράτιος, μετριάζοντας τήν περηφάνιά του, ἀποδίδει τά ποιήματά του στή Μούσα Μελπομένη, πού μέ τήν ἔμπνευσή της τόν ἔκανε μεγάλο ποιητή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Βιργιλίου Αΐνειάδα	Σελ.	1 - 19
1. Εἰσαγωγή	»	5 - 15
2. Κείμενο	»	17 - 35
α. Βιβλίο I	»	17 - 22
β. Βιβλίο II	»	23 - 31
γ. Βιβλίο III	»	32 - 35
3. Ἐρμηνευτικές σημειώσεις	»	37 - 91
α. Βιβλίο I	»	37 - 59
β. Βιβλίο II	»	60 - 81
γ. Βιβλίο III	»	82 - 91
II. M. Tulli Ciceronis Somnium Scipionis	»	93 - 152
1. Προλεγόμενα	»	97 - 107
2. Κείμενο	»	109 - 116
3. Ἐρμηνευτικές σημειώσεις	»	117 - 150
III. Ὁρατίου Ὡδές	»	151 - 187
1. Εἰσαγωγή	»	155 - 159
2. Κείμενο	»	161 - 171
α. Liber primus	»	161 - 167
β. Liber alter	»	167 - 169
γ. Liber tertius	»	167 - 171
3. Ἐρμηνευτικές σημειώσεις	»	173 - 187
α. Βιβλίο I	»	173 - 184
β. Βιβλίο II	»	184 - 185
γ. Βιβλίο III	»	185 - 187

ΑΝΑΜΟΣΑΙ

α) Βιολογικόν πλάνων		β) Επιδημιολογίας	γ) Ηφέσια
201 - 202	α	1. Επιδημία	1. Ηφέσια
201 - 203	α	2. Ηφέσια	2. Ηφέσια
201 - 204	α	3. Ηφέσια	3. Ηφέσια
201 - 205	α	4. Ηφέσια I	4. Ηφέσια I
201 - 206	α	5. Ηφέσια II	5. Ηφέσια II
201 - 207	α	6. Ηφέσια III	6. Ηφέσια III
β) Επιδημιολογίας αντανακλάσεις		γ) Ηφέσια	
201 - 208	α	1. Ηφέσια I	1. Ηφέσια I
201 - 209	α	2. Ηφέσια II	2. Ηφέσια II
201 - 210	α	3. Ηφέσια III	3. Ηφέσια III
γ) Επιδημιολογίας αντανακλάσεις		β) Ηφέσια	
201 - 211	α	1. Ηφέσια	1. Ηφέσια
201 - 212	α	2. Ηφέσια	2. Ηφέσια
201 - 213	α	3. Ηφέσια	3. Ηφέσια
III. Ορθολογία		IV. Ηφέσια	
201 - 201	α	1. Ηφέσια/β	1. Ηφέσια/β
201 - 202	α	2. Ηφέσια	2. Ηφέσια
201 - 203	α	3. Ηφέσια	3. Ηφέσια
201 - 204	α	4. Ηφέσια/γ	4. Ηφέσια/γ
201 - 205	α	5. Ηφέσια	5. Ηφέσια
201 - 206	α	6. Ηφέσια	6. Ηφέσια
201 - 207	α	7. Ηφέσια	7. Ηφέσια
201 - 208	α	8. Ηφέσια	8. Ηφέσια
201 - 209	α	9. Ηφέσια	9. Ηφέσια
201 - 210	α	10. Ηφέσια	10. Ηφέσια
201 - 211	α	11. Ηφέσια	11. Ηφέσια
201 - 212	α	12. Ηφέσια	12. Ηφέσια
201 - 213	α	13. Ηφέσια	13. Ηφέσια

ΕΞΩΦΥΛΛΟ : ΛΟΥΙΖΑΣ ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΥ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΩΝ

024000020035

ΕΚΔΟΣΗ ΚΔ, ΚΒ, ΚΓ/1980 (III) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 55.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3363/28-2-1980

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΩΡΑΪΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΑΦΟΙ ΧΑΤΖΗΧΡΥΣΟΥ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής